

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Πρόδρομος Προδρομίδης, Αιμιλία Μαρσέλλου,
Βασίλειος Μπέλλης, Φωτεινή Οικονόμου,
Ιωάννα Ρεζίτη, Νικόλαος Ροδουσάκης,
Χρήστος Σταμούλης, Αθανάσιος Χύμης

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αθήνα
2024

**ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ
ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ
ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ**

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Πρόδρομος Προδρομίδης, Αιμιλία Μαρσέλλου, Βασίλειος Μπέλλης,
Φωτεινή Οικονόμου, Ιωάννα Ρεζίτη, Νικόλαος Ροδουσάκης,
Χρήστος Σταμούλης, Αθανάσιος Χύμης

**ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ**

**Αθήνα
2024**

Copyright 2024
του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Αμερικής 11, 10672 Αθήνα
www.kepe.gr
ISBN: 978-960-341-134-5 (Ηλεκτρονικό)
ISBN: 978-960-341-135-2 (Έντυπο)

Οι γνώμες και κρίσεις που περιέχει η μελέτη αυτή είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Στους κατοίκους της περιοχής

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Μεσογειακός Κυκλώνας «Ιανός» για την Καρδίτσα ήταν κάτι κομβικό. Ενώ είχαμε μία μεγάλη καταστροφή που προκλήθηκε από την πλημμύρα, παράλληλα είχαμε και μία ευκαιρία να εστιάσουμε στα προβλήματα της περιοχής και να συνεργαστούμε για την επόμενη μέρα, για τα βήματα που θα οδηγήσουν στην ανάκαμψη. Τρία χρόνια μετά, οι κακοκαιρίες «Daniel» και «Elias» έπληξαν ξανά την Καρδίτσα, και το σύνολο των περιοχών της Θεσσαλίας, προκαλώντας πολύ σημαντικές επιπτώσεις στο φυσικό οικοσύστημα, τις τεχνικές υποδομές αλλά και το δομημένο και ανθρωπογενές περιβάλλον. Η Περιφερειακή Ενότητα Καρδίτσας, για ακόμα μια φορά, καλείται να αντεπεξέλθει στις νέες δύσκολες συνθήκες που δημιουργήθηκαν ως απόρροια των ακραίων καιρικών φαινομένων. Για τον λόγο αυτό η περίπτωση της Καρδίτσας αξίζει να προσεγγιστεί ως μία ευκαιρία για την εφαρμογή ενός ολιστικού σχήματος ανασυγκρότησης, με όρους βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης με έμφαση στη διαφύλαξη του οικονομικού/κοινωνικού ιστού των περιοχών αναφοράς, με μέτρα προσαρμοσμένα στην κλιματική κρίση, με μέτρα που δίνουν πνοή στην ανάπτυξη.

Αυτός ήταν ο στόχος που τέθηκε -από την πρώτη ημέρα- από την Κυβέρνηση. Και αυτός ο στόχος άρχισε να υλοποιείται αμέσως, μέσω της εφαρμογής μίας συνεκτικής δέσμης μέτρων, η οποία βασίστηκε σε τρεις βασικούς άξονες: τη στήριξη των πληγέντων, την αποκατάσταση των ζημιών και τη μακρόπνοη ανάπτυξη της περιοχής μέσα από ένα συγκροτημένο σχεδιασμό. Για την υλοποίηση του τρίτου άξονα, αναπτύχθηκαν διάλογοι επικοινωνίας και σχέσεις συνεργασίας με τοπικούς φορείς, παραγωγικούς φορείς, εμπλεκόμενους φορείς που διαθέτουν τις δυνατότητες αλλά και τη βούληση να συνεισφέρουν ουσιαστικά στην υλοποίηση του μακρόπνοου εγχειρήματος. Στο πλαίσιο αυτό, τον Νοέμβριο του 2021 η Κυβέρνηση προχώρησε στην

υπογραφή μνημονίου συνεργασίας με το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), με αντικείμενο την εκπόνηση μελέτης για την οικονομική και παραγωγική ανασυγκρότηση και ανάπτυξη της Καρδίτσας, που έχει πληγεί σημαντικά από φυσικές καταστροφές.

Η παρούσα μελέτη, όπως αναπτύσσεται στις ενότητες της, είναι το αποτέλεσμα της έρευνας και της αξιολόγησης δουλειάς του ΚΕΠΕ. Στο κείμενο αποτυπώνονται οι τομείς που δύναται να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της περιοχής αλλά και ο ρόλος της καινοτομίας και η συμβολή της στην αντιμετώπιση των προκλήσεων και των προβλημάτων. Το πόρισμα αποτελεί τη βάση για τις κατευθύνσεις και τα βήματα της επόμενης ημέρας, με στόχο να εισέλθει η περιοχή της Καρδίτσας σε μία σταθερή τροχιά υψηλών και βιώσιμων ρυθμών ανάπτυξης.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Πρόεδρο του Δ.Σ. του ΚΕΠΕ και Επιστημονικό Διευθυντή, Καθηγητή κ. Παναγιώτη Λιαργκόβα, τον Συντονιστή της μελέτης κ. Πρόδρομο Προδρομίδα και όλους τους ερευνητές και συντάκτες που συνετέλεσαν στη μελέτη, για την προθυμία, την ετοιμότητα και την προσφορά τους στην υποστήριξη του έργου. Ιδιαίτερες ευχαριστίες προς τον Πρόεδρο του Επιμελητηρίου Καρδίτσας, κ. Κωνσταντίνο Ζυγογιάννη και τα μέλη του Δ.Σ. του Επιμελητηρίου, για το ενδιαφέρον, τη συνεργασία και τη συμβολή τους στην προσπάθεια αυτή.

Σε ένα πλαίσιο στενής συνεργασίας, συνεχίζουμε για τον σχεδιασμό των επόμενων βημάτων, για την ανασυγκρότηση της Καρδίτσας.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΡΙΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ
Υφυπουργός Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας,
αρμόδιος για την Αποκατάσταση από Φυσικές Καταστροφές
και για την Κρατική Αρωγή

Φεβρουάριος 2024

Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), ως θεσμικός σύμβουλος της κυβέρνησης σε αναπτυξιακά ζητήματα, ανταποκρίθηκε άμεσα στην πρόσκληση του Υφυπουργού παρά τω Πρωθυπουργώ, αρμόδιου για θέματα κρατικής αρωγής και αποκατάστασης από φυσικές καταστροφές, κυρίου Χρήστου Τριαντόπουλου, για την εκπόνηση αναπτυξιακής μελέτης για την περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, μετά την καταστροφή που αυτή υπέστη τον Σεπτέμβριο του 2020 από τον Μεσογειακό Κυκλώνα «Ιανό». Τρία χρόνια αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 2023, η ίδια περιοχή επλήγη από νέο, ισχυρότερο Μεσογειακό Κυκλώνα, τον «Daniel».

Είναι η δεύτερη φορά που το ΚΕΠΕ εκπονεί μελέτη για τον πρώην νομό, την νυν περιφερειακή ενότητα, Καρδίτσας. Το 1986 εξέδωσε το Πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης για την περιοχή της λίμνης Ν. Πλαστήρα (Μέγδοβα), στο οποίο επισημαίνονταν προβλήματα και προτεινόταν διακλαδικής υφής λύσεις (δίδονταν οδηγίες) για ένα δυνητικά καίριο έργο ανάπτυξης που, όπως γνωρίζουμε σήμερα, εξελίχθηκε αισίως. Σήμερα, έπειτα από μια σειρά από κακοκαιρίες που προσφάτως έπληξαν την περιοχή και αποδίδονται σε μερική απορρύθμιση του κλίματος, ενώ η περιοχή είναι ήδη σε μειονεκτική τροχιά από παραγωγικής και κοινωνικής απόψεως, ο προσδιορισμός των ανησυχητικών στοιχείων και η παροχή κλαδικών και πολυκλαδικών κατευθύνσεων για την υπέρβαση αυτών και την μελλοντική ανάπτυξη γενικότερα, είναι κρίσιμης σημασίας για την λήψη πρωτοβουλιών τόσο από τους τοπικούς φορείς και την αυτοδιοίκηση όσο και από τις περιφερειακές και εθνικές αρχές. Ελπίζεται ότι η εφαρμογή των προτάσεων της μελέτης θα συμβάλει στην αντιμετώπιση και αναστροφή της δυσμενούς κατάστασης στην παραγωγή και θα προάγει την μελλοντική ευημερία των κατοίκων της περιοχής.

Το ΚΕΠΕ είναι το μεγαλύτερο και αρχαιότερο Κέντρο Οικονομικών Ερευ-

νών της Ελλάδας. Μέσω των ερευνών και των εκδόσεών του, το ΚΕΠΕ, ως ερευνητικό ίδρυμα και συμβουλευτικό όργανο της κυβέρνησης, προσπαθεί να συνεισφέρει στην οικονομική και περιφερειακή ανασυγκρότηση και ανάπτυξη της χώρας, ιδιαίτερα στις δύσκολες εποχές που διανύουμε.

Καθηγητής ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΛΙΑΡΓΚΟΒΑΣ
Πρόεδρος του Δ.Σ. του ΚΕΠΕ και
Επιστημονικός Διευθυντής

Ιανουάριος 2024

Η μελέτη επιχειρεί να προσδιορίσει τους τομείς και κλάδους οικονομικής δραστηριότητας που, υπό κανονικές συνθήκες και προϋποθέσεις ή εύλογες υποθέσεις, είναι σε θέση να συμβάλλουν ή αναμένεται να συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας, καθώς και να περιγράψει τον ρόλο της καινοτομίας και κάποιων καινοτομικών συμβολών στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.

Η συγγραφή της μελέτης ανετέθη στο Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) από τον Υφυπουργό παρά τω Πρωθυπουργώ αρμόδιο για θέματα κρατικής αρωγής και αποκατάστασης από φυσικές καταστροφές, κύριο Χρήστο Τριαντόπουλο, μετά την καταστροφή που υπέστη η περιοχή τον Σεπτέμβριο του 2020 από τον Μεσογειακό Κυκλώνα «Ιανό».

Η πρόκληση νέας καταστροφής στην περιοχή τρία έτη αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 2023, από έτερο, ισχυρότερο Μεσογειακό Κυκλώνα, τον «Daniel» (Δανιήλ), καταδεικνύει ότι, πέραν της οικονομικής και παραγωγικής ανασυγκρότησης της περιοχής, υπάρχει επιτακτική ανάγκη για άμεσες δράσεις προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή.ⁱ Συγκεκριμένα, ότι είναι σκόπιμο να αντληθούν μαθήματα από το τι λειτούργησε ή δεν λειτούργησε στην διάρκεια τόσο του πρώτου όσο και του δεύτερου κυκλώνα και την επαυρίό του, ώστε να αναβαθμιστούν τα αντιπλημμυρικά έργα και να σχεδιαστούν συναφείς δράσεις, όπως και ο τρόπος που θα ζούμε στο μέλλον. Λ.χ., ενδέχεται οι εκτάσεις που πλημμυρίζουν εύκολα, να αξιοποιούνται πλέον με τρόπους που να μην απαιτούνται μόνιμες (ή, έστω, ακριβές) εγκαταστάσεις, ενώ άνθρωποι, ζώα, μηχανήματα που μετέχουν στην αξιοποίηση των εκτάσεων αυτών να

ⁱ Σημειώνεται ότι σοβαρές καταγίδες με πλημμυρικές επιπτώσεις επίσης προέκυψαν τον Ιανουάριο του 2022 και τον Σεπτέμβριο του 2023 (αμέσως μετά τον «Daniel»), υπό τις ονομασίες «Διομήδης» και «Elias» (Ηλίας), αντιστοίχως.

μεταβαίνουν/μεταφέρονται εκεί προσωρινώς και να μένουν σε εδαφολογικώς και υδρομηχανικώς ασφαλέστερα γειτονικά μέρη.

Συγχρόνως, είναι σκόπιμο να ετοιμαστεί και να τεθεί σε εφαρμογή ένα ευρύ αναπτυξιακό σχέδιο προκειμένου η κοινωνία της πληγείσας περιοχής να ανακάμψει οικονομικά και παραγωγικά, όχι προσωρινά, αλλά πιο μόνιμα και αειφορικά: Δηλαδή, με τρόπο που να μην απαιτείται διαρκής εξωτερική στήριξη της περιοχής, αλλά και με τρόπο που να ικανοποιούνται οι ανάγκες του παρόντος χωρίς να υπονομεύεται η δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες.

Ο σχεδιασμός που αφορά στο πλημμυρικό σκέλος διαμορφώνεται από την κυβέρνηση, υπό την μορφή Γενικού Σχεδίου (Master Plan),ⁱⁱ ενώ η ανά χείρας μελέτη συμβάλλει στον σχεδιασμό του οικονομικού και παραγωγικού αναπτυξιακού σκέλους. Συμβάλλει, δε, μέσα από την ανάλυση των μάλλον περιορισμένων πτυχών που επιτρέπουν τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία στο συγκεκριμένο χωρικό επίπεδο (το επίπεδο της περιφερειακής ενότητας). Υπό αυτό το πρίσμα εξετάζει τις εξελίξεις και επιδόσεις σε όλους τους τομείς και κλάδους οικονομικής δραστηριότητας της περιοχής, καθότι όλοι τους εισφέρουν στην παραγωγή (επίσης αλληλοεπηρεάζονται) και ενδέχεται να έχουν ρόλο ή νέο ρόλο στην μελλοντική ανάπτυξη.

Για την εκπόνηση της μελέτης συνεργάστηκαν οι ερευνητές του ΚΕΠΕ Αιμιλία Μαρσέλλου, Φωτεινή Οικονόμου, Ιωάννα Ρεζίτη, Νικόλαος Ροδουσάκης, Αθανάσιος Χύμης και ο γράφων, καθώς και τα στελέχη της Αναπτυξιακής Εταιρείας Καρδίτσας (ΑΝΚΑ), Βασίλειος Μπέλλης, και της Διεύθυνσης Ανάπτυξης Περιφέρειας Θεσσαλίας, Χρήστος Σταμούλης.

Τα ευρήματα παρουσιάστηκαν (α) στην συνάντηση εργασίας με τους αυτοδιοικητικούς και παραγωγικούς φορείς της περιοχής που συγκάλεσε ο

ⁱⁱ Η πρώτη αναφορά από την αποστολή πραγματογνωμοσύνης της HVA International στην Θεσσαλία προς την κυβέρνηση αναρτήθηκε από τον κυβερνητικό εκπρόσωπο τον Νοέμβριο του 2023. Ήδη υφίστανται: (α) Οι χάρτες επικινδυνότητας πλημμύρας και συναφές υλικό του Σχεδίου Διαχείρισης Κινδύνων Πλημμύρας των Λεκανών Απορροής Ποταμών του Υδατικού Διαμερίσματος Θεσσαλίας της Ειδικής Γραμματείας Υδάτων του 2018. (β) Διαπιστώσεις από το 1^ο Περιβαλλοντικό Συνέδριο για την Κλιματική Αλλαγή, Αντιπλημμυρική Θωράκιση, Προστασία και Ανόρθωση Παραποτάμιων Οικοσυστημάτων Νομού Καρδίτσας του 2022 (δημοσιεύτηκαν από την Οικόσφαιρα το 2023).

Υφυπουργός Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας, κύριος Χρήστος Τριαντόπουλος, στην πόλη της Καρδίτσας τον Αύγουστο του 2023, καθώς και (β) στο 18ο τακτικό επιστημονικό συνέδριο του Ελληνικού τμήματος της Ευρωπαϊκής και Διεθνούς Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης τον Σεπτέμβριο του 2023 (μετά την δεύτερη φυσική καταστροφή).

Το περιεχόμενο της μελέτης είναι προϊόν της συλλογικής προσπάθειας των ανωτέρω και ο υπογράφων ευχαριστεί τον καθένα/την καθεμία ξεχωριστά για την συμβολή του/της. Επίσης, ευχαριστεί τους παρασχόντες κρίσεις, επισημάνσεις και σχόλια τόσο στην φάση της διαβούλευσης όσο και στην φάση της παρουσίασης των ευρημάτων, καθώς και τις κυρίες Ελένη Σουλτανάκη και Νίκη Σπανούδη για την γλωσσική επιμέλεια και τον κύριο Γιώργο Χατζησπύρο για την τεχνική επιμέλεια.

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ Κ. ΠΡΟΔΡΟΜΙΔΗΣ
Συντονιστής της μελέτης

Δεκέμβριος 2023

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

EXECUTIVE SUMMARY	7
-------------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Συνοπτική παρουσίαση των κυριοτέρων ευρημάτων και προτάσεων ...	11
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Υφιστάμενη κατάσταση

2.1. Περιγραφή της περιοχής	15
2.2. Χωρικός κερματισμός	19
2.3. Διαχρονική μείωση του πληθυσμού	22
2.4. Απασχόληση και παραγωγικότητα ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας	24
2.5. Η ανάγκη παρεμβάσεων και ανασχεδιασμού.	30
2.6. Προτάσεις χρηματοδότησης της επιχειρηματικότητας	32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Συγκρίσεις των τομεακών επιδόσεων με τις αντίστοιχες επιδόσεις άλλων περιοχών

3.1. Απασχόληση και παραγωγικότητα σε άλλες περιοχές της χώρας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.	36
3.2. Περιπτώσεις που ο νομός Πέλλης επιδεικνύει καλύτερες επιδόσεις από τον νομό Καρδίτσας	42
3.3. Περιπτώσεις που ο νομός Σερρών επιδεικνύει καλύτερες επιδόσεις από τον νομό Καρδίτσας	47

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Αναλύσεις κλαδικής υφής

4.1. Το ζήτημα της παραγωγικότητας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων της περιοχής	50
4.2. Απασχόληση και κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων σε επίπεδο περιφερειακών ενοτήτων.	56
4.3. Ευρήματα από την εξέταση των στοιχείων παραγωγής σε επίπεδο επικρατείας	63
4.4. Ευρήματα από την εξέταση των στοιχείων των δαπανών σε επίπεδο επικρατείας	72

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Ανάγκες για αλλαγές, καινοτομία και δημιουργία νέων δρόμων οικονομικής ανάπτυξης

5.1. Πολλοί κλάδοι είναι σκόπιμο να λειτουργήσουν με διαφορετικό τρόπο . .	77
5.2. Το πλαίσιο χρήσεων γης	80
5.3. Το πλαίσιο έκδοσης οικοδομικών αδειών	82
5.4. Προαγωγή της καινοτομίας των επιχειρήσεων	84
5.5. Εμπλουτισμός της υποστήριξης και των δυνατοτήτων σχεδιασμού για την ανάπτυξη της περιοχής	89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Διαπιστώσεις.	100
-----------------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Μια πρόταση οικονομικής ανάπτυξης.	106
--	-----

Παραρτήματα.	115
----------------------	-----

Βιβλιογραφία	169
------------------------	-----

ΠΙΝΑΚΕΣ

1. Η χρήση γης ως ποσοστό της έκτασης στον νομό Καρδίτσας (Κ) σε σχέση με την περιφέρεια Θεσσαλίας (Θ) και την χώρα (Χ), 1999-2000	17
2. Οι δέκα τομείς και οι 87 κλάδοι οικονομικών δραστηριοτήτων	25
3. Συνοπτική παρουσίαση της εξέλιξης του αριθμού των εργαζομένων (L) και της μέσης παραγωγικότητας των εργαζομένων σε σταθερές τιμές (Y/L), ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, κατά τα έτη 2010-19, στον νόμο Καρδίτσας.	29
4. Οι περιοχές της ΕΕ με υψηλή ομοιότητα προς τον νομό Καρδίτσας ως προς την κατανομή της απασχόλησης σε οικονομικές δραστηριότητες και υψηλότερη μέση παραγωγικότητα της εργασίας, 2010-19.	40
5. Συνοπτική παρουσίαση της εξέλιξης των εκτάσεων με καλλιέργειες και σε αγρανάπαιση κατά τα έτη 2011-19 στους νομούς Καρδίτσας (Κ) και Πέλλης (Π)	43
6. Καλλιέργειες και απόδοση στον νομό Καρδίτσας (Κ) σε σχέση με τον νομό Πέλλης (Π), 2018-19	43
7. Κτηνοτροφία και απόδοση στον νομό Καρδίτσας (Κ) σε σχέση με τον νομό Πέλλης (Π), 2018-9.	44
8. Οι εξελίξεις στον εισερχόμενο τουρισμό στους νομούς Καρδίτσας (Κ) και Πέλλης (Π), 2010-19	45
9. Επισκέψεις μουσείων και αρχαιολογικών χώρων των νομών Καρδίτσας (Κ) και Πέλλης (Π), 2010-19	45
10. Κατασκευές νέων οικιών - βελτιώσεις οικιών στους νομούς Καρδίτσας (Κ) και Σερρών (Σ), 2014-19	48
11. Αξίες των κατασκευαστικών έργων που εντάχθηκαν στην χρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης και του Ταμείου Συνοχής και πληρώθηκαν τουλάχιστον μια πληρωμή από 1.1.2014 έως 31.12.2019, νομοί Καρδίτσας (Κ) και Σερρών (Σ)	49

12. Η συνολική παραγωγικότητα και η διάσπασή της στον αγροτικό τομέα του νομού Καρδίτσας	54
13. Συνοπτική εικόνα κατά κλάδο των επιδόσεων των νομικών μονάδων που προέρχονται από την περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας (Κ) σε σχέση με τις αντίστοιχες των περιφερειακών ενοτήτων της ηπειρωτικής Θεσσαλίας (Θ) και της χώρας (Ε), 2019	59
14. Συνοπτική εικόνα κατά κλάδο των επιμέρους μορφών και των επιδόσεων των επιχειρήσεων και οργανισμών που δραστηριοποιούνται παραγωγικά στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, 2019	60
15. Εκτιμήσεις επιπτώσεων οριακών αυξήσεων απασχόλησης ή κεφαλαίου στην παραγόμενη αξία ανά οικονομικό κλάδο στην Ελλάδα κατά το έτος 2018, όπως προκύπτουν από την οικονομετρική ανάλυση των στοιχείων της περιόδου 2010-2018 . . .	67
16. Κλαδικοί πολλαπλασιαστές παραγομένης (προστιθέμενης) αξίας της ελληνικής οικονομίας για το έτος 2018.	74
17. Κλαδικοί πολλαπλασιαστές απασχόλησης της ελληνικής οικονομίας για το έτος 2018	76
18. Τομείς και κλάδοι που χρήζουν αλλαγών στην λειτουργία τους: οι περιπτώσεις του Πίνακα 2 υπό το πρίσμα του Γραφήματος 3 και των Πινάκων 13 και 15	79

ΧΑΡΤΕΣ

1. Δορυφορική απεικόνιση της περιοχής που πλημμύρισε την 8η Σεπτεμβρίου 2023 στην Θεσσαλία	19
2. Οι εκτιμώμενες αγορές εργασίας (λειτουργικές οικονομικές ζώνες) της Θεσσαλίας βάσει των ροών των εργαζόμενων κατοίκων προς τον συνήθη τόπο εργασίας τους κατά το 2011	21

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

1. Η εξέλιξη του υπολογιζόμενου πληθυσμού κατά τα έτη 2002-20 σε εννέα νομούς της χώρας που εμφανίζουν μειώσεις (2002 = 1)	23
--	----

2. Η εξέλιξη του αριθμού των εργαζομένων (L) και της μέσης παραγωγικότητας των εργαζομένων, σε σταθερές τιμές (Y/L) ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, κατά τα έτη 2010-19 (έτος βάσης 2010) στον νομό Καρδίτσας 28
3. Η εξέλιξη της ποσοστιαίας κατανομής των εργαζομένων (L) και της μέσης παραγωγικότητάς τους (Y/L), ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, στον νομό Καρδίτσας σε σχέση με τις αντίστοιχες κατανομές και παραγωγικότητες στις υπόλοιπες περιοχές των 27 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά τα έτη 2010-19, στην κλίμακα 0-1 38
4. Βασικά στοιχεία της συνάρτησης παραγωγής για τη διάσπαση της συνολικής παραγωγικότητας εστιασμένη στην αποτελεσματικότητα κλίμακας. 52
5. Παράδειγμα των προτεινόμενων προσθηκών στο επιχειρηματικό οικοσύστημα της περιοχής 96

ΠΛΑΙΣΙΑ

1. Κατασκευή και χρήση δεικτών κατάλληλων για συγκρίσεις με άλλες περιοχές. 36
2. Οι 669 περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις οποίες συγκρίνεται η ποσοστιαία κατανομή των εργαζομένων, καθώς και η μέση παραγωγικότητά τους ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας στον νομό Καρδίτσας κατά τα έτη 2010-19 37
3. Η λειτουργία των τοπικών καταστημάτων και η διενέργεια συναλλαγών σε αυτά κατά μια επιπλέον ημέρα την εβδομάδα αυξάνει το τοπικό ΑΕΠ και ενδεχομένως να αυξήσει τις τιμές. 46
4. Η αύξηση της προσφοράς τις Κυριακές ενδέχεται να μειώσει τις τιμές καθ' όλη την εβδομάδα 47
5. Διευκρινίσεις τεχνικών όρων που άπτονται της TFP. 51
6. Η σύντομη ιστορία των πρόσφατων πρωτοβουλιών δημιουργίας δικτύων στην περιοχή 87

7. Αν ένα επιτυχές πρότυπο προαγωγής της καινοτομίας υφίσταται και λειτουργεί επιτυχώς σε έναν τομέα, ίσως είναι σκόπιμο να χρησιμοποιηθεί και σε άλλους τομείς 89
8. Ένα παράδειγμα διερεύνησης εξαγωγικών ευκαιριών για επιλεγμένα αγροτικά προϊόντα της περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας . . . 90
9. Επιμέρους ζητήματα τουριστικής ανάπτυξης που είναι σκόπιμο να εξεταστούν 92
10. Πεζοπορικές διαδρομές 93
11. Η πρόταση δημιουργίας ενός Οργανισμού Διαχείρισης και Προώθησης ως Προορισμού του νομού Καρδίτσας 94
12. Παραδείγματα στόχων, δράσεων και πρωτοβουλιών του Δικτύου . . . 96
13. Βήματα που είναι σκόπιμα για την ευόδωση του Παρατηρητηρίου . . . 98

EXECUTIVE SUMMARY

In September 2020 and in September 2023, the Mediterranean cyclones, nicknamed Ianos (Greek rendering of Janus) and Daniel, respectively, devastated parts of Greece. One of these was the landlocked district of Karditsa, in Thessaly.

State and private aid, and restorations from the natural disasters were accompanied by a series of studies on the district's flood control, irrigation, agricultural sector, industrial sector, tourist sector, cultural sector, spatial and financial planning, and the present study. The latter analyzes the situation and puts together a territorial development plan and vision.

The area is rural, and locals by and large engage in agricultural and transport-storage-trade-accommodation-catering activities (the two sectors collectively attract 66% of all employed). However, on average, labor productivity in both sectors is very low vis-à-vis the rest of the EU. The situation may be rectified with worker training and by improving the way labor, land, and capital are combined (i.e., with better planning, management, supervision, and communication) in the said sectors or in the parts of the two sectors (i.e., industries and products) that exhibit the lowest productivity. Well-known models and best practices for supporting entrepreneurship and innovation, as well as examples from other districts of Greece (districts with similar geographic and workforce features but higher labor productivity, such as the district of Pella), may provide useful paradigms for the development and prospects of the district of Karditsa. Alternatively, a portion of the workers employed in the specific industries and the production of local goods and services may move to the production of other goods and services associated with higher labor productivity and added value.

A small number of industries (namely, the manufacture of beverages; the manufacture of rubber and plastic products; veterinary activities; specialized

construction activities; support activities for transportation; the activities of head offices and management consultancy activities; office administrative support, other office support, and other business support activities; social work activities without accommodation) that perform well in the district in terms of turnover vis-à-vis the rest of Greece may have a role to play, even though they are too small to currently form the district's economic base. The district's construction, financial and manufacturing sectors have, occasionally in the recent past, exhibited modest or high labor productivity vis-à-vis the rest of the EU, so they too may have a useful role to play, even though they are also small in size. For instance, in the modernization and operation of the industrial park, and in the construction and use of the infrastructure needed, so that more value may be added locally. At any rate, increasing or upgrading both capital and labor in the manufacture of food, beverages, and tobacco products and increasing capital in the production and supply of electricity turn out to have a positive effect on added value in Greece. Consequently, they constitute potential pathways to economic development in the district of Karditsa.

To the extent the regional strategy on research and innovation for smart specialization focuses on (i) the agro-food complex (i.e., agricultural products, forestry, farming and animal husbandry, aquaculture, food and beverages), (ii) metal products and construction materials, (iii) the business valorisation of cultural assets (the creation of value from tourism), and (somewhat) on (iv) energy production and conservation and environmental management, many of the aforesaid potential pathways may fit better with the broader, national strategy. Additionally, the operation of four university departments on food and nutrition, forestry and wood, veterinary science, public and community health, in the district, supports the formation of a critical mass of experts in the respective areas.

Additional ideas are also expressed to: (a) set up an exports hub; (b) establish a permanent advisory board that brings together central and local government, sectoral representatives, representatives of the academic (educational, research) community, and other experts, with the aim of promoting entrepreneurship and drafting/adjusting the district's development plan; (c) form a

multi-sectoral strategy and create a coordination center for tourism; (d) formulate a strategy about the role of local commerce in expanding local GDP; (e) establish an EU service or a trans-Balkan center in the district, and carry out worker training in the district (not elsewhere) as much as possible so that the local velocity of money increases; (f) launch an observatory charged with collecting data on the products, the sectors, the needs and the performance (innovative and other) of businesses in the district in order to help plan, monitor progress, and evaluate policy.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

Οι διαδοχικές καταστροφικές πλημμύρες στην Καρδίτσα, κατά το 2020 και το 2023, απαιτούν επείγουσα, πολύπλευρη στρατηγική ανάκαμψης της τοπικής οικονομίας. Είναι σκόπιμο να ληφθούν μέτρα οικονομικής ανάκαμψης που θα αντιμετωπίζουν τις άμεσες προκλήσεις των πλημμυρών και θα θέτουν τις βάσεις για μια βιώσιμη και ανθεκτική οικονομία.

Πριν ακόμα πληγεί από τον Μεσογειακό Κυκλώνα «Ιανό», η περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας ήταν ήδη σε μειονεκτική τροχιά από αναπτυξιακής απόψεως. Αν και αγροτική περιοχή, εμφάνιζε πολύ χαμηλή παραγωγικότητα των εργαζομένων στον αγροτικό τομέα σε ευρωκοινωνικό επίπεδο. Παρομοίως, πολύ χαμηλή παραγωγικότητα των εργαζομένων εμφάνιζε ο τομέας των μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης. Είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος τομέας οικονομικής δραστηριότητας στην περιοχή σε όρους απασχόλησης. Από κοινού οι δύο τομείς προσείλκυαν το 66% των απασχολούμενων της περιοχής.

Καθίσταται, λοιπόν, σκόπιμο, κάποιο μέρος του εργατικού δυναμικού να στραφεί σε τμήματα (όπως κλάδους, ακόμα και επιμέρους προϊόντα) των εν λόγω τομέων ή σε άλλους τομείς που εμφανίζουν υψηλότερη παραγωγικότητα ή/και οι δύο αυτοί τομείς (ή τμήματα αυτών) να αναδιοργανωθούν με τρόπο που η εργασία, η γη και το κατασκευασμένο κεφάλαιο (εφεξής, κεφάλαιο) θα συνδυάζονται καλύτερα/αποδοτικότερα. Ευτυχώς, υφίστανται:

- περιοχές της χώρας με παρεμφερή κατανομή του απασχολούμενου ανθρωπίνου δυναμικού και άλλες ομοιότητες που επιτυγχάνουν καλύτερες επιδόσεις, καθώς και
- δοκιμασμένα υποδείγματα υποστήριξης της επιχειρηματικότητας και καινοτομίας,

από τις οποίες και από τα οποία μπορούν να αντληθούν/αξιοποιηθούν χρήσιμα μαθήματα και παραδείγματα προκειμένου να βελτιωθούν οι προοπτικές ανάπτυξης στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας.

Θα απαιτηθεί: (α) Εκπαίδευση/κατάρτιση και βελτίωση των δεξιοτήτων μέρους του τοπικού εργατικού δυναμικού, με την εκπαίδευση να είναι σκόπιμο να διενεργηθεί/πληρωθεί τοπικώς (όσο αυτό είναι εφικτό). (β) Εξοικείωση των εργαζομένων στις βέλτιστες πρακτικές στον κλάδο τους, καθώς και στις νέες τεχνολογίες. (γ) Εφαρμογή/αξιοποίηση των εν λόγω πρακτικών και των τεχνολογιών. (δ) Να υπάρξουν άτομα με την ικανότητα να εντοπίζουν και να καλύπτουν κενά στην αγορά, καθώς και να αναλαμβάνουν να παράγουν και να προάγουν προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας (αγροτικά, μεταποιητικά κ.ά.) σε ώριμες ή αναπτυσσόμενες αγορές. Εναλλακτικώς, κάποια στοιχεία αυτής της προσέγγισης μπορεί να αναληφθούν/καλυφθούν από την δημιουργία και λειτουργία ενός κέντρου εξαγωγών.

Επίσης, αναπτυξιακό ρόλο μπορεί να διαδραματίσει:

- Ο κατασκευαστικός τομέας, αν βελτιωθεί το πλαίσιο χρήσεων γης και το πλαίσιο έκδοσης οικοδομικών αδειών και αν καταστεί παραγωγικότερος.
- Ο τομέας των χερσαίων μεταφορών και αποθήκευσης-υποστήριξης των μεταφορών, αν επιτραπεί στον κατασκευαστικό τομέα να δημιουργήσει συναφείς υποδομές.
- Η μεταποίηση τροφίμων και η ποτοποιία, καθώς και η μεταποίηση γενικότερα, αν καταστεί ελκυστικό το υφιστάμενο βιομηχανικό πάρκο και επιτραπεί στον κατασκευαστικό τομέα να δημιουργήσει συναφείς υποδομές. Γενικά, η αύξηση/αναβάθμιση τόσο του κεφαλαίου όσο και της εργασίας στην μεταποίηση τροφίμων-ποτοποιία είναι αποδοτική στην χώρα.
- Ο χρηματοπιστωτικός τομέας, ο οποίος ήδη εμφανίζει υψηλή παραγωγικότητα, αν υποστηρίξει τους προαναφερθέντες τομείς και επιτυχημένες και καινοτόμες επιχειρήσεις.
- Ένας μικρός αριθμός κλάδων με καλές επιδόσεις σε όρους κύκλου εργασιών, οι οποίοι (οι κλάδοι), όμως, είναι πολύ μικροί για να σηκώσουν μόνοι τους την τοπική οικονομία.
- Η αύξηση/βελτίωση της εργασίας ή του κεφαλαίου στους κλάδους που, γενικώς, στην χώρα, μια τέτοια αύξηση επιδρά θετικά στην προστιθέμενη

αξία (βλ. Πίνακα 15). Α.χ., η αύξηση του κεφαλαίου στις παραγωγή-παροχή ηλεκτρικής ενέργειας. Στους λοιπούς κλάδους απαιτείται καλύτερος συνδυασμός των συντελεστών παραγωγής, αλλαγή παραδείγματος, καινοτομία.

- Η εγκατάσταση, λειτουργία και ανάπτυξη μιας ευρωκοινοτικής υπηρεσίας ή ενός διαβαλκανικού κέντρου, καθότι φαίνεται να εμφανίζει υψηλό πολλαπλασιαστική.
- Η σύσταση ενός κέντρου σχεδιασμού-υλοποίησης-συντονισμού μιας πολυκλαδικής στρατηγικής για τον τουρισμό, καθώς και η δημιουργία ενός πλέγματος συνεργειών γύρω από τα καταλύματα, εκτεινόμενου στην εστίαση, τον αγροτικό τομέα, τα μουσεία, τις τέχνες, την διασκέδαση, το εμπόριο, την φύση και την παράδοση με σκοπό τον σχηματισμό ενός νέου τουριστικού προϊόντος υψηλής προστιθέμενης αξίας.
- Η διαμόρφωση μιας νέας στρατηγικής για την συμβολή του εμπορικού κόσμου στην διεύρυνση του τοπικού ΑΕΠ: Στρατηγικής που θα αξιοποιεί πεδία τα οποία δεν προσδιορίζονται από την κεντρική κυβέρνηση ή άλλους. Τόσο το εμπόριο όσο και άλλοι πάροχοι υπηρεσιών μπορούν να κινηθούν με εξ αποστάσεως δραστηριότητες, καθώς και ενέργειες που θα καλύπτουν, αφενός, κενά της τοπικής αγοράς, αφετέρου, αγοραστικές ανάγκες καταναλωτών σε άλλες περιφερειακές ενότητες.
- Η δημιουργία, ανάπτυξη και λειτουργία ενός παρατηρητηρίου που θα συλλέγει στοιχεία για τα προϊόντα, τους κλάδους, τις ανάγκες και τις επιδόσεις (καινοτομικές και άλλες) των επιχειρήσεων της περιοχής –στοιχεία που εν πολλοίς δεν καταγράφονται τώρα, αλλά είναι χρήσιμα για να σχεδιαστούν-αξιολογηθούν-ανασχεδιαστούν τεκμηριωμένα, αφενός επενδύσεις, αφετέρου παρεμβάσεις στην περιοχή.
- Η δημιουργία, ανάπτυξη και λειτουργία μιας μόνιμης συμβουλευτικής *στρογγυλής τραπέζης*, στην οποία θα μετέχουν η αυτοδιοίκηση, παραγωγικοί και άλλοι τοπικοί φορείς, εκπαιδευτικά και ερευνητικά κέντρα, ειδήμονες, φορείς της κεντρικής κυβέρνησης κ.ά., με σκοπό την προαγωγή της επιχειρηματικότητας και την προετοιμασία, τον σχεδιασμό, την ωρίμανση των συνθηκών για την ανάπτυξη της περιοχής.

Το ήδη δρομολογημένο εγχείρημα δημιουργίας, στα πανεπιστημιακά τμήματα της περιοχής, μιας κάποιας μάζας ειδικών σε θέματα τροφίμων-διατρο-

φής, κτηνιατρικής, δασολογίας-ξύλου, δημόσιας και ενιαίας υγείας, ενδεχομένως και νέων θεμάτων, εκτιμάται ότι θα λειτουργήσει υποστηρικτικά για την ανάπτυξη των συναφών κλάδων.

Ιδιαίτερος τονίζεται ότι είναι σκόπιμο η απόπειρα ανάταξης της περιοχής να διέπεται από μια συνεργατική και προσαρμόσιμη προσέγγιση που θα στοχεύει όχι μόνο στην ανοικοδόμηση αλλά και στην μετατροπή της περιοχής σε μια πιο εύρωστη και ανταγωνιστική οικονομία, διασφαλίζοντας μακροπρόθεσμη ευημερία και ανθεκτικότητα. Η επιτυχία της προσπάθειας εξαρτάται από την συλλογική δράση και την δέσμευση όλων των ενδιαφερομένων, διασφαλίζοντας μια βιώσιμη, χωρίς αποκλεισμούς και στραμμένη προς το μέλλον ανάπτυξη.

ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

2.1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Η περικλειστη περιοχή της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας, επί μακρόν γνωστής και ως *νομός Καρδίτσας*, έχει έκταση 2.636 τ.χλμ. (μεγαλύτερη από το Λουξεμβούργο) και απαρτίζεται από δύο διαφορετικές εδαφικές ζώνες: Μια πεδινή (σε ποσοστό 49%) που αποτελεί τμήμα –το νοτιοδυτικό τμήμα– του θεσσαλικού κάμπου και μια ορεινή και ημιορεινή (σε ποσοστά 42 και 9%, αντιστοίχως) που αποτελεί προέκταση της οροσειράς της Πίνδου και είναι πιο δύσβατη.¹ Η ορεινή ζώνη διαθέτει μια μικρή φυσική λίμνη (Στεφανάδας) και δύο μεγαλύτερες τεχνητές λίμνες (Πλαστήρα, Σμοκόβου), ενώ η πεδινή ζώνη διαρρέεται από παραποτάμους του Πηνειού και χαρακτηρίζεται από εντατική γεωργική δραστηριότητα, κυρίως, βάμβακος, δευτερευόντως, σιτηρών και κτηνοτροφικών φυτών.

Η πεδινή περιοχή αρδεύεται κυρίως από την λίμνη Πλαστήρα μέσω ενός απαρχαιωμένου δικτύου ανοικτών αγωγών που δεν επιτρέπει την εξοικονόμηση (μάλιστα υφίσταται μεγάλες απώλειες)² ύδατος ενώ τον χειμώνα ή σε περιόδους έντονων καιρικών φαινομένων (όπως στις περιπτώσεις των προσφάτων κυμάτων κακοκαιρίας «Ιανός», «Διομήδης», «Daniel» (Δανιήλ) και «Ηλίας») κατακλύζεται και περνούν πάρα πολλές ημέρες για να αποτραβηχτούν τα ύδατα. Υφίσταται λοιπόν ένα σύνθετο υδατικό πρόβλημα, το οποίο δημιουργεί μεγάλα προβλήματα στις καλλιέργειες και στο παραγόμενο προϊόν εν γένει (κατ' επέκταση, και στα έσοδα των παραγωγών), με αποτέλεσμα

¹ Αναπτυξιακή Καρδίτσας κ.ά. 2017: 7.

² Συγχρόνως η γη υποβαθμίζεται και ερημοποιείται (βλ. ενδεικτικά *Το Βήμα*, 2020· Kairis κ.ά., 2022).

να απαιτούνται άμεσα εγχειοβελτιωτικά έργα, καθώς και έργα ανάσχεσης των υδάτων στα ορεινά.

Γενικώς, η γη αξιοποιείται σε αγροτικές χρήσεις. Το ποσοστό της αρόσιμης γης³ υπερβαίνει κατά πολύ το αντίστοιχο ποσοστό της Θεσσαλίας και (ακόμα περισσότερο) της χώρας (περισσότερο από δέκα ποσοστιαίες μονάδες). Το ποσοστό της λοιπής αγροτικής γης (γεωργικής, βοσκής) υπολείπεται αρκετά του αντίστοιχου ποσοστού της Θεσσαλίας (κατά δύο με δέκα ποσοστιαίες μονάδες) και υπολείπεται πολύ του αντίστοιχου ποσοστού της χώρας. Το ποσοστό τόσο της δασώδους όσο και της τεχνητής (αστικής οικοδομήσιμης κ.ά.) είναι κοντά στο αντίστοιχο ποσοστό της Θεσσαλίας και της χώρας (διαφέρει λιγότερο από δύο ποσοστιαίες μονάδες), ενώ το ποσοστό της δασοθαμνώδους-θαμνοποώδους-αραιής/άνευ βλαστήσεως υπολείπεται αρκετά των αντιστοιχών ποσοστών της Θεσσαλίας και της χώρας. (Βλ. Πίνακα 1.)

Στην πεδινή ζώνη, η πόλη της Καρδίτσας είναι το μεγαλύτερο αστικό κέντρο της περιφερειακής ενότητας. Συγχρόνως, είναι το διοικητικό και οικονομικό κέντρο. Επίσης διαθέτει τέσσερις υψηλού γνωστικού επιπέδου πυρήνες: τα τμήματα (α) κτηνιατρικής, (β) δασολογίας-επιστημών ξύλου και σχεδιασμού, (γ) επιστήμης τροφίμων και διατροφής, (δ) δημόσιας και ενιαίας υγείας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Τόσο η πόλη όσο και οι λοιποί οικισμοί αμφοτέρων των ζωνών ηλεκτροδοτούνται επαρκώς από το εθνικό δίκτυο και συνδέονται (α) μεταξύ τους μέσω του οδικού δικτύου (γενικώς έχει ασφαλτοστρωθεί με μέτριας ποιότητας άσφαλτο) και (β) τόσο μεταξύ τους όσο και με την υπόλοιπη χώρα, καθώς και με το εξωτερικό, μέσω του τηλεπικοινωνιακού δικτύου.⁴

Εντούτοις, συγκοινωνιακά/μεταφορικά, παρά την κεντροβαρή της θέση στον ελλαδικό χώρο, η περιοχή είναι σχετικά απομονωμένη από την υπόλοιπη χώρα. Από την ορεινή πλευρά, η σύνδεσή της με την Ήπειρο, την Αιτωλοακαρνανία και την Ευρυτανία είναι δύσβατη και χρονοβόρα, εξυπηρετούμενη από χαμηλής ποιότητας οδούς που χρησιμοποιούνται από λίγους κατοίκους,

³ Αρόσιμη είναι η γη στην οποία οι καλλιέργειες εναλλάσσονται (περιλαμβάνεται η αγρονάπαυση).

⁴ Το ευρυζωνικό δίκτυο έχει διεισδύσει στις πεδινές και κάποιες ορεινές περιοχές και προωθείται εσπευσμένως (ή είναι υπό ανάπτυξη) στις υπόλοιπες (Αναπτυξιακή Καρδίτσας κ.ά., 2017: 45· *Ναυτεμπορική*, 2022).

Πίνακας 1

Η χρήση γης ως ποσοστό της έκτασης στον νομό Καρδίτσας (Κ)
σε σχέση με την περιφέρεια Θεσσαλίας (Θ) και την χώρα (Χ), 1999-2000

	Κ	Θ	Χ
Καλλιεργούμενες εκτάσεις και αγροναπαύσεις			
• Αρόσιμη γη	41,5	30,5	16,0
• Μόνιμες καλλιέργειες	0,2	1,5	5,7
• Ετερογενείς γεωργικές περιοχές	8,7	10,7	16,7
Βοσκότοποι			
• Βοσκότοποι - Μεταβατικές δασώδεις/θαμνώδεις εκτάσεις	0,0	0,2	0,7
• Βοσκότοποι - Συνδυασμοί θαμνώδους και/ή ποώδους βλάστησης	4,0	8,9	6,9
• Βοσκότοποι - Εκτάσεις με αραιή ή καθόλου βλάστηση	1,0	2,0	3,3
Δάση και ημιφυσικές εκτάσεις			
• Δάση	17,4	15,6	17,0
• Μεταβατικές δασώδεις-θαμνώδεις εκτάσεις	9,7	9,5	8,8
• Συνδυασμοί θαμνώδους και/ή ποώδους βλάστησης	10,4	16,6	18,1
• Εκτάσεις με αραιή ή καθόλου βλάστηση	3,9	2,2	3,4
Εκτάσεις καλυπτόμενες από ύδατα			
• Χερσαία ύδατα	1,1	0,6	0,9
• Εσωτερικές υγρές ζώνες	0,0	0,0	0,1
• Παραθαλάσσιες υγρές ζώνες	0,0	0,0	0,4
Τεχνητές εκτάσεις			
• Αστική οικοδόμηση	1,9	1,4	1,4
• Βιομηχανικές και εμπορικές ζώνες	0,0	0,1	0,2
• Δίκτυα συγκοινωνιών	0,0	0,2	0,1
• Ορυχεία, χώροι απόρριψης απορριμμάτων και εργοτάξια	0,0	0,0	0,2
• Τεχνητές ζώνες πρασίνου, χώροι αθλητικών/πολιτιστικών δραστηριοτήτων	0,0	0,0	0,0
Σύνολο	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Ινστιτούτο Πληροφοριακών Συστημάτων - Ερευνητικό Κέντρο «Αθηνά» (<https://geodata.gov.gr/dataset/khreseis-ges-1999-2000/resource/6a61ded3-b5d9-4653-8b1a-cd6c411d6ed>, όπως ενημερώθηκε τον Αύγουστο του 2015).

από ελάχιστους διερχομένους και δίολου για εμπορευματικές μεταφορές.⁵ Από την πεδινή πλευρά, η σύνδεση του οικονομικού και διοικητικού της κέντρου –της πόλης της Καρδίτσας– με:

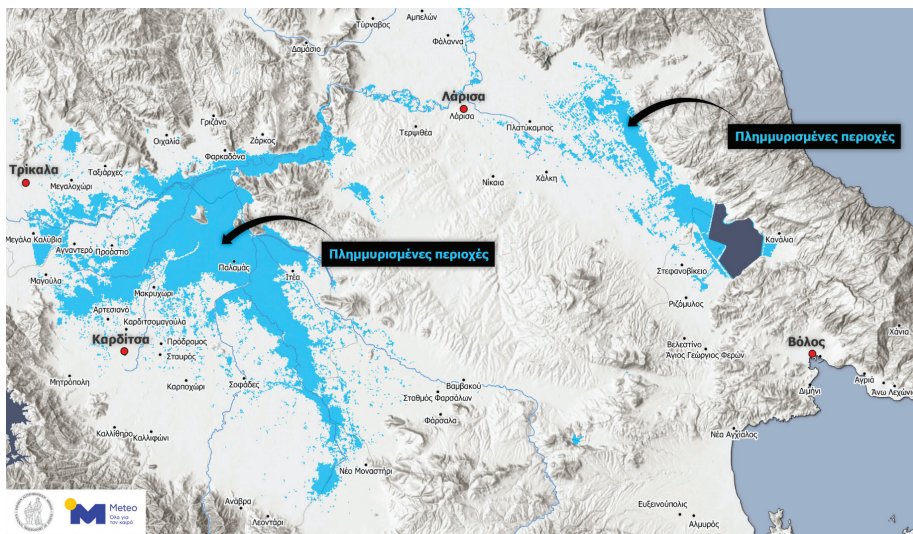
- I. Τον αυτοκινητόδρομο Αθηνών-Λαμίας-Θεσσαλονίκης-Ευζώνων απαιτεί χρόνο διαδρομής της τάξεως των (α) 50 λεπτών της ώρας ως τον κόμβο για/από Θεσσαλονίκη, (β) 80 λεπτών ως τον κόμβο για/από Αθήνα.
- II. Τον αυτοκινητόδρομο Ηγουμενίτσας-Γρεβενών-Θεσσαλονίκης-Κήπων (δηλ., την νέα Εγνατία Οδό) απαιτεί χρόνο της τάξεως των 100 λεπτών ως τον πλησιέστερο κόμβο.
- III. Τον σιδηροδρομικό άξονα Αθηνών-Θεσσαλονίκης διενεργείται μέσω μονής γραμμής χωρίς ηλεκτροκίνηση, χωρίς να υπάρχουν κατά μήκος της γραμμής οιοσδήποτε σύγχρονες υποδομές *logistics* (μεταφοράς-αποθήκευσης-συσσκευασίας-διανομής και συναφών) ή συνδυασμένων μεταφορών.
- IV. Τον πλησιέστερο λιμένα, αυτόν του Βόλου, απαιτεί χρόνο διαδρομής της τάξεως των 90 λεπτών.
- V. Τον πλησιέστερο αερολιμένα, αυτόν της Νέας Αγχιάλου, απαιτεί χρόνο διαδρομής της τάξεως των 90 λεπτών. Ο συγκεκριμένος αερολιμένας εξυπηρετεί ναυλωμένες πτήσεις (*charter*) από το εξωτερικό και την Κρήτη κατά την θερινή περίοδο, αλλά όχι άλλα εσωτερικά δρομολόγια.

Η κατάσταση της σχετικής απομόνωσης αναμένεται να αρθεί στο οδικό σκέλος μέσω του υπό ολοκλήρωση αυτοκινητοδρόμου Κεντρικής Ελλάδας (Γρεβενών-Τρικάλων-Καρδίτσας-Λαμίας, το έργο αντιμετώπισε καθυστερήσεις) που θα συνδέει τους αυτοκινητοδρόμους υπό τα στοιχεία I και II διασχίζοντας (κυρίως) την πεδινή ζώνη και προβλέπεται να έχει κόμβους σε αρκετά σημεία. Στο σιδηροδρομικό σκέλος υπάρχει η προοπτική ηλεκτροκίνησης προκειμένου η υφιστάμενη γραμμή (επλήγη σοβαρά από τον «Daniel» (Δανιήλ) να λειτουργεί για την εξυπηρέτηση κατοίκων και επισκεπτών όπως ο προαστιακός στην Αττική (*Ημερησία*, 2022),⁶ ενώ στο αεροπορικό σκέλος, κάποιες προοπτικές εξυπηρέτησης εμπορικών πτήσεων και μεταφοράς αγροτικών προϊόντων εκφράζονται για το μικρό αεροδρόμιο Μυρίνης, επτά χιλιό-

⁵ Αναπτυξιακή Καρδίτσας, 2016: 27, 31-32.

⁶ Με την ολοκλήρωση του έργου το δρομολόγιο Αθηνών-Καρδίτσας θα διενεργείται σε 2 ώρες και 20 λεπτά.

Χάρτης 1 Δορυφορική απεικόνιση της περιοχής που πλημμύρισε την 8η Σεπτεμβρίου 2023 στην Θεσσαλία

Πηγή: Ντάφης κ.ά. (2023), επεξεργασία του Εθνικού Αστεροσκοπείου Αθηνών.

μετρα μακριά από την πόλη της Καρδίτσας (EPT, 2022), οριακώς εκτός της περιοχής που πλημμύρισε από τον «Daniel» (Δανιήλ) (Χάρτης 1).

2.2. ΧΩΡΙΚΟΣ ΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟΣ

Υπό την επήρεια του εδαφικού αναγλύφου, της ανθρώπινης παρέμβασης⁷ και της λειτουργίας της οικονομικής ζωής, η περιοχή, έως πρότινος, κερματιζόταν (και ενδεχομένως ακόμα κερματίζεται) σε τέσσερις *λειτουργικές οικονομικές ζώνες*:⁸

⁷ Όπως εκδηλώνεται από την δημιουργία λιμνών ως την κατασκευή του αρδευτικού και συγκοινωνιακού δικτύου.

⁸ Ο κερματισμός βασίζεται όχι στα διοικητικής υφής περιγράμματα, αλλά στις καταμετρημένες κατά την απογραφή του 2011 ροές εργαζομένων από τους τόπους κατοικίας στους συνήθεις τόπους εργασίας. Τα στοιχεία της πρόσφατης απογραφής (λόγω της πανδημίας η απογραφή καθυστέρησε και διενεργήθηκε περί τα τέλη του 2021) δεν ήταν διαθέσιμα κατά τον χρόνο συγγραφής της παρούσας μελέτης. Ο υπολογισμός της έκτασης

- Η πρώτη απαρτίζεται από: (α) Τον πυρήνα, εντός του οποίου επικρατούν λίγο-πολύ οι ίδιες συνθήκες αγοράς εργασίας (προσφοράς-ζήτησης εργασίας, μισθών, ανεργίας) με την πόλη της Καρδίτσας και τα τεκταινόμενα και οι παρεμβάσεις στην εν λόγω αγορά –με τα όποια πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα– να διαχέονται σχετικά απρόσκοπτα.⁹ (Βλ. κεντρικό σχηματισμό με μέτριο καφέ χρώμα στον Χάρτη 2Α.) (β) Τις παρυφές του πυρήνα, εντός των οποίων τα τεκταινόμενα ή οι παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας διαχέονται εξασθενημένα ή εξασθενημένες.¹⁰ (Βλ. Χάρτη 2Β, το υπόλοιπο του προαναφερθέντος σχηματισμού σε μέτριο-προς-ανοιχτό καφέ χρώμα, εντός του διοικητικού περιγράμματος της υπό εξέταση περιοχής.)
- Τρεις που αφορούν σε ομάδες περιοχών που επηρεάζονται περισσότερο

των λειτουργικών οικονομικών ζωνών διενεργείται σύμφωνα με την διεθνή πρακτική προσδιορισμού των ορίων των τοπικών αγορών εργασίας: Δύο οικιστικές μονάδες, Α και Β, εκλαμβάνονται ως τμήματα της ίδιας αγοράς εργασίας όταν είτε το ποσοστό των εργαζόμενων κατοίκων της Α που μεταβαίνει στην Β υπερβαίνει κάποιο κατώφλι (π.χ., 75%) σε σχέση με το σύνολο των εργαζόμενων κατοίκων της Α, είτε το ποσοστό των εργαζόμενων κατοίκων της Α που εισέρχεται στην Β υπερβαίνει κάποιο ορισθέν κατώφλι σε σχέση με το σύνολο αυτών που εργάζονται στην Β. Η διαδικασία επαναλαμβάνεται μεταξύ του (διαδοχικώς) διευρυμένου σχήματος και των λοιπών οικιστικών μονάδων, στο κατώφλι του 74%, του 73% κ.ο.κ. έως ότου διαπιστωθεί ότι οι ροές ατόμων από/προς ανένταχτες οικιστικές μονάδες προς/από την συνάθροιση των Α, Β και όσων άλλων οικιστικών μονάδων απαρτίζουν την αγορά είναι μέτριες προς χαμηλές (λ.χ., κάτω του 20%), εξαιρετικά χαμηλές (λ.χ., κάτω του 10%) ή ανύπαρκτες. Εξυπακούεται ότι όσες οικιστικές μονάδες δεν περιλαμβάνονται στην εν λόγω αγορά συγκροτούν ή υπάγονται σε διαφορετικές αγορές. Με τον ίδιο τρόπο εξετάζονται όλες οι οικιστικές μονάδες ανά την επικράτεια.

⁹ Απαρτίζεται από τις κοινότητες Καρδίτσας, Αγιοπηγής, Αγίου Θεοδώρου, Αμαράντου, Αμπελικού, Γεωργικού, Καλλιθήρου, Καναλίων, Καππά, Καρδίτσομαγούλας, Καροπλεσίτου, Κουμπουριανών, Κρυονερίου, Λαμπερού, Λεοντίτου, Μακρυχωρίου, Μελίσσης, Μεσσηνικόλα, Μορφοβουνίου, Μοσχάτου, Μπελοκομίτης, Μυρίνης, Ξινονερίου, Παλαιοκκλησίου, Πύργου Ιθώμης, Ρούσσου, Σταυρού, Φράγκου, Φυλακτής.

¹⁰ Περιλαμβάνουν τις κοινότητες Αγίας Παρασκευής, Αγίου Ακακίου, Ανάβρας, Ανωγείου, Αρτεσιανού, Γοργοβιτών, Δασοχωρίου, Ζαΐμιου, Θραψιμίου, Καλλιφωνίου, Καλογριανών, Καρίτσης Δολόπων, Καρποχωρίου, Μολόχας, Νεοχωρίου, Καστανέας/Καστανιάς, Καταφυγίου, Κέδρου, Κερασέας, Κρανέας, Κρύας Βρύσης, Κτιμένης, Κυψέλης, Λεονταρίου, Λοξάδας, Λουτροπηγής, Λουτρού, Μαγούλας, Μαγουλίτσης, Μάρκου, Μασχολουρίου, Μητροπόλεως, Νεράιδας, Παλαιοχωρίου, Παλιουρίου, Πασχαλίτσης, Πεζούλας, Προδρόμου, Πτελοπούλας, Ραχούλας, Ριζοβουνίου, Σοφάδων, Φαναρίου, Φιλίας, Φουντωτού, Χάρματος.

Χάρτες 2

Οι εκτιμώμενες αγορές εργασίας (λειτουργικές οικονομικές ζώνες)
της Θεσσαλίας βάσει των ροών των εργαζόμενων κατοίκων προς τον συνήθη
τόπο εργασίας τους κατά το 2011

Α. Στο κατώφλι του 25% των ροών

Β. Στο κατώφλι του 10% των ροών - Όρια νομών

Υπόμνημα:

- Σχηματισμοί με καφέ, κίτρινο, μωβ ή μαύρο χρώμα: Συναθροίσεις κοινοτήτων ή απομονωμένες κοινότητες με εργαζόμενο πληθυσμό άνω των 5.000 ατόμων.
- Σχηματισμοί σε πράσινες αποχρώσεις: Απομονωμένες κοινότητες με εργαζόμενο πληθυσμό κάτω των 5.000 ατόμων.

Πηγή: Προδρομίδης (2017) βάσει των απογραφικών στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ του έτους 2011.

από τον πυρήνα των Τρικάλων,¹¹ της Λαρίσης¹² ή των Αθηνών.¹³ (Βλ. σχηματισμούς σε χρώματα ανοιχτού καφέ, μωβ, γκρι, αντιστοίχως, στον Χάρτη 1B.)

¹¹ Πρόκειται για τις κοινότητες Αγίου Δημητρίου, Αγναντερού, Αμυγδαλής, Ανθοχωρίου, Βατσουνιάς, Γελάνθης, Δρακότρυπας, Ελληνοκάστρου, Κρυσπηγής, Λαζαρίνας, Μαυροματιού, Μουζακίου, Οξυάς, Πετροχωρίου, Πευκοφύτου, Πορτίης.

¹² Πρόκειται για τις κοινότητες Αγίου Βησσαρίου, Αγίου Γεωργίου, Αμπέλου, Ελληνοπύργου, Καππαδοκικού, Ματαράγκας, Μαυραχάδων, Μελισσοχωρίου, Πορτίτης, Πύργου Κιερίου.

¹³ Πρόκειται για τις κοινότητες Αηδονοχωρίου, Καρβασαρά.

Πέραν αυτών, υφίστανται κάποιες μικρές, σχετικά αποκομμένες περιοχές (αποχωρήσεις σε πράσινο), στις οποίες οι εξελίξεις ή οι παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας σε αυτές (άλλες) δεν αναμένεται να διαχέονται σε άλλες (αυτές), οπότε, προκειμένου να επιτευχθεί κάποιο αποτέλεσμα σε αυτές, ενδεχομένως απαιτείται πρόσθετη, χωρικά στοχευμένη, παρέμβαση σε αυτές.¹⁴ Υπό αυτό το πρίσμα, είναι σκόπιμο *οι δρόμοι ανάπτυξης να σχεδιαστούν με τρόπο που είτε να διαχέονται είτε να δίνουν ευκαιρίες σε όλες τις περιοχές (τόσο τις τέσσερις λειτουργικές όσο και τις σχετικά αποκομμένες).*

2.3. ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Από το 2002, έτος από το οποίο η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) παρακολουθεί και εκτιμά την εξέλιξη του πληθυσμιακού μεγέθους σε επίπεδο νομού,¹⁵ η περιοχή της Καρδίτσας συγκαταλέγεται μεταξύ αυτών που εμφανίζουν την μεγαλύτερη μείωση σε σχέση με το μέγεθος του 2002: την όγδοη μεγαλύτερη μείωση κατά τα έτη 2003-04, την έκτη κατά το έτος 2005, την τέταρτη κατά τα έτη 2006-09, την τρίτη κατά τα έτη 2010-16 ¹⁶ και την δεύτερη μεγαλύτερη μείωση κατά τα πλέον πρόσφατα έτη 2017-20. (Βλ. Γράφημα 1.)¹⁷ Διαπιστώνεται ότι ο τοπικός πληθυσμός συρρικνώθηκε από 121 χιλιάδες το 2002 σε 116 χιλιάδες (-4%) ως το 2010 και από 116 χιλιάδες σε

¹⁴ Πρόκειται για τις 19 ξεχωριστές κοινότητες των δημοτικών ενότητων Αργιθέας, Αχελώου και Φύλλου, καθώς και τις κοινότητες Αγίας Τριάδος, Ασημοχωρίου, Αχλαδέας, Βαθυλάκκου, Βλασίου, Βλόχου, Γραμματικού, Δαφνοσπηλιάς, Δροσάτου, Ερμητισίου, Καλυβακίων, Κοσκινά, Μακρυχωρίου, Μαραθέας, Μεταμορφώσεως, Παλαμά, Πεδινού, Πετρίλου, Προαστίου, Ρεντίνης, Σταυρού, Στεφανιάδος.

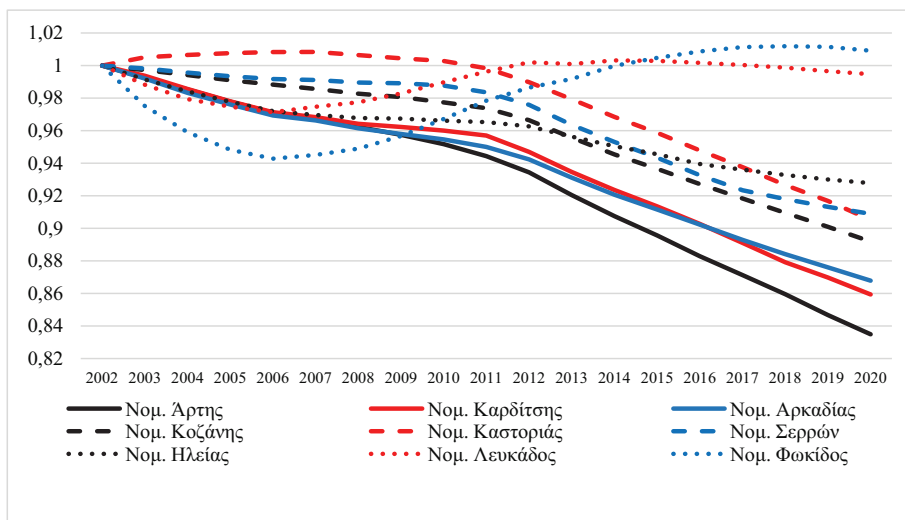
¹⁵ Σημειώνεται ότι η τρέχουσα διοικητική οργάνωση της χώρας σε περιφερειακές ενότητες (διαιρεί κάποιες νησιωτικές και κάποιες μικτές, ηπειρωτικές-και-νησιωτικές, περιοχές που προ του 2011 συνιστούσαν νομούς) δεν ακολουθείται σε αρκετές στατιστικές μετρήσεις που άπτονται των αναγκών της μελέτης. Για τον λόγο αυτό η συζήτηση των στατιστικών στοιχείων (δηλ., η στατιστικής υφής συζήτηση) των Κεφαλαίων 2 και 3 διενεργείται σε επίπεδο νομών.

¹⁶ Ήτοι, από το έτος υπογραφής του πρώτου μνημονίου της χώρας με την ΕΕ, ΕΚΤ και το ΔΝΤ ως ένα έτος μετά την υπογραφή του τρίτου μνημονίου.

¹⁷ Υπό αυτό το πρίσμα, ενδέχεται η Φωκίδα να παρέχει ένα παράδειγμα αναστροφής μιας τέτοιας πορείας.

Γράφημα 1

Η εξέλιξη του υπολογιζόμενου πληθυσμού κατά τα έτη 2002-20
σε εννέα νομούς της χώρας που εμφανίζουν μειώσεις (2002 = 1)

Πηγή: Βλ. Παράρτημα Α.

104 χιλιάδες (-10%) ως το 2020. Σε αντιδιαστολή, ο πληθυσμός της χώρας αυξήθηκε κατά 2% κατά το χρονικό διάστημα 2002-10 και μειώθηκε κατά 3-4% κατά το χρονικό διάστημα 2010-20. Συνάγεται ότι υφίσταται ένα εντεινόμενο θέμα απώλειας-ανανέωσης-συγκράτησης-προσέλκυσης πληθυσμού στην υπό εξέταση περιοχή σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα, όπερ υποδηλοί την ύπαρξη ή την εντύπωση ύπαρξης κάποιων συγκριτικών τοπικών αδυναμιών/μειονεκτημάτων σε όρους ευκαιριών ή δυνατοτήτων, συνθηκών ζωής, αναπτυξιακού σχεδιασμού ή/και υλοποίησης.

Στον βαθμό που για την βελτίωση της ευημερίας κρίσιμο στοιχείο είναι η εξέλιξη του αριθμού των δυναμένων να εργαστούν και, ιδίως, των εργαζομένων, καθώς και της παραγωγικότητάς τους, στρέφουμε την προσοχή μας στην εξέλιξη αυτή. Εστιάζουμε στην πλέον πρόσφατη περίοδο – τα πλέον πρόσφατα μεγέθη.

2.4. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΑΝΑ ΤΟΜΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

Βάσει των στοιχείων απασχόλησης της ΕΛΣΤΑΤ των ετών 2010-19, ο εργαζόμενος πληθυσμός (ήτοι, ο πληθυσμός που καταγράφεται ως μετέχων στην παραγωγή) φαίνεται να αντιστοιχεί στο 36-39% του συνολικού πληθυσμού της περιοχής.¹⁸ Σε απόλυτα μεγέθη, βαίνει μειούμενος από 45 σε 40-41 χιλιάδες (-8%).¹⁹ Αναλυτικότερα:

- (α) Η γεωργία-κτηνοτροφία, δασοκομία και αλιεία, (β) οι μεταφορές, η αποθήκευση, η εμπορία, η επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων, η παροχή καταλύματος και εστίασης, καθώς και (γ) η δημόσια διοίκηση, η άμυνα, η υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, η εκπαίδευση, η ανθρώπινη υγεία και η κοινωνική μέριμνα, αθροιστικά συγκεντρώνουν το 82-84% των εργαζομένων (33-38 χιλ. άτομα) καθ' όλη την διάρκεια του 2010-19.²⁰ (Συνοπτική παρουσίαση των τομέων και κλάδων δραστηριοτήτων της οικονομίας παρέχεται στον Πίνακα 2.) Η πρώτη δραστηριότητα, υπό το στοιχείο (α), χαρακτηρίζεται από χαμηλή μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων, ενώ οι υπόλοιπες δραστηριότητες χαρακτηρίζονται από μέτρια μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων.
- (δ) Οι χρηματοπιστωτικές-ασφαλιστικές δραστηριότητες, (ε) η διαχείριση της ακίνητης περιουσίας και (ς) η ενημέρωση-επικοινωνία ασκούνται (εκάστη) από μικρό αριθμό εργαζομένων, της τάξεως των 62-252 ατόμων. Η πρώτη δραστηριότητα χαρακτηρίζεται από υψηλή παραγωγικότητα των εργαζομένων, ενώ για το επίπεδο της παραγωγικότητας των εργαζομένων στις υπόλοιπες δραστηριότητες δεν υφίσταται επαρκής πληροφόρηση σε επίπεδο περιφερειακής ενότητας.
- (ζ) Οι δευτερογενείς και οι εξορυκτικές-λατομικές δραστηριότητες, (η) οι κατασκευές, (θ) οι επαγγελματικές, οι επιστημονικές, οι τεχνικές, οι διοικητικές και οι υποστηρικτικές δραστηριότητες, καθώς και (ι) οι τέχνες, η διασκέδαση-ψυχαγωγία και οι λοιπές δραστηριότητες παροχής υπηρε-

¹⁸ Το αντίστοιχο ποσοστό σε επίπεδο επικρατείας είναι 39-44%.

¹⁹ Το αντίστοιχο ποσοστό σε επίπεδο επικρατείας είναι 3-4%.

²⁰ Η εφαρμογή νέας ταξινόμησης των οικονομικών δραστηριοτήτων κατά την διάρκεια του 2010-19 δεν επιτρέπει ασφαλείς συγκρίσεις κλαδικής/τομεακής υφής με προηγούμενα έτη.

Πίνακας 2

Οι δέκα τομείς και οι 87 κλάδοι οικονομικών δραστηριοτήτων

Γεωργία-κτηνοτροφία, δασοκομία, αλιεία, συναφή	
01 Φυτική-ζωική παραγωγή, θήρα, συναφείς δραστηριότητες	02 Δασοκομία, υλοτομία 03 Αλιεία, υδατοκαλλιέργεια
Δευτερογενείς και εξορυκτικές-λατομικές δραστηριότητες	
05 Εξόρυξη άνθρακα και λιγνίτη	26 Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών-οπτικών προϊόντων
06 Άντληση αργού πετρελαίου και φυσικού αερίου	27 Κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού
07 Εξόρυξη μεταλλευμάτων	28 Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού που δεν κατατάσσονται αλλού (γενικής χρήσης, γεωργικών, δασοκομικών, μορφοποίησης μετάλλου, άλλων ειδικής χρήσης, εργαλειομηχανών)
08 Λοιπά ορυχεία και λατομεία	29 Κατασκευή μηχανοκίνητων οχημάτων, ρυμουλκούμενων και ημιρυμουλκούμενων οχημάτων
09 Υποστηρικτικές δραστηριότητες εξόρυξης	30 Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών
10 Βιομηχανία τροφίμων	31 Κατασκευή επίπλων
11 Ποτοποιία	32 Κατασκευή κοσμημάτων, πολύτιμων αντικειμένων, μουσικών οργάνων, αθλητικών ειδών, παιχνιδιών, ιατρικών και οδοντιατρικών οργάνων, προμηθειών, σκουπών-βουρτσών κ.ά. μη κατάτασσόμενων αλλού
12 Παραγωγή προϊόντων καπνού	33 Επισκευή-εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού
13 Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	35 Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού, κλιματισμού
14 Κατασκευή ειδών ένδυσης	36 Συλλογή-επεξεργασία-παροχή ύδατος
15 Βιομηχανία δέρματος και δερματίνων ειδών	37 Επεξεργασία λυμάτων
16 Βιομηχανία ξύλου, κατασκευή προϊόντων από ξύλο-φελλό (πλην επίπλων), ειδών καλαθοποιίας-σπαρτοπλεκτικής	38 Συλλογή και επεξεργασία/διάθεση αποβλήτων, ανάκτηση υλικών
17 Χαρτοποιία, κατασκευή χάρτινων προϊόντων	39 Δραστηριότητες εξυγίανσης κ.ά. για την διαχείριση αποβλήτων
18 Εκτυπώσεις-αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων	
19 Παραγωγή οπάνθρακα. προϊόντων διύλισης πετρελαίου	
20 Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	
21 Παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων-σκευασμάτων	
22 Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες	
23 Παραγωγή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	
24 Παραγωγή βασικών μετάλλων	
25 Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων πλην μηχανημάτων-ειδών εξοπλισμού	
Κατασκευές	
41 Κατασκευές κτηρίων	43 Εξειδικευμένες κατασκευαστικές δραστηριότητες
42 Κατασκευές δρόμων-σιδηροδρομικών γραμμών-λιμενικών-κοινοφελών κ.ά. έργων πολιτικού μηχανικού	
Μεταφορές-αποθήκευση-εμπορία-επισκευές οχημάτων-παροχή καταλύματος και εστίασης	
45 Χονδρικό-λιανικό εμπόριο και επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων-μοτοσυκλετών	51 Αεροπορικές μεταφορές
46 Χονδρικό εμπόριο (πλην μηχανοκίνητων οχημάτων-μοτοσυκλετών)	52 Αποθήκευση, υποστηρικτικές προς την μεταφορά δραστηριότητες
47 Λιανικό εμπόριο (πλην μηχανοκίνητων οχημάτων-μοτοσυκλετών)	53 Ταχυδρομικές-ταχυμεταφορικές δραστηριότητες
49 Χερσαίες μεταφορές, μεταφορές μέσω αγωγών	55 Καταλύματα
50 Πλωτές μεταφορές	56 Δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης

Πίνακας 2 (συνέχεια)

Ενημέρωση-επικοινωνία	
58 Εκδοτικές δραστηριότητες	61 Τηλεπικοινωνίες
59 Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών-βίντεο-ηλεκτρονικών προγραμμάτων, ηχογραφήσεις-μουσικές εκδόσεις	62 Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς
60 Δραστηριότητες προγραμματισμού- ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών	63 Δραστηριότητες υπηρεσιών πληροφορίας
Χρηματοπιστωτικές-ασφαλιστικές δραστηριότητες	
64 Δραστηριότητες χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών (πλην ασφαλιστικών δραστηριοτήτων, συνταξιοδοτικών ταμείων)	66 Δραστηριότητες συναφείς προς τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και ασφαλιστικές δραστηριότητες
65 Ασφαλιστικά, αντασφαλιστικά, συνταξιοδοτικά ταμεία (πλην υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης)	
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	
68 Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	
Επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές-διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες	
69 Νομικές-λογιστικές δραστηριότητες	75 Κτηνιατρικές δραστηριότητες
70 Δραστηριότητες κεντρικών γραφείων, παροχής συμβουλών διαχείρισης	77 Δραστηριότητες ενοικίασης-εκμίσθωσης
71 Αρχιτεκτονικές δραστηριότητες, δραστηριότητες μηχανικών, τεχνικές δοκιμές-ανάλυσεις	78 Δραστηριότητες απασχόλησης
72 Επιστημονική έρευνα-ανάπτυξη	79 Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών, υπηρεσιών κρατήσεων και συναφείς
73 Διαφήμιση-έρευνα αγοράς	80 Δραστηριότητες παροχής προστασίας-έρευνας
74 Δραστηριότητες ειδικευμένου σχεδίου, φωτογραφικές, μετάφρασης-διερμηνείας, γεωπονίας κ.ά. επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές μη κατατασσόμενες αλλού	81 Υπηρεσίες σε κτίρια-εξωτερικούς χώρους
	82 Διοικητικές δραστηριότητες γραφείων, γραμματειακής υποστήριξης, παροχής άλλης υποστήριξης προς επιχειρήσεις
Δημόσια διοίκηση-άμυνα-υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση-εκπαίδευση-ανθρώπινη υγεία-κοινωνική μέριμνα	
84 Δημόσια διοίκηση, άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	87 Δραστηριότητες βοήθειας κατ' οίκον,
85 Εκπαίδευση	88 Δραστηριότητες κοινωνικής μέριμνας άνευ παροχής καταλύματος
86 Δραστηριότητες ιατρικών-οδοντιατρικών επαγγελμάτων	
Τέχνες-διασκέδαση-ψυχαγωγία-λοιπές δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	
90 Δημιουργικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες σε τέχνες-διασκέδαση	96 Δραστηριότητες κέντρων αισθητικής-φυσικής ευεξίας, κομμωτηρίων-κουρείων-τελετών, καθαρίσματος, κλωστοϋφαντουργικών-γούνινων προϊόντων και παροχής άλλων προσωπικών υπηρεσιών μη κατατασσόμενων αλλού
91 Δραστηριότητες βιβλιοθηκών, αρχαιοφυλακείων, μουσείων, παρόμοιων πόλων έλξης επισκεπτών-βοτανικών/ζωολογικών κήπων-φυσικών βιοτόπων	97 Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών ή για παραγωγή/ιδιοκατανάλωση
92 Τυχερά παιχνίδια-στοιχήματα	98 Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων
93 Αθλητικές δραστηριότητες, δραστηριότητες διασκέδασης-ψυχαγωγίας (πάρκων αναψυχής, άλλων θεματικών πάρκων κ.ά.)	
94 Δραστηριότητες οργανώσεων	
95 Επισκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών και ειδών ατομικής ή οικιακής χρήσης	

σιών ασκούνται (εκάστη) από 1.000-2.500 άτομα. Όλες χαρακτηρίζονται από μέτρια μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων. Βλ. Γραφήματα 2 και Πίνακα 3.

Διαπιστώνεται ότι η απασχόληση: (i) Στον αρχικώς *μεγάλο* (σε όρους απασχόλησης) τομέα της γεωργίας κ.λπ. μειώθηκε αρκετά, κατά 16%. (ii) Στον αρχικώς *μεσαίο* (σε όρους απασχόλησης) τομέα της δημόσιας διοίκησης κ.λπ. μειώθηκε πολύ, κατά 33%. (iii) Στους *μικρομεσαίους* (σε όρους απασχόλησης) τομείς των κατασκευών και των δευτερογενών κ.ά. δραστηριοτήτων μειώθηκε λιγότερο, κατά 14% και 12%, αντιστοίχως. (iv) Στους (ήδη) *μικρούς* τομείς των χρηματοπιστωτικών κ.ά. δραστηριοτήτων και της ενημέρωσης κ.λπ. μειώθηκε ακόμα λιγότερο, κατά 11 και 3%, αντιστοίχως. (v) Στον αρχικώς *μεσαίο* (σε όρους απασχόλησης) τομέα των υπηρεσιών μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης κ.λπ. αυξήθηκε αρκετά, κατά 23%. (vi) Στους *μικρομεσαίους* τομείς των επαγγελματικών κ.ά. δραστηριοτήτων, καθώς και των τεχνών κ.ά. δραστηριοτήτων αυξήθηκε κατά 45 και 6%, αντιστοίχως. (vii) Στον *μικρό* τομέα της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας αυξήθηκε κατά 59%.

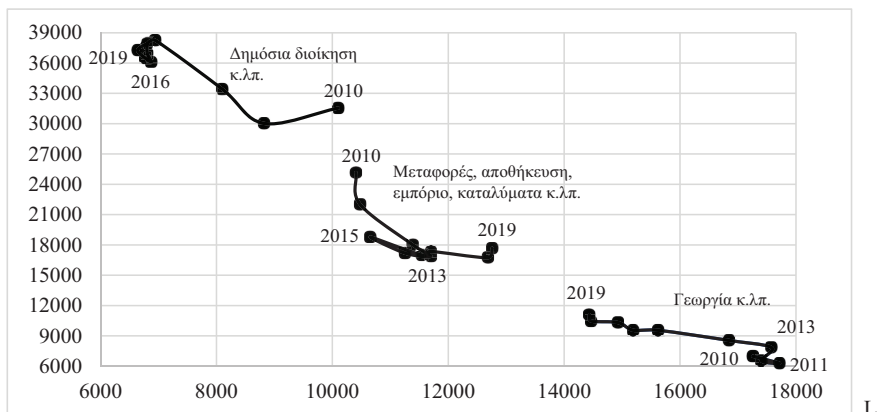
Συγχρόνως, η μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων: (a) Στον αρχικώς χαμηλής παραγωγικότητας τομέα της γεωργίας κ.λπ. τελικώς αυξήθηκε κατά 72%. (b) Στον αρχικώς υψηλής παραγωγικότητας τομέα των χρηματοπιστωτικών κ.ά. δραστηριοτήτων τελικώς αυξήθηκε κατά 8%. (c) Σε τρεις από τους έξι τομείς με αρχικώς ενδιάμεσο επίπεδο παραγωγικότητας η παραγωγικότητα τελικώς αυξήθηκε και στους άλλους τρεις τελικώς μειώθηκε. Στην δημόσια διοίκηση κ.λπ. + 37%. Στις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες +13%. Στις δευτερογενείς κ.ά. δραστηριότητες +1%. Στις επαγγελματικές κ.ά. δραστηριότητες -29%. Στις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης κ.λπ. -33%. Στις κατασκευές -65%.

Συμπερασματικά, κατά το υπό εξέταση χρονικό διάστημα: (I) Η γεωργία κ.λπ., η δημόσια διοίκηση κ.λπ. και, ως ένα βαθμό, οι χρηματοπιστωτικές κ.ά. δραστηριότητες χαρακτηρίζονται από διαχρονική πτώση της απασχόλησης και άνοδο της μέσης παραγωγικότητας των εργαζομένων. (II) Οι δευτερογενείς κ.ά. δραστηριότητες χαρακτηρίζονται από διαχρονική πτώση της

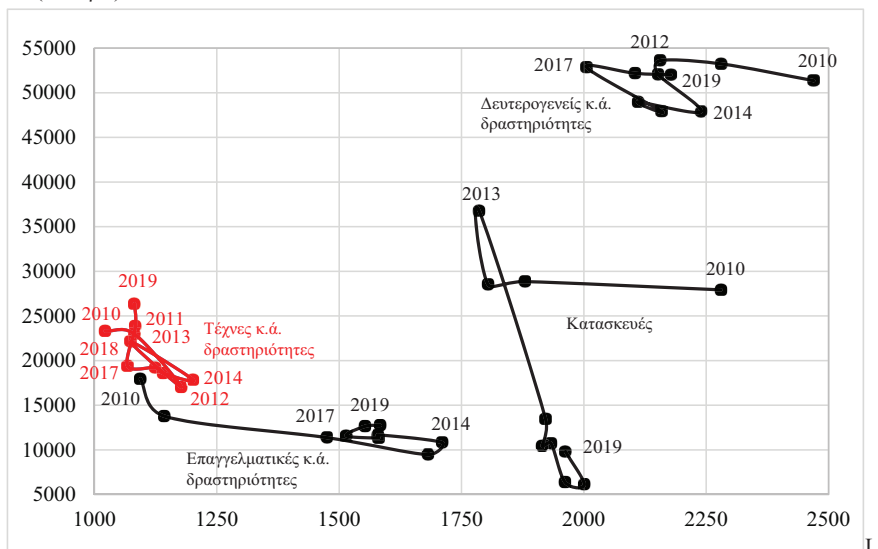
Γραφήματα 2

Η εξέλιξη του αριθμού των εργαζομένων (L) και της μέσης παραγωγικότητας των εργαζομένων, σε σταθερές τιμές (Y/L) ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, κατά τα έτη 2010-19 (έτος βάσης 2010) στον νομό Καρδίτσας

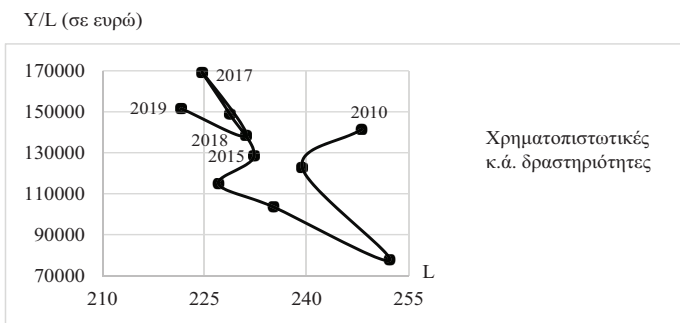
Y/L (σε ευρώ)

Y/L (σε ευρώ)

Γραφήματα 2 (συνέχεια)

Υ: ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

Πηγή: Τμήμα Παροχής Στατιστικής Πληροφόρησης ΕΛΣΤΑΤ.

Πίνακας 3

Συνοπτική παρουσίαση της εξέλιξης του αριθμού των εργαζομένων (L) και της μέσης παραγωγικότητας των εργαζομένων σε σταθερές τιμές (Υ/L), ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, κατά τα έτη 2010-19, στον νόμο Καρδίτσας

Τομείς οικονομικών δραστηριοτήτων	Αρχικό επίπεδο (2010)		Μεταβολή μεταξύ 2010 και 2019	
	L (αριθ. ατόμων)	Υ/L (σε ευρώ)	L	Υ/L
Γεωργία κ.λπ.	17255	6985	-16 %	72 %
Μεταφορές-αποθήκευση κ.λπ.	10406	25157	23 %	- 33 %
Δημόσια διοίκηση κ.λπ.	10102	31548	- 33 %	37 %
Δευτερογενείς κ.ά δραστηριότητες ^α	2470	51357	- 12 %	1 %
Κατασκευές	2280	27923	- 14 %	- 65 %
Επαγγελματικές κ.ά. δραστηριότητες	1094	17956	45 %	- 29 %
Τέχνες κ.ά. δραστηριότητες.	1022	23321	6 %	13 %
Χρηματοπιστωτικές κ.ά. δραστηριότητες	248	141399	- 11 %	8 %
Ενημέρωση κ.λπ.	202	Εκτιμάται σε περιφερειακό επίπεδο	- 3 %	Εκτιμάται σε περιφερειακό επίπεδο
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	64	Εκτιμάται σε επίπεδο επικρατείας	59 %	Εκτιμάται σε επίπεδο επικρατείας

Υ: ακαθάριστη προστιθέμενη αξία. Η μετατροπή των τρεχουσών τιμών σε σταθερές τιμές βασίζεται στην σχέση των δύο τιμών σε κλαδικό επίπεδο στην επικράτεια.

^α Η μεταποίηση φαίνεται αρχικώς να αριθμεί το 90 % των εργαζομένων του τομέα και ως το 2019 να μειώνεται κατά 18%. Η μέση παραγωγικότητα φαίνεται αρχικώς να είναι στο 91% του τομέα και να μειώνεται ως το 2019 κατά 7,5%.

Πηγή: Βλ. Γραφήματα 2, ίδιοι υπολογισμοί.

απασχόλησης και σχετική στασιμότητα στην μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων. (III) Οι υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης κ.λπ., οι επαγγελματικές κ.ά. δραστηριότητες και, ως έναν βαθμό, οι κατασκευές και οι τέχνες κ.ά. δραστηριότητες, χαρακτηρίζονται από διαχρονική άνοδο της απασχόλησης και πτώση της μέσης παραγωγικότητας των εργαζομένων.

2.5. Η ΑΝΑΓΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Πριν η περιοχή πληγεί από τον «Daniel» (Δανιήλ) και συγκεκριμένα, τον Φεβρουάριο του 2023, με την τότε θεώρηση των αναγκών, η Προεδρία της Κυβέρνησης (2023) διατύπωσε την πρόθεσή της για 74 παρεμβάσεις για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της περιοχής ως το 2030. Επρόκειτο για:

- Εννέα οδικά έργα, 11 έργα ύδρευσης και τρία αντιπλημμυρικά έργα, συνολικού ύψους 284,8 εκατ. ευρώ, στο πλαίσιο του κυβερνητικού σχεδιασμού για τα δίκτυα και τις υποδομές.
- Τέσσερα ενεργειακά έργα, έξι αρδευτικά έργα, δύο οδικά έργα, καθώς και δύο έργα προαγωγής της ηλεκτροκίνησης, συνολικού ύψους 216,3 εκατ. ευρώ, στο πλαίσιο του κυβερνητικού σχεδιασμού για την αγροτική παραγωγή και πράσινη μετάβαση.
- Την δημιουργία ενός ανοιχτού εμπορικού κέντρου στην πρωτεύουσα της περιοχής και την αναβάθμιση του βιομηχανικού πάρκου, συνολικού ύψους 1,6 εκατ. ευρώ, στο πλαίσιο του κυβερνητικού σχεδιασμού για την επένδυση και την δυνατότητα δημιουργίας αξίας στην περιοχή.
- Πέντε έργα διαχείρισης απορριμμάτων, μια κατασκευή και μία ενεργειακή αναβάθμιση σχολείου, την κατασκευή κτηρίου για την αστυνομική διεύθυνση, επτά έργα για την υγεία, επτά έργα για τον πολιτισμό, επτά έργα για την βελτίωση της καθημερινότητας, ένα έργο για τον αθλητισμό, τρία για την πολιτική προστασία, καθώς και δύο αναπλάσεις για την βελτίωση του δημόσιου ή κοινόχρηστου χώρου, συνολικού ύψους 271,8 εκατ. ευρώ, στο πλαίσιο του κυβερνητικού σχεδιασμού για την υποστήριξη του πολίτη και την ποιότητα ζωής.

Ωστόσο, μετά τον «Daniel» (Δανιήλ) η κατάσταση έχει αλλάξει άρδην. Έτσι, στην περιοχή θα στραφούν κατά προτεραιότητα, μαζικά, κοινοτικοί και εθνικοί πόροι, τόσο νέοι όσο και αποδεδειγμένοι από άλλα έργα και δράσεις, για καθαρισμούς, διευθετήσεις, επισκευές, αντικαταστάσεις, προσθήκες, αναβαθμίσεις, κατασκευές και ανοικοδομήσεις. Σύμφωνα με τις πρώτες εκτιμήσεις, οι ιδιωτικές αποζημιώσεις για τις ζημιές από τον Daniel στην χώρα μας ήταν της τάξεως των 372 εκατ. ευρώ (Ναυτεμπορική, 2023), οι καταστροφές στις δημόσιες υποδομές της τάξεως των 600 εκατ. ευρώ (Lialios, 2023) και, συνολικώς, στην αγροτική παραγωγή και αλλού, της τάξεως των πέντε δισ. ευρώ (Bell και Kouloumakas, 2023).

Εισηγήσεις για αποκαταστάσεις και άλλου είδους παρεμβάσεις μπορεί να προέλθουν από τον τοπικό πληθυσμό, την αυτοδιοίκηση, οργανώσεις της περιοχής, αναλυτές και άλλους, οι οποίες, όμως, είναι σκόπιμο να εκτιμηθούν ως προς το κόστος, το όφελος και το συνδυαστικό αποτέλεσμα (από κοινού) με άλλες προτάσεις. Ιδανικά, θα αντληθούν διδάγματα από την υλοποίηση παλαιότερων δράσεων και, εν συνεχεία, θα επιχειρηθεί πολυκριτήρια ιεράρχηση/προτεραιοποίηση των εισηγήσεων. Τα κριτήρια μπορεί να αφορούν στην:

- ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, τεχνολογίας και (κατ' επέκταση) της παραγωγικότητας,
- ενίσχυση της εξωστρέφειας και ανταγωνιστικότητας,
- δημιουργία θέσεων εργασίας ή προσέλκυση νέων κατοίκων μόνιμης εγκατάστασης,
- ενίσχυση των δεξιοτήτων του πληθυσμού, ιδίως των μακροχρόνια ανέργων ή νέων και γυναικών σε ασαφείς δραστηριότητες,
- διασύνδεση τουρισμού-αγροτικής οικονομίας-φυσικών και πολιτιστικών πόρων-βιοτεχνίας-χειροτεχνίας,
- αύξηση του μέσου εισοδήματος,
- υποστήριξη των υφιστάμενων κοινωνικών δομών (ιατρικών, εκπαιδευτικών, φιλανθρωπικών, και άλλων),
- προστασία του περιβάλλοντος και ορθολογική διαχείριση των διαθέσιμων φυσικών πόρων της περιοχής,

Στις σελίδες και τα κεφάλαια που έπονται παρέχονται δυνητικά χρήσιμες διαστάσεις που θα μπορούσαν να ληφθούν υπ' όψιν στον εν λόγω σχεδιασμό.

2.6. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Σύμφωνα με την τοπική Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας (Cooperative Bank of Karditsa, 2023),²¹ η στρατηγική που θα διαμορφωθεί είναι σκόπιμο: (α) να αξιοποιήσει τα χρηματοδοτικά μέσα (εργαλεία) του Ευρωπαϊκού Ταμείου Επενδύσεων (ETE) και της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας (EAT) που διαθέτουν και πόρους και χρήσιμη τεχνογνωσία, (β) να συμπεριλάβει στην διαδικασία την Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας (ΣΤΚ) που γνωρίζει τις ιδιαιτερότητες της περιοχής, (γ) να κινηθεί σε δύο άξονες: έναν άμεσης ανακούφισης των επιχειρήσεων και έναν που αποσκοπεί στην διασφάλιση μακροπρόθεσμης οικονομικής ανθεκτικότητας και ευημερίας στην περιοχή, καθώς και (δ) να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητα των τοπικών επιχειρήσεων.

Η άμεση οικονομική υποστήριξη θα λάβει την μορφή:

- Έκτακτης χρηματοδότησης και επιχορηγήσεων: Ακρογωνιαίος λίθος της άμεσης ανακούφισης είναι η ίδρυση ενός ταμείου έκτακτης ανάγκης, πιθανώς συγχρηματοδοτούμενου από την EAT και με επιχορηγήσεις του ETE. Θα παρέχει άμεση οικονομική βοήθεια στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις για κρίσιμες επισκευές και λειτουργικά έξοδα, διασφαλίζοντας ότι οι επιχειρήσεις μπορούν να συνεχίσουν να λειτουργούν στο προσεχές διάστημα. Η βοήθεια είναι ζωτικής σημασίας για την διατήρηση της επιχειρηματικής συνέχειας και την πρόληψη της μακροπρόθεσμης οικονομικής στασιμότητας.
- Βραχυπρόθεσμων δανείων και πιστωτικών διευκολύνσεων: Οι βραχυπρόθεσμες χρηματοοικονομικές λύσεις είναι κρίσιμες για την αντιμετώπιση άμεσων ζητημάτων ρευστότητας που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις. Η αξιοποίηση της τοπικής παρουσίας της ΣΤΚ και η κατανόηση της περιφερειακής αγοράς, σε συνεργασία με το ETE και την EAT, μπορεί να

²¹ Για ενημέρωση του εκτός περιοχής αναγνώστη, η συγκεκριμένη τράπεζα συνιστά ένα επιτυχέστατο παράδειγμα εκ των έσω συμβολής στην οικονομία της περιοχής που ανέπτυξε η τοπική επιχειρηματική θερμοκοιτίδα. Βλ. και υποσ. 80.

προσφέρουν στις επιχειρήσεις εξατομικευμένη οικονομική υποστήριξη. Η στήριξη αυτή περιλαμβάνει δάνεια με ευνοϊκούς όρους, όπως μειωμένα επιτόκια και ευέλικτες επιλογές αποπληρωμής.

- Ασφάλισης και Διαχείρισης Κινδύνων: Η ενίσχυση της ασφαλιστικής κάλυψης και της διαχείρισης κινδύνου είναι κρίσιμης σημασίας. Οι συνεργασίες με ασφαλιστικές εταιρείες που υποστηρίζονται από μηχανισμούς επιμερισμού κινδύνων της EAT και του ETE, θα επιτρέψουν πιο οικονομικά και ολοκληρωμένα ασφαλιστικά σχέδια. Αυτή η προληπτική προσέγγιση στην διαχείριση κινδύνου είναι απαραίτητη για την οικοδόμηση ανθεκτικότητας έναντι μελλοντικών καταστροφικών γεγονότων.

Η πιο μακροπρόθεσμη χρηματοοικονομική στήριξη θα λάβει χώρα μέσα από:

- Επενδύσεις για/σε ανθεκτικές υποδομές, δηλαδή, υποδομές που θα είναι ανθεκτικές σε μελλοντικές πλημμύρες και άλλες φυσικές καταστροφές για να υπάρχουν και να στηρίζουν την οικονομική ανάκαμψη μακροχρονίως. Αξιοποιώντας δάνεια και εγγυήσεις από το ETE, την ΣΤΚ και την EAT, θα αναπτυχθούν συστήματα αντιπλημμυρικής προστασίας και θα ανακατασκευαστούν κρίσιμες υποδομές για τις επιχειρήσεις. Με τον τρόπο αυτό θα αποτραπούν μελλοντικές ζημιές και θα αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη μεταξύ της επιχειρηματικής κοινότητας, των επενδυτών και των ασκούντων την αναπτυξιακή πολιτική της περιοχής.
- Επενδύσεις μετοχικού κεφαλαίου και καινοτομίας: Οι επενδύσεις μετοχικού κεφαλαίου είναι ζωτικής σημασίας για την προώθηση της καινοτομίας και της οικονομικής ανάπτυξης. Μέσω του European Angels Fund (της πρωτοβουλίας επενδυτών πρώιμου σταδίου του ETE) και επενδυτικών πρωτοβουλιών της EAT, κεφάλαια μπορούν να κατευθυνθούν σε καινοτόμες νεοφυείς επιχειρήσεις και κοινωνικές επιχειρήσεις. Θα προάγουν μια κουλτούρα επιχειρηματικότητας, αντιμετωπίζοντας τόσο τις οικονομικές όσο και τις κοινωνικές προκλήσεις που πολλαπλασιάστηκαν από τις πλημμύρες.

Η ενίσχυση του ανταγωνιστικότητας των τοπικών επιχειρήσεων μπορεί να επιτευχθεί με την:

- Κατάρτιση και ανάπτυξη ικανοτήτων (δηλαδή, την αναβάθμιση) του εργατικού δυναμικού. Προγράμματα κατάρτισης, τα οποία ενδεχομένως να συγχρηματοδοτηθούν από το ΕΤΕ και την ΕΑΤ είναι αυτά που αφορούν σε ζωτικής σημασίας θέματα, όπως τον ψηφιακό αλφαριθμητισμό, τις βιώσιμες επιχειρηματικές πρακτικές, τις καινοτόμες γεωργικές τεχνικές. Μια τέτοια εκπαίδευση και εμπειρία όχι μόνο αναβαθμίζει τις ικανότητες του εργατικού δυναμικού, αλλά διασφαλίζει ότι οι επιχειρήσεις που στελεχώνονται από ένα τέτοιο δυναμικό είναι προσαρμοσμένες και ανταγωνιστικές σε ένα ταχέως μεταβαλλόμενο οικονομικό τοπίο.
- Υποστήριξη του ψηφιακού μετασχηματισμού: Ο ψηφιακός μετασχηματισμός των επιχειρήσεων δεν είναι πλέον προαιρετικός, αλλά αναγκαιότητα. Με την οικονομική και τεχνική βοήθεια από το ΕΤΕ και την ΕΑΤ, οι τοπικές επιχειρήσεις μπορούν να εξοικειωθούν με και να αποκτήσουν ψηφιακά εργαλεία και πλατφόρμες, ανοίγοντας νέες ευκαιρίες στην αγορά και ενισχύοντας την λειτουργική αποτελεσματικότητά του. Ο συγκεκριμένος μετασχηματισμός είναι ιδιαίτερα σημαντικός στο λιανικό εμπόριο και τον τουρισμό όπου η ψηφιακή παρουσία διευρύνει σημαντικά την εμβέλεια κάποιου, πέραν της στενής (χωρικά) αγοράς του.
- Δικτύωση και πρόσβαση στην αγορά: Η παροχή ευκαιριών δικτύωσης και πρόσβασης στην αγορά μέσω των δικτύων του ΕΤΕ και της ΕΑΤ είναι ζωτικής σημασίας για την είσοδο τοπικών επιχειρήσεων σε ευρύτερες αγορές. Περιλαμβάνει την συμμετοχή σε εμπορικές συναντήσεις και παρουσιάσεις, την πρόσβαση σε διαδικτυακές αγορές και τις συνδέσεις με πιθανούς επιχειρηματικούς εταίρους. Για τις επιχειρήσεις που επιθυμούν να επεκταθούν πέρα από την τοπική αγορά η δικτύωση και πρόσβαση αυτή είναι ανεκτίμητες.
- Ανάλυση τομεακών ή/και κλαδικών πρωτοβουλιών: Η εξατομικευμένη υποστήριξη για κρίσιμους τομείς ή κλάδους όπως η γεωργία και ο τουρισμός είναι απαραίτητη. Στην γεωργία, οι πρωτοβουλίες θα μπορούσαν να επικεντρωθούν σε βιώσιμες γεωργικές πρακτικές και στην υιοθέτηση σύγχρονης τεχνολογίας για την αύξηση της απόδοσης. Στον τουρισμό, οι προσπάθειες θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν εκστρατείες μάρκετινγκ και ανάπτυξη υποδομών, προβάλλοντας την Καρδίτσα ως έναν ανθεκτικό και ελκυστικό προορισμό.

Η αποτελεσματική επίτευξη των ανωτέρω απαιτεί ισχυρή εταιρική σχέση μεταξύ κρατικών φορέων, του ιδιωτικού τομέα και των τοπικών κοινωνιών. Ο ρόλος των τοπικών αρχών θα είναι καίριος, καθώς οι τοπικές αρχές διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στον συντονισμό αυτών των προσπαθειών, διασφαλίζοντας ότι οι πρωτοβουλίες ευθυγραμμίζονται καλά με τις περιφερειακές ανάγκες και προτεραιότητες. Αλλά και η συμμετοχή της κοινότητας στην διαδικασία ανάκαμψης είναι απαραίτητη. Απαιτούνται μηχανισμοί ανατροφοδότησης μέσω των οποίων εύκολα οι επιχειρήσεις και οι πολίτες θα μπορούν να εκφράσουν τις ανάγκες και τις ανησυχίες τους, διασφαλίζοντας ότι η στρατηγική ανάκαμψης είναι περιεκτική και αντιμετωπίζει τα πιο πιεστικά ζητήματα. Γενικά χρειάζεται επικοινωνία, αλληλοενημέρωση, μια συνεργατική διακυβέρνηση και η επιθυμία, η δέσμευση όλων των μερών να προχωρήσουν μαζί.

Η πορεία των πραγμάτων πρέπει να παρακολουθείται, αξιολογείται και, όπου χρειαστεί, να προσαρμόζεται. Υπό αυτό το πρίσμα, είναι κρίσιμο να υπάρχει ένα ισχυρό πλαίσιο παρακολούθησης και αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας των μέτρων που εφαρμόζονται. Αυτό περιλαμβάνει τον καθορισμό σαφών σημείων αναφοράς και δεικτών απόδοσης, την διεξαγωγή τακτικών αξιολογήσεων και την συλλογή σχολίων από διάφορους ενδιαφερόμενους φορείς, όπως και τον ανασχεδιασμό. Σημειώνεται ότι η ικανότητα προσαρμογής της στρατηγικής με βάση την ανατροφοδότηση και τις μεταβαλλόμενες συνθήκες είναι ζωτικής σημασίας. Διασφαλίζει ότι οι προσπάθειες ανάκαμψης είναι δυναμικές και ανταποκρίνονται στις εξελισσόμενες ανάγκες της περιοχής. Είναι λοιπόν σκόπιμο να προικίσουμε την περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας με θεσμό ή θεσμούς ή τρόπους εκπλήρωσης, υλοποίησης των ανωτέρω.

Με αυτές τις σκέψεις περνάμε στο επόμενο κεφάλαιο και τα κεφάλαια που έπονται.

ΣΥΓΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΜΕΑΚΩΝ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ ΜΕ ΤΙΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΕΣ ΕΠΙΔΟΣΕΙΣ ΑΛΛΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

3.1. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Για πληρέστερη θεώρηση των πραγμάτων εξετάζεται η τομεακή κατανομή της απασχόλησης και της μέσης παραγωγικότητας των εργαζομένων της περιοχής σε σχέση με την αντίστοιχη κατάσταση στις άλλες περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Πρόκειται για περιοχές που εν πολλοίς λειτουργούν στο ίδιο

Πλαίσιο 1

Κατασκευή και χρήση δεικτών κατάλληλων για συγκρίσεις με άλλες περιοχές

Για να είναι συγκρίσιμη η πληροφόρηση για μια περιοχή με την αντίστοιχη πληροφόρηση για άλλες περιοχές, μια καλή πρακτική είναι η δεικτοποίηση της πληροφόρησης μέσω της μεθόδου min-max του ΟΟΣΑ (OECD, 2008, 2014) ως εξής:

Αρχικά κατατάσσονται οι τιμές κάθε μεταβλητής (ήτοι, το ποσοστό απασχόλησης και το μέγεθος της παραγωγικότητας ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας) με αύξουσα σειρά. Μετά, για να περιοριστούν οι ακραίες παρατηρήσεις που αυξάνουν την ασυμμετρία της κατανομής του δείκτη, εντοπίζονται οι τιμές που βρίσκονται κάτω από το 4ο εκατοστημόριο και πάνω από το 96ο εκατοστημόριο της κατανομής. Στις παρατηρήσεις αυτές δίνονται οι τιμές 0 και 100%, αντιστοίχως.

Στην συνέχεια, υπολογίζονται οι τιμές των μεταβλητών των υπόλοιπων περιοχών ως εξής:

$$\hat{x}_i = \frac{x_i - \min(x_i)}{\max(x_i) - \min(x_i)}$$
 στην περίπτωση όπου η υψηλότερη τιμή (λ.χ., στο εισό-

δημα) είναι η επιθυμητή.

ή
$$\hat{x}_i = \frac{\max(x_i) - x_i}{\max(x_i) - \min(x_i)}$$
 στην περίπτωση όπου η υψηλότερη τιμή (λ.χ., στην

ανεργία ή την περιβαλλοντική μόλυνση) είναι η επιθυμητή.

Εν προκειμένω χρησιμοποιείται ο πρώτος τύπος και οι τιμές κυμαίνονται από το 0 έως το 100%.

Πλαίσιο 2

Οι 669 περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις οποίες συγκρίνεται η ποσοστιαία κατανομή των εργαζομένων, καθώς και η μέση παραγωγικότητά τους ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας στον νομό Καρδίτσας κατά τα έτη 2010-19

Παρά την πρόθεση οι συγκρίσεις να διενεργηθούν στο χωρικό επίπεδο που αντιστοιχεί στον νομό (περιοχή επιπέδου NUTS III), στην τρέχουσα ταξινόμηση της Ευρωκοινοτικής Στατιστικής Υπηρεσίας, της Eurostat, 14 ελλαδικές περιοχές πρώην νομών (περιλαμβανομένου του νομού Καρδίτσας), βάσει κανονισμού της ΕΕ (2013), αθροίζονται ανά ζεύγη σε επτά χωρικές ενότητες. Παρομοίως, οι κυπριακές επαρχίες αθροίζονται σε μια τέτοια ενότητα. Με τον τρόπο αυτό προκύπτουν 1.168 χωρικές ενότητες.

Στον βαθμό που η ΕΛΣΤΑΤ καταγράφει τα στοιχεία απασχόλησης και παραγωγής ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας σε επίπεδο νομού (για όλους τους πρώην νομούς της χώρας και τους τέσσερις τομείς των Αθηνών) σε ετήσια βάση, τα μεμονωμένα στοιχεία για τον νομό Καρδίτσας και τους άλλους νομούς της χώρας και τους τομείς των Αθηνών εύκολα ενσωματώνονται στην ανάλυση.

Εντούτοις, κατά τον χρόνο συγγραφής της παρούσας μελέτης (την άνοιξη του 2022), τα αντίστοιχα στοιχεία απασχόλησης και παραγωγής ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας για την Αυστρία, την Γερμανία, την Ισπανία, την Πολωνία, καθώς και τμήματα του Βελγίου και της Εσθονίας δεν ύφισταντο σε επίπεδο NUTS III, αλλά μόνον σε επίπεδο περιφέρειας (NUTS II), με αποτέλεσμα η Eurostat να καλύπτει το σύνολο της λοιπής ΕΕ (εκτός της Ελλάδος) μέσω 613 περιοχών επιπέδου NUTS II και NUTS III.

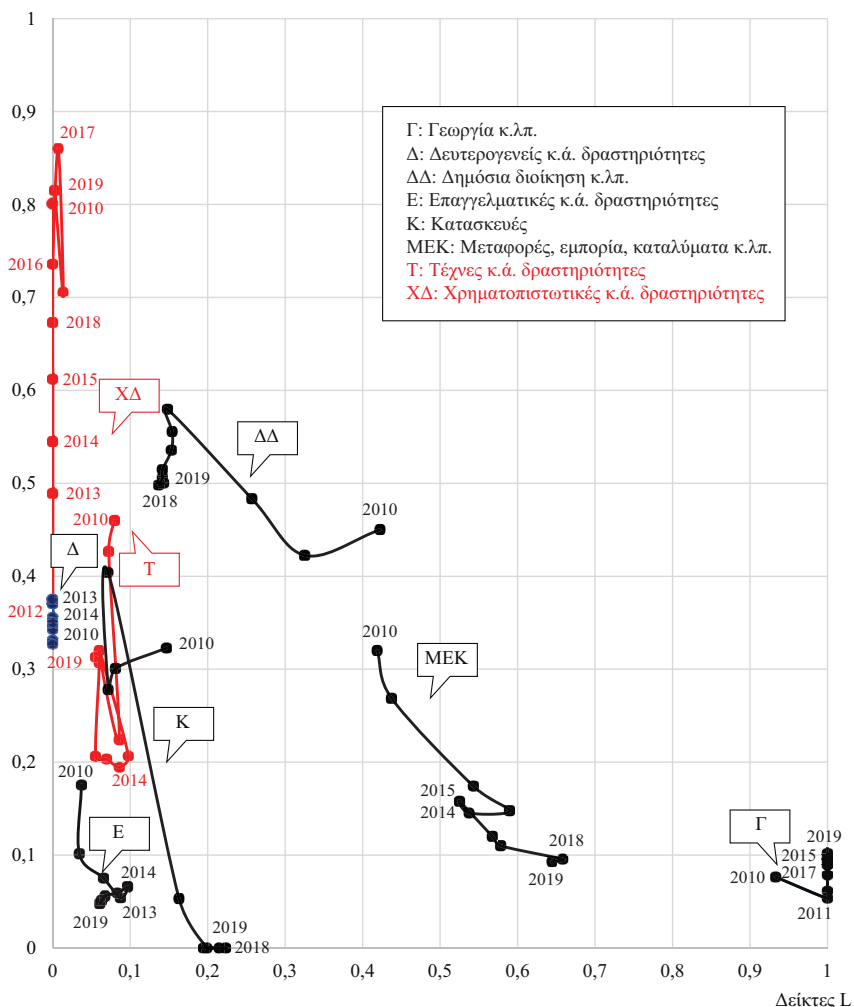
Εξ αυτών, δεν υφίστανται στοιχεία απασχόλησης και παραγωγής για την γαλλική Mayotte προ του 2013, για τις 17 πολωνικές περιφέρειες προ του 2016, καθώς και στοιχεία παραγωγής για τις χρηματοπιστωτικές κ.ά. δραστηριότητες, τις επαγγελματικές κ.ά. δραστηριότητες και την διαχείριση ακίνητης περιουσίας στις 42 περιοχές (υποδιαίρεσεις περιφερειών) της Ρουμανίας.

νομικό, ανταγωνιστικό, χρηματοδοτικό, εξαγωγικό και μακροοικονομικό πλαίσιο. (Βλ. Πλαίσια 1-2 και Γράφημα 3.) Υπό αυτό το πρίσμα διαπιστώνεται ότι στον νομό Καρδίτσας ο τομέας της γεωργίας κ.λπ. ήταν και παρέμεινε *αναλογικά μεγάλος* σε όρους απασχόλησης, ενώ ο τομέας των υπηρεσιών μεταφορών-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης ήταν και παρέμεινε *αναλογικά μεσαίου μεγέθους* σε όρους απασχόλησης. Ο τομέας της δημόσιας διοίκησης κ.λπ. από αναλογικά μεσαίου μεγέθους κατέστη *αναλογικά μικρομεσαίος*, ο κατασκευ-

Γράφημα 3

Η εξέλιξη της ποσοστιαίας κατανομής των εργαζομένων (L) και της μέσης παραγωγικότητάς τους (Y/L), ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, στον νομό Καρδίτσας σε σχέση με τις αντίστοιχες κατανομές και παραγωγικότητες στις υπόλοιπες περιοχές των 27 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά τα έτη 2010-19, στην κλίμακα 0-1

Δείκτες Y/L

Υ: ακαθάριστη προστιθέμενη αξία.

Πηγές: Eurostat (προσπέλαση στις 5 Μαρτίου 2022) και ΕΛΣΤΑΤ (βλ. Πίνακα 1), ίδιοι υπολογισμοί.

αστικός τομέας ήταν και παρέμεινε *αναλογικά μικρομεσαίος* και οι υπόλοιποι τομείς (μεταξύ των οποίων και ο τομέας των δευτερογενών κ.ά. δραστηριοτήτων, ο οποίος σε απόλυτα μεγέθη εμφανιζόταν μεγαλύτερος του κατασκευαστικού), ήταν και παρέμειναν *αναλογικά μικροί* σε όρους απασχόλησης.

Έτσι, αν και ο αριθμός των απασχολουμένων στην γεωργία κ.λπ. και τις κατασκευές μειώθηκε, ενώ στις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες αυξήθηκε, οι ευρύτερες εξελίξεις ήταν τέτοιες που τα *σχετικά ποσοστά* των απασχολουμένων στους εν λόγω τομείς στον νομό Καρδίτσας κινήθηκαν προς την αντίθετη κατεύθυνση. Στην περίπτωση, δε, των απασχολουμένων στην γεωργία κ.λπ. το *σχετικό ποσοστό* ανήλθε και παρέμενε μεταξύ των υψηλότερων στην ΕΕ. Σε αντιδιαστολή, τα *σχετικά ποσοστά* των απασχολουμένων στις δευτερογενείς, τις χρηματοπιστωτικές και τις συναφείς δραστηριότητες ήταν και παρέμειναν μεταξύ των χαμηλότερων στην ΕΕ. Συγχρόνως, η *σχετική παραγωγικότητα* των εργαζομένων στις δευτερογενείς δραστηριότητες και τις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες μειώθηκε ελαφρώς. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις τα *σχετικά μεγέθη* (δηλ. τα μεγέθη παραγωγικότητας σε σχέση με τις λοιπές περιοχές της ΕΕ) κινήθηκαν προς την ίδια κατεύθυνση με τα απόλυτα μεγέθη.

Ο Πίνακας 4 παραθέτει τις περιοχές της ΕΕ που συνολικά ομοιάζουν στον νομό Καρδίτσας όσον αφορά στην κατανομή της απασχόλησης στην παραγωγική διαδικασία, σημειώνοντας τις περιπτώσεις των τομέων που παρουσιάζουν/επιτυγχάνουν υψηλότερη παραγωγικότητα από ό,τι ο νομός Καρδίτσας. (Για μια αναλυτική παρουσίαση βλ. Παράρτημα Β.) Στον βαθμό που η σχετικά υψηλότερη παραγωγικότητα (α) στην γεωργία κ.λπ. κατά το 2010-19 και στις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης κατά το 2011-19 στον νομό Πέλλης, καθώς και (β) στις κατασκευές στον νομό Σερρών κατά το 2014-19, επιτυγχάνεται κατά το χρονικό διάστημα που οι συγκεκριμένοι νομοί εμφανίζουν συνολική κατανομή των εργαζομένων που προσιδιάζει σε αυτήν του νομού Καρδίτσας, ενδέχεται οι τρόποι επίτευξης υψηλότερης παραγωγικότητας (δηλ. της δημιουργίας περισσότερης προστιθέμενης αξίας ανά εργαζόμενο) στους συγκεκριμένους τομείς των δύο νομών να συνιστούν δυνητικά αναπτυξιακά παραδείγματα για τον νομό Καρδίτσας.²²

²² Σε όρους μεγεθών, ο απόλυτος αριθμός εργαζομένων ήταν: (α) 1,3-1,4 φορές μεγαλύτερος στον νομό Πέλλης (1,2-1,4 στην γεωργία κ.λπ., 1,2-1,6 στις υπηρεσίες

Πίνακας 4

Οι περιοχές της ΕΕ με υψηλή ομοιότητα προς τον νομό Καρδίτσας ως προς την κατανομή της απασχόλησης σε οικονομικές δραστηριότητες και υψηλότερη μέση παραγωγικότητα της εργασίας, 2010-19

Νομοί, παρεμφερείς περιοχές	Πιέλης	Ροδόπης	Τρίς-ος-Μονίτες	Λακωνίας	Ηλείας	Σαρρών	Ημαθίας	Γρεβενών	Αιτωλοακαρνανίας	Μεσσηνίας
Οι ελάχιστες Αποστάσεις Manhattan ^a από τον νομό Καρδίτσας κατά τα έτη:										
2010	0,96	0,77	0,92							
2011	0,72	0,73	0,95	0,91						
2012	0,56	0,82			0,79	0,67	0,96			
2013	0,55	0,92		0,95	0,80	0,77	0,92			
2014	0,51	0,98		0,88	0,64	0,77		0,99		
2015	0,57	0,96		0,94	0,64	0,77		0,86		
2016	0,60	0,97		0,88	0,60	0,77		0,90	0,97	
2017	0,65			0,88	0,58	0,73	0,99	0,98	0,94	0,95
2018	0,72			0,90	0,58	0,80			0,95	0,88
2019	0,67			0,87	0,57	0,77	0,93	0,99	0,94	0,90
Περιπτώσεις με μεγαλύτερο δείκτη Y/L από τον νομό Καρδίτσας κατά τα έτη 2010-9 (0-9)	Έτη	Έτη	Έτη	Έτη	Έτη	Έτη	Έτη	Έτη	Έτη	Έτη
Γεωργία κ.λπ.										
• μεταξύ 0,0-0,29	0-9			0-2, 5, 7	0-9	0-9	0-9	0-2	0-5	0-2, 4-9
Δευτερογενής κ.ά										
• μεταξύ 0,0-0,29		0-9	0-5, 7-9	0-9			0, 5		0-9	0-2, 5-6
• μεταξύ 0,3-0,59			6							
Κατασκευές										
• μεταξύ 0,0-0,29	0, 4, 6-9	0, 3-9	0-1, 4-9	0-3, 6-9	4-6	4-9	1-3, 5-9	4-9	0-9	4-6, 8-9
• μεταξύ 0,3-0,59	5			4, 5		0, 4				

Πίνακας 4 (συνέχεια)

	Πέλλης	Ροδόπης	Τrais-os-Montes	Λακωνίας	Ηλείας	Σερρών	Ημαθίας	Γρεβενών	Αιτωλοακαρνανίας	Μεσσηνίας
Νομοί, παρεμφερείς περιοχές										
Μεταφορές κ.λπ.										
• μεταξύ 0,0-0,29	1-9	1, 3-4, 7-8	0-9	0-9	0-5, 7-8	0-9	0-9	0-9	0-9	2-5
Χρηματοπιστωτικές κ.ά. δραστηριότητες										
• μεταξύ 0,0-0,29			2					0-2, 6-9		
• μεταξύ 0,3-0,59								3-5		
Επαγγελματικές κ.ά. δραστηριότητες										
• μεταξύ 0,0-0,29	3, 5-7	0, 7	0-9	0-4,7		0-7	2-7	0, 2-7	2-3	1-4, 6-7
• μεταξύ 0,3-0,59								1		
Δημόσια διοίκηση κ.λπ.										
• μεταξύ 0,0-0,29	0-1	0-2	0-1	0-3, 5	0-1	0-9	0-2	1-2	0-1	0-2
• μεταξύ 0,3-0,59								0		
Τέχνες κ.ά. δραστηριότητες										
• μεταξύ 0,0-0,29	0, 2-7	0, 2-7		2, 6-9	0, 2-9	0-9	0, 2, 4-9	2, 5-9	0, 2-8	4-8
• μεταξύ 0,3-0,59				3-5				4		0-2

^a Η Απόσταση *Manhattan* (*Manhattan distance*) υπολογίζεται από το άθροισμα των απόλυτων αποκλίσεων των τιμών κάθε δείκτη ποσοστιαίας κατανομής των εργαζομένων ανά οικονομική δραστηριότητα της κάθε περιοχής της ΕΕ από τις αντίστοιχες τιμές του νομού Καρδίτσας. Τις μέγιστες αποστάσεις εμφανίζουν η Σόφια (6,03 το έτος 2010), το Μιλάνο (6,04 το έτος 2011), το Βερολίνο (5,96 και 6,07 τα έτη 2012 και το 2013, αντιστοίχως) και το Παρίσι (6,04 το έτος 2014, 6,11 το 2015, 6,25 το 2016, 6,26 το 2017, 6,36 το 2018 και 6,33 το 2019).

Πηγή: Βλ. Γράφημα 3.

3.2. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΠΟΥ Ο ΝΟΜΟΣ ΠΕΛΛΗΣ ΕΠΙΔΕΙΚΝΥΕΙ ΚΑΛΥΤΕΡΕΣ ΕΠΙΔΟΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΝΟΜΟ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ

Σημειώνεται ότι ο νομός Πέλλης είναι περικλειστος, όπως ο νομός Καρδίτσης, και ανάλογης έκτασης (95% του νομού Καρδίτσης) με αναλογικά ολιγότερες καλλιεργούμενες εκτάσεις –περί το 94% το 2011, περί το 85% το 2019 (βλ. Πίνακα 5)– περισσότερες βιομηχανικές-εμπορικές χρήσεις γης και ημι-φυσικές εκτάσεις,²³ λίγο μεγαλύτερο πληθυσμό – περί το 122% το 2011, περί το 130% το 2019 (βλ. Παράρτημα Α). Επιτυγχάνει, δε, υψηλότερη απόδοση ανά στρέμμα στις καλλιέργειες που οι παραγωγοί του νομού Καρδίτσης δίνουν έμφαση: το βαμβάκι, το σκληρό σιτάρι, το πολυετές τριφύλλι, τον αραβόσιτο κ.ά. (βλ. Πίνακα 6 και Παράρτημα Γ), καθώς και στην παραγωγή γάλακτος ανά ζώο (από τα αιγοπρόβατα), κρέατος ανά ζώο (από τους χοίρους, τα πουλερικά, τα κουνέλια), καθώς και μελιού-κεριού ανά κυψέλη (βλ. Πίνακα 7). Υπό αυτό το πρίσμα ίσως να υπάρχουν στον νομό Καρδίτσης δυνατότητες αξιοποίησης πρακτικών που εφαρμόζονται στον νομό Πέλλης, καθώς και περιθώρια αύξησης της παραγωγής και διάθεσης/πώλησής της.²⁴

Επίσης, αν και ο νομός Πέλλης, γενικώς, υπολείπεται του νομού Καρδίτσης σε αφίξεις, διανυκτερεύσεις και πληρότητα καταλυμάτων (βλ. Πίνακα 8), η μέση επιχείρηση καταλύματος της περιοχής φαίνεται να παρέχει υπηρεσίες ή να τιμολογεί με τρόπο που να δημιουργεί περισσότερη αξία και να εισπράττει περισσότερα από ό,τι η αντίστοιχη επιχείρηση του νομού Καρδίτσης.²⁵ Τούτο ενδεχομένως οφείλεται στην ανελαστική ζήτηση: την διάθεση

μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης) από ό,τι στον νομό Καρδίτσης κατά το 2010-13, (β) 1,4 φορές μεγαλύτερος στον νομό Πέλλης (1,3-1,5 στην γεωργία κ.λπ., 1,2-1,3 στις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης) από ό,τι στον νομό Καρδίτσης κατά το 2014-19, καθώς και (γ) 1,2 φορές μεγαλύτερος (0,8-0,9 στις κατασκευές) στον νομό Σερρών από ό,τι στον νομό Καρδίτσης κατά το 2014-19.

²³ Βλ. πηγή του Πίνακα 1.

²⁴ Το παράδειγμα της Πέλλας, αν και αναδύεται από τα στοιχεία, είναι ενδεικτικό. Υφίστανται και άλλα παραδείγματα, καθώς και επιστημάνσεις, που μπορούν να διατυπωθούν. Βλ. ενδεικτικά Παράρτημα Δ.

²⁵ Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ (2022) ο κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων του κλάδου παροχής καταλυμάτων στις περιφερειακές ενότητες Πέλλας και Καρδίτσας ήταν, αντιστοίχως, 10,2 και 6,7 εκατ. ευρώ, στην διάρκεια του έτους 2019.

Πίνακας 5
Συνοπτική παρουσίαση της εξέλιξης των εκτάσεων με καλλιέργειες
και σε αγρανάπαυση κατά τα έτη 2011-19
στους νομούς Καρδίτσας (Κ) και Πέλλης (Π)

Κατηγορίες εκτάσεων	Αρχικό επίπεδο σε χιλ. στρέμ. (2011)		Μεταβολή μεταξύ 2011 και 2019		Τελικό επίπεδο σε χιλ. στρέμ. (2019)	
	Κ	Π	Κ	Π	Κ	Π
Αροτραίες	905	496	+1%	-19%	916	401
Κηπευτικές	16	44	+14%	-53%	18	21
Αμπέλια, σταφιδάμπελα	11	8	+0%	-20%	11	7
Δενδρώδεις	7	338	+58%	+13%	11	384
<i>Σύνολο καλλιεργουμένων</i>	<i>939</i>	<i>887</i>	<i>+2%</i>	<i>-8%</i>	<i>956</i>	<i>812</i>
Σε αγρανάπαυση	47	23	-1%	+223%	47	73
<i>Σύνολο εκτάσεων</i>	<i>986</i>	<i>910</i>	<i>+2%</i>	<i>-3%</i>	<i>1003</i>	<i>886</i>

Πηγή: Τμήμα Στατιστικών Γεωργίας, Κτηνοτροφίας και Αλιείας ΕΛΣΤΑΤ, ίδιοι υπολογισμοί.

Πίνακας 6
Καλλιέργειες και απόδοση στον νομό Καρδίτσας (Κ)
σε σχέση με τον νομό Πέλλης (Π), 2018-19

Καλλιέργειες σε εκατοντάδες στρέμματα (ε.σ.)	Περιπτώσεις:	Συγκρίσεις αποδόσεων (τόνοι/στρέμμα)			
		Κ > Π	Κ < Π	Ενδιάμεση κατάσταση	Άνευ στοιχείων για Π
Μη δενδρώδεις, άνω των 400 ε.σ.		0	5	0	0
Μη δενδρώδεις, μεταξύ 55 και 399 ε.σ.		2	6	1	2
Μη δενδρώδεις, μεταξύ 10 και 54 ε.σ.		2	10	2	0
Δενδρώδεις, μεταξύ 10 και 54 ε.σ.		2	0	1	0
Μη δενδρώδεις, μεταξύ 0 και 9 ε.σ.		6	25	3	7
Δενδρώδεις, μεταξύ 0 και 54 ε.σ.		3	4	1	0

Πηγή: Παράρτημα Γ.

των επισκεπτών να ευρευθούν/κινηθούν στην περιοχή λόγω των αρχαιολογικών, θρησκευτικών, παραδοσιακών, αρχιτεκτονικών, χιονοδρομικών, ιαματικών, φυσικών ή άλλων αξιοθεάτων, διαδρομών και ευκαιριών του νομού

Πίνακας 7
Κτηνοτροφία και απόδοση στον νομό Καρδίτσας (Κ)
σε σχέση με τον νομό Πέλλης (Π), 2018-9

Είδος εκτροφής	Αρχικός αριθμός (σε χιλ.) ^α		Παραγωγή: τόνοι/αρχικός αριθμός ζώων				Άλλο αγαθό (με άλλο αριθμητή προς τον αρχικό αριθμό)		
	Κ	Π	Γάλα		Κρέας		Κ	Π	
			Κ	Π	Κ	Π			
Βοοειδή	5-6	19	1,24-1,49	0,72-0,74	0,17-0,22	0,09-0,10			
Πρόβατα	155	135	0,08-0,09	0,14-0,15	0,20-0,26	0,04-0,05	Μαλλί (κιλά)	0,8	0,7
Αίγες	29	55	0,08	0,13-0,14	0,01	0,00			
Χοίροι	16	5			0,10-0,11	0,50-0,53			
Πουλερικά	154-161	242-243			0,001-0,002	0,003	Αυγά (χιλ.)	61-68	33
Κουνέλια	6	8			0,003	0,010			
Κυνέλες	57-63	35					Μέλι (κιλά)	10	14-16
							Κερί (κιλά)	0,2	0,4

^α Της τελευταίας ημέρας του προηγούμενου έτους.

Πηγή: Τμήμα Στατιστικών Γεωργίας, Κτηνοτροφίας και Αλιείας (Ετήσιες Γεωργικές Έρευνες) της ΕΛΣΤΑΤ, ίδιοι υπολογισμοί.

(βλ. ενδεικτικά Πίνακα 9). Υπό αυτό το πρίσμα, είναι σκόπιμο η περιοχή της Καρδίτσας να ενισχύσει την ζήτηση για (και συγκροτημένα να αναδείξει) την αρχαιο-ρωμαιο-βυζαντινή και νεότερη πολιτιστική ταυτότητά της, τα υλικά και άυλα μνημεία, καθώς και τα τοπικά τουριστικά, φυσικά και άλλα αξιοθέατα και προϊόντα της, με την εκπόνηση και υλοποίηση σχεδίου *marketing*.

Το εμπόριο επίσης μπορεί να αποτελέσει καταλύτη ανάπτυξης, στον βαθμό που οι τοπικοί παράγοντες επιλέξουν να κινηθεί πιο ευέλικτα σε πεδία που δεν ορίζονται/περιορίζονται από την κεντρική κυβέρνηση ή άλλους. Λ.χ., με στροφή (σε εθελοντική βάση) στις ηλεκτρονικές πωλήσεις για την κάλυψη αναγκών άλλων περιοχών, σε ενδιάμεσες ή άλλες εκπτώσεις,²⁶ με

²⁶ Λ.χ., εκπτώσεις λιανικής σε προκαθορισμένες χρονικές περιόδους (π.χ. την εβδομάδα

Πίνακας 8
Οι εξελίξεις στον εισερχόμενο τουρισμό στους νομούς Καρδίτσας (Κ)
και Πέλλης (Π), 2010-19

Έτη	Αφίξεις ατόμων (σε χιλιάδες)				Διανυκτερεύσεις (σε χιλιάδες)				Πληρότητα σε ξενοδοχειακά καταλύματα	
	Αλλοδαπών		Ημεδαπών		Αλλοδαπών		Ημεδαπών		Κ	Π
	Κ	Π	Κ	Π	Κ	Π	Κ	Π		
2010	1,4	3,2	63,5	51,4	2,9	5,6	129,0	101,0	27,7%	23,4%
2011	1,3	3,3	60,9	51,3	2,7	5,3	119,1	104,9	24,4%	22,4%
2012	1,5	3,4	62,6	41,2	4,0	6,4	116,9	79,7	22,1%	16,8%
2013	2,0	4,1	62,0	40,3	4,4	8,4	116,5	74,7	21,6%	16,2%
2014	2,9	4,2	64,7	39,7	5,5	8,8	123,1	74,9	22,7%	16,0%
2015	2,8	5,1	69,1	43,5	5,7	9,2	128,0	80,1	23,1%	16,8%
2016	2,9	3,4	82,7	41,3	5,2	6,5	175,4	79,4	31,0%	17,6%
2017	5,0	4,6	80,7	42,9	9,7	12,2	157,3	85,0	28,4%	19,2%
2018	7,6	8,2	67,3	77,4	13,7	22,2	118,7	172,8	22,3%	21,6%
2019	16,2	6,3	71,7	79,8	27,6	12,7	140,9	149,7	27,7%	19,3%

Πηγή: ΙΝΣΕΤΕ, 2022α, 2022β (στατιστικά στοιχεία). Τα μεγέθη των ετών 2010-17 προέρχονται από εκτιμήσεις, τα μεγέθη των ετών 2018-19 προκύπτουν από το 100% των διαθέσιμων ετών.

Πίνακας 9
Επισκέψεις μουσείων και αρχαιολογικών χώρων των νομών Καρδίτσας (Κ)
και Πέλλης (Π), 2010-19

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Μουσείων										
Κ			1.640	4.466	4.614	3.866	3.956	4.027	4.516	4.132
Π	7.900	8.450	9.950	13.850	18.750	19.800	16.774	27.960	34.904	26.303
Αρχαιολ. χώρων										
Κ								2.910	2.943	1.557
Π	4.850	4.840	6.180	7.051	9.729	9.070	6.482	14.936	19.362	14.221

Η περιοχή της Καρδίτσας διαθέτει το ομώνυμο αρχαιολογικό μουσείο και τους αρχαιολογικούς χώρους του αρχαϊκού ναού του Απόλλωνος στην Μητρόπολη και του Κάστρου του Φαναρίου στην θέση της αρχαίας Ιθώμης. Η περιοχή της Πέλλας διαθέτει το ομώνυμο αρχαιολογικό μουσείο και τον ομώνυμο αρχαιολογικό χώρο.

Πηγή: Τμήμα Στατιστικών Τουρισμού και Πολιτισμού της ΕΛΣΤΑΤ, ίδιοι υπολογισμοί.

απελευθέρωση (σε εθελοντική βάση) της λειτουργίας των μικρών εμπορικών καταστημάτων κατά τις Κυριακές (βιβλιοπωλείων, ενδυματοπωλείων, οπωροπωλείων κ.ά.), όπως ήδη γίνεται σε ανθοπωλεία, εστιατόρια, πρατήρια υγρών καυσίμων και ζαχαροπλαστεία. Μια τέτοια κίνηση εκτιμάται ότι θα είναι ευεργετική για το πραγματικό τοπικό ΑΕΠ (βλ. Πλαίσιο 3) και την προσέλκυση καταναλωτών από άλλες περιοχές, ενισχύοντας έτσι την τοπική οικονομία και το τοπικό εισόδημα. Απαραίτητη προϋπόθεση για να καταστεί η συγκεκριμένη αλλαγή/καινοτομία αποτελεσματική είναι η συμμετοχή σε μόνιμη/σταθερή βάση μιας κρίσιμης μάζας εμπόρων προκειμένου, αφενός να εμποδωθεί η νέα κατάσταση από το ευρύ κοινό προκειμένου να διαμορφώσει νέες καταναλωτικές συνήθειες, αφετέρου να δημιουργηθούν αλλά και να διαχυθούν οι ευεργετικές επιπτώσεις της ταχύτητας κυκλοφορίας του χρήματος.²⁷ Σημειώνεται ότι η επίδραση στις τοπικές τιμές δεν είναι απαραίτητως ανοδική. Βλ. συνδυαστικά Πλαίσια 3 και 4.

Πλαίσιο 3

Η λειτουργία των τοπικών καταστημάτων και η διενέργεια συναλλαγών σε αυτά κατά μια επιπλέον ημέρα την εβδομάδα αυξάνει το τοπικό ΑΕΠ και ενδεχομένως να αυξήσει τις τιμές

Βάσει της ποσοτικής θεωρίας του χρήματος υπό την μορφή της εξίσωσης των ανταλλαγών του Fisher (2011), $M \times V = P \times Y$, όπου M η ονομαστική ποσότητα του χρήματος, V η ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος (δηλ. πόσες φορές αλλάζει χέρια ένα κέρμα σε ένα έτος), P το επίπεδο τιμών και Y το προϊόν (πραγματικό εισόδημα), η διευκόλυνση της κυκλοφορίας του χρήματος κατά μια επιπλέον ημέρα της εβδομάδος (ήτοι, η αύξησή του V), *ceteris paribus*, θα επιφέρει δημιουργία εισοδημάτων κατά μια επιπλέον ημέρα της εβδομάδος, θα ενισχύσει την κυκλοφορία χρήματος και την δημιουργία εισοδημάτων κατά τις υπόλοιπες ημέρες και, εν τέλει, το $P \times Y$, δηλ. το ΑΕΠ της περιοχής. Πρόκειται για οικονομικό νόμο που ουδέποτε έχει διαψευστεί.

της διεθνούς ημέρας βάμβακος ή/και την εβδομάδα της ελληνικής βραχυκερατικής φυλής βοοειδών –αν δεν υφίσταται τέτοια εβδομάδα ήδη, ως οριστεί) προς τους επισκέπτες της περιοχής (με επίδειξη κουπονιού διαμονής τους σε ξενοδοχείο της περιοχής), παράλληλα με άλλες εκδηλώσεις, στο πλαίσιο υποστήριξης του τουρισμού και της γενικότερης εικόνας/φήμης της περιοχής, σε συνεννόηση με τους κλάδους που θα ωφεληθούν.

²⁷ Η υιοθέτηση της πρωτοβουλίας από ένα-δύο εμπόρους σε κάποιο απομονωμένο χωριό για κάποιες Κυριακές (ανά δύο ή τρία τρίμηνα που λησμονούνται εύκολα από το κοινό) θα είχε μόνο επιφανειακή ομοιότητα με την πρόταση.

Πλαίσιο 4

Η αύξηση της προσφοράς τις Κυριακές ενδέχεται να μειώσει τις τιμές καθ' όλη την εβδομάδα

Με περισσότερα και διαφορετικά καταστήματα ανοιχτά τις Κυριακές για να ικανοποιούν πληρέστερα τις ανάγκες του καταναλωτικού κοινού (λ.χ., για να ψωνίσει κάποιος κάτι φαγώσιμο, για να αγοράσει δώρο όταν πάει μια κοινωνική επίσκεψη), η καμπύλη προσφοράς των Κυριακάτικων αγαθών μετατοπίζεται δεξιά με αποτέλεσμα οι τιμές να μειωθούν. Με αντίστοιχη μείωση της ζήτησης για υποκατάστατα προϊόντα (δηλ. μετατόπιση της καμπύλης ζήτησης προς τα αριστερά) κατά τις υπόλοιπες ημέρες της εβδομάδας, αφού κάποιες αγοραστικές ανάγκες θα έχουν ικανοποιηθεί την Κυριακή, *ceteris paribus*, οι τιμές μειώνονται (και) τις υπόλοιπες ημέρες. Συνάγεται ότι η αύξηση στο πραγματικό εισόδημα θα είναι μεγαλύτερη.

3.3. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΠΟΥ Ο ΝΟΜΟΣ ΣΕΡΡΩΝ ΕΠΙΔΕΙΚΝΥΕΙ ΚΑΛΥΤΕΡΕΣ ΕΠΙΔΟΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΝΟΜΟ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ

Η επίτευξη στον νομό Σερρών²⁸ υψηλότερης προστιθέμενης αξίας ανά εργαζόμενο στον τομέα των κατασκευών κατά το χρονικό διάστημα 2014-19, σε σχέση με τον νομό Καρδίτσας, διαμορφώνεται από διαφορετικές συνθήκες λειτουργίας της αγοράς: (α) διαφορετικές συνθήκες ζήτησης ιδιωτικών αγαθών, όπως οικίες και καταστήματα, και (β) διαφορετικές συνθήκες ζήτησης δημοσίων αγαθών, όπως δρόμοι, γέφυρες, σχολεία και άλλες κοινωφελείς κατασκευές.

Υπό τις πρώτες διαπιστώνεται αυξημένη κατασκευή οικιών ανά κάτοικο στον νομό Σερρών σε σχέση με τον νομό Καρδίτσας, τόσο κατά τα τέσσερα από τα έξι έτη όσο και συνολικά κατά την εξαετία (βλ. Πίνακα 10),²⁹ συνοδευόμενη από ενδείξεις (i) υψηλότερης αξίας των εισροών σε αναλογικά περισσότερες περιοχές του νομού Σερρών από ό,τι σε περιοχές του νομού Καρδίτσας κατά το 2014 (Υπουργείο Οικονομικών, 2007) και (ii) υψηλότε-

²⁸ Πρόκειται για έναν σχεδόν περικλειστο νομό με ακτογραμμή δέκα χιλιομέτρων – ακτογραμμή που δεν είναι όλη προσπελάσιμη.

²⁹ Δεν υφίστανται στην διάθεσή μας αντίστοιχα στοιχεία για την επαγγελματική στέγη.

Πίνακας 10

Κατασκευές νέων οικιών - βελτιώσεις οικιών στους νομούς Καρδίτσας (Κ) και Σερρών (Σ), 2014-19

Έτη	Νέες οικίες (μ ³)		Βελτιώσεις (μ ³)		Συνολ. όγκος (μ ³)		Πληθ. (άτομα)		Συν. όγκος/πληθ.	
	Κ	Σ	Κ	Σ	Κ	Σ	Κ	Σ	Κ	Σ
2014	17.985	30.492	1.110	10.052	19.095	40.544	111.916	174.686	0,17	0,23
2015	12.676	33.315	498	10.007	13.174	43.322	110.704	172.909	0,12	0,25
2016	27.536	34.567	3.181	3.020	30.717	37.587	109.390	170.929	0,28	0,22
2017	16.861	26.053	1.598	4.891	18.459	30.944	107.984	169.242	0,17	0,18
2018	34.466	42.183	2.333	9.722	36.799	51.905	106.535	168.245	0,35	0,31
2019	22.044	40.424	793	2.827	22.837	43.251	105.403	167.374	0,22	0,26

Πηγές: Παράρτημα Α, καθώς και Τμήμα Δεικτών Μεταποίησης-Κατασκευών-Βιομηχανικών Προϊόντων (Πίνακας 4) της ΕΛΣΤΑΤ, ίδιοι υπολογισμοί.

ρου φάσματος αντικειμενικών αξιών στην πόλη των Σερρών κατά το 2018 και 2019 σε σχέση με την πόλη της Καρδίτσας (Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, 2022).

Υπό τις δεύτερες διαπιστώνεται μεγαλύτερη ζήτηση για δημόσιες κατασκευές στον νομό Καρδίτσας σε σχέση με τον νομό Σερρών στην διάρκεια της συγκεκριμένης εξαετίας (βλ. Πίνακα 11).

Θεωρητικώς, αν η συγκεκριμένη ζήτηση στον νομό Καρδίτσας είναι συγκυριακή ή/και (εφόσον ικανοποιηθεί) θα είναι μη επαναλήψιμη, ενώ η ιδιωτική ζήτηση για κατασκευές προσδιορίζεται από τα τοπικά εισοδήματα και τις προτιμήσεις των κατοίκων, το απόθεμα οικιών κ.τ.τ., τότε η προσθήκη αξίας από τον κατασκευαστικό τομέα στην περιοχή της Καρδίτσας ενδέχεται να συρρικνωθεί. Από την άλλη, όπως θα διαφανεί στο Κεφάλαιο 5, η αλλαγή του υφιστάμενου, μάλλον περιοριστικού, πλαισίου δόμησης, διευκολύνοντας την χωροθέτηση και κατασκευή προσθέτων μεταποιητικών και εμπορικών καταστημάτων και κέντρων, καθώς και η δημιουργία αποθηκευτικών, ψυχαγωγικών κ.ά. χώρων, ενδέχεται να δημιουργήσει νέες προοπτικές για τον κατασκευαστικό τομέα και την ευρύτερη τοπική οικονομία.

Τέλος, σημειώνεται ότι, όπως η τοπική διάθεση φιλοξενίας προσφύγων

ίσως ενισχύσει την ζήτηση για κατασκευές στον νομό Σερρών (STAT, 2019), οι πολιτικές (i) συγκράτησης/προσέλκυσης πληθυσμού (συμπεριλαμβανομένων κάποιων αλλοδαπών με οικονομική επιφάνεια (χρυσή βίζα) ή εργασιακά ή άλλα χαρακτηριστικά) και (ii) τόνωσης του κατασκευαστικού τομέα (με τα όποια πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα) στον νομό Καρδίτσας ενδέχεται να είναι σε κάποιο βαθμό αλληλένδετες.³⁰

Πίνακας 11

Αξίες των κατασκευαστικών έργων που εντάχθηκαν στην χρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης και του Ταμείου Συνοχής και πληρώθηκαν τουλάχιστον μια πληρωμή από 1.1.2014 έως 31.12.2019, νομοί Καρδίτσας (Κ) και Σερρών (Σ)

Επιχειρησιακά προγράμματα	Αξία (χιλιάδες ευρώ)	
	Κ	Σ
Θεσσαλία - Στερεά Ελλάς - Ήπειρος 2007-13	3.559	
Μακεδονία - Θράκη 2007-13		728
Περιβάλλον - Αειφόρος Ανάπτυξη 2007-13	2.303	2.013
Ανταγωνιστικότητα – Επιχειρηματικότητα 2007-13	581	
Θεσσαλία 2014-20	26.783	
Υποδομές Μεταφορών - Περιβάλλον - Αειφόρος Ανάπτυξη 2014-20	16.211	22.199
Ανταγωνιστικότητα - Επιχειρηματικότητα – Καινοτομία 2014-20		4.722
Ελλάς - Βουλγαρία 2014-20		1.629
Κεντρική Μακεδονία 2014-20		8.454
Σύνολο	49.437	41.901

Πηγή: Ειδική υπηρεσία ολοκληρωμένου πληροφοριακού συστήματος της Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Επενδύσεων και ΕΣΠΑ, ίδιοι υπολογισμοί.

³⁰ Είναι σκόπιμο η τοπική κοινωνία να συσχεφτεί επί τέτοιων δυνατοτήτων/επιλογών, καθώς και πόσο ανοιχτή θέλει να είναι. Σημειώνεται ότι αυτή την εποχή η ANKA στηρίζει στεγαστικό πρόγραμμα αιτούντων διεθνούς προστασίας για το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου και διενεργεί πρόγραμμα ένταξης νεοαφιχθέντων προσφύγων και μεταναστών στις αγροτικές περιοχές.

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΛΑΔΙΚΗΣ ΥΦΗΣ

4.1. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Το θέμα της παραγωγικότητας του αγροτικού τομέα είναι κρίσιμο για μια κατά βάση αγροτική περιοχή, όπως η περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας. Γενικά, η παραγωγικότητα συνιστά εξαιρετικά σημαντικό δείκτη οικονομικών επιδόσεων, καθώς και βασικό δείκτη της απόδοσης των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Στο σημείο αυτό επιδιώκεται, με την ανάλυση της παραγωγικότητας στα επιμέρους στοιχεία της, να εξεταστεί/αποκαλυφθεί πόσο μέρος της αύξησης της παραγωγής οφείλεται στην τεχνολογική ανάπτυξη και την αποδοτικότερη χρήση των διαθέσιμων πόρων (εισροών) και πόσο οφείλεται στην αύξηση της χρήσης των εισροών. Ειδικά, η μεταβολή της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής (*total factor productivity*, TFP) μεταφράζεται στην ικανότητα να «παράγουμε περισσότερα με λιγότερα»: όπως, μεγαλύτερη παραγωγή προϊόντων με ένα δεδομένο σύνολο εισροών (γη, κεφάλαιο, εργασία, ενδιάμεσες εισροές) ή την ίδια ποσότητα εκροών χρησιμοποιώντας λιγότερες εισροές. Η δε μεταβολή της συνολικής παραγωγικότητας μπορεί να επιτευχθεί είτε με τεχνολογικές αλλαγές είτε με αλλαγές στην αποτελεσματικότητα (την ικανότητα μιας μονάδας παραγωγής να παράγει το μέγιστο δυνατό που επιτρέπει η τεχνολογία με τη χρήση δεδομένων εισροών). Για μια εισαγωγή στις έννοιες, τα επιμέρους μεγέθη και τους όρους που χρησιμοποιούνται στην ανάλυση της συνολικής παραγωγικότητας, βλ. Πλαίσιο 5 και Γράφημα 4.

Μακροπρόθεσμα, τα κέρδη που επιτυγχάνονται σε όρους συνολικής παραγωγικότητας είναι καθοριστικά για την ικανότητα παροχής επαρκών, θρεπτι-

Πλαίσιο 5

Διευκρινίσεις τεχνικών όρων που άπτονται της TFP

Ο δείκτης παραγωγικότητας Fare-Primont (FP), που ορίστηκε από τον O'Donnell (2012α), πληροί όλες τις συνθήκες κανονικότητας των δεικτών, περιλαμβανομένων των ιδιοτήτων της πολλαπλασιαστικότητας, της πληρότητας και της μεταβατικότητας. Σύμφωνα με τον O'Donnell (2010, 2012β), ο δείκτης μπορεί να διασπαστεί σε (α) μέτρο τεχνολογικής μεταβολής, όταν υφίσταται μετάβαση σε άλλη συνάρτηση παραγωγής (σε νέο πραγματικό όριο ή σύνορο παραγωγής) και (β) μέτρα αποτελεσματικότητας. Ειδικά, η συνολική αποτελεσματικότητα (TFP *efficiency*, TFPE) διασπάται σε:

- Καθαρή τεχνική αποτελεσματικότητα (*output-oriented technical efficiency*, OTE) (Farrell, 1957). Ισούται με την διαφορά μεταξύ της συνολικής παραγωγής της παραγωγικής μονάδας και της μέγιστης ποσότητας συνολικής παραγωγής που θα μπορούσε η παραγωγική μονάδα να επιτύχει χωρίς σπατάλη πόρων με το ίδιο μείγμα εισροών.
- Αποτελεσματικότητα κλίμακας παραγωγής (*output-oriented scale efficiency*, OSE). Ισούται με την διαφορά μεταξύ της μέγιστης συνολικής παραγωγής που θα μπορούσε η παραγωγική μονάδα να επιτύχει υπό φθίνουσες αποδόσεις κλίμακας^α και της συνολικής παραγωγής που θα μπορούσε η παραγωγική μονάδα να επιτύχει υπό σταθερές αποδόσεις κλίμακας^β διατηρώντας το ίδιο μείγμα εισροών.
- Εναπομένουσα αποτελεσματικότητα μείγματος (*residual mix efficiency*, RME). Σε όρους εκροών (δηλ., κατά μήκος του κάθετου άξονα, του Γραφήματος 4):
- OTE είναι η κάθετη διαφορά μεταξύ του σημείου A (ενός αναποτελεσματικού συνδυασμού, εντός των παραγωγικών δυνατοτήτων) και του σημείου B (ενός συνδυασμού επί των παραγωγικών δυνατοτήτων, επιτευξιμού με τις ίδιες εισροές). Εναλλακτικά: κλίση της ευθείας OA/κλίση της ευθείας OB.
- OSE είναι η κάθετη διαφορά μεταξύ των σημείων B και G, δηλ., σημείων που με το ίδιο μείγμα εισροών ευρίσκονται, αντιστοίχως, σε τεχνικά αποτελεσματικό σημείο και σε σημείο επιτευξιμού (i) με την μέγιστη TFP, (ii) υπό σταθερές αποδόσεις κλίμακας.^γ Εναλλακτικά: κλίση της ευθείας OB/κλίση της ευθείας OG.
- RME είναι η κάθετη διαφορά των σημείων G και D, σημείων που με το ίδιο μείγμα εισροών επιτυγχάνονται υπό την μέγιστη TFP της συνάρτησης παραγωγής (i) άνευ του περιορισμού και (ii) υπό τον περιορισμό τήρησης αναλογιών στις εκροές. Εναλλακτικά: η κλίση της ευθείας OG/κλίση της ευθείας OD.

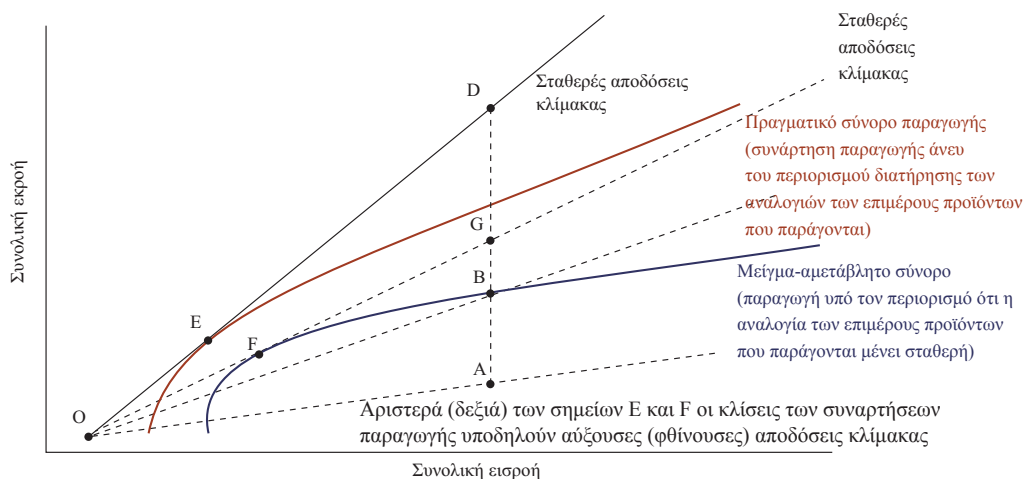
^α Εφόσον ο συνδυασμός παραγωγής ευρίσκεται δεξιά του σημείου F.

^β Όπως στο σημείο F.

^γ Ευρίσκεται επί της ακτίνας από την αρχή των αξόνων που εφάπτεται της συνάρτησης παραγωγής όταν η αναλογία των επιμέρους προϊόντων μένει σταθερή. Στο σημείο που η ακτίνα εφάπτεται της συναρτήσεως παραγωγής επιτυγχάνεται η μέγιστη δυνατή TFP των εφικτών συνδυασμών.

Γράφημα 4

Βασικά στοιχεία της συνάρτησης παραγωγής για τη διάσπαση της συνολικής παραγωγικότητας εστιασμένη στην αποτελεσματικότητα κλίμακας

Πηγή: Nguyen κ.ά., 2019.

κών τροφίμων από την διαθέσιμη γη, το διαθέσιμο κεφάλαιο και την διαθέσιμη εργασία. Εύλογα, οι αυξήσεις που θα επιτευχθούν στην συνολική παραγωγικότητα αναμένεται να παίξουν ουσιαστικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη και την άνοδο των αγροτικών εισοδημάτων. Επίσης, εκτιμάται ότι στο μέλλον θα απαιτηθεί αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας (ενδεχομένως και συνεχής αύξησή της) για τον μετριασμό και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, καθώς και για την αντιμετώπιση άλλων περιβαλλοντικών προκλήσεων, με παράλληλη διασφάλιση της προσφοράς τροφίμων (OECD, 2022). Σε κάθε περίπτωση, η βελτίωση της συνολικής παραγωγικότητας αποτελεί προϋπόθεση προκειμένου να καταστεί η γεωργία των μικρών εκμεταλλεύσεων πιο ανθεκτική απέναντι στην κλιματική αλλαγή. Η αυξημένη γεωργική παραγωγικότητα επιτρέπει στους μικροκαλλιεργητές να ελαχιστοποιούν τις γεωργικές εισροές, να επιτυγχάνουν και να διατηρούν την επισιτιστική ασφάλεια, να απομονώνουν τα αγροδιατροφικά συστήματα έναντι των κλυδωνισμών και να διατηρούν και να διαχειρίζονται τους φυσικούς πόρους –εδάφη, νερό και

οικολογικά συστήματα (Fuglie et al., 2020). Τόσο η πρόσφατη πανδημία όσο και η ακόμα πιο πρόσφατη πολεμική κρίση στην Ουκρανία έχουν αναδείξει την σοβαρότητα του θέματος της επισιτιστικής ασφάλειας, αφενός της χώρας, αφετέρου άλλων περιοχών του πλανήτη.³¹

Με αυτό το σκεπτικό στρέφουμε την προσοχή μας στην πρόσφατη πορεία και την μεταβολή της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής στον αγροτικό τομέα της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας. Προς τούτο, αξιοποιούμε τα διαθέσιμα μικροδοδεδομένα τοπικών εκμεταλλεύσεων (για την ακρίβεια, το κοινό δείγμα των εκμεταλλεύσεων) που μετείχαν κατά το χρονικό διάστημα 2015-19,³² στις ετήσιες έρευνες του Δικτύου Γεωργικής Λογιστικής Πληροφόρησης (ΔΙ.ΓΕ.Λ.Π) (βλ. Παράρτημα Ε,1-2).³³

Από τα αποτελέσματα των υπολογισμών που παρέχονται στον Πίνακα 12 διαπιστώνεται ότι η συνολική παραγωγικότητα αυξήθηκε κατά 14% (η σύγκριση διενεργείται σε σχέση με την μονάδα, 100%, οπότε η αύξηση είναι μικρή) και αποδίδεται κυρίως στην βελτίωση της συνολικής αποτελεσματικότητας κατά 21%, ειδικότερα, στην βελτίωση της τεχνικής αποτελεσματικότητας κατά 25%, καθώς υπήρξε τεχνολογική οπισθοδρόμηση κατά 6% (βλ. την μέτρηση του TFP max).

Το 2018 σημειώθηκε η καλύτερη επίδοση της πενταετίας σε όρους αύξησης της συνολικής παραγωγικότητας (αύξηση της τάξεως του 28% σε σχέση με το 2015), λόγω τεχνολογικής προόδου (αύξηση της τάξεως του 47% σε σχέση με το 2015). Σε αντιδιαστολή, το 2019 χαρακτηρίζεται από χειροτέρευση της παραγωγικότητας της τάξεως του 12% σε σχέση με το 2018, λόγω

³¹ Υπό αυτό το πρίσμα, αν για την ευδόωση της φυτικής-ζωικής παραγωγής απαιτούνται περισσότερα ύδατα (τόσο λόγω της υφαλμύρωσης των υπογείων υδάτων, όσο και υπό το πρίσμα της κλιματικής αλλαγής), ίσως θα ήταν σκόπιμο να αξιοποιηθούν τα πλεονάζοντα χειμερινά του Αχελώου πριν οι υποδομές που κατασκευάστηκαν για την αξιοποίησή τους στην Θεσσαλία αχρησιμοποίητες καταρρεύσουν.

³² Προ των διαδοχικών ελεύσεων της πανδημίας και του κυκλώνα *Ιανού* στην διάρκεια του 2020.

³³ Το κοινό δείγμα για τα πέντε έτη απαρτίζεται από 87 φυτικές εκμεταλλεύσεις, εκ των οποίων: 48 βάμβακος, 33 μεγάλες, δύο καπνού, μία λαχανικών, μία σιτηρών, μία μόνιμη καλλιέργεια, μια μεγάλη αλλά και αμπελοουργική. Ένα μικρό δείγμα κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων συζητείται στο Παράρτημα Ε,4.

Πίνακας 12
 Η συνολική παραγωγικότητα και η διάσπασή της
 στον αγροτικό τομέα του νομού Καρδίτσας

Δείκτες παραγωγικότητας	2015	2016	2017	2018	2019	Δ(2015-2019) ^β
TFP: συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών παραγωγής	0,14	0,16	0,17	0,18	0,16	1,14
TFP max: η μεγίστη δυνατή TFP	0,34	0,50	0,40	0,50	0,32	0,94
TFPE: αποτελεσματικότητα της TFP ^α	0,41	0,31	0,42	0,36	0,50	1,21
OTE: τεχνική αποτελεσματικότητα	0,55	0,51	0,58	0,60	0,69	1,25
OSE: αποτελεσματικότητα κλίμακος	0,91	0,83	0,86	0,90	0,91	1,00
RME: εναπομένουσα αποτελεσματικότητα του μείγματος	0,80	0,73	0,84	0,66	0,79	0,97

^α TFPE = TFP/TFP_{max} και TFPE = OTE × OSE × RME ^β ΔTFP_{t1,t2} = TFP_{t2}/TFP_{t1}

Πηγή: Βλ. Παράρτημα Ε.

τεχνολογικής οπισθοδρόμησης της τάξεως του 36% σε σχέση με το 2018.³⁴ Το ίδιο χρονικό διάστημα υπήρξε βελτίωση της συνολικής αποτελεσματικότητας της τάξεως του 39%, κυρίως λόγω αύξησης της εναπομένουσας αποτελεσματικότητας μείγματος κατά 20%, το οποίο υποδηλοί ότι οι παραγωγοί αξιοποίησαν οικονομίες πεδίου εφαρμογής (με την παραγωγή ποικιλίας προϊόντων). Η τεχνική αποτελεσματικότητα βελτιώθηκε λίγο (λιγότερο του 1%) φανερώνοντας συγχρόνως ότι η παραγωγική διαδικασία εν πολλοίς λειτούργησε τεχνικώς μη αποτελεσματικά. Αυτό σημαίνει ότι το 2019, δεδομένων των ποσοτήτων των εισροών, η παραγωγή θα μπορούσε να είχε αυξηθεί κατά (1,00 - 0,69 =) 31%. Η αποτελεσματικότητα κλίμακος σημείωσε υψηλή τιμή (0,91%), με αποτέλεσμα να συνιστά το κυρίαρχο και σχεδόν βέλτιστο μέγεθος παραγωγής.

Γενικώς, η φυτική παραγωγή στην περιοχή μπορεί να επιτύχει τόσο υψηλότερη παραγωγή όσο και ορθολογικότερη διαχείριση στην χρήση εισροών. Η εφαρμογή της γεωργίας ακριβείας θα καταστήσει το παραγωγικό σύστημα πιο αποτελεσματικό και φιλικό προς το περιβάλλον. (Κύρια επίπτωση της εφαρμογής της γεωργίας ακριβείας είναι η βελτιωμένη αποτελεσματικότη-

³⁴ Οπισθοδρόμηση υπήρξε και το έτος 2017.

τα της χρήσης εισροών.) Η εφαρμογή της ολοκληρωμένης διαχείρισης των καλλιεργειών θα αποτελούσε μια σημαντική διαρθρωτική αλλαγή σε επίπεδο εκμετάλλευσης, όπου βασικός στόχος της είναι η ταυτόχρονη προστασία του περιβάλλοντος και του εισοδήματος των παραγωγών (μέσω μείωσης του κόστους). Αυτό όμως προϋποθέτει επιμόρφωση και αλλαγή νοοτροπίας των παραγωγών.³⁵

Ακραία γεγονότα, όπως ξηρασίες ή περίοδοι παγετού κ.ά., μπορούν να επηρεάσουν την παραγωγική διαδικασία, ιδίως την καλλιέργεια των φυτών, και αυτό μπορεί να οδηγήσει σε χαμηλές αποδόσεις στη διάρκεια κάποιων ετών για ορισμένες γεωργικές εκμεταλλεύσεις, με ορισμένους τύπους γεωργίας να είναι περισσότερο εκτεθειμένοι σε τέτοιου είδους κινδύνους από ό,τι άλλοι. Από την άλλη, για να λάβουμε υπ' όψιν μας τις καιρικές συνθήκες, απαιτούνται μετεωρολογικά δεδομένα, τα οποία δεν είναι πάντα διαθέσιμα.

Σε ό,τι αφορά στην άσκηση πολιτικής, είναι σκόπιμο να στηριχθούν οι αγρότες που υστερούν από άποψη αποδοτικότητας προκειμένου να καλύψουν την διαφορά με τους αγρότες που λειτουργούν κοντά στο μέγιστο. Εντούτοις, η προσαρμογή ή βελτίωση των γεωργικών και κτηνοτροφικών πρακτικών δυσχεραίνεται όταν υφίστανται ειδικές συνθήκες (ξηρασία, πανδημία). Εύλογα, απαιτούνται παρεμβάσεις (ασφαλιστικές πολιτικές) που σταθεροποιούν τον οικονομικό ορίζοντα των αγροτών και επιτρέπουν στους αγρότες να υιοθετήσουν νέες τεχνολογίες. Η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών διαφέρει ανά καλλιεργούμενο ή εκτρεφόμενο είδος. Στο μέλλον, ζητούμενο θα είναι η υιοθέτηση νέων ψηφιακών τεχνολογιών σε έναν κόσμο, όπου οι καταναλωτές θα

³⁵ Ενδέχεται, δε, να πρέπει να επιχειρηθεί/προσεγγιστεί με διαφορετικό, πιο αποτελεσματικό τρόπο, από ό,τι στο παρελθόν. Επί παραδείγματι, σε πολλές περιοχές της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας η συντριπτική πλειονότητα των αγρών καλλιεργείται με βαμβάκι, λόγω τεχνογνωσίας, εξειδικευμένου εξοπλισμού αλλά και συντηρητικής νοοτροπίας των καλλιεργητών. Συγχρόνως είναι γνωστό/αναμένεται ότι με την εφαρμογή της νέας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) το εισόδημα των αγροτών που καλλιεργούν βαμβάκι θα μειωθεί σημαντικά –αν μη τι άλλο, από την μείωση της τιμής των δικαιωμάτων για το βαμβάκι. Εύλογα, χρειάζεται σχεδιασμός και έγκαιρη αλλαγή καλλιεργειών. Εντούτοις, η ανταπόκριση της πλειονότητας των καλλιεργητών των εν λόγω περιοχών στις σχετικές ενημερώσεις που επιχειρηθήκαν κατά το παρελθόν –όπως διηγούνται/αναφέρουν στους συντάκτες της παρούσας μελέτης οι υπεύθυνοι/επιχειρούντες αυτές τις ενημερώσεις– ήταν αποκαρδιωτική, μηδαμινή.

θέλουν να καταναλώνουν τρόφιμα που παράγονται (α) με σεβασμό προς το περιβάλλον και (β) διατηρώντας τους φυσικούς πόρους. Οι τεχνολογίες αυτές δίνουν στον αγρότη την δυνατότητα να παρακολουθήσει τόσο κοπάδια όσο και καλλιέργειες και να βελτιώσει την αποτελεσματικότητα των συστημάτων παραγωγής. Ωστόσο, οι εν λόγω τεχνολογίες είναι ακριβές και απαιτούν οικονομική στήριξη ή συλλογική προμήθεια (με διάχυση της πληροφόρησης και μοιρασιά του εξοπλισμού). Επομένως, οι αγρότες θα χρειαστούν κατάλληλα προγράμματα κατάρτισης για να εξοικειωθούν με τις νέες πρακτικές και να βελτιώσουν τις δεξιότητές τους. Υπό αυτό το πρίσμα είναι σκόπιμο οι νέες παρεμβάσεις να επικεντρωθούν τόσο στην προμήθεια προηγμένου τεχνολογικά εξοπλισμού όσο και στην βελτίωση των δεξιοτήτων.

4.2. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΕΝΟΤΗΤΩΝ

Από αναλυτικά δεδομένα αγροτικών εκμεταλλεύσεων, καθώς και άλλων επιχειρήσεων και οργανισμών που συλλέγει η ΕΛΣΤΑΤ ανά περιφερειακή ενότητα –συγκεκριμένα, από στοιχεία σε επίπεδο νομικών μονάδων που αφορούν στο προπαραδικαστικό έτος 2019 (άρα υπό κανονικές, όχι εξεζητημένες συνθήκες) και επιτρέπουν την προσέγγιση σε αναλυτικότερη (όχι μόνον σε αθροιστική/τομεακή, αλλά) κλαδική βάση³⁶– προκύπτει ότι στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας:

³⁶ Τμήμα της συλλογής/καταγραφής των πληροφοριών σε επίπεδο επιχειρήσεων και οργανισμών είναι η συρρίκνωση των τριών μεγαλύτερων τομέων (σε όρους απασχόλησης) και του πέμπτου μεγαλύτερου τομέα της περιοχής –ήτοι, της γεωργίας κ.λπ., των μεταφορών-αποθήκευσης κ.λπ., της δημόσιας διοίκησης κ.λπ., των κατασκευών (βλ. Πίνακα 3)– κατά περίπου 3,6, 4,6, 1,0 και 1,2 χιλιάδες απασχολούμενους, αντιστοίχως, ενώ οι λοιποί τομείς της περιοχής εμφανίζουν πολύ μικρότερες αποκλίσεις: της τάξεως των 0-237 απασχολούμενων. Από την άλλη, τα σχετικά μεγέθη δεν διαφέρουν πολύ. Α.χ., στην τομεακή βάση δεδομένων του Πίνακα 3, οι δύο μεγαλύτεροι τομείς σε όρους απασχόλησης φαίνονται να προσείλκυαν (αθροιστικά) το 66% των απασχολούμενων στην περιοχή κατά το 2019, ενώ στην κλαδική βάση δεδομένων που έχει διαφορετική προέλευση και εισάγεται στην συζήτηση τώρα, οι κλάδοι που απαρτίζουν τους δύο αυτούς τομείς φέρονται να προσείλκυαν το 62% των απασχολούμενων της περιοχής κατά το ίδιο έτος.

- (α) Η φυτική-ζωική παραγωγή κ.λπ. (πρόκειται για τον κλάδο υπό τον κωδικό 01 στον Πίνακα 2) προσείλκυε/απασχολούσε περί τα 10-11 χιλ. άτομα.
- (β) Έξι κλάδοι, τρεις κλάδοι του δεύτερου και τρεις κλάδοι του τρίτου μεγαλύτερου τομέα σε όρους απασχόλησης –το λιανικό εμπόριο (κλάδος 47), η εκπαίδευση (85), η εστίαση (56), η ανθρώπινη υγεία (86),³⁷ η δημόσια διοίκηση κ.λπ. (84), το χονδρικό εμπόριο (46)– προσείλκυαν/απασχολούσαν από 1-3 χιλ. άτομα έκαστος (συνολικώς 12-13 χιλ. άτομα). Ας τους θεωρήσουμε ως *μεγάλους κλάδους* σε όρους απασχόλησης.
- (γ) Εννέα κλάδοι –η βιομηχανία τροφίμων (10), οι χειρσαίες μεταφορές κ.λπ. (49), οι νομικές-λογιστικές δραστηριότητες (69), οι αρχιτεκτονικές κ.ά. δραστηριότητες (71), οι εξειδικευμένες κατασκευαστικές δραστηριότητες (43),³⁸ η εμπορία-επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων κ.ά. (45), οι άλλες προσωπικές υπηρεσίες (96),³⁹ τα καταλύματα (55)⁴⁰ και οι δραστηριότητες οργανώσεων (94)⁴¹– προσείλκυαν/απασχολούσαν από 250-1.000 άτομα έκαστος (συνολικώς 4-5 χιλ. άτομα). Ας τους θεωρήσουμε ως *μεσαίου μεγέθους κλάδους* σε όρους απασχόλησης.
- (δ) 46 κλάδοι των 5-117 νομικών μονάδων (ν.μ.) έκαστος, προσείλκυαν/απασχολούσαν από 6-200 άτομα έκαστος (συνολικώς: 1.368 ν.μ., 3-4 χιλ. άτομα). Ας τους θεωρήσουμε ως *μικρούς κλάδους* σε όρους απασχόλησης. Οι κωδικοί των συγκεκριμένων κλάδων, από κοινού με τους κωδικούς των περιπτώσεων υπό τα στοιχεία (α)-(γ), παρατίθενται στον Πίνακα 13.
- (ε) 13 κλάδοι με ολιγότερες ν.μ. ανά κλάδο (συνολικώς 38 ν.μ.) προσείλκυαν/απασχολούσαν συνολικώς περί τα 310-320 άτομα.

³⁷ Ήτοι, τα ιατρικά και οδοντιατρικά επαγγέλματα.

³⁸ Ήτοι, οι κατεδαφίσεις, η προετοιμασία εργοταξίου, οι ηλεκτρικές-υδραυλικές-κλιματιστικές εγκαταστάσεις, οι επιχρίσεις κονιαμάτων, οι ξυλουργικές εργασίες, οι επενδύσεις δαπέδων-τοίχων, η τοποθέτηση υαλοπινάκων, οι κατασκευές στεγών κ.ά.

³⁹ Ήτοι, οι υπηρεσίες αισθητικής, κομμωτηρίων, φυσικής ευεξίας, τελετών, καθαρισμού κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων κ.ά.

⁴⁰ Από κοινού με τους κλάδους 49 και 45, ο κλάδος 55 εντάσσεται στον δεύτερο μεγαλύτερο τομέα της περιοχής (μεγαλύτερο σε όρους απασχόλησης).

⁴¹ Ήτοι, επαγγελματικών, συνδικαλιστικών, επιχειρηματικών, εργοδοτικών, θρησκευτικών κ.ά. οργανώσεων.

- (ς) Σε έναν εκ των μεσαίου μεγέθους κλάδους, καθώς και σε επτά μικρούς κλάδους, ο κύκλος εργασιών ανά απασχολούμενο ήταν μεσοσταθμικώς υψηλότερος από ό,τι ο κύκλος εργασιών στους ίδιους κλάδους πανελλαδικώς. Αυτό υποδηλοί σχετικώς αποδοτικό τρόπο λειτουργίας στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας:
- Στον μεσαίου μεγέθους (για την περιοχή) κλάδο των εξειδικευμένων κατασκευαστικών δραστηριοτήτων (43).
 - Στους μικρούς (για την περιοχή) κλάδους της κοινωνικής μέριμνας άνευ παροχής καταλύματος (88), των δραστηριοτήτων κεντρικών γραφείων-παροχής συμβουλών διαχείρισης (70),⁴² της ποτοποιίας (11), της αποθήκευσης και της υποστήριξης των μεταφορών (52),⁴³ των διοικητικών δραστηριοτήτων γραφείου και της παροχής γραμματειακής υποστήριξης κ.λπ. (82), των κτηνιατρικών δραστηριοτήτων (75), της κατασκευής προϊόντων από ελαστικό-πλαστικές ύλες (22).⁴⁴ (Βλ. τελευταίες δύο στήλες του Πίνακα 13.)
- (ζ) Ο προτιμότερος τρόπος δραστηριοποίησης ήταν μέσω ατομικών επιχειρήσεων. Αυτή είναι η εικόνα σε 50 από τους 57 κλάδους στους οποίους υφίσταντο τουλάχιστον πέντε τοπικές ν.μ. αυτής της μορφής.⁴⁵ Σε δύο κλάδους υφίσταντο περισσότερες ομόρρυθμες εταιρείες (πρόκειται για τους κλάδους παροχής ηλεκτρικού ρεύματος κ.ά. (35) και αποθήκευσης κ.ά. (52)). Προφανώς λειτουργούσαν και τοπικές ετερόρρυθμες εταιρείες, εταιρείες περιορισμένης ευθύνης, ιδιωτικές κεφαλαιουχικές εταιρείες, ανώνυμες εταιρείες, καθώς και κοινοπραξίες· όμως σε τρεις κλάδους προτιμήθηκαν άλλα σχήματα. Πρόκειται για τους κλάδους δασοκομίας-υλοτομίας (02), συλλογής-επεξεργασίας-παροχής ύδατος (36) και των δραστηριοτήτων οργανώσεων (94). (Βλ. Πίνακα 14.)

⁴² Κλάδους της τάξεως των 100-150 εργαζομένων (έκαστος).

⁴³ Κλάδους της τάξεως των 50-100 εργαζομένων (έκαστος).

⁴⁴ Κλάδους της τάξεως των 10-50 εργαζομένων (έκαστος).

⁴⁵ Περιοριζόμαστε στις περιπτώσεις των πέντε ή περισσότερων μονάδων χάριν διαφυλάξεως της ανωνυμίας των περιγραφομένων και για να εστιάσουμε σε ανταγωνιστικές (μη εξεζητημένες) καταστάσεις.

Πίνακας 13

Συνοπτική εικόνα κατά κλάδο των επιδόσεων των νομικών μονάδων που προέρχονται από την περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας (Κ) σε σχέση με τις αντίστοιχες των περιφερειακών ενοτήτων της ηπειρωτικής Θεσσαλίας (Θ) και της χώρας (Ε), 2019

Μέση απασχόληση ανά μονάδα	Κύκλος εργασιών ανά απασχολούμενο στον κλάδο (ακολουθείται η αρίθμηση των κλάδων που παρέχεται στον Πίνακα 2)				
	Κ<Θ<Ε	Κ<Ε<Θ	Θ<Κ<Ε	Θ<Ε<Κ	Ε<Θ<Κ
Κ<Θ<Ε	17, 18, 23, 25, 27, 32, 35, 36, 38, 41, 42, 56, 58, 61, 62, 63, 71, 72, 73, 79, 81, 84, 85, 92, 93, 95	01, 14, 20, 33, 49, 74, 94	02, 28, 45, 46, 47, 53, 90, 96	11, 22, 43, 70, 82	75, 88
Κ<Ε<Θ	77	10			
Θ<Κ<Ε	08, 60, 65, 69		31, 55	52	
Θ<Ε<Κ	66				
Ε<Θ<Κ	68, 86	13, 16			

Σημείωση: Παρατίθενται οι κλάδοι στους οποίους υφίστανται τουλάχιστον πέντε νομικές μονάδες.
Πηγή: Βλ. Παράρτημα ΣΤ.

Κατά τα άλλα, διαπιστώνεται αισθητή διαφοροποίηση μεταξύ των κλάδων όσον αφορά στο ποια νομική μορφή μεσοσταθμικώς: (α) απασχολούσε περισσότερα άτομα ανά μονάδα, (β) επετύγχανε υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο ή (γ) αφενός απασχολούσε περισσότερα άτομα ανά μονάδα, αφετέρου επετύγχανε υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο.

Επίσης διαπιστώνεται ότι υπήρχαν 47 κλάδοι σε άλλες περιφερειακές ενότητες της χώρας, με παραπλήσιο αριθμό μονάδων της ίδιας νομικής μορφής με την περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, που μεσοσταθμικώς επετύγχαναν μεγαλύτερο κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο με ολιγότερους απασχολούμενους ανά μονάδα (βλ. τελευταία ενότητα στηλών του Πίνακα 14). Αυτό σημαίνει ότι στην Καρδίτσα υπήρχαν περιθώρια βελτίωσης αρκετών παραγωγικών μονάδων σε όρους οργάνωσης και ανταγωνιστικότητας.

Από την άλλη πλευρά, υπήρχαν αρκετές περιπτώσεις που οι ατομικές επιχειρήσεις και οι ομόρρυθμες εταιρείες της περιοχής μεσοσταθμικώς επετύγχαναν μεγαλύτερο κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο με ολιγότερους

Πίνακας 14

Συνοπτική εικόνα κατά κλάδο των επιμέρους μορφών και των επιδόσεων των επιχειρήσεων και οργανισμών που δραστηριοποιούνται παραγωγικά στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, 2019

Κλάδοι	Υφιστάμενες μορφές μονάδων εφόσον υπερβαίνουν τις τέσσερις (με έντονο χρώμα η περίπτωση με την μέγιστη συχνότητα)	Μορφή με το μέγιστο μέγεθος			Μορφές μονάδων που μεσοσταθμικά επιτυγχάνουν μεγαλύτερο ΚΕ ανά απασχολούμενο με ολιγότερους απασχολούμενους σε περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό τέτοιων μονάδων
		μέσης απασχολησης	κύκλου εργασιών (ΚΕ) ανά απασχολούμενο	αμφοτέρων	
01	Α, ΑΕ, ΙΚΕ, ΟΕ, Λ	ΑΕ			Α ΑΕ ΙΚΕ ΟΕ Λ
02	Α, Λ	Λ	Α		Α
10	Α, ΑΕ, ΟΕ	ΑΕ	ΟΕ		Α ΑΕ
16	Α, ΟΕ			ΟΕ	Α ΟΕ
23	Α, ΑΕ, ΟΕ			ΑΕ	Α ΑΕ ΟΕ
25	Α, ΙΚΕ, ΟΕ			ΙΚΕ	Α ΙΚΕ ΟΕ
28	Α, ΟΕ			ΟΕ	ΟΕ
31, 96	Α, ΟΕ			ΟΕ	Α
35	Α, ΑΕ, ΕΕ, ΕΠΕ, ΙΚΕ, ΟΕ, Λ	ΟΕ	ΕΠΕ		ΑΕ ΙΚΕ ΟΕ
36	Λ				
41	Α, ΕΕ, Κ, ΟΕ	ΟΕ	ΕΕ, Κ		ΟΕ
42	Α, Κ	Α	Κ		Α Κ
43	Α, ΕΠΕ, ΟΕ	ΟΕ	ΕΠΕ		ΟΕ
45	Α, ΑΕ, ΙΚΕ, ΟΠΕ	ΑΕ	ΙΚΕ		ΑΕ ΟΕ
46	Α, ΑΕ, ΕΕ, ΕΠΕ, ΙΚΕ, ΟΕ, Λ	ΑΕ	Λ		ΕΠΕ ΟΕ
47	Α, ΑΕ, ΕΕ, ΕΠΕ, ΙΚΕ, ΟΕ	ΑΕ	ΕΠΕ		Α ΑΕ ΕΕ ΙΚΕ
49	Α, ΙΚΕ, ΟΕ, Λ	ΙΚΕ	Λ		ΙΚΕ Λ
52	Α, ΟΕ			ΟΕ	Α
55	Α, ΑΕ, ΙΚΕ, ΟΕ			ΑΕ	ΑΕ ΙΚΕ ΟΕ
56	Α, ΕΕ, ΟΕ	ΕΕ	ΟΕ		Α ΕΕ
68	Α, Λ			Α	Α Λ
69	Α, ΟΕ	ΟΕ	Α		
70	Α, ΟΕ	ΟΕ	Α		ΟΕ
71	Α, ΟΕ			ΟΕ	Α ΟΕ
84, 94	Λ				Λ
85	Α, ΟΕ, Λ	Λ	Α		Λ
86	Α, ΑΕ, ΟΕ			ΑΕ	Α ΑΕ

Πίνακας 14 (συνέχεια)

Κλάδοι	Υφιστάμενες μορφές μονάδων εφόσον υπερβαίνουν τις τέσσερις (με έντονο χρώμα η περίπτωση με την μεγαλύτερη συχνότητα)	Μορφή με το μέγιστο μέγεθος			Μορφές μονάδων που μεσοσταθμικά επιτυγχάνουν μεγαλύτερο ΚΕ ανά απασχολούμενο με ολιγότερους απασχολούμενους σε περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό τέτοιων μονάδων
		μέσης απασχολησης	κύκλου εργασιών (ΚΕ) ανά απασχολούμενο	αμφοτέρων	
88	A, Λ			A	A
93	A, Λ			A	A Λ
11, 13, 14, 18, 27, 33, 63, 65, 66, 72, 73, 75, 77, 82, 90, 92, 95	A				
32, 38, 53, 61, 62, 74, 79, 81	A				

A: Ατομικές επιχειρήσεις. ΑΕ: Ανώνυμες εταιρείες E: Ετερόρρυθμες εταιρείες. ΕΠΕ: Εταιρείες περιορισμένης ευθύνης. ΙΚΕ: Ιδιωτικές κεφαλαιουχικές εταιρείες. Κοινοπραξίες. Κ. Ομόρρυθμες εταιρείες. ΟΕ. Λοιπά παραγωγικά σχήματα: Λ.

Εξετάζονται οι περιπτώσεις στις οποίες υφίστανται τουλάχιστον πέντε νομικές μονάδες.

Πηγή: Βλ. Παράρτημα Ζ.

απασχολούμενους από ό,τι αντίστοιχες επιχειρήσεις σε άλλες περιφερειακές ενότητες της χώρας με παρεμφερή αριθμό ατομικών επιχειρήσεων⁴⁶ και ομορρυθμών εταιρειών,⁴⁷ αντιστοίχως. Το ίδιο συνέβαινε σε ολιγότερες περιπτώσεις με ετερόρρυθμες εταιρείες,⁴⁸ εταιρείες περιορισμένης ευθύνης,⁴⁹ ιδιωτικές κεφαλαιουχικές εταιρείες,⁵⁰ κοινοπραξίες,⁵¹ ανώνυμες εταιρείες,⁵² καθώς και άλλα σχήματα.⁵³ Εξ αυτών, οι περιπτώσεις των ατομικών επιχειρήσεων στους κλάδους 32, 38, 53, 61, 62, 69, 70, 74, 79, 81, 85, των ομορ-

⁴⁶ Στους κλάδους 28, 32, 35, 38, 41, 45, 46, 49, 53, 55, 61, 69, 70, 74, 79, 81, 85.

⁴⁷ Στους κλάδους 10, 31, 47, 49, 52, 56, 69, 85, 86, 96.

⁴⁸ Στους κλάδους 35, 41, 46.

⁴⁹ Στους κλάδους 35, 43, 47.

⁵⁰ Στους κλάδους 45 και 46.

⁵¹ Στον κλάδο 4.

⁵² Στον κλάδο 46.

⁵³ Στους κλάδους 02, 35, 36, 46, 88.

ρhythμων εταιρειών στους κλάδους 10, 31, 52, 56, 96, των ετερορhythμων εταιρειών στον κλάδο 41, των εταιρειών περιορισμένης ευθύνης στους κλάδους 35, 43, 47, των ιδιωτικών κεφαλαιουχικών εταιρειών στον κλάδο 45, των κοινοπραξιών στον κλάδο 41 και των λοιπών σχημάτων στον κλάδο 46, φαίνονται αποδοτικότερες τόσο των άλλων μορφών παραγωγής στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, όσο και των ίδιων μορφών παραγωγής σε περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό τέτοιων μονάδων.⁵⁴ (Εναλλακτικά βλ. Παράρτημα Η.)

Σημειώνεται ότι οι σχεδιαστές της στρατηγικής έρευνας-καινοτομίας για την έξυπνη εξειδίκευση (*research and innovation strategy for smart specialisation*, RIS3) της ευρύτερης Θεσσαλίας έχουν αποφασίσει να εστιάσουν τις προσπάθειες και τους διαθέσιμους πόρους πρωτίστως στο αγροδιατροφικό σύμπλεγμα και τον κλάδο μετάλλου-δομικών υλικών και δευτερευόντως (συμπληρωματικώς) στην παραγωγή και εξοικονόμηση ενέργειας, την διαχείριση του περιβάλλοντος, καθώς και τον δημιουργικό τουρισμό.⁵⁵

Υπό το πρίσμα της προηγηθείσας συζήτησης, με εξαίρεση τις τοπικές περιπτώσεις της ποιοποίας (11) και των κτηνιατρικών δραστηριοτήτων (75) που άπτονται του αγροδιατροφικού συμπλέγματος, οι λοιποί κλάδοι της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας ενδέχεται (μεσοσταθμικώς) να υστερούν στην περιφερειακή πρόκληση-στόχευση, σε όρους κύκλου εργασιών ανά απασχολούμενο (πρόκειται για κρίσιμο στοιχείο όσον αφορά στην επιβίωση και τον ανταγωνισμό). Επίσης, στον βαθμό που υφίστανται κάποιες μορφές παραγωγής που λειτουργούν αποδοτικότερα τόσο από άλλες του κλάδου στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, όσο και από τις ίδιες μορφές παραγωγής σε περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό τέτοιων μονάδων, όπως οι ομόρρυθμες εταιρείες στην βιομηχανία τροφίμων (10), οι εταιρείες περιορι-

⁵⁴ Οι περιπτώσεις των μορφών παραγωγής, που μεσοσταθμικά επιτυγχάνουν μεγαλύτερο κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο με ολιγότερους απασχολούμενους σε κάποια περιφερειακή ενότητα της χώρας από ό,τι στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, παρέχονται στην τελευταία στήλη του Πίνακα 14.

⁵⁵ Βλ. Αναπτυξιακή Καρδίτσας κ.ά. 2017: 78-79, 90-91. Η ευρύτερη, εθνική στρατηγική ορίζει ως κλάδους προτεραιότητας του αναπτυξιακού σχεδιασμού την αγροδιατροφή, την υγεία και τα φάρμακα, τις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, την ενέργεια, το περιβάλλον και την βιώσιμη ανάπτυξη, τις μεταφορές, τα υλικά και τις κατασκευές, το τρίπτυχο του τουρισμού, του πολιτισμού και των δημιουργικών δραστηριοτήτων.

σμένης ευθύνης στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος κ.ά. (35), οι ατομικές επιχειρήσεις στην συλλογή-επεξεργασία αποβλήτων και ανάκτηση υλικών (38), όπερ υποδηλοί πως ίσως έχουν αντοχές και προοπτικές να μακροημερεύσουν, ενδεχομένως θα ήταν σκόπιμο –χωρίς να αποκλείονται άλλοι τοπικοί παραγωγοί που δραστηριοποιούνται στους εν λόγω κλάδους– οι συγκεκριμένοι να συμπεριληφθούν και να συμβάλουν στην υλοποίηση πτυχών της συγκεκριμένης περιφερειακής στόχευσης.

4.3. ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Στο σημείο αυτό εμπλουτίζουμε την διενεργούμενη ανάλυση στα οικονομικά της παραγωγής συμπεριλαμβάνοντας (συνεξετάζοντας) τον ρόλο του ανθρωπογενούς/κατασκευασμένου κεφαλαίου (χάριν συντομίας: κεφαλαίου), K , με την χρήση στατιστικών στοιχείων τόσο για αυτό (δηλ. το K) όσο και για την εργασία, L , και την δημιουργία/προσθήκη αξίας, Y . Το τίμημα είναι ότι αφήνουμε τις στατιστικές μετρήσεις που συλλέγονται/παρέχονται σε επίπεδο νομού ή περιφερειακής ενότητας και καταφεύγουμε στις στατιστικές μετρήσεις που συλλέγονται/παρέχονται σε επίπεδο επικρατείας.

Τα πλέον πρόσφατα στοιχεία για το κεφάλαιο αφορούν στο χρονικό διάστημα 2010-18 (ένα έτος λιγότερο σε σχέση με την προηγούμενη ανάλυση που έφτανε ως το 2019). Τα συγκεκριμένα στοιχεία, από κοινού με τα αντίστοιχα στοιχεία για την προστιθέμενη αξία και την εργασία σε επίπεδο επικρατείας, παρέχονται για 62 κλάδους ή αθροίσεις κλάδων δραστηριότητας (απλουστευτικά, «κλάδους») από την Eurostat. Εν προκειμένω, τα στοιχεία των κλάδων 05-09, 10-12, 13-15, 31-32, 37-39, 41-43, 55-56, 59-60, 62-63, 74-75, 80-82, 87-88 και 90-92 του Πίνακα 2 παρέχονται αθροιστικά (ανά ζεύγος ή ομάδα κλάδων) ως ένας κλάδος, ενώ το ζεύγος των κλάδων 97-98 παραβλέπεται λόγω ελλιπών στοιχείων κεφαλαίου.

Η πιο προηγμένη προσέγγιση –προσέγγιση που επιτρέπει την εκτίμηση και απομόνωση των επιδράσεων των επιμέρους παραγόντων– είναι η λεγόμενη οικονομετρική. Μέσω αυτής, με την υπόθεση μιας αρκετά ευέλικτης συνάρτησης παραγωγής ως προς την εκτίμηση των παραμέτρων, της λεγομένης

«λογαριθμικής μεταβατικής» (*transcendental logarithmic* ή *translog*), από τα γνωστά μεγέθη των μεταβλητών Y , L , K , και του χρόνου, t , εκτιμώνται (βλ. ενδεικτικά, Τζουνελεκας, 2000· van Elk κ.ά., 2019) τα άγνωστα μεγέθη των συντελεστών (ή παραμέτρων), a , b , c , d , e , f , g , h , m , n , του αυτόνομου όρου, $\ln(A)$, καθώς και του σφάλματος (ήτοι, των καταλοίπων), u :

$$\ln(Y_{it}) = \ln(A_i) + a_i \ln(L_{it}) + b_i \ln(K_{it}) + c_i \ln^2(L_{it}) + d_i \ln^2(K_{it}) + e_i \ln(L_{it})\ln(K_{it}) + f_i t_i + g_i t_i^2 + h_i D_{it} + m_{ij} \ln(L_{ijt}) + n_{ij} \ln(K_{ijt}) + u_{it}, \quad (1)$$

όπου $i = 1, 2, \dots, 62$, τα διαστρωματικά στοιχεία (εν προκειμένω, οι κλάδοι), $j = 1, 2, \dots, 62$, οι κλάδοι των οποίων οι εισροές φαίνεται να επηρεάζουν την παραγωγή άλλων κλάδων, $t = 1, 2, \dots, 8$ ή 9 , η αρίθμηση των υπό εξέταση ετών και D οι ψευδομεταβλητές που αντιστοιχούν σε μεγάλες αποκλίσεις από την τάση.

Για την διασφάλιση κάποιων δυνητικών επιθυμητών χαρακτηριστικών, κατά συνήθη πρακτική, η ανάλυση διενεργείται σε όρους πρώτων διαφορών, Δ , ήτοι, μεταβολών των μεγεθών από το ένα έτος στο επόμενο:

$$\Delta \ln(Y_{it}) = \Delta \ln(A_i) + a_i \Delta \ln(L_{it}) + b_i \Delta \ln(K_{it}) + c_i \Delta \ln^2(L_{it}) + d_i \Delta \ln^2(K_{it}) + e_i \Delta \ln(L_{it}) \Delta \ln(K_{it}) + f_i t_i + g_i t_i^2 + h_i D_{it} + m_{ij} \Delta \ln(L_{ijt}) + n_{ij} \Delta \ln(K_{ijt}) + u_{it}. \quad (2)$$

Στην περίπτωση αυτή, ο αριθμός των παρατηρήσεων μειώνεται. Εν προκειμένω, ισούται με $(62 \text{ κλάδους} \times 8 \text{ έτη}) = 496$. Προκειμένου να διατηρηθούν οι βαθμοί ελευθερίας: (α) οι ερμηνευτικές μεταβλητές με παρόμοιους συντελεστές συγχωνεύονται (ενώνονται), ενώ (β) δεν προστίθενται άλλες μεταβλητές εισροών ή ειδών κεφαλαίου ή εργασίας που χρησιμοποιούνται σε κάθε κλάδο. Τα εμπειρικά ευρήματα της ανάλυσης παρέχονται στο Παράρτημα Θ.

Συμπληρωματικά, εξετάζονται μέσω της οικονομετρικής σχέσης (3) οι επιδράσεις των διαφόρων ειδών κεφαλαίου ή/και εργασίας – ξέχωρα από το πλήθος των εργαζομένων, το συνολικό κεφάλαιο, τα τετράγωνα και τα γινόμενά τους ή τις σταυροειδείς διαστάσεις που λαμβάνονται υπ' όψιν στην σχέση (2). Συγκεκριμένα, η εναπομείνασα κλαδική παραγωγή –όπως προκύπτει από την άθροιση του αυτόνομου όρου, των καταλοίπων και της

συνιστώσας του χρόνου: η λεγόμενη «πολυπαραγοντική παραγωγικότητα» (*multifactor productivity*)⁵⁶– εξηγείται εμπειρικά σε όρους μεταβολών των μεριδίων οκτώ ειδών κεφαλαίου και έξι ειδών εργασίας (εν είδει προσεγγίσεως του ανθρώπινου κεφαλαίου). Επίσης, υφίσταται ένας νέος όρος σφάλματος, v .

$$\Delta \ln(Y_{it}) - a_i \Delta \ln(L_{it}) - b_i \Delta \ln(K_{it}) - c_i \Delta \ln^2(L_{it}) - d_i \Delta \ln^2(K_{it}) - e_i \Delta \ln(L_{it}) \Delta \ln(K_{it}) - m_{ij} \Delta \ln(L_{ijt}) - n_{ij} \Delta \ln(K_{ijt}) = \sum_{l=1}^8 \left(\lambda_{il} \Delta \frac{L_{itl}}{L_{it}} \right) + \sum_{k=1}^6 \left(\kappa_{ik} \Delta \frac{K_{itk}}{K_{itk}} \right) + v_{it} \quad (3)$$

Τα στοιχεία για τα οκτώ είδη κεφαλαίου παρέχονται από την Eurostat και τα στοιχεία για τα έξι είδη εργασίας υπολογίζονται από την χρονοσειρά της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) της ΕΛΣΤΑΤ.⁵⁷ Επίσης, όπως στην πρώτη οικονομετρική ανάλυση, οι ερμηνευτικές μεταβλητές με παρόμοιους συντελεστές συγχωνεύονται. Τα αποτελέσματα της δεύτερης αυτής ανάλυσης παρέχονται στο Παράρτημα Ι.⁵⁸

Σημειώνεται ότι τόσο στην πρώτη όσο και στην δεύτερη ανάλυση (παλινδρόμηση) ο έλεγχος λανθασμένης εξειδίκευσης του Ramsey δεν βρίσκει κάποιο σφάλμα εξειδίκευσης (παράλειψης ερμηνευτικής μεταβλητής) σε επίπεδο σημαντικότητας 1, 5 ή 10%.

Εν συνεχεία, από:

- τους εκτιμώμενους συντελεστές a_i , c_i , e_i , m_{ij} , που αφορούν στην εργασία και τους εκτιμώμενους συντελεστές b_i , d_i , e_i , n_{ij} , που αφορούν στο κεφάλαιο,

⁵⁶ Το πρώτο μέρος της εξίσωσης (3) αναδιατάσσει τους αντίστοιχους όρους της εξίσωσης (2). Αποδίδει τον περισσότερο ή ολιγότερο καινοτομικό τρόπο με τον οποίο συνδυάζονται οι εισροές ή άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες βάσει της τεχνολογίας ή/και της επιχειρηματικότητας.

⁵⁷ Συγκεκριμένα, οι ετήσιες αλλαγές στις εκτιμήσεις των μεγεθών για τους πέντε τύπους εργαζομένων σε κάθε κλάδο που παρακολουθεί (αναφέρει) η ΕΛΣΤΑΤ προσαρμόζονται στις ετήσιες αλλαγές του συνόλου των εργαζομένων του κάθε κλάδου που παρακολουθεί (αναφέρει) η Eurostat.

⁵⁸ Μια εκτίμηση των παραμέτρων αμοτέρων των τμημάτων θα μπορούσε ίσως να επιχειρηθεί σε ένα βήμα (ήτοι, σε μία σχέση ή οικονομετρική παλινδρόμηση), όμως αυτό θα μείωνε κατά πολύ τους βαθμούς ελευθερίας.

- τα μεγέθη των L_{it} και K_{it} κατά το έτος 2018, καθώς και από
- την λεγόμενη *συνθήκη πρώτης τάξεως* (για τον εντοπισμό του μεγέθους στο οποίο επιτυγχάνεται το μέγιστο ή το ελάχιστο),

μπορεί να υπολογιστεί αν μια οριακή αύξηση στο μέγεθος της εργασίας ή του κεφαλαίου κατά το 2018 (ένα μη ιδιάζον, εκτός μνημονίων, προ πανδημίας και ουκρανικής/ενεργειακής κρίσης έτος οικονομικής ανάκαμψης), επιδρά θετικά ή αρνητικά στο μέγεθος της παραγομένης αξίας. Επίσης, από τους εκτιμώμενους συντελεστές των κ_{ik} και λ_{it} μπορεί να υπολογιστεί αν η εφαρμογή της συγκεκριμένης οριακής αύξησης αποκλειστικά στο ένα ή στο άλλο είδος εργασίας ή κεφαλαίου (κατά το ίδιο έτος) επιδρά προς την ίδια ή προς την αντίθετη κατεύθυνση σε ό,τι αφορά στο μέγεθος της παραγομένης αξίας, καθώς και ως ποιον βαθμό. Τα αποτελέσματα παρατίθενται συνοπτικά στον Πίνακα 15.

Εξ αυτών διαπιστώνεται ότι, *ceteris paribus*, μια οριακή αύξηση της εργασίας (λ.χ., κατά έναν εργαζόμενο στο υφιστάμενο προσωπικό) με: (α) Βασική εκπαίδευση (γυμνασιακή ή πιο ολιγοετή εκπαίδευση, L0) σε έναν κλάδο κατά το 2018, κατά μέσο όρο, θα επιδρούσε θετικά στην προσθήκη αξίας σε 30 κλάδους και αρνητικά σε 32 κλάδους (ωσάν οι τελευταίοι να λειτουργούσαν ή να είναι στο όριο να λειτουργήσουν με αρνητικές αποδόσεις κλίμακος). (β) Ολοκληρωμένη λυκειακή εκπαίδευση (L1) σε έναν κλάδο κατά το 2018, κατά μέσο όρο, θα επιδρούσε θετικά στην προσθήκη αξίας σε 39 κλάδους και αρνητικά σε 23 κλάδους. (γ) Ολοκληρωμένη μεταλυκειακή εκπαίδευση (L2) σε έναν κλάδο κατά το 2018, κατά μέσο όρο, θα επιδρούσε θετικά στην προσθήκη αξίας σε 30 κλάδους και αρνητικά σε 32 κλάδους. (δ) Πτυχίο ΤΕΙ (L3) σε έναν κλάδο κατά το 2018, κατά μέσο όρο, θα επιδρούσε θετικά στην προσθήκη αξίας σε 32 κλάδους και αρνητικά σε 30 κλάδους. (ε) Πτυχίο ΑΕΙ (L4) σε έναν κλάδο κατά το 2018, κατά μέσον όρο, θα επιδρούσε θετικά στην προσθήκη αξίας σε 29 κλάδους και αρνητικά σε 33 κλάδους. (ς) Μεταπτυχιακός τίτλος (L5) σε έναν κλάδο κατά το 2018, κατά μέσο όρο, θα επιδρούσε θετικά στην προσθήκη αξίας σε 26 κλάδους, αρνητικά σε 35 κλάδους και με ασαφή τρόπο σε έναν κλάδο (την αλιεία).

Συγχρόνως, μια οριακή αύξηση του κεφαλαίου (λ.χ., κατά χίλια ευρώ στο υφιστάμενο κεφάλαιο σε έναν κλάδο) κατά το 2018, για: (i) Κατοικίες (K1)

Πίνακας 15

Εκτιμήσεις επιπτώσεων οριακών αυξήσεων απασχόλησης ή κεφαλαίου στην παραγόμενη αξία ανά οικονομικό κλάδο στην Ελλάδα κατά το έτος 2018, όπως προκύπτουν από την οικονομετρική ανάλυση των στοιχείων της περιόδου 2010-2018

$$\begin{aligned} \text{Εκτίμηση: } & a_i \Delta \ln(L_{it}) + b_i \Delta \ln(K_{it}) + c_i \Delta \ln^2(L_{it}) + d_i \Delta \ln^2(K_{it}) \\ & + e_i \Delta \ln(L_{it}) \Delta \ln(K_{it}) + m_{ij} \Delta \ln(L_{ijt}) + n_{ij} \Delta \ln(K_{ijt}) \\ & + \sum_{l=1}^8 \left(\lambda_{il} \Delta \frac{K_{itl}}{L_{it}} \right) + \sum_{k=1}^6 \left(\kappa_{ik} \Delta \frac{K_{itk}}{K_{ik}} \right) \end{aligned}$$

Οι εργαζόμενοι κατατάσσονται βάσει του εκπαιδευτικού επιπέδου: L0: προ λυκειακών σπουδών. L1: κατοχή απολυτηρίου λυκείου. L2: κατοχή μεταλυκειακού τίτλου σπουδών. L3: κατοχή πτυχίου τεχνολογικού εκπαιδευτικού ιδρύματος. L4: κατοχή πτυχίου άλλου ανωτάτου εκπαιδευτικού ιδρύματος. L5: κατοχή μεταπτυχιακού τίτλου.

Το κεφάλαιο μπορεί να έχει την μορφή: K1: κατοικιών. K2: άλλων κτηρίων ή κατασκευών. K3: εξοπλισμού μεταφορών. K4: υλικού υπολογιστών (hardware). K5: εξοπλισμού τηλεπικοινωνιών. K6: άλλων μηχανημάτων. K7: αγροτικού βιολογικού υλικού. K8: έρευνας και ανάπτυξης. K9: λογισμικού υπολογιστών (software) και βάσεων δεδομένων.

Κλαδικές επιδράσεις από την αύξηση της απασχόλησης κατά έναν εργαζόμενο

	L0	L1	L2	L3	L4	L5
13-15, 18, 27, 29, 37-39, 50, 53, 68, 71, 94	-	-	-	-	-	-
02, 5-9, 20, 23, 30, 35, 46, 47, 49, 52, 62-63, 64, 69-70, 79, 84, 87-88, 93, 95	-	+	-	-	-	-
03	-	+	-	-	-	o
73	-	-	+	+	-	-
25	+	-	+	+	-	-
41-43	+	-	+	-	+	-
58	-	-	-	+	+	+
96	-	+	+	+	-	+
31-32	+	+	-	+	+	-
45	+	+	+	+	-	-
55-56, 78	+	+	+	+	+	-
85	+	+	-	+	+	+
01, 10-12, 17, 19, 61, 66, 74-75, 80-82, 90-92	+	-	+	+	+	+
16, 21, 22, 24, 26, 28, 33, 36, 51, 59-60, 65, 72, 77, 86	+	+	+	+	+	+

Πίνακας 15 (συνέχεια)

Κλαδικές επιδράσεις από την αύξηση του κεφαλαίου κατά χίλια ευρώ	Κ1	Κ7	Κ2	Κ6	Κ3	Κ4	Κ5	Κ9	Κ8
84	—	—	—	—	—	—	—	—	—
01	ο	—	—	—	—	—	—	ο	—
05-09, 13-15, 16, 17, 21, 23, 24, 28, 36, 37-39, 41-43, 51, 52, 53, 58, 59-60, 62-63, 65, 71, 72, 85, 87-88, 90-92, 95	ο	ο	—	—	—	—	—	—	—
45, 50, 66, 78, 93	ο	ο	—	—	—	—	—	—	ο
02	ο	—	—	—	ο	ο	ο	ο	ο
30	ο	ο	—	—	ο	—	—	—	—
03	ο	ο	+	+	+	ο	+	ο	+
68	+	ο	+	+	+	+	+	+	ο
47, 79, 96	ο	ο	+	+	+	+	+	+	ο
26	ο	ο	+	ο	+	+	+	+	+
33, 64	ο	ο	+	+	ο	+	+	+	+
10-12, 18, 19, 20, 22, 25, 27, 29, 31-32, 35, 46, 49, 55-56, 61, 69-70, 73, 74-75, 77, 80-82, 86, 94	ο	ο	+	+	+	+	+	+	+

Εξηγήσεις συμβόλων: «+» για θετική επίδραση. «-» για αρνητική επίδραση. «ο» μηδενικά ή ελλιπή στοιχεία.

Πηγή: Βλ. Παραρτήματα Θ και Ι, ίδιοι υπολογισμοί.

θα είχε, κατά μέσο όρο, θετική επίδραση στην προσθήκη αξίας σε έναν κλάδο (διαχείριση ακίνητης περιουσίας), αρνητική επίδραση σε άλλο κλάδο (δημόσια διοίκηση κ.λπ.) και ασαφή επίδραση στους λοιπούς κλάδους. (ii) Άλλα κτήρια ή κατασκευές (Κ2) θα είχε, κατά μέσο όρο, θετική επίδραση στην προσθήκη αξίας σε 29 κλάδους και αρνητική επίδραση σε 32 κλάδους. (iii) Εξοπλισμό μεταφορών (Κ3) θα είχε, κατά μέσο όρο, θετική επίδραση στην προσθήκη αξίας σε 27 κλάδους, αρνητική επίδραση σε 31 κλάδους και ασαφή επίδραση σε τέσσερις κλάδους. (iv) Υλικό υπολογιστών (Κ4) θα είχε, κατά μέσο όρο, θετική επίδραση στην προσθήκη αξίας σε 28 κλάδους, αρνητική επίδραση σε 32 κλάδους και ασαφή επίδραση σε δύο κλάδους. (v) Τηλεπικοινωνιακό εξοπλισμό (Κ5) θα είχε, κατά μέσο όρο, θετική επίδραση στην προσθήκη αξίας σε 29 κλάδους, αρνητική επίδραση σε 32 κλάδους και ασαφή

επίδραση σε έναν κλάδο (δασοκομία-υλοτομία). (vi) Άλλα μηχανήματα (Κ6) θα είχε, κατά μέσο όρο, θετική επίδραση στην προσθήκη αξίας σε 28 κλάδους, αρνητική επίδραση σε 33 κλάδους και ασαφή επίδραση σε έναν κλάδο (κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών-οπτικών προϊόντων). (vii) Αγροτικό βιολογικό υλικό (Κ7) θα είχε, κατά μέσο όρο, αρνητική επίδραση στην προσθήκη αξίας σε τρεις κλάδους και ασαφή επίδραση στους λοιπούς κλάδους. (viii) Έρευνα και ανάπτυξη (Κ8) θα είχε, κατά μέσο όρο, θετική επίδραση στην προσθήκη αξίας σε 25 κλάδους, αρνητική επίδραση σε 27 κλάδους και ασαφή επίδραση σε δέκα κλάδους. (ix) Λογισμικό υπολογιστών και βάσεις δεδομένων (Κ9) θα είχε, κατά μέσο όρο, θετική επίδραση στην προσθήκη αξίας σε 28 κλάδους, αρνητική επίδραση σε 31 κλάδους και ασαφή επίδραση σε τρεις κλάδους.

Υπό αυτές τις συνθήκες, αν οι εισροές στην παραγωγή πρόκειται να συμβάλλουν με τον ίδιο τρόπο που συνέβαλαν στο πρόσφατο παρελθόν, τότε είναι σκόπιμο: (α) Να δραστηριοποιηθούν περισσότεροι εργαζόμενοι σε κλάδους που η αύξηση της εργασίας τους (δηλ. η αύξηση της εργασίας από άτομα του αυτού εκπαιδευτικού επιπέδου ή τύπου) επιδρά θετικά στην δημιουργία (προσθήκη) αξίας. (β) Να μειωθεί ο αριθμός του τύπου εργαζομένου σε κλάδους που η συμμετοχή του επιδρά αρνητικά στην δημιουργία αξίας. (γ) Να υποστηριχτεί ή ενεργώς επιδιωχθεί η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού επιπέδου των εργαζομένων στους κλάδους που φαίνεται ότι χρειάζεται τέτοια αναβάθμιση. (δ) Να αποκτηθούν περισσότερα (ή/και να αξιοποιηθούν περαιτέρω) τα κεφαλαιουχικά στοιχεία σε κλάδους που η προσθήκη τους επιδρά θετικά στην δημιουργία αξίας. (ε) Να πωληθούν στο εξωτερικό ή να αξιοποιηθούν με πιο αποτελεσματικό τρόπο (σε σχέση με το παρελθόν) τα πλέον αναποτελεσματικά κεφαλαιουχικά περιουσιακά στοιχεία.

Από τα οικονομετρικά ευρήματα (δηλ. τις εκτιμήσεις συντελεστών) και τα μεγέθη της εργασίας και κεφαλαίου του 2018, προκύπτει ότι μια οριακή αύξηση (ενδεχομένως και μεγαλύτερη αύξηση):

- της εργασίας ατόμων με ολοκληρωμένη λυκειακή εκπαίδευση σε δραστηριότητες απασχόλησης (στον κλάδο 78)⁵⁹ ή άλλου εκπαιδευτικού επιπέδου στην παραγωγή οπάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου (19), την

⁵⁹ Όπως με εύρεση εργασίας και με διάθεση εργατικού δυναμικού.

συλλογή-επεξεργασία-παροχή ύδατος (36), τις αεροπορικές μεταφορές (51), τις ασφαλιστικές-αντασφαλιστικές-συνταξιοδοτικές υπηρεσίες (65), τις συναφείς/υποστηρικτικές προς τις χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες (66), τις τηλεπικοινωνίες (61), καθώς και πτυχιούχων ΑΕΙ στις δραστηριότητες απασχόλησης (78).

- του κεφαλαίου στην αλιεία-υδατοκαλλιέργεια (03), τις εκτυπώσεις και την αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων⁶⁰ (18), την κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού, μηχανοκίνητων οχημάτων-ρυμουλκούμενων/ημιρυμουλκούμενων οχημάτων, επίπλων, κοσμημάτων, μουσικών οργάνων, αθλητικών ειδών, παιχνιδιών, ιατρικών-οδοντιατρικών οργάνων-προμηθειών κ.ά. (27, 29, 31-32), την επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού (33) και τις δραστηριότητες οργανώσεων (επαγγελματικών, συνδικαλιστικών κ.ά.) (94).

στην χώρα μας, επιφέρει, *ceteris paribus*, μεγαλύτερη αύξηση στην παραγόμενη προστιθέμενη αξία από ό,τι άλλες δραστηριότητες/επιλογές· οπότε, ίσως θα ήταν σκόπιμο ορισμένες να επιχειρηθούν στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, ιδίως αν δεν αναμένεται αλλαγή στην οργάνωση της αγοράς ή τον τρόπο λειτουργίας των επιχειρήσεων.

Εξ αυτών, η προοπτική της αλιείας-υδατοκαλλιέργειας στην περιοχή, είναι, εκ των πραγμάτων, κάπως πεπερασμένη. Ο δυνητικά αναπτυξιακός ρόλος: (α) της συλλογής-επεξεργασίας-παροχής ύδατος άπτεται του υδατικού-αρδευτικού θέματος της περιοχής,⁶¹ (β) των αεροπορικών μεταφορών άπτεται της αξιοποίησης του χώρου της Μυρίνης, (γ) της παραγωγής οπών-θρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου (υπό το πρίσμα της απολιγνιτοποίησης) ενδέχεται να είναι μελλοντικώς ανάλογος της ανάπτυξης εισροών για ανανεώσιμη παραγωγή ενέργειας και μέσων για την εξοικονόμηση ενέργειας.

Η τελευταία αυτή δραστηριότητα ίσως άπτεται της θεσσαλικής RIS3, όσον αφορά στην εξοικονόμηση ενέργειας, ενώ η περίπτωση της αλιείας άπτεται της θεσσαλικής RIS3 για την διατροφή σε πολύ περιορισμένο βαθ-

⁶⁰ Όπως οι εκδόσεις, βιβλιοδεσίες κ.τ.τ., η αναπαραγωγή CD ήχου, εικονοσκοπήσεων, δεδομένων, λογισμικού κ.τ.τ.

⁶¹ Βλ. Πρόλογο, αρχή ενότητας 2.1, καθώς και υποσημειώσεις 7 και 31.

μό, καθότι είναι η φυτική-ζωική παραγωγή που χαρακτηρίζει την υπό εξέταση περιοχή. Συνάγεται ότι πιθανοί *αναπτυξιακοί δρόμοι* για την περιοχή της Καρδίτσας που προκύπτουν από την εμπειρική ανάλυση είναι ευρύτεροι της θεσσαλικής RIS3. Σε αντιδιαστολή, οι κλάδοι της εθνικής RIS3 (βλ. υποσ.55) περιλαμβάνουν την ενέργεια (γενικότερα), τις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών –άρα και τις τηλεπικοινωνίες– καθώς και τις μεταφορές –άρα και τις αεροπορικές μεταφορές– και την υγεία –ίσως, λοιπόν, και την κατασκευή ιατρικών-οδοντιατρικών οργάνων-προμηθειών (των κλάδων 31-32). Στον ίδιο κλάδο (31-32) περιλαμβάνεται η κατασκευή επίπλων, η οποία άπτεται του γνωστικού και ερευνητικού αντικειμένου του πανεπιστημιακού τμήματος επιστημών ξύλου και σχεδιασμού που εδρεύει στην Καρδίτσα, οπότε ίσως υπάρχει μια κρίσιμη μάζα δυνητικών παραγωγών και ειδικευμένων συμβούλων για την ανάπτυξή της.

Μικρότερες θετικές προοπτικές (βάσει των οικονομετρικών ευρημάτων) εμφανίζουν και άλλοι κλάδοι: Εκ των τομέων με τους μεγαλύτερους αριθμούς εργαζομένων στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, οι κλάδοι:

- (α) της φυτικής-ζωικής παραγωγής κ.λπ. (κλάδος 01) και δασοκομίας-υλοτομίας (02) αθροιστικά, καθώς και
- (β) της εμπορίας-επισκευής οχημάτων (45), του λοιπού εμπορίου (46-47), των χειρσαίων μεταφορών (κλάδος 49), της αποθήκευσης κ.λπ. (52), των καταλυμάτων και εστίασης (55-56) αθροιστικά,
- και εκ του τομέα με την υψηλότερη μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων,
- (γ) ο κλάδος των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών (64):

- με αύξηση του κεφαλαίου στους κλάδους 46-47, 55-56, 49, 64,
- με προσθήκη εργαζομένου που κατέχει απολυτήριο λυκείου στους κλάδους 02, 46-47, 49, 52, 64, με προσθήκη άλλου εργαζομένου στον κλάδο 01, με προσθήκη εργαζομένου άνευ μεταπτυχιακού στους κλάδους 55-56, με προσθήκη εργαζομένου άνευ πτυχίου ΑΕΙ ή μεταπτυχιακού στον κλάδο 45.

Εξ αυτών, οι κλάδοι 01-02 και 55-56 άπτονται της θεσσαλικής RIS3 (αγροδιατροφή, περιβάλλον, τουρισμός) και από κοινού με τους κλάδους 49 και 52 άπτονται της εθνικής RIS3.

Έχοντας εξετάσει τα πράγματα από την πλευρά της συνολικής προσφοράς, στην συνέχεια μεταβαίνουμε στην εξέταση της κατάστασης από την πλευρά της συνολικής ζήτησης.

4.4. ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Για την προετοιμασία των εισροών εργασίας και κεφαλαίου –δηλ. για την απόκτηση/βελτίωση του ανθρώπινου και του ανθρωπογενούς/κατασκευασμένου κεφαλαίου που θα μετάσχει στην παραγωγή– απαιτούνται κάποιες δαπάνες. Είναι σκόπιμο λοιπόν να στρέψουμε την προσοχή μας στην επίδραση αυτών των δαπανών (όλων των ιδιωτικών, δημοσίων, κοινοτικών δαπανών, πλην –προφανώς– της ιδιωτικής κατανάλωσης) επί της προστιθέμενης παραγόμενης αξίας κατά το χρονικό διάστημα προετοιμασίας των εισροών, ώστε να συνυπολογίσουμε στο σχέδιο ποιες δαπάνες (για την απόκτηση/βελτίωση των εισροών) επιφέρουν μεγάλη ή μικρή αύξηση του προϊόντος (κατ' επέκταση: του εισοδήματος) στην χώρα κατά το διάστημα της μετάβασης. Με άλλα λόγια: Ποιοι κλάδοι εμφανίζουν μεγάλους ή μικρούς πολλαπλασιαστές. Τι μπορούμε να περιμένουμε ως επιδράσεις στην διάρκεια προετοιμασίας των αναπτυξιακών μέσων παραγωγής.

Η έννοια του πολλαπλασιαστή που χρησιμοποιείται στην συνέχεια συγκροτήθηκε θεωρητικά και αναλυτικά από τους Kurz (1985), Metcalfe και Steedman (1981) και Mariolis (2008) και περιέχει ως ειδικές περιπτώσεις: (α) τον συνήθη κεϋνσιανό πολλαπλασιαστή (ή τους συνήθεις κεϋνσιανούς πολλαπλασιαστές) της μακροοικονομικής θεωρίας και (β) τους πολλαπλασιαστές της παραδοσιακής ανάλυσης εισροών-εκροών (βλ. ενδεικτικά Miller και Blair, 1985, κεφ. 4). Σημειώνεται ότι δεν συνιστά βαθμωτό μέγεθος, αλλά τετραγωνική μήτρα των παραγόμενων εμπορευμάτων (των κλάδων) της οικονομίας, τα στοιχεία της οποίας εξαρτώνται από: (i) τις τεχνικές συνθήκες παραγωγής, (ii) την κατανομή του εισοδήματος (τις τιμές των εμπορευμάτων), (iii) την ροπή προς αποταμίευση ανά μορφή εισοδήματος, (iv) την σύνθεση της κατανάλωσης ανά μορφή εισοδήματος. Επίσης, ο συγκεκριμένος πολλαπλασιαστής είναι σε θέση τόσο να προσφέρει μία ρεαλιστική απεικόνιση

του οικονομικού συστήματος, καθώς λαμβάνει υπ' όψιν τις διαδικασίες συμπαραγωγής (joint production),⁶² όσο και να προσδιορίσει άμεσα τις πιθανές επιπτώσεις που μπορεί να έχει μια απόφαση των φορέων οικονομικής πολιτικής ή/και μια εξωγενής διαταραχή (ένα εξωγενές σοκ), αφενός σε κλαδικό επίπεδο, αφετέρου για το σύνολο της οικονομίας.⁶³

Το αναλυτικό πλαίσιο παρέχεται λεπτομερώς από τους Mariolis και Soklis (2015). Η βασική εξίσωση που προκύπτει είναι η

$$y = \Pi d, \quad (4)$$

όπου Π είναι η $n \times n$ μήτρα των πολλαπλασιαστών που συνδέουν το $n \times 1$ διάνυσμα της αυτόνομης ζήτησης (κρατικές δαπάνες, επενδύσεις και εξαγωγές), d , με το $n \times 1$ διάνυσμα της προστιθεμένης αξίας (του παραγομένου προϊόντος), y , ενώ n είναι ο αριθμός των παραγόμενων εμπορευμάτων (κλάδων) της οικονομίας.

Για τον υπολογισμό του πολλαπλασιαστή προϊόντος αξιοποιούνται τα πλέον πρόσφατα δεδομένα εισροών-εκροών της ελληνικής οικονομίας από την βάση δεδομένων του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) (<https://stats.oecd.org>). Πρόκειται για στοιχεία που αφορούν στο έτος 2018. Οι πίνακες εισροών-εκροών (*input-output tables*, IOT) του ΟΟΣΑ περιγράφουν την παραγωγή 45 κλαδικών προϊόντων για ισάριθμους κλάδους (κλάδους ή αθροίσεις κλάδων). Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων παρατίθενται στον Πίνακα 16 και διαβάζονται ως εξής: Για κάθε ένα εκατ. ευρώ αύξησης στην αυτόνομη ζήτηση (ιδιωτική, δημόσια, κοινοτική δαπάνη πλην της ιδιωτικής κατανάλωσης) το προϊόν που δημιουργείται στους κλάδους 01-02 (03) της ελληνικής οικονομίας αυξάνεται κατά μέσο όρο περί τα 0,83 (0,92) εκατ. ευρώ κ.ο.κ.

⁶² Σε αντιδιαστολή με τους Συμμετρικούς Πίνακες Εισροών-Εκροών (*Symmetric Input-Output Tables*, SIOTs) που αποκλείουν, εκ κατασκευής, την συμπαραγωγή, η συμπερίληψη της συμπαραγωγής μπορεί να επιτευχθεί μέσω των Πινάκων Προσφοράς-Χρήσεων (*Supply and Use Tables*, SUTs) από τους οποίους, ως γνωστόν, προκύπτουν ως παράγωγα τόσο τα συναθροιστικά στοιχεία για το σύνολο της οικονομίας όσο και οι SIOTs. Συνεπώς, τα αναγκαία στατιστικά στοιχεία αντλούνται από τους πρόσφατους SUTs της ελληνικής οικονομίας, οι οποίοι αφορούν στα παραγόμενα κλαδικά εμπορεύματα (αγαθά και υπηρεσίες). (Βλ. Πίνακα 2.)

⁶³ Σε αντιδιαστολή με τα υποδείγματα που για την εκτίμηση επιπτώσεων απαιτούν την χρήση χρονοσειρών.

Πίνακας 16
Κλαδικοί πολλαπλασιαστές παραγομένης (προστιθέμενης)
αξίας της ελληνικής οικονομίας για το έτος 2018

Κλάδοι	Πολ/στές	Κλάδοι	Πολ/στές	Κλάδοι	Πολ/στές	Κλάδοι	Πολ/στές	Κλάδοι	Πολ/στές
01-02	0,83124	19	0,25727	28	0,29403	50	0,74850	68	0,98674
03	0,92005	20	0,40532	29	0,06675	51	0,60712	69-75	1,08579
05-06	0,01516	21	0,49336	30	0,26116	52	0,92347	77-82	1,04739
07-08	1,12475	22	0,57335	31-33	0,53600	53	1,05395	84	1,24484
09	1,08104	23	0,83110	35	0,93592	55-56	0,99120	85	1,38144
10-12	0,75269	24	0,62533	36-39	1,11229	58-60	0,89651	86-88	1,22825
13-15	0,39390	25	0,73889	41-43	1,01511	61	1,03847	90-93	1,03841
16	0,50339	26	0,28797	45-47	0,92330	62-63	0,92432	94-96	1,17633
17-18	0,67650	27	0,45815	49	0,80700	64-66	0,80939	97-98	1,89481

Πηγή: ΙΟΤ του ΟΟΣΑ, ίδιοι υπολογισμοί.

Οι μεγαλύτεροι πολλαπλασιαστές εντοπίζονται στην εξόρυξη μεταλλευμάτων-λίθων-άμμου-αργίλου-τύρφης-άλατος-ορυκτών για την χημική βιομηχανία και την βιομηχανία λιπασμάτων κ.ά. (τους κλάδους 07-08), την συλλογή-επεξεργασία-παροχή ύδατος και την επεξεργασία λυμάτων, την συλλογή-επεξεργασία-διάθεση αποβλήτων, την ανάκτηση υλικών και τις δραστηριότητες εξυγίανσης κ.ά. για την διαχείριση αποβλήτων (36-39),⁶⁴ τις νομικές-λογιστικές υπηρεσίες και την παροχή συμβουλών διαχείρισης επιχειρήσεων, τις αρχιτεκτονικές υπηρεσίες, υπηρεσίες μηχανικών και τις συναφείς τεχνικές δοκιμές-αναλύσεις, την επιστημονική έρευνα-ανάπτυξη, διαφήμιση-έρευνα αγοράς, τις γεωπονικές, κτηνιατρικές, ειδικές σχεδιαστικές, φωτογραφικές, μεταφραστικές κ.λπ. επαγγελματικές-επιστημονικές-

⁶⁴ Πρόκειται για κλάδους που άπτονται της κυκλικής οικονομίας. Αν και εμφανίζουν τον έβδομο μεγαλύτερο πολλαπλασιαστή, η πρόσφατη εισφορά τους δεν ήταν ανάλογη από την πλευρά της προσφοράς (βλ. Πίνακα 15), με αποτέλεσμα, *ceteris paribus*, ο αναπτυξιακός τους ρόλος να είναι σε μεγάλο βαθμό εξαρτώμενος και από άλλες αλλαγές/μεταρρυθμίσεις. Η επίτευξη υψηλότερων επιδόσεων κύκλου εργασιών ανά απασχολούμενο εκ των ατομικών επιχειρήσεων της περιοχής σε σχέση με ό,τι (μεσοσταθμικά) επιτυγχάνουν οι αντίστοιχες επιχειρήσεις στην υπόλοιπη χώρα (βλ. τέλος ενότητας 4.2), ενδέχεται να υποδηλοί την ύπαρξη κάποιων δυνατοτήτων.

τεχνικές υπηρεσίες (69-75), την δημόσια διοίκηση-άμυνα-υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση (84), την εκπαίδευση (85), την ανθρώπινη υγεία-κοινωνική μέριμνα (86-88), τις δραστηριότητες οργανώσεων, την επισκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών/ειδών ατομικής/οικιακής χρήσης, τις δραστηριότητες κέντρων αισθητικής-φυσικής ευεξίας, κομμωτηρίων-κουρείων-τελετών, καθαρίσματος κλωστοϋφαντουργικών-γούνινων προϊόντων και παροχής άλλων προσωπικών υπηρεσιών (94-96), τις δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών ή για παραγωγή/ιδιοκατανάλωση και τις δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων (97-98): ιδίως, στους κλάδους 85 και 97-98. Σημειώνεται, δε, ότι η συλλογή-επεξεργασία-παροχή ύδατος (36) και οι δραστηριότητες οργανώσεων (94) εμφανίζουν υψηλές επιδόσεις τόσο από την πλευρά της δαπάνης (συνολικής ζήτησης) όσο και της παραγωγής (συνολικής προσφοράς),⁶⁵ ενώ με αντίστοιχη δαπάνη οι κλάδοι 01-02, 45-47, 69-75, 85-88, 94-96 και 97-98 επιτυγχάνουν από τις μεγαλύτερες αυξήσεις στην απασχόληση (βλ. Πίνακα 17).⁶⁶

Εύλογα αναμένεται ότι η διενέργεια κάποιων τέτοιων δαπανών στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας (κατά προτίμηση των δαπανών με τα μεγαλύτερα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα) θα επηρεάσει πολύ θετικά την δημιουργία αξίας (κατ' επέκταση και το ΑΕΠ) στην περιοχή και την χώρα.⁶⁷

⁶⁵ Στην περίπτωση αύξησης του κεφαλαίου στις δραστηριότητες οργανώσεων και στην περίπτωση αύξησης του προσωπικού στην συλλογή-επεξεργασία-παροχή ύδατος.

⁶⁶ Κατ' αναλογία με τον Πίνακα 16, ο Πίνακας 17 διαβάζεται ως εξής: Για κάθε ένα εκατ. ευρώ αύξησης στην αυτόνομη ζήτηση η απασχόληση αυξάνει μεσοσταθμικά κατά 51 (20) απασχολούμενους στους κλάδους 01-02 (03).

⁶⁷ Σε άλλες περιοχές που επλήγησαν από φυσικές καταστροφές επελέγη από την κεντρική κυβέρνηση (ήταν ίσως προσφορότερο) να διενεργηθούν δαπάνες μέσω της έκδοσης και διανομής ψηφιακών τουριστικών καρτών.

Πίνακας 17
Κλαδικοί πολλαπλασιαστές απασχόλησης
της ελληνικής οικονομίας για το έτος 2018

Κλάδοι	Πολ/στές	Κλάδοι	Πολ/στές	Κλάδοι	Πολ/στές	Κλάδοι	Πολ/στές	Κλάδοι	Πολ/στές
01-02	50,5420	19	0,3418	28	4,8591	50	6,6335	68	1,5007
03	19,7100	20	4,8030	29	1,6778	51	0,9902	69-75	75,9371
05-06	4,4274	21	2,8900	30	2,3363	52	13,6167	77-82	33,5829
07-08	9,4238	22	5,6191	31-33	17,9815	53	19,2750	84	24,9581
09	18,0280	23	9,3755	35	7,3338	55-56	28,3356	85	45,7546
10-12	8,2896	24	3,5472	36-39	9,1645	58-60	15,0962	86-88	29,1802
13-15	7,9909	25	13,381	41-43	29,7233	61	5,5044	90-93	17,9028
16	15,4245	26	2,2047	45-47	84,6780	62-63	16,9162	94-96	29,9382
17-18	10,7989	27	3,9970	49	25,3463	64-66	17,3871	97-98	88,1308

Πηγή: ΙΟΤ του ΟΟΣΑ, ίδιοι υπολογισμοί.

ΑΝΑΓΚΕΣ ΓΙΑ ΑΛΛΑΓΕΣ, ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΝΕΩΝ ΔΡΟΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

5.1. ΠΟΛΛΟΙ ΚΛΑΔΟΙ ΕΙΝΑΙ ΣΚΟΠΙΜΟ ΝΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΟΥΝ ΜΕ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟ ΤΡΟΠΟ

Από το Γράφημα 3 συνάγεται ότι τέσσερις τομείς της τοπικής οικονομίας επί μακρόν (και οπωσδήποτε στην διάρκεια των ετών 2018-19 που η χώρα ανέκαμπτε οικονομικά) λειτουργούσαν με πολύ χαμηλή παραγωγικότητα εργασίας σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές της ΕΕ. Μεταξύ αυτών, οι δύο μεγαλύτεροι τομείς σε όρους απασχόλησης.

Επίσης, από τον Πίνακα 13 προκύπτει ότι, κατά το έτος 2019, ένας μικρός αριθμός κλάδων της τοπικής οικονομίας εμφάνιζε υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο από ό,τι εμφάνιζαν οι συγκεκριμένοι κλάδοι κατά μέσο όρο πανελλαδικώς, ενώ πολλοί κλάδοι της τοπικής οικονομίας εμφάνιζαν χαμηλότερο κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο από ό,τι εμφάνιζαν κατά μέσο όρο πανελλαδικώς.

Επιπλέον, από τα ευρήματα του Πίνακα 15, με την υπόθεση εργασίας ότι οι εισροές στην παραγωγή συμβάλλουν με τον ίδιο τρόπο που συνέβαλαν στο πρόσφατο παρελθόν (2018), διαπιστώνεται ότι στοχευμένες παρεμβάσεις αύξησης του κεφαλαίου ή της εργασίας, σε μια σειρά από κλάδους στην χώρα μας, θα μπορούσαν να επιδράσουν θετικά στην δημιουργία προστιθεμένης αξίας. Ωστόσο, σε πολλούς κλάδους (κλάδους στους οποίους στρεφόμεστε τώρα) για να επιτευχθεί κάτι ανάλογο (δηλ. η αύξηση του κεφαλαίου ή της εργασίας να επιδράσει θετικά στην δημιουργία προστιθεμένης αξίας), είναι σκόπιμο να αλλάξει ο τρόπος λειτουργίας της παραγωγής-εμπορίας κ.λπ.: να συνδυαστεί/οργανωθεί το κεφάλαιο και η εργασία με νέο (καινό), αποδοτικότερο τρόπο ή/και να βελτιωθεί το ανθρώπινο κεφάλαιο ή/και να αποκτη-

θούν νέα, τεχνολογικά βελτιωμένα, κεφαλαιουχικά περιουσιακά στοιχεία.⁶⁸

Οι τομείς και οι κλάδοι που υπό τις ανωτέρω οπτικές είναι σκόπιμο να αναδιαρθρωθούν προκειμένου να βελτιωθούν οι επιδόσεις παραγωγικότητας και η ανταγωνιστικότητα της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας σημειώνονται στον Πίνακα 18. Από την αντιπαραβολή των στηλών 2-4 και 5-7, διαπιστώνεται ότι στο 85% των κλάδων, που εμφανίζουν χαμηλότερο κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας σε σχέση με τον μέσο όρο της χώρας, επίσης υφίστανται κάποιες αδυναμίες συμβολής του κατασκευασμένου ή του ανθρώπινου κεφαλαίου ή αμφοτέρων σε εθνικό επίπεδο, άρα υφίσταται η ανάγκη αποδοτικότερης οργάνωσης ή αναβάθμισης των συντελεστών. Στις οκτώ εναπομείνουσες περιπτώσεις που ο τοπικός κύκλος εργασιών ανά απασχολούμενο υπολείπεται του μέσου όρου της χώρας, δηλ., στις περιπτώσεις των κλάδων 56, 86, 10, 55, 33, 77, 61, 27,⁶⁹ αν υφίστανται αδυναμίες συμβολής κεφαλαίου ή/και εργασίας, οι αδυναμίες αυτές είναι τοπικές.

Προ δεκαετίας η McKinsey (2012) πρότεινε αναδιοργανώσεις και στροφή στην φυτική παραγωγή-ιχθυοκαλλιέργεια (επιμένοντας στην ποιότητα, καινοτομία, διαφοροποίηση, συσκευασία-μεταποίηση, προσθήκη αξίας, εξωστρέφεια), την παραγωγή γενοσήμων φαρμακευτικών προϊόντων και σκευασμάτων,⁷⁰ το λιανικό εμπόριο, τα logistics (μεταφορά-αποθήκευση κ.ά.), την υποστήριξη τόσο του αυτόνομου βίου όσο και της φροντίδας των ηλικιωμένων, την κυκλική οικονομία, την στροφή σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, καθώς και την κατασκευή υλικών και εξαρτημάτων για τον σκοπό αυτό. Ευλόγως,

⁶⁸ Καινοτομικά κεφαλαιουχικά στοιχεία που, ενδεχομένως, δεν περιλαμβάνονται ακόμη στις αναλύσεις, όπως τα μη εποχούμενα αεροχήματα (drones), που, αν παραχθούν (θα παραχθούν από τον κλάδο 30), μπορεί να είναι χρησιμότερα σε σειρά δραστηριοτήτων από την φυτική παραγωγή και τις ταχυμεταφορές ως την εθνική άμυνα και πολιτική προστασία.

⁶⁹ Οι δύο πρώτοι κλάδοι, της εστίασης και της ανθρώπινης υγείας (από τους μεγαλύτερους στην περιοχή), και οι δύο δεύτεροι κλάδοι, της βιομηχανίας τροφίμων και των καταλυμάτων (μεσαίου μεγέθους), συζητούνται στην ενότητα 4.2 υπό τα στοιχεία (β) και (γ). Οι άλλοι τέσσερις κλάδοι – της επισκευής-εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού (33), των νοικοκυριών-εκμισθώσεων (77), των τηλεπικοινωνιών (61), της κατασκευής ηλεκτρολογικού εξοπλισμού (27)– ήταν μικροί: της τάξεως των 6-100 απασχολούμενων κατά το 2019.

⁷⁰ Ο κλάδος δεν έχει ιδιαίτερη παρουσία στην περιοχή της Καρδίτσας.

Πίνακας 18

Τομείς και κλάδοι που χρήζουν αλλαγών στην λειτουργία τους: οι περιπτώσεις του Πίνακα 2 υπό το πρίσμα του Γραφήματος 3 και των Πινάκων 13 και 15

Τομείς της οικονομίας	Στην περιοχή της Καρδίτσας υφιστάται χαμηλή μέση παραγωγικότητα εργασίας σε σχέση με τις άλλες περιφέρειες της ΕΕ στους τομείς					Σε επίπεδο χώρας (ενδεχομένως και στην Καρδίτσα) είναι σκόπιμη η βελτίωση της συμβολής/λειτουργίας		
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	
	χαμηλότερη απασχόληση (άρα και κλάμακα) ανά ν.μ. στους κλάδους	και μεγαλύτερη απασχόληση (άρα και κλάμακα) ανά ν.μ. στους κλάδους	αν και υψηλότερος από ό,τι στην περιφερειακή Θεσσαλία, παρέχοντας ίσως έτσι κάποιο κέρμα στην περιοχή της Καρδίτσας στους κλάδους	του ανθρόπινου κεφαλαίου στους κλάδους	του κεφαλαίου στους κλάδους	αμφοτέρων των στοιχείων των δύο προηγούμενων στηλών, στους κλάδους		
	(από 1-2 ^η στήλη και 4-5 ^η γραμμή του Πίνακα 13)	(από 1-2 ^η στήλη και 4-5 ^η γραμμή του Πίνακα 13)	(από 3 ^η στήλη του Πίνακα 13)	(από τις 10 πρώτες γραμμές του πρώτου μέρους του Πίνακα 15)	(από δεύτερο μέρος του Πίνακα 15)	(από Πίνακα 15)		
Γεωργία, κτηνοτροφία κ.λπ.	✓	01	02	02	03	01	02	
Δευτερογενείς και εξορυκτικές δραστηριότητες		08, 10, 14, 17, 18, 20, 23, 25, 27, 32, 33, 35, 36, 38	13, 16	28, 31	18, 20, 25, 27, 29, 31-32, 35	16, 17, 21, 24, 28, 36	05-09, 13-15, 23, 30, 37-39	
Κατασκευές	✓	41, 42					41-43	
Μεταφορές-αποθήκευση κ.ά.	✓	49, 56		45, 46, 47, 53, 55	46, 47, 49	51	45, 50, 52, 53	
Ενημέρωση-επικοινωνία		58, 60, 61, 62, 63				59-60	58, 62-63	
Χρηματοπιστωτικές κ.ά. δραστηριότητες		65	66		64	65, 66		
Διοχέρηση ακίν. περιουσίας			68		68			
Επαγγελματικές κ.ά. δραστηριότητες	✓	69, 71, 72, 73, 74, 77, 79, 81			69-70, 73, 79	72, 78	71	
Δημόσια διοίκηση, άμυνα κ.ά.		84, 85	86			85	84, 87-88	
Τέχνες, διασκέδαση κ.ά.		92, 93, 94, 95		90, 96	94, 96	90-92	93, 95	

αναδιοργανώσεις/βελτιώσεις μπορεί να επιτευχθούν και σε κλάδους που εισέφεραν στο παρελθόν και εισφέρουν τώρα πολύ θετικά, όπως λ.χ., ο τουρισμός,⁷¹ ο οποίος, αν συμπεριλάβει τον ιατρικό τουρισμό, τον ανασκαφικό τουρισμό (των κλασικών σπουδών), τον τουρισμό *golf* κ.ά. στοιχεία, μπορεί να καταστεί *διευρυμένος δρόμος ανάπτυξης*.

5.2. ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ

Το μεγαλύτερο μέρος του πεδινού τμήματος της υπό εξέταση περιοχής –τμήμα για το οποίο υπάρχει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον ανάπτυξης παραγωγικών δραστηριοτήτων– καλύπτεται, σε ό,τι αφορά τις χρήσεις γης, από Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια (ΓΠΣ) ή Σχέδια Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης (ΣΧΟΟΑΠ). Πιο συγκεκριμένα, καλύπτονται με χωροταξικά σχέδια οι Δημοτικές Ενότητες (ΔΕ) Καρδίτσας, Μητρόπολης, Κάμπου και Ιτάμου του Δήμου Καρδίτσας, η ΔΕ Σοφάδων του Δήμου Σοφάδων και η ΔΕ Μουζακίου του Δήμου Μουζακίου, τα οποία χωροταξικά σχέδια θεσμοθετήθηκαν από το 2011 έως σήμερα: Το ΓΠΣ Σοφάδων στο ΦΕΚ 155 ΑΑΠ την 16/06/2011, το ΣΧΟΟΑΠ Ιτάμου στο ΦΕΚ 350 ΑΑΠ την 30/12/2011, το ΓΠΣ Μουζακίου στο ΦΕΚ 311 ΑΑΠ την 9/10/2012, το ΣΧΟΟΑΠ Κάμπου στο ΦΕΚ 220 ΑΑΠ την 2/11/2016, το ΓΠΣ Καρδίτσας στο ΦΕΚ 240 ΑΑΠ την 9/11/2016, το ΣΧΟΟΑΠ Μητρόπολης στο ΦΕΚ 244 ΑΑΠ την 15/11/2016. Επίσης, με παλαιότερο ΓΠΣ, το οποίο θεσμοθετήθηκε στο ΦΕΚ 1000 Δ την 1/10/1992, καλύπτεται ο οικισμός Παλαμά.

Λόγω του ανάγλυφου και της φύσης της περιοχής, το μεγαλύτερο μέρος του πεδινού τμήματος της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας, το οποίο κα-

⁷¹ Με (α) την στόχευση σε συγκεκριμένες εισοδηματικές και άλλες αγορές, αγορές που επιθυμούν κάτι διαφορετικό από το δίπτυχο *ήλιος-θάλασσα*, (β) την δημιουργία πλατφόρμας με πληροφορίες για τις εμπειρίες που παρέχει και τις υποδομές που διαθέτει το ένα ή το άλλο σημείο ενός τόπου: Βασικές πληροφορίες όπως η δυνατότητα στάσης/στάθμευσης, η ύπαρξη τουαλέτας κ.ά. Συμπληρωματικές πληροφορίες όπως η πρόσβαση των ΑΜΕΑ, η δυνατότητα αγοράς αναμνηστικών κ.ά. Ειδικές υπηρεσίες όπως η δυνατότητα αυτόνομης περιήγησης/ξενάγησης, η δυνατότητα αγοράς ψηφιακού εισιτηρίου κ.ά.

λύπτεται από καλλιεργήσιμη γη, χαρακτηρίζεται στον πολεοδομικό σχεδιασμό ως *γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας*.

Η γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας αποτελεί πολύτιμο φυσικό πόρο και προστατεύεται ως περιβαλλοντικό αγαθό κατά το άρθρο 24 του Συντάγματος. Κατά τις γενικές διατάξεις, σε αγροτεμάχια που χαρακτηρίζονται ως αγροτική γη υψηλής παραγωγικότητας, απαγορεύεται η άσκηση οποιασδήποτε δραστηριότητας, εκτός από τη γεωργική εκμετάλλευση. Η ενσωμάτωση αυτού του γενικού κανόνα στον πολεοδομικό σχεδιασμό, παραβλέποντας την ανάγκη για την ανάπτυξη υποστηρικτικών προς την αγροτική παραγωγή μεταποιητικών δραστηριοτήτων, έχει δημιουργήσει την τελευταία δεκαετία σημαντικά εμπόδια στην ανάπτυξη, ακόμα και δραστηριοτήτων αποθήκευσης, διαλογής, τυποποίησης και πρώτης μεταποίησης αγροτικών προϊόντων κοντά στους τόπους παραγωγής.

Ταυτόχρονα, η θέσπιση πολύ αυστηρών κανόνων σε ορισμένα πολεοδομικά σχέδια, αγνοώντας τις υφιστάμενες τάσεις χωροθέτησης οικονομικών δραστηριοτήτων (όπως, κατά μήκος των κεντρικών οδικών αξόνων), δημιούργησε πρόσθετα εμπόδια στην ανάπτυξη της μεταποίησης στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας. Για παράδειγμα, στο ΣΧΟΟΑΠ της ΔΕ Κάμπου του Δήμου Καρδίτσας, το οποίο καλύπτει μεγάλο μέρος της εθνικής οδού Καρδίτσας-Αθηνών, όπου είναι εγκατεστημένες εμπορικές και μεταποιητικές δραστηριότητες (βιομηχανίες τροφίμων, κατασκευών κ.λπ.), επιτρέπονται εγκαταστάσεις για την εξυπηρέτηση μόνο του πρωτογενούς τομέα και αυτό μόνο στα οικοπέδα που «έχουν πρόσωπο» σε εθνικές ή επαρχιακές οδούς ή βρίσκονται εντός αποστάσεως 200 μ. από τον άξονα αυτών. Επιπλέον, οι υφιστάμενες εγκαταστάσεις, εφόσον δεν επιτρέπονται στις διατάξεις του ΣΧΟΟΑΠ, προβλέπεται να απομακρυνθούν εντός δωδεκαετίας από την έγκριση του ΣΧΟΟΑΠ, ήτοι, μέχρι το 2028.

Η χωροθέτηση οργανωμένων υποδοχέων σε κάθε ΓΠΣ ή ΣΧΟΟΑΠ, έγινε σε θέσεις που δεν ενδείκνυνται για την εγκατάσταση παραγωγικών δραστηριοτήτων, λόγω απόστασης, υποδομών, συνδέσεων κ.λπ. και για τον λόγο αυτό υπήρξε ελάχιστο ενδιαφέρον για την εγκατάσταση επιχειρήσεων σε αυτές. Η *Βιομηχανική Περιοχή Καρδίτσας* (το βιομηχανικό πάρκο), που βρίσκεται σε πλημμυρική στην περιοχή των Γοργοβιτών και την οποία διαχειρίζεται η ΕΤΒΑ, είναι ο μοναδικός οργανωμένος υποδοχέας στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, με

υποτυπώδεις υποδομές, όπως οδικό δίκτυο και παροχή νερού. Σήμερα, περισσότερο από είκοσι έτη μετά την έναρξη λειτουργίας της, σε αυτή λειτουργούν δύο μεταποιητικές δραστηριότητες, δύο επιχειρήσεις αποθήκευσης υγραερίων, ενώ η μισή περίπου έκτασή της έχει καλυφθεί από φωτοβολταϊκά. Η απροθυμία των επιχειρήσεων να εγκατασταθούν εκεί εντοπίζεται κυρίως στο υψηλό κόστος εγκατάστασης, στις ελάχιστες παροχές που προσφέρονται, καθώς και στην έλλειψη κινήτρων για την μετεγκατάστασή τους. Συγχρόνως υφίστανται πολλές άτυπες βιομηχανικές-βιοτεχνικές-επιχειρηματικές συγκεντρώσεις.⁷²

Τέτοιου είδους προβλήματα υπάρχουν και στα άλλα πολεοδομικά σχέδια που ισχύουν στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, καθώς κατά την διαδικασία έγκρισής τους και, κυρίως, στην διαδικασία διαβούλευσης, δεν έγινε κατανοητό από τους τοπικούς φορείς πόσο σημαντική θα ήταν η επίδραση των πολεοδομικών σχεδίων στην ανάπτυξη της κάθε περιοχής και της περιφερειακής ενότητας συνολικά. Είναι, λοιπόν, κρίσιμο να κινηθεί κάθε δυνατή διαδικασία για την επανεξέταση και τροποποίηση, όπου κριθεί αναγκαίο, των ΓΠΣ και των ΣΧΟΟΑΠ με την συμμετοχή όλων των φορέων. Προς την κατεύθυνση αυτή μπορούν να αξιοποιηθούν από τους Δήμους τα Τοπικά Χωρικά Σχέδια που θεσπίστηκαν με τον Ν. 4447/2016, τόσο για το νομικό πλαίσιο ταχύτερης τροποποίησης των πολεοδομικών σχεδίων όσο και για την χρηματοδότηση των αναγκαίων μελετών.

5.3. ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΩΝ ΑΔΕΙΩΝ

Τροχόπεδη στην ανάπτυξη της οικοδομικής δραστηριότητας στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας συνιστούν τα σημαντικά προβλήματα και οι καθυστερήσεις στις διαδικασίες έκδοσης αδειών δόμησης. Σε πολλές περιπτώσεις, σε περιοχές με εγκεκριμένα ρυμοτομικά σχέδια, η έκδοση υπερβαίνει το χρονικό διάστημα του ενός έτους, ενώ η έκδοση έχει πρακτικά ανασταλεί από το 2016 και μετά σε περιπτώσεις που τα σχέδια διανομής του 1930 επέχουν θέση ρυμοτομικών σχεδίων.

⁷² Είναι σκόπιμο να μελετηθεί αν οι εν λόγω συγκεντρώσεις μπορούν να καταστούν χώροι ήπιας οικονομικής/παραγωγικής δραστηριότητας με κατάλληλες κοινές υποδομές και κατά πόσον η επαφή τους με τον αστικό ιστό ενδέχεται να συμβάλλει στην βέλτιστη ανάπτυξη των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων τους.

Το πρόβλημα άρχισε να φαίνεται από το έτος 2015 και μετά, οπότε ξεκίνησε από την πολεοδομική υπηρεσία του Δήμου Καρδίτσας η εφαρμογή της εγκυκλίου 15/92. Μέχρι τότε, στις περιοχές με εγκεκριμένα ρυμοτομικά σχέδια εκδίδονταν οικοδομικές άδειες με μεμονωμένες, κατά περίπτωση, οικοδομικές γραμμές, οι οποίες εγκρίνονταν στο πλαίσιο έκδοσης της οικοδομικής άδειας. Με την εφαρμογή της παραπάνω εγκυκλίου, στο πλαίσιο έκδοσης οικοδομικής άδειας, καταρτίζεται από τον ενδιαφερόμενο διάγραμμα εφαρμογής το οποίο εγκρίνεται από την αρμόδια υπηρεσία δόμησης. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται από την υπηρεσία δόμησης να αποτυπωθεί η πραγματική κατάσταση του ρυμοτομικού σχεδίου, με την συνένωση των επιμέρους διαγραμμμάτων εφαρμογής, τα οποία πρέπει να βρίσκονται σε συμφωνία με το εγκεκριμένο ρυμοτομικό σχέδιο (πλάτη οδών κ.λπ.), αλλά και με τις μεμονωμένες οικοδομικές γραμμές που εγκρίθηκαν κατά την έκδοση οικοδομικών αδειών μέχρι το 2015. Αυτό, προφανώς, είναι πολύ δύσκολο να συμβεί, με αποτέλεσμα να προκαλούνται πολύ μεγάλες καθυστερήσεις που ξεπερνούν σε πολλές περιπτώσεις το ένα έτος, ενώ σε πιο «δύσκολες» περιοχές, η έκδοση αδειών δόμησης «παγώνει» για πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα.

Ακόμα πιο σοβαρό πρόβλημα υπάρχει στην περίπτωση παλαιών διανομών συνοικισμών (1930) του Υπουργείου Γεωργίας, που έχουν την ισχύ εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου, στις οποίες αναγράφονται τα πλάτη οδών, οι διαστάσεις των οικοδομικών τετραγώνων, οι διαστάσεις οικοπέδων και παράλληλα δίνονται οι συντεταγμένες των κορυφών των οικοδομικών τετραγώνων στην προβολή *Hatt*.⁷³ Τα διαγράμματα εφαρμογής ελέγχονται από την αρμόδια υπηρεσία δόμησης με την απαίτηση πλήρους ταύτισης όλων των παραπάνω στοιχείων και, μάλιστα, μετά την αναγωγή των συντεταγμένων από την προβολή *Hatt* στην προβολή *TM'87*.⁷⁴ Η παραπάνω απαίτηση δεν μπορεί

⁷³ Η απεικόνιση *Hatt* χρησιμοποιείτο σχεδόν από την έναρξη των πρώτων χαρτογραφικών εργασιών στην Ελλάδα (περί το 1926) μέχρι και την δεκαετία του 1990, κυρίως από την Τοπογραφική Υπηρεσία του Υπουργείου Γεωργίας, αλλά και από την Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού.

⁷⁴ Πρόκειται για το πλέον επίσημο ελληνικό κρατικό προβολικό σύστημα, το οποίο άρχισε να εφαρμόζεται το 1990. Η *TM'87* χρησιμοποιείται σήμερα σε εφαρμογή του Ελληνικού Γεωδαιτικού Συστήματος Αναφοράς του 1987.

να ικανοποιηθεί στις περισσότερες περιπτώσεις τόσο για τεχνικούς λόγους μετασηματισμού των συντεταγμένων, όσο και λόγω αποκλίσεων σε σχέση με τις μετρήσεις που διενεργήθηκαν πριν από περίπου έναν αιώνα. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η ουσιαστική αναστολή έκδοσης αδειών δόμησης, ακόμα και σε μεγάλους οικισμούς, όπως ο οικισμός Παλαμά.

Οριστική λύση στο πρόβλημα αυτό θα δοθεί μόνο με την ανάθεση και έγκριση μελέτης για την αναθεώρηση του ρυμοτομικού σχεδίου ή την τροποποίηση του ΓΠΣ, ώστε να υπάρχει δίκτυο συντεταγμένων και ο καθορισμός των οικοδομικών γραμμών να γίνεται άμεσα από την πολεοδομική υπηρεσία, όπως γίνεται σε άλλες πόλεις.

5.4. ΠΡΩΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Πέραν των παρεμβάσεων για την γενικότερη βελτίωση της λειτουργίας κλάδων και τομέων της οικονομίας με υποστήριξη της εκπαίδευσης/κατάρτισης ή της απόκτησης εξοπλισμού που επιχειρείται μέσω ποικίλων προγραμμάτων, υφίστανται πολλά πεδία αλλαγών (είδη καινοτομίας) που μια μεμονωμένη επιχείρηση ή ένας μεμονωμένος οργανισμός μπορεί να επιχειρήσει προκειμένου να ενισχύσει την επίδοσή ή τις επιδόσεις του. Τέτοια είναι η εισαγωγή:

- Στην αγορά ενός νέου ή ενός ουσιωδώς βελτιωμένου για την αγορά προϊόντος (αγαθού ή υπηρεσίας).
- Στην επιχείρηση ή τον οργανισμό μιας ουσιωδώς βελτιωμένης διαδικασίας παραγωγής, διαδικασίας προμηθειών/διανομής,⁷⁵ οργανωτικής δομής,⁷⁶ τεχνικής διαχείρισης,⁷⁷ στρατηγικής *marketing*.⁷⁸

⁷⁵ Δηλ., μιας διαδικασίας που αφορά στις εισροές, τις εκροές, την διακίνηση αυτών κατά μήκος της αλυσίδας αξίας.

⁷⁶ Όπως, λ.χ., μια διαδικασία λειτουργική και βασισμένη στο προϊόν έναντι μιας πιο αποκεντρωμένης διαδικασίας βασισμένης σε ομάδες ή στραμμένης σε εξωτερικές αναθέσεις.

⁷⁷ Όπως μια στροφή στην διοίκηση της διαχειριστικής αλυσίδας, ένας ανασχεδιασμός της επιχειρηματικής διαδικασίας λ.χ., προς την διαχείριση γνώσης, την λιτή παραγωγή, την διοίκηση ποιότητας.

⁷⁸ Μπορεί να αφορά στην συσκευασία, την προώθηση προϊόντων ή την τοποθέτηση και τιμολόγηση.

Επίσης, σημειώνεται ότι η καινοτομία μπορεί να προκύψει με ποικίλους τρόπους, όπως

- με ερεθίσματα/πληροφόρηση από ή
- σε συνεργασία με

το προσωπικό της επιχείρησης, άλλες μονάδες του ομίλου ή του κλάδου, πελάτες, προμηθευτές, συμβούλους, εμπορικά εργαστήρια, επιχειρήσεις έρευνας και ανάπτυξης, την πανεπιστημιακή κοινότητα, ιδιωτικά ιδρύματα, κέντρα έρευνας, το οικείο Επιμελητήριο ή/και άλλες κρατικές υπηρεσίες.

Ιδανικά, απομονώνοντας οικονομετρικά τις επιδράσεις κάποιων χαρακτηριστικών της επιχείρησης ή του οργανισμού (όπως του μεγέθους της ν.μ. ή των σπουδών του προσωπικού της ή άλλων παραγόντων) και συγκρίνοντας τον κύκλο εργασιών ή άλλες επιδόσεις με την αντίστοιχη επίδοση ή τις αντίστοιχες επιδόσεις μονάδων που δεν προέβησαν σε τέτοιες αλλαγές ή συνέργειες, είναι εφικτό να εκτιμηθεί η επίδραση της μιας ή της άλλης μορφής καινοτομίας ή συνέργειας και να διατυπωθούν προτάσεις πολιτικής.

Εντούτοις, στον βαθμό που τέτοιου είδους στοιχεία δεν υφίστανται για την περιοχή,⁷⁹ προσφεύγοντας σε συζητήσεις επί περιστατικών που έλαβαν χώρα στην περιοχή, καθώς και σε περιγραφές δοκιμασμένων πρακτικών και συμβουλών προερχομένων από την βιβλιογραφία (βλ. ενδεικτικά Καλογήρου κ.ά., 2021, Schmidt κ.ά., 2022) αναγνωρίζουμε ότι:

- Η διαδικασία εύρεσης και αξιοποίησης νέας γνώσης δεν είναι γραμμική, αλλά δυναμική. Επίσης, έχει περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας αν επιδιωχθεί/στηριχθεί/χρηματοδοτηθεί συστημικά αντί να αφηθεί στην τύχη. Γενικώς, η χρηματοδοτική υποστήριξη συνιστά προϋπόθεση της επιτυχούς υλοποίησης των επιχειρηματικών εγχειρημάτων.
- Η διαδικασία δημιουργίας ενός ενοποιημένου και διασυνδεδεμένου οικοσυστήματος έρευνας-καινοτομίας-επιχειρηματικότητας-ανάπτυξης ικανοτήτων και δεξιοτήτων είναι μακρά και στην χώρα μας υπάρχουν πολλά κενά προς κάλυψη. Επίσης, υπάρχουν άλλες περιοχές (μεγάλα αστικά κέντρα) της χώρας που ευρίσκονται εγγύτερα στον στόχο και υπό κάποια κριτήρια προηγούνται.

⁷⁹ Ας τεθούν όμως οι βάσεις συλλογής στοιχείων σήμερα προκειμένου να αξιοποιηθούν στο μέλλον σε επόμενη, πληρέστερη, μελέτη για το θέμα.

- Τα τοπικά ή πιο απομακρυσμένα πανεπιστημιακά και ερευνητικά κέντρα, αν και γεννούν και διαχέουν γνώση στα αντικείμενα τους, δεν αρκούν.
- Μια υποστήριξη της δικτύωσης και συνεργασίας ερευνητικών ιδρυμάτων, πανεπιστημίων, δήμων και επιχειρήσεων σε τοπικό επίπεδο είναι ίσως εφικτή. Σε διάφορες περιοχές της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας, με την συνδρομή της ANKA (έχει λειτουργήσει ως θερμοκοιτίδα επιχειρηματικότητας)⁸⁰ και άλλων φορέων της περιοχής, υφίστανται αρκετά παραδείγματα περιπτώσεων καινοτομικών συνεταιρισμών (λ.χ., τα εργοστάσια παραγωγής προϊόντων στέβιας, υπερτροφών κ.ά.).⁸¹
- Δίκτυα που είχαν κατά το πρόσφατο παρελθόν συσταθεί στην περιοχή της Καρδίτσας δεν μακροημέρευσαν με αποτέλεσμα να μην είναι άμεσα διαθέσιμα. Βλ. Πλαίσιο 6. Ενδέχεται να απαιτείται χρόνος και χρήμα ή να χάνονται ευκαιρίες έως ότου (επανα)συσταθούν.
- Οι επισκέψεις σε άλλα μέρη, καθώς και η έλευση ατόμων από άλλα μέρη, ενίοτε και ο διάλογος με άτομα που δραστηριοποιούνται σε (ή έχουν παραστάσεις από) άλλους κλάδους, εισφέρουν στην διάχυση ιδεών και λύσεων και επιτυχημένων εφαρμογών.

⁸⁰ Λ.χ., για τον φορέα που εξελίχθηκε στην Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας, τους συνεταιρισμούς που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην αγροτουριστική ανάπτυξη της Λίμνης Πλαστήρα και άλλων ορεινών περιοχών της περιφερειακής ενότητας, την Ενεργειακή Συνεταιριστική Εταιρία Καρδίτσας, τον Αγροτικό Συνεταιρισμό Οσπρίων και Προϊόντων Διατροφής Καρδίτσας, την Ένωση Αγροτουρισμού Θεσσαλίας, την Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση «Ηλακάτη», τον Σύλλογο Μελισσοκόμων, τον Αγροτικό Συνεταιρισμό Αροτραίων Καλλιεργείων, την Ένωση Εκτροφέων Ελληνικής Βραχυκερατικής Φυλής Βοοειδών. Επίσης, αυτή την εποχή, με ευρωπαϊκή και άλλη χρηματοδότηση, μέσα από αξιόπιστες δράσεις των προγραμμάτων *YES!*, *H2020* και *Erasmus*, η ANKA δικτυώνει νέους με μέντορες και συμβάλλει στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων και την τόνωση του στοιχείου της επιχειρηματικότητας στην περιοχή.

⁸¹ Η διάθεση υποστήριξης είναι εμφανής. Λ.χ., το 2019, ο Δήμος Καρδίτσας επιχείρησε να εντάξει στην δομή του ένα κέντρο καινοτομίας σε συνεργασία με πανεπιστήμιο της Αυστραλίας. Αυτή την εποχή η ANKA έχει αναλάβει να αναπτύξει ένα κέντρο υποστήριξης της επιχειρηματικότητας νέων και μειονεκτούντων πολιτών του Δήμου Καρδίτσας.

Πλαίσιο 6

Η σύντομη ιστορία των πρόσφατων πρωτοβουλιών δημιουργίας δικτύων στην περιοχή

Τρεις πρωτοβουλίες δημιουργίας δικτύων με την μορφή αστικής μη κερδοσκοπικής εταιρείας που έλαβαν χώρα στην περιοχή ήταν: (α) το τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας για τις παρεχόμενες τουριστικές υπηρεσίες (το 1999), (β) το δίκτυο επιχειρήσεων τροφίμων και ποτών (το 2007), (γ) το δίκτυο επιχειρήσεων δομικών υλικών (το 2007). Ωστόσο, (α) δυσκολίες στην εκκαθάριση ανενεργών μελών επέφεραν προβλήματα στην συνέχιση λειτουργίας λόγω έλλειψης απαρτίας και (β) οι αδρανοποιήσεις κάποιων μελών (περιλαμβανομένων όσων λόγω επιτυχίας είχαν νέες ανάγκες που δεν εξυπηρετούντο από το δίκτυο) προκάλεσαν δυσλειτουργίες με αποτέλεσμα το πρώτο εγχείρημα να ατονήσει περί το 2008-09 και τα άλλα δύο να ατονήσουν μετά το 2012.

Η νομική μορφή που επελέγη ίσως δεν ήταν η καταλληλότερη. Από την άλλη είναι σημαντικό να υπάρχουν δίκτυα για την βελτίωση της ποιότητας, την μετατροπή της υπάρχουσας γνώσης σε καινοτόμες λύσεις, καθώς και ένα σχήμα στην περιοχή που:

- θα δημιουργεί δίκτυα/υποδίκτυα, θα υποστηρίζει την δημιουργία, λειτουργία ή επανασύσταση δικτύων σε καίριους τομείς και
- θα διαφυλάσσει/διαχέει στην επιχειρηματική κοινότητα την αποκτηθείσα εμπειρία/τεχνογνωσία των συντελεστών ακόμα και όταν τα δίκτυα ατονούν: θα διατηρεί τις αναφορές και τα αρχεία των δικτύων ώστε να είναι δυνατή ή ανάκληση των εμπειριών τους και να συμβουλεύει.

- Δεν είναι απαραίτητο ο κάθε παραγωγός, όσο εργατικός και να είναι (και με τα όποια ζητήματα καθημερινού βιοπορισμού ή άλλα αποσπάται/αναλίσκεται) να είναι επιχειρηματίας: επιχειρηματίας με την έννοια του προικισμένου με έμπνευση ή με την ικανότητα να συνδυάζει παραγωγικούς συντελεστές με νέο, οικονομικά αποδοτικό τρόπο και να κάνει/οργανώνει τα ίδια πράγματα αλλιώς και οικονομικά επιτυχώς.

Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι από τα μικροδεδομένα του δείγματος των αγροτικών επιχειρήσεων που παρουσιάστηκε στο Κεφάλαιο 4, διαφαίνεται πως οι επιχειρήσεις, που στην διάρκεια κάποιου έτους συνδύασαν πολύ αποτελεσματικά τους παραγωγικούς συντελεστές, δεν επανέλαβαν (δεν επεδίωξαν ή δεν επέτυχαν να επαναλάβουν) τον συνδυασμό κατά το επόμενο

έτος (βλ. Παράρτημα Ε,3). Αν οι παραγωγοί της περιοχής δεν ήταν σε θέση να αντιληφθούν/αναγνωρίσουν τι πέτυχαν προκειμένου να το επαναλάβουν, ίσως είναι σκόπιμο να επιδιωχθεί η παροχή συναφών οικονομικών γνώσεων ή συμβουλευτικών οικονομικών υπηρεσιών: η οικονομική ενημέρωση, εκπαίδευση και καθοδήγηση των τοπικών παραγωγών.⁸² Επίσης, σημειώνεται ότι η εφαρμογή της ολοκληρωμένης διαχείρισης των καλλιεργειών συνιστά σημαντική διαρθρωτική αλλαγή, η οποία επίσης απαιτεί (για την ακρίβεια, προϋποθέτει) επιμόρφωση και αλλαγή νοοτροπίας των παραγωγών.

Από την σύγκριση ενός πολύ μικρού διαθέσιμου δείγματος μικτών εκμεταλλεύσεων (βλ. Παράρτημα Ε) με το ανωτέρω δείγμα γεωργικών εκμεταλλεύσεων διαπιστώνεται (με κάποια επιφύλαξη λόγω του μικρού αριθμού των διαθέσιμων μικτών εκμεταλλεύσεων) ότι μεσοσταθμικά οι μικτές εκμεταλλεύσεις ήταν πιο παραγωγικές και αποτελεσματικές (παραγωγικότητα: 0,60 και αποτελεσματικότητα: 0,83) από τις αμιγώς γεωργικές (παραγωγικότητα: 0,16 και αποτελεσματικότητα: 0,40). Αν αυτό ευσταθεί, ίσως είναι σκόπιμη η στροφή προς την γεωργοκτηνοτροφική παραγωγή και όχι προς την εξειδικευμένη γεωργική παραγωγή. Ενδέχεται να είναι προς το συμφέρον αρκετών επιχειρήσεων να αναπροσανατολίσουν την παραγωγή τους.

Με αυτές τις σκέψεις, προκρίνουμε το στήσιμο ενός δικτύου-και-μηχανισμού υποστήριξης της καινοτομίας μεταξύ παραγωγών, συμβούλων-ειδημόνων-εκπαιδευτών, επιχειρηματικών, τοπικών αρχών και άλλων σε επίπεδο τομέως και περιφερειακής ενότητας ή περιφέρειας, στο πρότυπο των δικτύων που χρηματοδοτεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στον αγροτικό τομέα και την δασοκομία. (Βλ. Πλαίσιο 7, Παράρτημα ΙΑ, καθώς και Reziti, 2021.)

⁸² Στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020 υλοποιείται μέσω εφαρμογής του υπομέτρου 2.1. Σύμφωνα με την Κοινή Γεωργική Πολιτική, ο ρόλος του συμβούλου συνδέεται με την καινοτομία και την μεταφορά γνώσης. Οι σύμβουλοι μπορούν να λειτουργήσουν ως μεσολαβητές καινοτομίας στο σύστημα γεωργικών γνώσεων και καινοτομίας (AKIS). (Βλ. και Πλαίσιο 7.)

Πλαίσιο 7

Αν ένα επιτυχές πρότυπο προαγωγής της καινοτομίας υφίσταται και λειτουργεί επιτυχώς σε έναν τομέα, ίσως είναι σκόπιμο να χρησιμοποιηθεί και σε άλλους τομείς

Η Ευρωπαϊκή Σύμπραξη Καινοτομίας για την Αγροτική Παραγωγικότητα και Βιωσιμότητα (*European Innovation Partnership for Agricultural Productivity and Sustainability*, EIP-AGRI) συστήθηκε το 2012 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή προκειμένου να βοηθηθούν οι κλάδοι της γεωργίας και της δασοκομίας, ώστε να καταστούν πιο παραγωγικοί, βιώσιμοι και ικανοί να αντιμετωπίσουν τις τρέχουσες προκλήσεις, όπως ο έντονος ανταγωνισμός, οι περισσότεροι ευμετάβλητες τιμές της αγοράς, η αλλαγή του κλίματος και οι αυστηρότεροι περιβαλλοντικοί κανόνες.

Η σύμπραξη επικεντρώνεται στην δημιουργία συνεργασιών και την σύνδεση ανθρώπων από διαφορετικά επαγγελματικά υπόβαθρα (γεωργούς, συμβούλους, ερευνητές, επιχειρηματίες του αγροτικού τομέα, στελέχη μη κυβερνητικών οργανώσεων, άλλους ενδιαφερομένους) που μοιράζονται τις ιδέες τους και μετατρέπουν την ήδη υπάρχουσα γνώση σε καινοτόμες λύσεις και τα αποτελέσματα της έρευνας σε πιο εύκολα εφαρμόσιμες πρακτικές στην καθημερινότητα.

Θεματικά δίκτυα που η σύμπραξη προωθεί αφορούν στην έξυπνη γεωργία, έξυπνη γαλακτοπαραγωγή, την βιομάζα από την γεωργία και την δασοκομία, την διαμεσολάβηση καινοτομίας στην γεωργία, τα φρούτα, την γαλακτοπαραγωγή, την διαχείριση νερού σε υδρολιπαινόμενες καλλιέργειες, την πτηνοτροφία, την γεωργία υψηλής φυσικής αξίας, την βιολογική γεωργία, την αμπελοργία – οινοποίηση.

Βλ. <https://ec.europa.eu/eip/agriculture/en/about>, https://ead.gr/wp-content/uploads/2019/11/brochure-Knowledge-systems_EL_final_web.pdf και <https://www.smart-akis.com/index.php/el/network-el/eip-agri-thematic-networks-el/>.

5.5. ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Η υποστήριξη της αναπτυξιακής πορείας της οικονομίας της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας μπορεί να προαχθεί περαιτέρω με την εισαγωγή κάποιων πρόσθετων καινοτομικών στοιχείων.

Θα ήταν ευεργετικό να υποστηριχτεί η ζήτηση των τοπικών προϊόντων με την δημιουργία ενός κέντρου εξαγωγών, το οποίο θα ερευνά και θα παρατηρεί τις εξελίξεις και θα συμβουλεύει για τις προοπτικές των αγορών του εξωτερικού, εντοπίζοντας τις πλέον επικερδείς ή ασφαλείς, ώστε η τοπική παραγωγή

Πλαίσιο 8

Ένα παράδειγμα διερεύνησης εξαγωγικών ευκαιριών για επιλεγμένα αγροτικά προϊόντα της περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας

«Στο κεφάλαιο αυτό εκτιμάται ένα Σύστημα Στήριξης Αποφάσεων (ΣΣΑ), το οποίο, χρησιμοποιώντας ευρέως αποδεκτά οικονομικά κριτήρια, εντοπίζει από το σύνολο των δυνατών συνδυασμών χωρών-προϊόντων για εξαγωγές αυτούς με τις καλύτερες προοπτικές. Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή ενός ΣΣΑ για τις εξαγωγές της Ελλάδας εντοπίζουν 95.512 πιθανές εξαγωγικές ευκαιρίες (συνδυασμοί χώρας-προϊόντος) από τις οποίες οι 24.278 μπορούν να θεωρηθούν ρεαλιστικές, με βάση τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα αγροτικά προϊόντα της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδος, για τα οποία οι περισσότερες εξαγωγικές ευκαιρίες συναντιούνται σε μικρές, αναπτυσσόμενες αγορές, όπου το μερίδιο της Ελλάδας είναι μικρό και άρα υπάρχουν σημαντικά περιθώρια βελτίωσης της θέσης των ελληνικών προϊόντων. Τα ευρήματα δίνουν τη δυνατότητα οι ενδιαφερόμενοι φορείς-εξαγωγείς να επικεντρώσουν το ενδιαφέρον τους και τους περιορισμένους οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους τους στις πιο ρεαλιστικές εξαγωγικές ευκαιρίες. Προκύπτει ότι οι εξαγωγές είναι σκόπιμο να στραφούν προς αναπτυσσόμενες αγορές, όπου το μερίδιο αγοράς της Ελλάδας υπολείπεται των ανταγωνιστών της. Επιπλέον, ο εντοπισμός εξαγωγών με καλές προοπτικές σε ίδιες χώρες για διαφορετικά προϊόντα παρέχει τη δυνατότητα συνεργασιών και κοινών στρατηγικών προώθησης των εξεταζόμενων προϊόντων.»

Από επιστημονική δημοσίευση των ερευνητών του ΚΕΠΕ, Ν. Κανελλόπουλου και Γ. Σκίντζη του 2018.

αγροτικών ή άλλων προϊόντων να κατευθύνεται αναλόγως, προς όφελος των τοπικών παραγωγών. Η τεχνογνωσία (δηλ. το υπόδειγμα για αυτό) υφίσταται. Βλ. ενδεικτικά Πλαίσιο 8.

Αν, μάλιστα, μια κρίσιμη μάζα παραγωγών συναινέσει, το προτεινόμενο κέντρο εξαγωγών Καρδίτσας θα μπορεί να αναλάβει στο όνομά των παραγωγών πράγματα που ίσως οι παραγωγοί δεν έχουν τον χρόνο ή τις δυνατότητες: να χαράξει την στρατηγική εισόδου και ανάπτυξης των πωλήσεων των τοπικών προϊόντων στις επιμέρους αγορές του εξωτερικού, να αναλάβει το ταίριασμα/την συμπλήρωση των φορτίων (εμπορευματοκιβωτίων) της περιοχής προς κοινούς προορισμούς, την εμπορία κ.ά. Εκτιμάται ότι, ωριμάζοντας, θα αποκτήσει πολύτιμη τεχνογνωσία στα ανωτέρω και θα είναι σε θέση να παρέχει στους τοπικούς παραγωγούς πολύτιμες πληροφορίες αγοραστικών τάσεων

και εξελίξεων, δημιουργώντας έτσι πρόσθετα οφέλη για την περιοχή και την χώρα. Σε αρχική φάση, η εν λόγω δομή θα μπορούσε να ενταχθεί/φιλοξενηθεί στην επιχειρηματική θερμοκοιτίδα της περιοχής, όπως έγινε με την Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας και άλλες επιχειρήσεις (βλ. υποσ. 80).

Διακλαδική σύζευξη και υποστήριξη της ζήτησης ίσως χρειάζεται και ο τουριστικός τομέας της περιοχής, καθώς φαίνεται να υστερεί στην δημιουργία αξίας (βλ. Κεφάλαιο 3). Τίθεται, λοιπόν, θέμα διαμόρφωσης μιας συνεκτικής στρατηγικής για την ενίσχυση του τοπικού τουρισμού και τον ρόλο/την συμβολή των επιμέρους κλάδων στην τοπική φιλοξενία. Για να είναι το εγχείρημα επιτυχές προτείνεται η σύσταση (όχι κάποιου ευκαιριακού σχήματος, αλλά) ενός φορέα, ορισμένου από τους ενδιαφερομένους (ήτοι, τους κλάδους της περιοχής), που θα αναλάβει: (α) τον μακροχρόνιο σχεδιασμό *marketing* και την υλοποίησή του, (β) την ανάπτυξη στοιχείων που θα καταστήσουν την περιοχή αναγνωρίσιμη, διαφορετική, ιδιαίτερα ελκυστική (δηλ., ενός *brand*), (γ) να παρατηρεί τις τουριστικές εξελίξεις και να προτείνει την εισαγωγή νέων στοιχείων –στοιχείων για όλες τις ηλικίες και όλα τα ενδιαφέροντα των μελών μιας οικογένειας ή για τον ευκαιριακό επισκέπτη– στο τουριστικό προϊόν της περιοχής, (δ) να υποστηρίζει επιστημονικά τους συντελεστές (από θέματα γεύσης ως θέματα σκηνικών), (ε) να διαφυλάττει την ποιότητα, να συμβουλεύει για την προσαρμογή/βελτίωση του προϊόντος όπου απαιτείται και (ς) να ενισχύει την σύνδεση (ή την διατήρηση της επαφής) με τον επισκέπτη. Στην νέα τουριστική πραγματικότητα η διαμονή, η διατροφή, οι επισκέψεις σε αξιοθέατα, οι πολιτιστικές διαδρομές, οι τοπικές αγορές (ενδεχομένως με ειδικές προωθήσεις/εκπτώσεις, βλ. υποσ. 26) είναι μέρος ενός πλέγματος αγροτουριστικών και βιωματικών στοιχείων σε παραδοσιακούς οικισμούς⁸³ ή την φύση (με την αναβίωση ενός παλαιότερου ιστορικά τρόπου ζωής, την διάθεση/πώληση ενδυμασιών, την περιήγηση και συμμετοχή στην παραγωγή, τα έθιμα, την ψυχαγωγία κ.ο.κ.). Υφίστανται πλείστα θέματα στρατηγικής για την προσέλκυση/ικανοποίηση επιμέρους τουριστικών αγορών που είναι σκόπιμο να εξεταστούν. Βλ. ενδεικτικά Πλαίσια 9 και 10. Προτάσεις που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί, όπως η εμπορικής και πολιτιστικής υφής πρόταση

⁸³ Η περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας διαθέτει μόλις δύο χαρακτηρισμένους παραδοσιακούς οικισμούς (Ελληνόπυργο και Ρεντίνα) σε σύνολο 77 στην Θεσσαλία.

Πλαίσιο 9

Επιμέρους ζητήματα τουριστικής ανάπτυξης που είναι σκόπιμο να εξεταστούν

Στην περιοχή δεν υφίστανται εγκαταστάσεις κάμπινγκ και υφίστανται δύο φυσικοί ιαματικοί πόροι (πηγή Σουλαντά Σοφάδων και λουτρά Σμοκόβου) χωρίς την δέουσα ανάπτυξη και επισκεψιμότητα. Πέριξ της λίμνης Πλαστήρα, υπάρχουν 14 πεζοπορικές διαδρομές, αλλά μόλις ένα αναρριχητικό πεδίο σε σύνολο 19 στην Θεσσαλία. Επίσης, υφίσταται ένα χιονοδρομικό (Αγράφων), υπό ανάπτυξη, στο σχετικά χαμηλό υψόμετρο των 1.530 μέτρων. Στον βαθμό που οι εδαφο-κλιματικές συνθήκες στην λίμνη Πλαστήρα ομοιάζουν με αυτές των λιμνών κεντροευρωπαϊκών κρατών (Ελβετίας κ.ά.) με δυνατότητες επέκτασης της τουριστικής περιόδου σε πολύμηνη βάση (τον χειμώνα σκι, το καλοκαίρι μπάνιο σε παραλίες της λίμνης), αν υπάρξουν η δέουσα προβολή και οι αναγκαίες υποδομές προς εξυπηρέτηση των τουριστών, ενδέχεται να υφίστανται προοπτικές για ένα διαφορετικό προϊόν από αυτό του ηλίου-θαλάσσης. Η λίμνη Σμοκόβου έχει παρόμοιες δυνατότητες, με ανάπτυξη του ιαματικού τουρισμού (είναι σε εμβρυϊκό στάδιο σε όλη τη χώρα) αντί του σκι, καθώς η τοποθεσία είναι πιο μακριά από βουνά και σε χαμηλότερο υψόμετρο.

Παρά τις ευνοϊκές συνθήκες για την καλλιέργεια της αμπέλου και την παραγωγή οίνου (χαρακτηριστικά αναφέρεται ο αμπελώνας Μεσενικόλα, ο οποίος παράγει τη μοναδική στον ελληνικό χώρο ερυθρή ποικιλία μαύρο Μεσενικόλα, που αποτελεί και Προϊόν Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ Μεσενικόλα) και Προϊόν Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ Καρδίτσας)), και την διενέργεια εορτών κρασιού (σε Μεσενικόλα και Δαφνοσπηλιά), η περιοχή ευρίσκεται εκτός των γνωστών διαδρομών κρασιού, οι οποίες τοποθετούνται στην περιοχή του Ολύμπου και συνδέουν την Θεσσαλία με τους δρόμους κρασιού της κεντρικής Μακεδονίας. Ωστόσο, κάτι κινείται. Αυτή την εποχή η ΑΝΚΑ διενεργεί δράσεις προώθησης του οινοτουρισμού και των ορεινών αθλητικών αγώνων.

Μια πλήρης πολιτική προώθησης του τουριστικού προϊόντος είναι σκόπιμο να εξετάσει την διάθεση αναμνηστικών όπως CD με τοπική μουσική, ενδυμάτων, υφαντών, μουσικών οργάνων, κεραμικών, δημιουργιών από ξύλο κ.ά. –αποκλειστικά από την περιοχή– καθώς και άλλων (λ.χ., κουταλάκια ή μαγνήτες με το σήμα του δήμου που συλλέγουν οι τουρίστες), τα οποία εισφέρουν στην αύξηση της αξίας του προϊόντος της περιοχής, θα ενισχύουν το ψυχικό δέσιμο του επισκέπτη με την περιοχή, καθώς και την ανάκληση της εμπειρίας.

για την δημιουργία πλθίνης *λαϊκής* αγοράς τοπικών ειδών,⁸⁴ την αναβίωση εθίμων, την σύνδεση πολιτισμού και τουρισμού, καθώς και νέες, ίσως είναι σκόπιμο να εξεταστούν υπό αυτό το πρίσμα. Στο Παράρτημα IB παρατίθενται αξιοθέατα, τοπόσημα, και άλλα πολιτισμικά στοιχεία της περιοχής.

⁸⁴ Βλ. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Καρδίτσας. 2010: 58-61.

Πλαίσιο 10 Πεζοπορικές διαδρομές

Είναι κρίμα να μην υπάρχει στην χώρα μας ένα πλούσιο δίκτυο σηματοδοτημένων μονοπατιών (όπου καθένας μπορεί να περπατήσει χωρίς να κινδυνεύει να χαθεί λόγω ελλιπούς σήμανσης) που να συνδέει τις περιοχές φυσικού κάλλους, τα ορεινά χωριά, τις ορεινές τοποθεσίες όπου συντελέστηκαν ιστορικά και μυθολογικά/θρυλικά γεγονότα, καθώς και να μην υπάρχουν οι σχετικές ενημερωτικές πινακίδες στα ιστορικά σημεία ενδιαφέροντος.

Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις θα μπορούσαν να ακολουθήσουν τα ευρωπαϊκά πρότυπα, όπου ο περιπατητικός τουρισμός είναι αρκετά διαδεδομένος, με οργανωμένα δίκτυα περιπατητικών μονοπατιών, οδηγούς βουνού, καταφύγια σε ορεινά (εκτός χωριών) μέρη, αλλά και ξενώνες σε χωριά όπου φίλοι ή οικογένειες μπορούν να διασχίσουν μικρές ή μεγάλες αποστάσεις και να μείνουν στο διπλανό χωριό ή σε ένα πιο απομονωμένο ορεινό καταφύγιο.

Στην χώρα μας, εθελοντικές ομάδες πεζοπόρων-ορειβατών (π.χ., ομάδα ορειβατικού τμήματος πολιτιστικού συλλόγου της ΕΥΔΑΠ) καθαρίζουν δωρεάν κάθε καλοκαίρι και ανοίγουν τα παλαιά μονοπάτια των Αγράφων, της περιοχής του Αχελώου και της Νότιας Πίνδου. Με ενίσχυση από ευρωκοινοτικά χρηματοδοτικά προγράμματα οι δράσεις καθαρισμού, ανάδειξης παλαιών ιστορικών μονοπατιών, αλλά και δημιουργίας νέων, θα μπορούσε να δώσει εργασία σε νέους της περιοχής συμβάλλοντας έτσι στην μείωση της ανεργίας. (Οι δράσεις αυτές μπορούν και οφείλουν να γίνουν αυτοχρηματοδοτούμενες μέσω αύξησης των ροών ήπιου τουρισμού.)

Μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση προς τον περιπατητικό τουρισμό, εκτός του ότι μπορεί να ενισχύσει την τοπική αγροτική παραγωγή και το τοπικό εισόδημα, προσφέρει θέσεις εργασίας σε νέους ανθρώπους που θα ήθελαν να μείνουν στο χωριό τους, αλλά δεν βρίσκουν εργασία.

Συμπληρωματικά βλ. και <https://thepindosway.com/>, <https://www.terrapindus.gr/list.php?c=activities&l=en>.

Εξαιρετικά ενθαρρυντικό είναι ότι στο ίδιο συνεργατικό μήκος κύματος είναι τόσο η στρατηγική της τοπικής ανάπτυξης μέσω του προγράμματος LEADER (ANKA, 2023), όσο και οι προτάσεις (α) του Προέδρου της Ένωσης των Πολιτιστικών Συλλόγων του Νομού Καρδίτσας, (β) του Διευθυντή του Διεθνούς Φεστιβάλ Καρδίτσας για στοιχεία που μπορούν να αξιοποιηθούν και την ανάδειξη της σχέσης πολιτισμού και τουρισμού, (γ) των Παναγόπουλου και Λοΐζου⁸⁵ και

⁸⁵ Οι Παναγόπουλος και Λοΐζος (2024, υπό έκδοση) προτείνουν μια σφαιρική προσέγγιση της τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής στην βάση του αγροτουρισμού και οινοτουρισμού,

Πλαίσιο 11

Η πρόταση δημιουργίας ενός Οργανισμού Διαχείρισης και Προώθησης ως Προορισμού του νομού Καρδίτσας

Αυτή την εποχή διαμορφώνεται ένα σχέδιο προώθησης της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας ως τουριστικού προορισμού με σκοπό την χάραξη και εφαρμογή ενιαίας τουριστικής πολιτικής της περιοχής

Η δημιουργία ενός Οργανισμού επιφορτισμένου με αυτή την αποστολή κρίνεται σκόπιμη καθώς η κατάργηση της Νομαρχιακής Επιτροπής Τουρισμού Πολιτισμού, βάσει των προβλέψεων του νόμου «Καλλικράτης», άφησε ένα κενό στην προβολή της περιοχής.

Η πρόταση προβλέπει την στελέχωση του Οργανισμού με γενικό διευθυντή και γραμματεία, την ανάπτυξη της τουριστικής ταυτότητας (branding), την συγγραφή κειμένων και την διαχείριση περιεχομένου, την διενέργεια φωτογράφισης και εικονοσκόπησης (παραγωγή βίντεο), την επεξεργασία ταξιδιωτικών προγραμμάτων, την δημιουργία και διαχείριση διαδικτυακής παρουσίας, την συνεργασία με τα μέσα ενημέρωσης, επαφές με ταξιδιωτικούς πράκτορες για ταξίδια εξοικείωσης με την περιοχή και παρουσία σε συναφείς εκθέσεις, παραγωγή έντυπου οδηγού-χαρτών, διαφήμιση και διαδικτυακή προώθηση, επιστημονική έρευνα ικανοποίησης επισκεπτών, συνεργασία με τις τοπικές τουριστικές επιχειρήσεις και τις τοπικές επιχειρήσεις του πρωτογενούς τομέα και των τροφίμων και ποτών.

Από την παρουσίαση του Προέδρου της Επιτροπής Τουρισμού του Επιμελητηρίου Καρδίτσας, Κ. Λαμπρόπουλου, στην συνάντηση εργασίας αναφορικά με την Πορεία του Σχεδίου Οικονομικής και Παραγωγικής Ανασυγκρότησης του Νομού (17 Αυγούστου 2023).

(δ) της δημιουργίας ενός Οργανισμού Διαχείρισης και Προώθησης ως Προορισμού του νομού Καρδίτσας. Βλ. Πλαίσιο 11 και Παραρτήματα ΙΓ και ΙΔ.

Επίσης, προτείνεται μια μόνιμη, ποιοτικής υφής παρέμβαση/προσθήκη στο περιβάλλον του οικοσυστήματος παραγωγής της περιοχής, η οποία εκτι-

καθώς και του ιαματικού, ιατρικού, γαστρονομικού, θρησκευτικού, συνεδριακού, αθλητικού, φυσιολατρικού και κλασικού ιστορικού και αρχαιολογικού τουρισμού και έρευνα πεδίου για τον προσδιορισμό κόστους-οφέλους και εκτίμηση του αποτελέσματος ανά δράση μέσω μικροδεδομένων που θα συλλεγούν. Είμαστε της άποψης ότι η παρακολούθηση της πορείας της τουριστικής ανάπτυξης μέσω στατιστικών στοιχείων είναι σκόπιμο να είναι περιοδική.

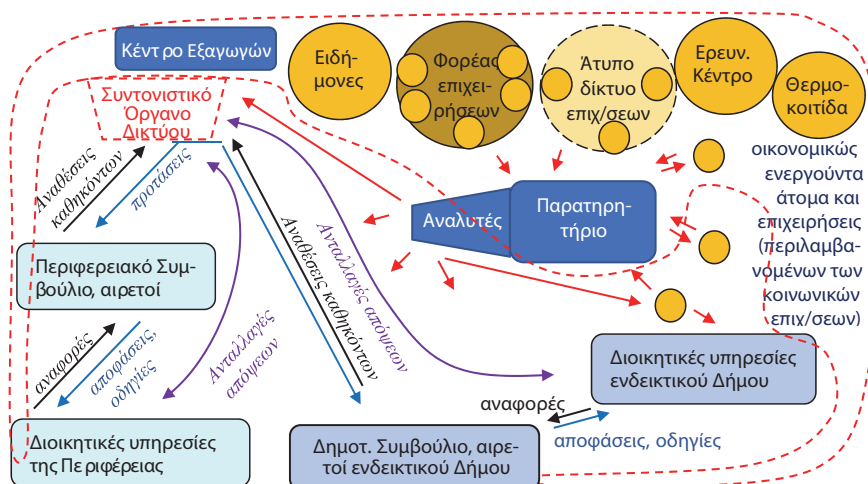
μάται ότι μεταξύ άλλων: (α) θα εισφέρει στην διαφύλαξη/διάχυση εμπειριών και οπτικής των πραγμάτων, θα τονώσει την συνεργασία και θα φέρει μια νέα νοοτροπία αποτελεσματικού αναπτυξιακού σχεδιασμού, ενώ (β) θα καλλιεργεί-υποστηρίζει-διαμορφώνει-αναπροσαρμόζει ενεργώς την Τοπική Επιχειρηματικότητα και Τεχνολογία, την δημιουργία και μεταφορά Καινοτομίας, την προσθήκη Αξίας ή βελτίωση της αλυσίδας Αξίας-εφοδιαστικής αλυσίδας (χάριν συντομίας, TETKA) και (γ) θα συμβάλλει στις γενικότερες ενέργειες μείωσης της ανεργίας και βελτίωσης των προοπτικών για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Περιλαμβάνει:

I. Την ίδρυση ενός Δικτύου (φερ' ειπείν, *Δικτύου για την Ανάπτυξη της Περιφερειακής Ενότητας Καρδίτσας, ΔΑΠΕΚ*) που, εν είδει μόνιμου *forum* διαβούλευσης/συνεργασίας-(συν)σχεδιασμού σε επίπεδο περιφερειακής ενότητας, θα φέρει μαζί, υπό μία στέγη/δομή και σε τακτική συνεννόηση (α) την αυτοδιοίκηση, (β) τους παραγωγικούς φορείς, (γ) τα εκπαιδευτικά, ερευνητικά κέντρα και τις αναπτυξιακές και κοινωνικές οργανώσεις της περιοχής (όπως και μεμονωμένους επιχειρηματίες και ενδιαφερόμενα μέλη της κοινωνίας), καθώς και (δ) ειδήμονες και φορείς της κεντρικής κυβέρνησης κ.ά. που επιθυμούν/προτίθενται να:

- Προωθούν τα θέματα της TETKA ώστε να μην υπάρξει αδράνεια, επανάπαυση, εφησυχασμός.
- Συμβάλλουν και υποστηρίζουν (με την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών, την συγκρότηση δεξαμενών σκέψεων/ομάδων εργασίας/τομεακών ή κλαδικών (υπο)δικτύων, την συλλογή ιδεών/καλών πρακτικών, την σφαιρική συζήτηση απόψεων και συνεργασία) την TETKA, το συναφές έργο των διοικητικών υπηρεσιών, τον αναπτυξιακό σχεδιασμό/ανασχεδιασμό, καθώς και την προετοιμασία/ωρίμανση αναπτυξιακών πολιτικών. Βλ. Γράφημα 5, Πλαίσιο 12, καθώς και Προδρομίδα και Παπασπύρου (2018).

II Την σύσταση ενός κέντρου πληροφόρησης (παρατηρητηρίου), με σκοπό (α) την συνεχή ή περιοδική συλλογή στοιχείων και παρακολούθηση των

Γράφημα 5
Παράδειγμα των προτεινόμενων προσθηκών στο επιχειρηματικό οικοσύστημα της περιοχής

Το Δίκτυο οριοθετείται από το περίβλημα των διακεκομμένων ερυθρών παυλών. Εντός του Δικτύου επιτυγχάνεται αυξημένη ώσμωση μεταξύ των συμμετεχόντων και παροχή/επεξεργασία πληροφοριών, σε σχέση με πριν. Επίσης, δημιουργούνται ομάδες εργασίας, προάγονται σχήματα/δίκτυα παραγωγών, ενώ συντηρούνται και διαχέονται εμπειρίες και τεχνογνωσία.

Πλαίσιο 12

Παραδείγματα στόχων, δράσεων και πρωτοβουλιών του Δικτύου

- Για την τόνωση της επιχειρηματικότητας^α των νέων ή των νέων ερευνητών, την υποστήριξη της επιχειρηματικότητας των γυναικών ή άλλων τμημάτων του πληθυσμού με μικρή συμμετοχή.^β
- Για την τόνωση της αντίληψης περί επαναδραστηριοποίησης/δεύτερης ευκαιρίας.
- Για την ανάπτυξη προγραμμάτων υποστήριξης της μεταβίβασης επιχειρήσεων σε νέους ιδιοκτήτες, αντί του κλεισίματος επιχειρήσεων.
- Για την ανάπτυξη χρήσιμων γνώσεων στην άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας ή δεξιοτήτων στην υποστήριξη της παραγωγής.^γ
- Για τις πρακτικές των κρατών ή περιοχών της ΕΕ που επιτυγχάνουν τις καλύτερες επιδόσεις στην μείωση των τελών και του χρόνου για την εκκίνηση/εγγραφή επιχείρησης.
- Για την καταγραφή των αντιλήψεων-εμπειριών-προθέσεων και καλών πρακτι-

κών αναφορικά με την καινοτομία στην παραγωγή, την διοίκηση, την τιμολόγηση, την προμήθεια, την διανομή, καθώς και τους τρόπους υποστήριξης ανά κλάδο.

- Για την ανάπτυξη χρηματοοικονομικών προγραμμάτων/εργαλείων που συνδυάζουν χαρακτηριστικά χρέους και ιδιοκτησίας ώστε να αντιμετωπιστούν χρηματοδοτικά κενά των επιχειρήσεων.
- Για την διευκόλυνση της πρόσβασης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων σε χρηματοδότηση που σχετίζεται με κοινοτικά προγράμματα για την επιχειρηματικότητα, την καινοτομία, την γνώση.
- Για την υποστήριξη των εξαγωγών επιμέρους προϊόντων.
- Για την δημιουργία μιας εύκολα προσπελάσιμης βάσης δεδομένων επαγγελματιών με ειδικές γνώσεις από την οποία θα μπορούν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις να μισθώνουν ειδήμονες (λαμβάνουν συμβουλές) που θα τους βοηθήσουν να αναπτυχθούν, να καινοτομήσουν, να γίνουν διεθνείς.
- Για την ανάπτυξη του συνεργατισμού και την δημιουργία ενός οικοσυστήματος συνεργατισμού.
- Για την δημιουργία θερμοκοιτίδων (με την έννοια του χώρου και του δικτύου συμβούλων) νεοφυών επιχειρήσεων τόσο συνεργατικών όσο και άλλων, για 3-5 έτη, σε κλάδους ή υποκλάδους με προοπτικές (λ.χ., της RIS3).^β
- Για τις επιβαρύνσεις επί των επιχειρήσεων που προκύπτουν από κυβερνητικές πολιτικές και προτάσεις για την μείωση των αρνητικών επιδράσεων.
- Για την προληπτική εξέταση (από την σκοπιά της επιχειρηματικότητας) των προτάσεων που προωθούνται στο Περιφερειακό και τα Δημοτικά Συμβούλια πριν οι προτάσεις ψηφιστούν, ώστε να εντοπίζονται οι περιπτώσεις που ίσως θίγουν την επιχειρηματικότητα. (Κάλλιον το προλαμβάνει παρά το θεραπεύει.)
- Για μη φορολογικά μέτρα που ενθαρρύνουν τις επενδύσεις σε συγκεκριμένους κλάδους.
- Για την δημιουργία κέντρου καινοτομίας.
- Για την ανάπτυξη της ψηφιακής ταυτότητας των επιχειρήσεων.
- Για την συλλογή προτάσεων από τις επιχειρήσεις και το ευρύ κοινό σχετικά με φιλικά προς το περιβάλλον προϊόντα και διαδικασίες ή/και σχετικά με την χρηματοδότηση που απαιτείται για την ανάπτυξη των εν λόγω προϊόντων και διαδικασιών και την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας γενικότερα.
- Για την αναγνώριση της προσφοράς ατόμων ή ομάδων στην επιχειρηματικότητα, καινοτομία, εξωστρέφεια, δημιουργία αξίας ή θέσεων εργασίας στην περιοχή.

^α Είτε η επιχειρηματικότητα αποσκοπεί στο κέρδος είτε είναι κοινωνική επιχειρηματικότητα.

^β Βλ. και Municipality of Karditsa (2018: 176).

^γ Λ.χ. την δημιουργία business plan που αναφέρει ο Δήμος Καρδίτσας (2018: 125). Συμπληρωματικά σημειώνεται πως είναι σκόπιμο το διδακτικό ή ενημερωτικό υλικό να διατηρηθεί και να καταστεί ψηφιακά προσπελάσιμο και σε όσους δεν κατάφεραν να παραστούν στα σεμινάρια ή τις συναντήσεις που θα οργανωθούν, αλλά μπορεί να επιθυμούν να το συμβουλευτούν.

Πλαίσιο 13

Βήματα που είναι σκόπιμα για την ευόδωση του Παρατηρητηρίου

- Να εξηγηθεί στον πληθυσμό της περιοχής ο σκοπός του Παρατηρητηρίου, να συζητηθεί ο τρόπος συμμετοχής του πληθυσμού, να καλλιεργηθεί μια αυτοαπογραφική διάθεση των κατοίκων και των δραστηριοποιημένων στην περιοχή, καθώς και να οργανωθεί η συνεργασία μέτρησης/καταχώρισης από την κοινωνία ή τους δήμους κάποιων περιβαλλοντικών στοιχείων σε ετήσια ή συχνότερη βάση (ετήσια για μερικά στοιχεία, συχνότερη για άλλα στοιχεία).
- Να δημιουργηθούν ερωτηματολόγια, ειδική ιστοσελίδα προσπέλασης των ερωτηματολογίων, καθώς και η σχετική υποδομή. Μέσω των ερωτηματολογίων θα υποβάλλονται στο Παρατηρητήριο στοιχεία και σχόλια/προτάσεις από τον πληθυσμό, από την βάση της παραγωγικής πυραμίδας (ήτοι, τις δραστηριοποιούμενες επιχειρήσεις) της περιοχής και από τους επιφορτισμένους να καταχωρίζουν στοιχεία.
- Να σχεδιαστεί/υλοποιηθεί η αυτοματοποιημένη εξακρίβωση των στοιχείων και η δυνατότητα εισόδου στην πλατφόρμα των κατοίκων, επιχειρηματιών και άλλων καταχωριζόντων. Να διασφαλιστεί η εμπιστευτικότητα των παρεχόμενων απαντήσεων, η ανωνυμία των χρηστών, καθώς και η ασφάλεια των στοιχείων. Να διενεργηθούν πιλοτικές δοκιμές, έλεγχοι και οι δέουσες διορθώσεις. Το πρόγραμμα συλλογής στοιχείων να πραγματοποιεί αυτομάτως ελέγχους/συγκρίσεις στα εισαγόμενα στοιχεία και όταν εντοπίζει μεγάλη απόκλιση στα ποσοτικά στοιχεία από το ένα έτος στο επόμενο, να ειδοποιεί τον καταχωρίσαντα να βεβαιώσει ότι δεν έκανε αριθμητικό λάθος.
- Να επιδιωχθεί η δημιουργία προτυποποιημένων αναλυτικών εργαλείων (π.χ., δεικτών) ώστε κάποιες ενδιαφέρουσες διαστάσεις των πληροφοριών να δημιουργούνται και να εμφανίζονται αυτομάτως (άνευ άλλου κόστους) στην ιστοσελίδα προς άμεση ενημέρωση όλων των ενδιαφερομένων. Να οργανωθεί τόσο ο τρόπος επιστημονικής ανάλυσης των στοιχείων και παροχής αναφορών/αναλύσεων στο Δίκτυο και στους σχεδιαστές πολιτικής της περιοχής, όσο και η δημιουργία ενός προσπελασίμου αποθετηρίου μελετών/αναφορών στην ιστοσελίδα του Παρατηρητηρίου για την εύκολη/ανέξοδη ενημέρωση των μελών της ευρύτερης κοινωνίας.
- Να διασφαλιστεί η διαχρονική συνέχεια του εγχειρήματος με τον ορισμό αφενός επιστημονικού υπευθύνου, αφετέρου του Συντονιστικού Οργάνου του Δικτύου ως εποπτικού συμβουλίου του Παρατηρητηρίου. Είναι σκόπιμο στο εποπτικό συμβούλιο να συμμετέχουν οι βασικοί πάροχοι πληροφοριών και οι βασικοί χρήστες των (επεξεργασμένων/αθροισμένων) πληροφοριών της περιοχής. Είναι κρίσιμο οι βασικοί χρήστες να διατυπώσουν τις ανάγκες τους για στατιστική τεκμηρίωση και οι ανάγκες να καλυφθούν όσο το δυνατόν καλύτερα για το καλό της περιοχής. Είναι κρίσιμο οι πάροχοι των πληροφοριών να έχουν λόγο στην χρήση/διάθεση των ανωνυμοποιημένων/αθροισμένων στοι-

χειών (τους) και ιδιοκτησία/εποπτεία του συστήματος/προγράμματος για να αναπτυχθεί αμοιβαία εμπιστοσύνη και διάθεση συνεργασίας. Είναι κρίσιμο να αποφευχθούν συχνοί ανασχεδιασμοί του συστήματος για να μην διογκωθεί το κόστος σε χρόνο και χρήμα.

- Να οριστεί: (α) Η διαδικασία παροχής των αθροισμένων/ανωνυμοποιημένων πληροφοριών (δεδομένων) σε ενδιαφερόμενους αναλυτές (π.χ., άλλους αναλυτές, μεταπτυχιακούς φοιτητές). (β) Η υποχρεωτική υποβολή στην ψηφιακή βιβλιοθήκη (στο αποθετήριο) της ιστοσελίδας αντιγράφων των κειμένων των ανωτέρω αναλυτών που απορρέουν από τα στοιχεία. Έτσι θα διευρυνθεί το διαθέσιμο υλικό αναλύσεων για την τοπική οικονομία που θα μπορούν να αξιοποιηθούν από τους δήμους, τους παραγωγικούς φορείς κ.ά. ενδιαφερομένους της περιοχής.

εξελίξεων σχετικά με την ΤΕΤΚΑ⁸⁶ (καταγραφή στοιχείων καινοτομίας, μέτρηση επιδόσεων, επίτευξη στόχων, τεκμηρίωση κ.τ.τ.), καθώς και (β) την υποστήριξη του έργου του Δικτύου, αλλά και των αποφασιζόντων, με την διενέργεια αναλύσεων, την διάγνωση των αναγκών των επιχειρήσεων, των ανέργων κ.ά. και την αξιολόγηση/ιεράρχηση των προτάσεων. Βλ. ενδεικτικά Prodromidis κ.ά. (2021), Lappas και Prodromidis (2021). Όσο συντομότερο στηθεί, θα λειτουργήσει επ' ωφελεία της περιοχής. Εύλογα, απαιτούνται αρκετά πράγματα (βήματα) για την υλοποίηση. Βλ. Πλαίσιο 13.

⁸⁶ Ενδεχομένως και άλλων χρήσιμων πτυχών για τις οποίες λείπει πληροφόρηση (βλ., ενδεικτικά, Municipality of Karditsa, 2022: 65). Σημειώνεται ότι το παρατηρητήριο θα μπορούσε να συλλέγει/παρακολουθεί, μεταξύ άλλων, στατιστικά στοιχεία: (α) Δημογραφικής και εκπαιδευτικής υφής. (β) Υγείας, ατυχημάτων, θνησιμότητας, υποδομών, ύδρευσης, ποιότητας εδάφους-υδάτων-αέρος, ενεργειακής κ.ά. κατανάλωσης, επεξεργασίας απορριμμάτων/λυμάτων, δασοκάλυψης, έκτασης οικοσυστημάτων. (γ) Απασχόλησης, χρηματοδότησης της επιχειρηματικότητας, παραγωγής-δημιουργίας αξίας-απολαβών, επαγγελματικής προόδου και ευκαιριών. (δ) Διαμονής, μετακινήσεων, κοινωνικών ανισοτήτων, βίας. (ε) Χρήσης τεχνολογιών, τηλεφωνικών, δημοσίων κ.ά. υπηρεσιών. (ς) Ικανοποίησης και ποιότητας ζωής. Πρόκειται για μεγέθη που παρακολουθούν η ΕΕ και ο ΟΗΕ και προτείνονται εδώ με το σκεπτικό ότι κάποια στιγμή η ύπαρξή τους θα διευκολύνει συγκρίσεις με άλλες περιοχές ανά την ΕΕ ή/και χρηματοδοτήσεις. Σημειώνεται, δε, ότι ο Δήμος Καλαμάτας, του οποίου η πρόταση για την επίτευξη μιας κλιματικά ουδέτερης έξυπνης πόλης προσφάτως επελέγη να χρηματοδοτηθεί από την ΕΕ, θέτει στον πυρήνα του σχεδίου ένα τέτοιο παρατηρητήριο προκειμένου να καλύψει πολλά κενά και να επιλύσει σημερινά και μελλοντικά προβλήματα (Municipality of Kalamata, 2022: 69-71).

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

Η πληγείσα, κατά τα έτη 2020 και 2023 από φυσικές καταστροφές, περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας εμφάνιζε το 2018-19, σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές της ΕΕ (περιοχές που εν πολλοίς λειτουργούν στο ίδιο νομικό, ανταγωνιστικό, χρηματοδοτικό, εξαγωγικό και μακροοικονομικό πλαίσιο):

- υψηλή μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων στον τομέα των χρηματοπιστωτικών κ.ά. συναφών δραστηριοτήτων και
- πολύ χαμηλή μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων στους τομείς (α) της γεωργίας-κτηνοτροφίας-δασοκομίας-αλιείας-συναφών δραστηριοτήτων (αθροιστικώς), (β) των μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-επισκευών οχημάτων-παροχής καταλύματος-εστίασης-συναφών δραστηριοτήτων (αθροιστικώς), (γ) των κατασκευών-συναφών δραστηριοτήτων, καθώς και των επαγγελματικών-επιστημονικών-τεχνικών-διοικητικών-υποστηρικτικών-συναφών δραστηριοτήτων (αθροιστικώς).

Στον βαθμό που σχετικά μεγάλο ποσοστό (66%) του απασχολούμενου ανθρώπινου δυναμικού κατενέμετο στους τομείς της γεωργίας κλπ. και των μεταφορών κ.λπ. (τομείς που εμφάνιζαν πολύ χαμηλή μέση παραγωγικότητα στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας σε σχέση με τις άλλες περιοχές της ΕΕ), είναι προφανές ότι λειτουργούσε με υποβέλτιστη αξιοποίηση πόρων. Υπό αυτό το πρίσμα, θα ήταν επιθυμητό να υπάρξει στροφή της εργασίας από τομείς και κλάδους χαμηλής παραγωγικότητας σε τομείς και κλάδους υψηλής παραγωγικότητας, καθώς και βελτίωση της παραγωγικότητας στους δύο πρώτους τομείς, προκειμένου οι τομείς αυτοί να καταστούν ανταγωνιστικότεροι και να λειτουργήσουν περισσότερο ως *δρόμοι ανάπτυξης* της περιοχής.

Επί τούτου σημειώνεται ότι, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, οι περιφερειακές ενότητες Πέλλας και Σερρών, που ομοίαζαν στην υπό εξέταση περιοχή

ως προς την συνολική κατανομή του απασχολούμενου ανθρωπίνου δυναμικού στην παραγωγή, καθώς και άλλα στοιχεία, εμφάνιζαν σχετικά υψηλότερη παραγωγικότητα εργαζομένων τόσο (α) στην γεωργία κ.λπ., και τις μεταφορές κ.λπ. όσο και (β) στις κατασκευές, αντιστοίχως, παρέχοντας έτσι δυνητικά αναπτυξιακά παραδείγματα (παραδείγματα που ήδη υφίστανται και εφαρμόζονται στην χώρα) για την περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας να διερευνήσει και να ακολουθήσει.

Υπό αυτό το πρίσμα, ακόμα και αν οι τρεις αυτοί τομείς (ο πρώτος, ο δεύτερος και πέμπτος κατά σειρά τομείς σε όρους απασχόλησης στην περιοχή) εθεωρούντο *δρόμοι ανάπτυξης* για την περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, είναι σκόπιμο να αναδιοργανωθούν και να στοχεύσουν σε κάτι διαφορετικό, με υψηλότερη προστιθέμενη αξία, καθιστάμενοι *νέοι δρόμοι ανάπτυξης*, προκειμένου να εξυπηρετήσουν την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.

Σε κλαδικό επίπεδο, κατά το 2019, το μεγαλύτερο μέρος του απασχολούμενου ανθρώπινου δυναμικού της περιοχής κατενέμετο:

- (i) στην φυτική-ζωική κ.λπ. παραγωγή, (ii) στο λιανικό εμπόριο, το χονδρικό εμπόριο, την εμπορία-επισκευή μηχανοκινήτων οχημάτων κ.λπ., τις χερσαίες μεταφορές κ.λπ., τα καταλύματα, την εστίαση, (iii) στις εξειδικευμένες κατασκευαστικές δραστηριότητες (ήτοι, κλάδους των τριών τομέων υπό τα στοιχεία (α)-(β) πιο πάνω), καθώς και
- (iv) στην βιομηχανία τροφίμων, (v) στις νομικές-λογιστικές δραστηριότητες, τις αρχιτεκτονικές κ.ά. δραστηριότητες, (vi) στην δημόσια διοίκηση-άμυνα κ.λπ., την εκπαίδευση, την ανθρώπινη υγεία, (vii) σε άλλες προσωπικές υπηρεσίες μη εμπορεύσιμες σε πληθυσμούς που ευρίσκοντο/ ευρίσκονται σε κάποια απόσταση από την περιοχή.

Με την εξαίρεση του κλάδου υπό το στοιχείο (iii), οι προαναφερθέντες κλάδοι, καθώς και η πλειονότητα των μικρότερων (σε όρους απασχόλησης) κλάδων της περιοχής εμφάνιζαν χαμηλότερο κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο από ό,τι ίσχυε κατά μέσο όρο στον ίδιο κλάδο πανελλαδικώς. Ενδέχεται, λοιπόν, να χαλαίνουν σε κάποιες πτυχές πωλήσεων.

Σε αντιδιαστολή, οι εξειδικευμένες κατασκευαστικές δραστηριότητες, καθώς και επτά τοπικώς μικρότεροι κλάδοι –οι κλάδοι (viii) των διοικητικών δραστηριοτήτων γραφείου και της γραμματειακής υποστήριξης κ.λπ.,

των κτηνιατρικών δραστηριοτήτων, της κατασκευής προϊόντων από ελαστικό-πλαστικές ύλες, (ix) της ποτοποιίας, της αποθήκευσης και της υποστήριξης των μεταφορών, (x) της κοινωνικής μέριμνας άνευ παροχής καταλύματος, καθώς και των κεντρικών γραφείων-παροχής συμβουλών διαχείρισης (έκαστος της τάξεως των 10-50, 50-100 ή 100-150 εργαζομένων, αντιστοίχως)– μεσοσταθμικώς εμφάνιζαν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο από ό,τι εμφάνιζε ο κλάδος στο σύνολο της χώρας. Άρα λειτουργούσαν αποδοτικότερα σε όρους πωλήσεων από ό,τι λειτουργούσαν (κατά μέσο όρο) στην υπόλοιπη χώρα.

Επίσης, δύο τοπικώς μεγάλοι κλάδοι (της εστίασης και της ανθρώπινης υγείας),⁸⁷ δύο τοπικώς μεσαίου μεγέθους κλάδοι (της βιομηχανίας τροφίμων και των καταλυμάτων)⁸⁸ και δύο τοπικώς μικροί κλάδοι (της ποτοποιίας και της κατασκευής προϊόντων από ελαστικό-πλαστικές ύλες),⁸⁹ συγχρόνως ήταν από τους ασφαλέστερους πανελλαδικώς ως προς την απόδοση των επενδύσεων σε ανθρώπινο και κατασκευασμένο κεφάλαιο, το οποίο συνηγορεί υπέρ της αύξησης των πόρων σε αυτούς.

Οι λοιποί κλάδοι (από την φυτική-ζωική κ.λπ. παραγωγή ως τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες κ.ο.κ.) ήταν λιγότερο ασφαλείς πανελλαδικώς ως προς την απόδοση των επενδύσεων σε ανθρώπινο ή/και κατασκευασμένο κεφάλαιο. Ο Πίνακας 15, πιο πάνω, παρέχει έναν δυνητικά χρήσιμο οδηγό όσον αφορά στο ποιος τύπος κεφαλαίου ή εργασίας ποιου κλάδου θα μπορούσε υπό κανονικές συνθήκες, *ceteris paribus*, προ του 2020, να αυξηθεί ή μειωθεί προκειμένου να επιτευχθεί διεύρυνση της προστιθεμένης αξίας. (Λ.χ., η αύξηση αρκετών τύπων κεφαλαίου για την παραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος επιδρά θετικά στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας (35). Αυτή είναι μια πολύ χρήσιμη πληροφορία τόσο για την επιχειρούμενη στροφή στην ανανεώσιμες πηγές ενέργειες όσο και τον αναπτυξιακό σχεδιασμό.) Εναλλακτικώς, σε όλους αυτούς τους κλάδους, η οργάνωση (ο συνδυασμός) του ανθρώπινου και κατασκευασμένου κεφαλαίου (ο τρόπος διαχείρισης του δεύτερου από το πρώτο) είναι σκόπιμο να βελτιωθεί. Προφανώς, το πώς αυτό θα επιχειρηθεί,

⁸⁷ Υπό τα στοιχεία (ii) και (vi), ανωτέρω.

⁸⁸ Υπό τα στοιχεία (iv) και (ii), ανωτέρω.

⁸⁹ Υπό τα στοιχεία (ix) και (viii), ανωτέρω.

είτε στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας είτε αλλού, ανάλογα με το αποτέλεσμα, μπορεί να είναι προς μίμηση ή προς αποφυγή.

Για την μείωση/αποφυγή λαθών και αστοχιών, η πρόσβαση σε καλή πληροφορόφορηση αναφορικά με τι νέο ή διαφορετικό έχει ήδη επιχειρηθεί/δοκιμαστεί και τι έχει λειτουργήσει και υπό ποιες συνθήκες μπορεί να είναι εξαιρετικά χρήσιμη. Αυτή την εποχή, με ευρωκοινωνική και άλλη χρηματοδότηση, μέσα από αξιόπιστες δράσεις των προγραμμάτων *YES!*, *H2020* και *Erasmus*, η ANKA δικτυώνει νέους με μέντορες και συμβάλλει στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων και την τόνωση του στοιχείου της επιχειρηματικότητας στην περιοχή. Συμπληρωματικά σημειώνεται ότι υφίστανται επιτυχημένα υποδείγματα υποστήριξης της καινοτομίας, ιδίως στον πρωτογενή τομέα, τα οποία έχουν επίσης αναπτυχθεί με ευρωκοινωνική υποστήριξη/χρηματοδότηση. Παραλλαγές αυτών θα μπορούσαν πιλοτικά να δοκιμαστούν/επιχειρηθούν στους ίδιους ή άλλους τομείς στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας ή την περιφέρεια Θεσσαλίας.

Σημειώνεται ότι ο μεγαλύτερος κλάδος της περιοχής (ο κλάδος της φυτικής-ζωικής κ.λπ. παραγωγής), οι δύο προαναφερθέντες μεσαίου μεγέθους κλάδοι (οι κλάδοι της βιομηχανίας τροφίμων και των καταλυμάτων), οι δύο προαναφερθέντες μικροί κλάδοι (οι κλάδοι της ποτοποιίας και της κατασκευής προϊόντων από ελαστικό-πλαστικές ύλες), καθώς και κάποιες υπηρεσίες που ενδεχομένως μπορούν να παρασχεθούν εξ αποστάσεως, παράγουν ή δύνανται να παράγουν εξαγωγίμα προϊόντα: Αγαθά ή υπηρεσίες που μπορούν να σταθούν στον διεθνή ανταγωνισμό και να ζητηθούν/καταναλωθούν από εξωχώριες αγορές:

- Επιτρέποντας την αύξηση του τοπικού/εθνικού εισοδήματος. Σε αντιδιαστολή, τα αγαθά και οι υπηρεσίες που καταναλώνονται τοπικώς/εγχωρίως, εκ των πραγμάτων αποφέρουν/δημιουργούν εισόδημα ανάλογο των (σχετικά πεπερασμένων) δυνατοτήτων των τοπικών/εγχωρίων αγοραστών, δηλ., του τοπικού/εγχωρίου πληθυσμού.
- Αποφέροντας το συνάλλαγμα που είναι απαραίτητο για την απόκτηση (εισαγωγή) όσων προϊόντων δεν παράγονται εγχωρίως.

Υπό αυτή την πολυπρισματική οπτική και μη διαθέτοντας άλλα στατιστικά στοιχεία για συνυπολογισμό, δεν υφίσταται ένας προφανής δρόμος ανά-

πτυξης της περιοχής. Οι μεγάλοι τομείς, καθώς και μεγάλοι ή οι περισσότεροι κλάδοι οικονομικών δραστηριοτήτων της περιοχής δεν επιδεικνύουν (ταυτοχρόνως) υψηλή παραγωγικότητα εργαζομένων σε ευρωκοινωνικό επίπεδο, υψηλό κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο σε εγχώριο επίπεδο, εξωστρέφεια, καθώς και θετική απόδοση επενδύσεων σε κεφάλαιο και εργασία πανελλαδικώς· ενώ οι λίγοι κλάδοι που ικανοποιούν αυτές τις προϋποθέσεις είναι πολύ μικροί, με αποτέλεσμα να μην είναι ακόμη σε θέση να *σηκώσουν* την τοπική οικονομία.

Σε πολύ μικροοικονομικό επίπεδο –συγκεκριμένα, σε επίπεδο επιχείρησης/οργανισμού– αν κάποιος εκ των συντελεστών (παραγωγών, επιχειρηματιών, στελεχών, εργαζομένων) εξοικειωθεί με τις διεθνώς βέλτιστες πρακτικές στον κλάδο τους και αναπτύξουν τις ικανότητές τους για:

- να εντοπίζουν και να καλύπτουν κενά ή/και
- να παράγουν και να προάγουν προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας σε ώριμες ή αναπτυσσόμενες αγορές,

τότε ενδέχεται να *χαράξουν/παράσχουν νέους δρόμους ανάπτυξης* (αγροτικούς, τουριστικούς, ψηφιακούς, εμπορικούς, μεταποιητικούς ή άλλους) για την περιοχή, ώστε οι επιχειρήσεις/οργανισμοί τους και η απασχόληση σε αυτές/αυτούς να μακροημερεύσουν, η δε περιοχή να ευημερήσει.

Μια τέτοια εξέλιξη θα επιτρέψει:

- στον αγροδιατροφικό τομέα της περιοχής ή, ορθότερα, σε τμήματα του αγροτικού κλάδου και της βιομηχανίας τροφίμων-ποτοποιίας, στον οποίο/στα οποία (α) η μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων και (β) ο κύκλος εργασιών ανά απασχολούμενο σε σχέση με το κόστος, θα βελτιωθούν,
- σε ένα διευρυνόμενο θεματικά και με στρατηγική κατεύθυνση τουριστικό τομέα, οποίος, αφενός θα δημιουργήσει γύρω από τα καταλύματα ένα πλέγμα δεσμών και βιωμάτων με την εστίαση, τον αγροτικό τομέα, τα μουσεία, τις τέχνες, την διασκέδαση, την φύση και την παράδοση, αφετέρου θα βελτιώσει την μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων και τον κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο σε σχέση με το κόστος,
- σε υπηρεσίες που θα διευρύνουν την μέση παραγωγικότητα των εργαζομένων και τον κύκλο εργασιών τους ανά απασχολούμενο σε σχέση με το κόστος, προβαίνοντας σε (α) εξ' αποστάσεως δραστηριότητες (εμπορικής,

λογιστικής, εκπαιδευτικής, επιχειρηματικο-συμβουλευτικής, γραμματειακής υποστήριξης ή άλλης υφής), καθώς και (β) υποστήριξη ευρύτερων στρατηγικών ή/και (γ) κάλυψη κενών αφενός της τοπικής αγοράς, αφετέρου καταναλωτών ή παραγωγών από άλλες περιφερειακές ενότητες, να λειτουργήσει/λειτουργήσουν πληρέστερα ως *δρόμος ή ως δρόμοι ανάπτυξης* της περιοχής.

Επίσης, ενδέχεται ρόλο ή σημαντικό ρόλο να διαδραματίσουν: (i) ο κατασκευαστικός τομέας (αν βελτιωθεί το πλαίσιο χρήσεων γης και το πλαίσιο εκδόσεων οικοδομικών αδειών), (ii) ο κλάδος των χερσαίων μεταφορών και αποθήκευσης-υποστήριξης των μεταφορών (αν επιτραπεί στον κατασκευαστικό κλάδο να δημιουργήσει συναφείς υποδομές), (iii) ο χρηματοπιστωτικός κλάδος (αν υποστηρίζει τους προαναφερθέντες κλάδους και επιτυχημένες και καινοτόμες επιχειρήσεις να διευρύνουν την παραγωγικότητα και εξωστρέφειά τους και το τοπικό κετά κεφαλήν ΑΕΠ), καθώς και (iv) μικροί κλάδοι με καλές επιδόσεις (όπως ο κλάδος κατασκευής προϊόντων από ελαστικό-πλαστικές ύλες, καθώς και άλλοι που, όπως ήδη αναφέρθηκε, επιδεικνύουν υψηλό κύκλο εργασιών ανά απασχολούμενο).

Εν τω μεταξύ, δαπάνες (τοπικώς διενεργούμενες δαπάνες) στην εκπαίδευση –περιλαμβανομένης της κατάρτισης/βελτίωσης/εξειδίκευσης του ανθρώπινου/στελεχιακού δυναμικού– καθώς και για την εγκατάσταση-ανάπτυξη ετερόδικων οργανισμών, αναμένεται να έχουν υψηλές (θετικές) πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην περιοχή και την χώρα. (Βλ. Πίνακα 16.)

Το ήδη δρομολογημένο εγχείρημα δημιουργίας μιας μάζας ειδικών –ενδεχομένως κρίσιμης μάζας ειδικών– στα πανεπιστημιακά τμήματα της περιοχής σε θέματα τροφίμων-διατροφής, κτηνιατρικής, δασολογίας-ξύλου, δημόσιας και ενιαίας υγείας, ίσως και νέων θεμάτων, εκτιμάται ότι θα λειτουργήσει υποστηρικτικά για την ανάπτυξη των συναφών κλάδων.

ΜΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΑΥΞΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

Η περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας είναι αγροτική περιοχή και το υφιστάμενο πλαίσιο είναι προσανατολισμένο στην διατήρηση του αγροτοπαραγωγικού χαρακτήρα της. Τα στοιχεία αυτά δεν αλλάζουν –τουλάχιστον, δεν αλλάζουν άρδην ακαριαία. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει αναπτυξιακό πρόβλημα το οποίο είναι σκόπιμο να λυθεί.

Από την ανάλυση που διενεργείται στο Κεφάλαιο 3 διαπιστώνεται ότι πολλά αγροτικά προϊόντα, στα οποία οι παραγωγοί της περιοχής δίνουν έμφαση, παράγονται αποδοτικότερα σε άλλα μέρη της χώρας, όπως στην (επίσης περικλειστη) περιφερειακή ενότητα Πέλλας που ομοιάζει πολύ από πλευράς δυναμικού. Υπό αυτό το πρίσμα είναι εύλογο να υπάρχουν (α) περιθώρια αύξησης της παραγωγής και διάθεσης/πώλησής της, καθώς και (β) ημεδαπά αναπτυξιακά παραδείγματα που οι παραγωγοί στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας θα ήταν σκόπιμο (μετά από ιδιαίτερη εξέταση/μελέτη) να προσαρμόσουν/ακολουθήσουν.

Το ερευνητικό εύρημα του Κεφαλαίου 4, ότι κατά την περίοδο (όχι της μακροχρόνιας οικονομικής ύφεσης που έπληξε την κοινωνία και την χώρα, αλλά) της οικονομικής ανάκαμψης (συγκεκριμένα, στην διάρκεια του έτους 2019) υπήρξε τεχνολογική οπισθοδρόμηση στην φυτική παραγωγή της περιοχής, είναι ανησυχητικό. Φανερώνει ότι είναι σκόπιμο να επιχειρηθεί για μια ακόμα φορά, ίσως ύστατη, μια δράση αγροτικής ανασυγκρότησης και εξοικείωσης των παραγωγών –τουλάχιστον όσων παραγωγών ενδιαφέρονται– με τις νέες πρακτικές, ιδίως, την βελτίωση των δεξιοτήτων, προκειμένου η αξιοποίηση της καινοτομίας –όπως των νέων ψηφιακών τεχνολογιών– να ριζώσει καλύτερα και να αποδώσει καρπούς.

Η σύζευξη της αγροτικής παραγωγής με την δραστηριότητα άλλων κλά-

δων είναι σήμερα αυτονόητη. Αν είναι χρήσιμη η παρουσία κάποιων μονάδων τυποποίησης/συσσκευασίας/μεταποίησης για την διατήρηση ή προσθήκη αξίας (όπως συμβαίνει στην περιφερειακή ενότητα Πέλλας), ας επιχειρηθεί να αξιοποιηθεί το υφιστάμενο βιομηχανικό πάρκο κοντά στο αεροδρόμιο και ας προστεθεί σιδηροδρομική σύνδεση σε αυτό. Η εγκατάσταση τέτοιων μονάδων στο πάρκο και, ιδίως, η ύπαρξη ενός κέντρου μεταποίησης εκτιμάται ότι θα διευρύνει την δυνατότητα συνεργειών με το πανεπιστημιακό τμήμα επιστήμης τροφίμων και διατροφής για την δημιουργία εξειδικευμένων κατηγοριών τροφίμων προς συγκεκριμένες υποαγορές. Η, δε, ύπαρξη ενός κέντρου μεταποίησης, αλλά και *logistics* (αποθήκευσης/φόρτωσης/μεταφόρτωσης/σύγχρονης εφοδιαστικής) με δυνατότητες πολυτροπικής προώθησης (οδικώς, σιδηροδρομικώς, αεροπορικώς), εκτός αστικού ιστού, αφενός συνιστά καινοτομία για την περιοχή, αφετέρου θα είναι πολλαπλώς χρήσιμη για την ανάπτυξη.

Όπως σημειώθηκε στο Κεφάλαιο 5, η υφιστάμενη βιομηχανική περιοχή δεν είναι ελκυστική. Από την άλλη υπάρχουν σοβαροί λόγοι που βιομηχανικές περιοχές υφίστανται και προτείνονται διεθνώς (ΟΗΕ: UNIDO, 2019). Είναι, λοιπόν, σκόπιμο είτε ο χώρος να εκσυγχρονιστεί και λελογισμένα να υποστηριχτεί στην προσέλκυση επιχειρήσεων που θα παραμείνουν στην περιοχή (*επιστρέφοντας* μεσο-μακροχρονίως σε όρους ανάπτυξης την όποια σημερινή υποστήριξη), είτε να επιτραπεί σε ανταγωνιστικά σχήματα να προσελκύσουν καινοτόμες και άλλες επιχειρήσεις σε άλλη ζώνη για να αναταχθεί μέσω αυτής (της άλλης ζώνης) παραγωγικά η περιοχή. Ένα συμπληρωματικό σχήμα θα ήταν η δημιουργία ενός βιοτεχνικού πάρκου-θερμοκοιτίδας, με την σύμπραξη φορέων από την Περιφέρεια, τον Δήμο Καρδίτσας, την Συνεταιριστική Τράπεζα, το Επιμελητήριο, κοντά στην πόλη της Καρδίτσας, ώστε να προσελκύσει μικρές βιοτεχνικές επιχειρήσεις. Με τον τρόπο αυτό οι εν λόγω επιχειρήσεις θα μπορούν να λειτουργούν με άμεση πρόσβαση στις υπηρεσίες της πόλης, αλλά και να προσλάβουν προσωπικό που θα μεταβαίνει με μικρό κόστος μετακίνησης. Όταν μια επιχείρηση αναπτυχθεί, θα μπορεί να εγκατασταθεί στο υφιστάμενο βιομηχανικό πάρκο. Προχωρούμε με την υπόθεση ότι είναι εφικτό να αξιοποιηθεί η υφιστάμενη επένδυση (το πάρκο) στην περιοχή· τα δε υφιστάμενα φωτοβολταϊκά, ίσως να είναι σκόπιμο, να χωροθετηθούν σε πιο περιθωριακές ως προς την χρήση γαίες.

Διακλαδική σύζευξη και υποστήριξη της ζήτησης φαίνεται να χρειάζεται

και ο τουριστικός τομέας της περιοχής, καθώς υστερεί στην δημιουργία αξίας. Συγκεκριμένα, εξετάζοντας στο Κεφάλαιο 3 τις εξελίξεις ως το 2019, διαπιστώνεται ότι η επίτευξη περισσότερων αφίξεων/διανυκτερεύσεων και μεγαλύτερης πληρότητας ανά κατάλυμα, γενικά δεν μεταφράζεται στην δημιουργία (μεσοσταθμικώς) περισσότερης αξίας σε σχέση με το μέσο κατάλυμα στην περιφερειακή ενότητα που ομοιάζει περισσότερο με την περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας. Τίθεται λοιπόν θέμα διαμόρφωσης μιας συνεκτικής στρατηγικής για την ενίσχυση του τοπικού τουρισμού και την διεύρυνση της συμβολής ποικίλων κλάδων στον τομέα της φιλοξενίας, η οποία σκιαγραφείται στο Κεφάλαιο 5.

Παρομοίως, τίθεται θέμα:

- Διαμόρφωσης μιας νέας στρατηγικής για την συμβολή του εμπορικού κόσμου στην διεύρυνση του τοπικού ΑΕΠ. Προτείνεται η νέα στρατηγική να αξιοποιεί τα πεδία που δεν προσδιορίζονται από την κεντρική κυβέρνηση ή άλλους, να εντάσσεται (να συνδιαμορφώνει και να συνδιαμορφώνεται από) και να λειτουργεί υποστηρικτικά στην ευρύτερη αναπτυξιακή στρατηγική της περιοχής, καθώς και να επιδιώκει να ικανοποιεί την μη καλυπτόμενη ζήτηση άλλων περιοχών. Στο Κεφάλαιο 3 δίδονται κάποια τέτοια παραδείγματα.
- Αλλαγής του υφιστάμενου πλαισίου χρήσεων γης και έκδοσης οικοδομικών αδειών, προκειμένου ο κατασκευαστικός τομέας να ανακάμψει και να δημιουργηθούν πρόσθετα μεταποιητικά και εμπορικά καταστήματα ή κέντρα, αποθηκευτικοί, ψυχαγωγικοί και άλλοι χώροι για να επιτευχθεί μια πιο πολύπλευρη, οικονομική ανάπτυξη.

Επίσης είναι σκόπιμο να δοθούν ευκαιρίες σε μικρούς (τοπικώς) κλάδους και τομείς. Εξ αυτών, οι κλάδοι της κατασκευής προϊόντων από ελαστικό-πλαστικές ύλες και της ποιοποιίας (αμφότεροι συνιστούν δυνητικώς χρήσιμες περιπτώσεις διαφορισμού του προϊόντος της περιοχής και εξέλιξης του μεταποιητικού τομέα), καθώς και άλλοι που αναφέρονται στο Κεφάλαιο 4 (4.2, στοιχείο (ζ)), φαίνεται να λειτουργούν αποδοτικά (ή να διαθέτουν κάποιο πλεονέκτημα) ως προς τις πωλήσεις. Ο δε τομέας των χρηματοπιστωτικο-ασφαλιστικών δραστηριοτήτων φαίνεται να λειτουργεί με υψηλή παραγω-

γικότητα.⁹⁰ Υπό αυτό το πρίσμα ίσως οι ανωτέρω κλάδοι και τομείς να έχουν περισσότερες αντοχές από άλλους και, αν βελτιώσουν τις προοπτικές τους μέσω προγραμμαμάτων για την ανάπτυξη και επιχειρηματικότητα ή μέσω άλλων δράσεων προκειμένου τα στελέχη τους να καταστούν αποτελεσματικότερα, τότε ενδέχεται να μακροημερεύσουν· κάποιος, δε, κλάδος ή τομέας να μπορέσει να λειτουργήσει ως νέος, δυναμικός δρόμος ανάπτυξης της περιοχής.

Στον βαθμό που η θεσσαλική RIS3 υποστηρίζει την έρευνα-καινοτομία στον αγροδιατροφικό τομέα, την διαχείριση του περιβάλλοντος, την παραγωγή-εξοικονόμηση ενέργειας, καθώς και κάποιες πτυχές τουρισμού, ίσως θα ήταν σκόπιμο να συμπεριληφθούν και να συμβάλλουν στην συγκεκριμένη περιφερειακή στόχευση (α) η ποιοποιία, οι κτηνιατρικές δραστηριότητες και (β) κάποια επιχειρηματικά σχήματα που δραστηριοποιούνται σε αυτά τα πεδία και φαίνεται να λειτουργούν αποδοτικά. Λ.χ. ομόρρυθμες εταιρείες στην βιομηχανία τροφίμων, εταιρείες περιορισμένης ευθύνης στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος κ.ά., ατομικές επιχειρήσεις στην συλλογή-επεξεργασία αποβλήτων και ανάκτηση υλικών (κυκλική οικονομία).⁹¹

Λαμβάνοντας υπ' όψιν τον προ πανδημίας και προ ενεργειακής κρίσης τρόπο λειτουργίας της οικονομίας της χώρας, βάσει των ερευνητικών ευρημάτων που παρατίθενται στο Κεφάλαιο 4 , ένα εύλογο σενάριο ανάπτυξης της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας (σενάριο που αποσκοπεί στην προετοιμασία των μέσων παραγωγής βραχυ-μεσοχρονίως και, εν συνεχεία, την αξιοποίηση αυτών των μέσων για πιο αποδοτική παραγωγική διαδικασία σε πιο μακροχρόνιο ορίζοντα) θα μπορούσε να περιλαμβάνει δαπάνες:

- Στην εκπαίδευση, καθώς και για την εγκατάσταση-ανάπτυξη ετερόδικων οργανισμών (όπως μιας ευρωκοινωνικής υπηρεσίας ή ενός διαβαλκανικού κέντρου). Αμφότερα αναμένεται να έχουν υψηλές (θετικές) πολλαπλασιαστικές επιδράσεις.

⁹⁰ Δυστυχώς τα διαθέσιμα στοιχεία είναι σχετικά πενιχρά, με αποτέλεσμα να μην επιτρέπουν την πολύπλευρη εξέταση κάθε κλάδου. Στην συνέχεια προβαίνουμε σε μια πρόταση ώστε στο μέλλον να υφίστανται περισσότερα στοιχεία και, συνεπώς, διευρυμένες δυνατότητες αναλύσεων για την περιοχή.

⁹¹ Αναλόγως μπορούμε να επιχειρηματολογήσουμε για συμμετοχή στην εθνική RIS3 σε επόμενη φάση, καθότι ενδέχεται οι συνέργειες να είναι ευκολότερες για τις τοπικές μονάδες σε περιφερειακό επίπεδο, σε σχέση με το εθνικό (ή υπερεθνικό) επίπεδο.

- Για την αύξηση/βελτίωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου (α) σε δραστηριότητες απασχόλησης, σε ασφαλιστικές-αντασφαλιστικές-συνταξιοδοτικές υπηρεσίες, σε υποστηρικτικές υπηρεσίες προς τις χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες, στην ανάπτυξη εισροών ανανεώσιμης παραγωγής ενέργειας και μέσωσων εξοικονόμησης ενέργειας, την συλλογή-επεξεργασία-παροχή ύδατος, τις αεροπορικές μεταφορές, τις τηλεπικοινωνίες (που συνδέονται με υψηλούς συντελεστές), καθώς και (β) στην εμπορία-επισκευή οχημάτων, την αποθήκευση κ.λπ., σε γεωπονικές και κτηνιατρικές υπηρεσίες, στην συλλογή-επεξεργασία-παροχή ύδατος (που αφενός συνδέονται με την οικονομία της περιοχής, αφετέρου εμφανίζουν χαμηλότερους συντελεστές σε εθνικό επίπεδο).
- Για την αύξηση/βελτίωση του κεφαλαίου στην κατασκευή ηλεκτρολογικού εξοπλισμού, παραγωγή μηχανοκίνητων οχημάτων-ρυμουλκούμενων/ημιρυμουλκούμενων οχημάτων, επισκευή και εγκατάσταση μηχανημάτων και εξοπλισμού, εκτύπωση (λογοτεχνίας, συγγραμμάτων, άλλων εκδόσεων) και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων (όπως CD με μουσική κ.ά.), παραγωγή επίπλων, μουσικών οργάνων και παιχνιδιών από ξύλο κ.ά. υλικά, κοσμημάτων, αθλητικών ειδών, ιατρικών-οδοντιατρικών οργάνων-προμηθειών κ.ά. (καθότι συνδέονται με υψηλούς συντελεστές),
- Για την αύξηση/βελτίωση του ανθρωπίνου και κατασκευασμένου κεφαλαίου στις χερσαίες μεταφορές (οδικές, σιδηροδρομικές, μέσω αγωγών), τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, το χονδρικό-λιανικό εμπόριο και τα καταλύματα-εστίαση (που συνδέονται με την οικονομία της περιοχής, αν και εμφανίζουν χαμηλότερους συντελεστές σε εθνικό επίπεδο).

Όλες αυτές οι περιπτώσεις δυνητικά εισφέρουν στην ανάπτυξη της περιοχής. Για την εκτίμηση των πιθανοτήτων ως προς ποια επιλογή είναι σε θέση να καταστεί δρόμος ανάπτυξης απαιτούνται συγκρίσεις βάσει περισσότερων πληροφοριών (δεδομένων και κριτηρίων). Στους λοιπούς κλάδους, (όπως λ.χ., αυτούς που συνδέονται με κλωστοϋφαντουργικές ίνες και ένδυση, την κυκλική οικονομία κ.ά.) η πρόκληση είναι μεγαλύτερη, καθότι ο υφιστάμενος τρόπος λειτουργίας και οι επιδόσεις τους στην χώρα μας γενικώς υπολείπο-

νται σε όρους συμβολής στην προσθήκη προϊόντος, με αποτέλεσμα η συνέχισή τους να απαιτεί *αλλαγή παραδείγματος*.⁹²

Η τελευταία διαπίστωση συνηγορεί υπέρ της πρότασης δημιουργίας ενός κέντρου πληροφόρησης (παρατηρητηρίου) με σκοπό την συνεχή ή περιοδική συλλογή στοιχείων για (α) προϊόντα, κλάδους/τομείς, την τοπική επιχειρηματικότητα και τεχνολογία, την δημιουργία και μεταφορά καινοτομίας, την προσθήκη αξίας και βελτίωση της αλυσίδας αξίας-εφοδιαστικής αλυσίδας κ.ά., (β) τις ανάγκες των επιχειρήσεων, ανέργων κ.ά. τμημάτων του πληθυσμού, (γ) την αξιολόγηση/ιεράρχηση των προτάσεων πολιτικής κ.ά.: κρίσιμων στοιχείων που δεν συλλέγονται στο επιθυμητό χωρικό, προϊόντικό ή άλλο επίπεδο και δεν υφίστανται τώρα. Με τον τρόπο αυτό μελλοντικές αναλύσεις για την περιοχή θα έχουν πρόσβαση σε περισσότερα και πληρέστερα στοιχεία.

Συμπληρωματικά προτείνεται:

- Η ίδρυση ενός Δικτύου που θα φέρει υπό μία στέγη/δομή (μια μόνιμη στρογγυλή τράπεζα) και σε τακτική συνεννόηση αυτοδιοίκηση, παραγωγικούς και άλλους τοπικούς φορείς, εκπαιδευτικά και ερευνητικά κέντρα, ειδήμονες, φορείς της κεντρικής κυβέρνησης κ.ά. με σκοπό να προάγει (α) την επιχειρηματικότητα, τη χρήση νέων τεχνολογιών και την ανάπτυξη της περιοχής με την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών, την συγκρότηση δεξαμενών σκέψης, ομάδων εργασίας, τομεακών ή κλαδικών (υπο)δικτύων κ.ά. τρόπους, καθώς και (β) τον αναπτυξιακό σχεδιασμό/ανασχεδιασμό και την προετοιμασία/ωρίμανση αναπτυξιακών πολιτικών. Οι διαβουλευτικές/προπαρασκευαστικές/συνεργατικές αυτές διαδικασίες και η ώσμωση, γενικά, λείπουν από την κοινωνία μας.
- Η δημιουργία τομεακών δικτύων για την προαγωγή της καινοτομίας στο πρότυπο δικτύων που χρηματοδοτεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στον αγροτικό τομέα και την δασοκομία.
- Η παροχή πόρων στην ANKA προκειμένου να έχει την δυνατότητα να στηρίξει περισσότερα σχήματα νέων καινοτόμων επιχειρήσεων.
- Η δημιουργία (α) ενός κέντρου εξαγωγών για την υποστήριξη της ζήτησης

⁹² Με αυτό το σκεπτικό, αν επιδιωχθεί η δημιουργία/προσέλκυση μιας νηματοργίας στην περιοχή, είναι σκόπιμο να διασφαλιστεί ότι αυτή θα λειτουργεί με πολύ διαφορετικό τρόπο (πολύ αποδοτικότερα) από ότι ο υπόλοιπος κλάδος 13.

των προϊόντων της περιοχής και (β) ενός κέντρου σχεδιασμού-υλοποίησης μιας πολυκλαδικής στρατηγικής για τον τουρισμό.

Εφόσον η περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας είναι λειτουργικά κερματισμένη, το πιθανότερο είναι η ευεργετική διάχυση των παρεμβάσεων/αλλαγών καθ' όλο το μήκος και πλάτος της περιοχής να μην είναι πλήρως εφικτή. Αν επιδίωξη είναι το μέρισμα της προόδου από την αναπτυξιακή πρωτοβουλία να γίνει αντιληπτό από –και να ωφελήσει– περισσότερους, τονώνοντας έτσι την διάθεση συμμετοχής της κοινωνίας στην ανάπτυξη της περιοχής, τότε είναι σκόπιμο: (i) Κάποιες παρεμβάσεις να διενεργηθούν εκτός του χωρικού σχηματισμού του πυρήνα και των παρυφών της πόλεως της Καρδίτσας: στην Αργιθέα, το Μουζάκι, τον Παλαμά κ.ά. (βλ. Χάρτη 2B).⁹³ (ii) Να αναληφθούν δράσεις και οδικά-ψηφιακά-άλλα έργα που θα αποσκοπούν στην σύνδεση-αλληλεξάρτηση-λειτουργική ενοποίηση της περιοχής (ήτοι της σύνδεσης της Αργιθέας, του Μουζακίου, του Παλαμά κ.ά. με την οικονομική ζώνη της πόλεως της Καρδίτσας), ώστε μελλοντικώς, με ολιγότερους πόρους, τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα να καλύπτουν μεγαλύτερη έκταση: ιδανικά, να φτάνουν παντού στην περιφερειακή ενότητα.

Στον βαθμό που η δημιουργία αξίας (πλούτου) θα καταστήσει την περιοχή ελκυστική στους κατοίκους της και, ενδεχομένως, σε τρίτους, είναι πολύ πιθανό –παράλληλα με τις ευρύτερες παρεμβάσεις που θα λάβει η κεντρική και περιφερειακή διοίκηση για το δημογραφικό– να υπάρξει συγκράτηση/ανάκαμψη του πληθυσμού. Η, δε, οικονομική ανάπτυξη θα επιτρέψει την αντιμετώπιση κοινωνικών και περιβαλλοντικών θεμάτων, την βελτίωση των συνθηκών ζωής και, κατ' επέκταση την αειφόρο ανάπτυξη, ανάλογα με τις προτεραιότητες που θα διέπουν τις αυριανές/μεθαυριανές κοινότητες της περιοχής. Ωστόσο οι νέες βάσεις αυτής της ανάπτυξης είναι απαραίτητο να τεθούν σήμερα.

Η προβληματική διασύνδεση του δυτικού μέρους της περιοχής με τις όμορες περιφερειακές ενότητες καταδεικνύει την ανάγκη έργων υποδομών σε

⁹³ Ενδεικτικά αναφέρεται η ερευνητικής, περιβαλλοντικής και οικονομικής υφής πρόταση για την δημιουργία τραπέζης φυτικού γενετικού υλικού στην Αργιθέα που είχε διατυπωθεί κατά το πρόσφατο παρελθόν (βλ. Αναπτυξιακή Καρδίτσας, 2016: 78). Από κοινού με άλλες προτάσεις, ενδεχομένως να μπορούσε να ενσωματωθεί στον (και να συμπληρώσουν τον) σχεδιασμό.

αυτό: έργων που θα δώσουν αναπτυξιακή πνοή και στις γειτνιαζουσες περιοχές, ενισχύοντας τους οικονομικούς και άλλους δεσμούς. Στο, δε, πλαίσιο του στεγαστικού προγράμματος για αιτούντες διεθνούς προστασίας (πρόσφυγες), στον βαθμό που υφίσταται έλλειψη εργατικού δυναμικού στην περιοχή (ιδιαίτερος στον αγροτικό τομέα), θα μπορούσε να προβλεφθεί η πρόσληψη εργατικού δυναμικού εκ των προσφύγων που επιθυμούν να ενταχθούν στο εργατικό δυναμικό και ενδεχομένως ήδη ψάχνουν εργασία. Με αυτό τον τρόπο η τοπική κοινωνία θα ωφεληθεί από την κάλυψη των ελλείψεων σε εργατικό δυναμικό, ενώ οι ίδιοι οι πρόσφυγες θα επωφεληθούν τα μέγιστα ψυχολογικά, κοινωνικά και οικονομικά μέσω της καλύτερης ενσωμάτωσης, ακόμα και εάν επιλέξουν να μεταβούν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα για να ζήσουν.

Ολοκληρώνοντας την μελέτη και επιστρέφοντας νοερώς στο σημείο εκκίνησης της, διδασκόμενοι από την εμπειρία του «Ιανού» και του «Daniel» (Δανιήλ) (αλλά και από πλήθος παρεμφερών συμβάντων και εμπειριών ανά την υφήλιο τελευταίως), προκειμένου να προστατευθούν ζωές και περιουσίες, να διατηρηθούν τα υφιστάμενα και, εν συνεχεία, όσα χτιστούν/δημιουργηθούν –η ανάπτυξη και ευημερία εν γένει– οι συγγραφείς θεωρούν σκόπιμο να σχεδιαστούν και να κατασκευαστούν υποδομές κατάλληλες να ανταποκριθούν στα ακραία καιρικά φαινόμενα (καταρρακτώδεις βροχές, κύματα καύσωνα, ξηρασίες, ενδεχομένως καταιγίδες σκόνης κ.ά.) που είναι αποτέλεσμα της κλιματικής αλλαγής. Τα επιμέρους στοιχεία συνιστούν αντικείμενο μελετών που διενεργούνται από την Πολιτεία.

* * *

Οι συγγραφείς είναι στην διάθεση των εκπροσώπων της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας, εάν αυτοί επιθυμούν κάποια αποσαφήνιση, συμβουλή ή άλλη συμβολή.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- A. Ο υπολογιζόμενος πληθυσμός την 1η Ιανουαρίου στην Ελλάδα (χιλιάδες άτομα), 2002-20
- B. Αναλυτικός σχολιασμός του Πίνακα 4
- Γ. Καλλιέργειες και παραγωγή στον νομό Καρδίτσας (Κ) σε αντιπαραβολή με τον νομό Πέλλης (Π) κατά την διετία 2018 και 2019
- Δ. Επισημάνσεις αναφορικά με τον πρωτογενή τομέα της περιοχής
- E. Αριθμός εκμεταλλεύσεων, περιγραφικές στατιστικές και περιγραφές περιπτώσεων βάσει των διαθέσιμων μικροδεδομένων του ΔΙ.ΓΕ.Λ.Π. για την περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, 2015-2019
- ΣΤ. Δομή παραγωγής και αγοράς ανά κλάδο στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας κατά το έτος 2019 – Συγκρίσεις μέσης απασχόλησης (ΜΑ) των επιχειρήσεων και οργανισμών, καθώς και κύκλου εργασιών ανά άτομο (ΚΕΑ) στις περιπτώσεις της ηπειρωτικής Θεσσαλίας και της συνολικής χώρας
- Z. Δομή παραγωγής και αγοράς ανά κλάδο και τύπο επιχειρήσεων-οργανισμών στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας κατά το έτος 2019 – Συγκρίσεις μέσης απασχόλησης (ΜΑ) και κύκλου εργασιών ανά άτομο (ΚΕΑ) στις επιχειρήσεις και τους οργανισμούς των άλλων περιφερειακών ενότητων της χώρας
- H. Αναλυτικός σχολιασμός των πρώτων δύο στηλών του Πίνακα 14
- Θ. Εκτίμηση με την μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων της κλαδικής παραγωγής στην Ελλάδα, 2010-18
- I. Εκτίμηση με την μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων της κλαδικής πολυπαραγοντικής παραγωγικότητας στην Ελλάδα, 2010-18
- ΙΑ. Κοινοτική χρηματοδότηση για την υποστήριξη της καινοτομίας στον αγροτικό τομέα
- ΙΒ. Στοιχεία της πολιτιστικής ταυτότητας της Περιφερειακής Ενότητας Καρδίτσας
- ΙΓ. Προτάσεις για την ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας της Καρδίτσας
- ΙΔ. Να επαναπροσδιορίσουμε στρατηγική και στόχους: Πολιτισμός, εκπαίδευση και τουρισμός για την οικονομική ανάπτυξη του Νομού Καρδίτσας

Νομοί	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Δ. Ελλάδα																			
Αιτωλίας και Ακαρνανίας	219	218	217	216	216	216	215	215	215	214	213	211	209	208	206	204	202	201	199
Αργολίας	320	319	318	318	318	317	316	316	316	315	314	312	309	307	305	303	301	299	297
Ηλείας	167	166	165	164	163	162	162	162	162	161	161	160	159	158	157	157	156	156	155
Λοιπής Στ. Ελλάδα																			
Βοιωτίας	119	118	118	118	118	118	119	119	120	120	121	121	121	121	120	121	121	122	123
Ευβοίας	218	217	216	216	215	215	215	216	217	217	217	216	215	214	213	213	213	213	213
Ευρυτανίας	20	20	20	20	20	20	20	21	21	21	20	20	20	20	20	19	19	19	19
Φθιώτιδος	164	163	162	162	162	161	161	162	162	163	163	162	162	161	161	160	160	159	159
Φοκίδος	42	41	40	40	40	40	40	40	41	41	41	42	42	42	42	42	42	42	42
Λοιπής Πελοποννήσου																			
Αργολίδος	99	99	99	98	98	99	99	99	99	99	99	99	98	98	98	97	97	97	96
Αρκαδίας	93	92	92	91	90	90	90	89	89	89	88	87	86	85	84	83	82	82	81
Κορινθίας	147	146	145	145	145	145	146	147	147	148	149	149	149	149	149	149	148	148	147
Λακωνίας	89	89	89	89	89	89	89	90	90	91	91	91	91	91	91	91	91	91	90
Μεσσηνίας	166	165	164	163	162	162	162	163	163	163	163	162	161	161	160	159	159	158	158
Αττικής	3.894	3.917	3.935	3.953	3.971	3.983	3.991	3.999	4.003	3.993	3.964	3.913	3.864	3.823	3.781	3.774	3.756	3.742	3.739
Νήσων Β. Αιγαίου																			
Λέσβου	104	104	104	104	104	104	104	104	104	104	104	103	103	102	101	106	109	115	120
Σάμου	42	42	43	43	42	42	42	43	43	43	43	43	43	42	42	44	46	48	50
Χίου	53	53	53	53	53	52	52	53	53	53	53	53	53	53	53	54	56	58	59
Νήσων Ν. Αιγαίου																			
Δοδεκανήσου	196	197	198	200	203	205	206	207	206	207	207	207	207	208	208	211	214	217	221
Κυκλάδων	120	121	121	121	122	123	124	125	126	127	127	127	127	127	127	127	127	127	127
Κρήτης																			
Ηρακλείου	291	292	294	295	297	299	301	303	306	308	309	310	310	311	311	312	313	314	315
Λασιθίου	75	75	75	75	75	75	75	76	76	76	76	75	75	75	75	74	74	74	74
Ρεθύμνης	79	79	80	81	82	83	83	85	85	86	87	87	87	87	87	87	87	88	88
Χανίων	145	146	148	149	151	152	153	155	156	157	158	158	158	159	159	159	159	160	160
Σύνολο	10.888	10.916	10.940	10.970	11.005	11.036	11.061	11.095	11.119	11.123	11.086	11.004	10.927	10.858	10.784	10.768	10.741	10.725	10.719

Πηγή: Τμήμα Στατιστικών Πληθυσμού και Μετανάστευσης της ΕΛΣΤΑΤ.

Παράρτημα Β

Αναλυτικός σχολιασμός του Πίνακα 4

- Ο νομός Πέλλης εμφανίζει παρεμφερή κατανομή της απασχόλησης καθ' όλη την δεκαετία επιτυγχάνοντας συγχρόνως –επί μακρόν ή περιστασιακά– υψηλότερη παραγωγικότητα: (α) Στην γεωργία κ.λπ. καθ' όλη την δεκαετία. (β) Στις κατασκευές για το 70% της δεκαετίας. (γ) Στις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης κ.λπ. για το 90% της δεκαετίας, τις τέχνες κ.ά. για το 70% της δεκαετίας.
- Ο νομός Ροδόπης εμφανίζει παρεμφερή κατανομή της απασχόλησης κατά την επταετία 2010-16 και εν συνεχεία διαφοροποιείται: (α) Επιτυγχάνοντας υψηλότερη παραγωγικότητα (α) στις δευτερογενείς κ.ά. δραστηριότητες καθ' όλη την δεκαετία. (β) Στις κατασκευές και τις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες για το 80% της δεκαετίας. (γ) Περιστασιακά σε άλλους τομείς.
- Η πορτογαλική Terras de Trás-os-Montes (περιοχή πέραν των ορέων) εμφανίζει παρεμφερή κατανομή της απασχόλησης στην αρχή της δεκαετίας (2010-11) και εν συνεχεία διαφοροποιείται επιτυγχάνοντας υψηλότερη παραγωγικότητα: (α) Στις δευτερογενείς κ.ά. δραστηριότητες, τις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης κ.λπ., και τις επαγγελματικές κ.ά. δραστηριότητες καθ' όλη την δεκαετία. (β) Στις κατασκευές για το 80% της δεκαετίας. (γ) Περιστασιακά σε άλλους τομείς.
- Η Λακωνία εμφανίζει παρεμφερή κατανομή της απασχόλησης από το δεύτερο έτος και εξής για οκτώ από τα εννέα έτη (συμπεριλαμβανομένων των πλέον προσφάτων, 2018 και 2019): (α) Επιτυγχάνοντας υψηλότερη παραγωγικότητα στις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες για τα τελευταία οκτώ έτη της δεκαετίας. (β) Έχοντας ήδη επιτύχει υψηλότερη παραγωγικότητα στις δευτερογενείς κ.ά. δραστηριότητες, τις κατασκευές και τις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης. (γ) Περιστασιακά επιτυγχάνοντας υψηλότερη παραγωγικότητα σε άλλους τομείς.
- Η Ηλεία εμφανίζει παρεμφερή κατανομή της απασχόλησης από το τρίτο έτος: (α) Έχοντας ήδη επιτύχει υψηλότερη παραγωγικότητα στην γεωργία κ.λπ., τις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης και τις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες, τις οποίες και διατηρεί, αντιστοίχως, για το σύνολο, το 80% και το 90% της δεκαετίας. (β) Επιτυγχάνοντας υψηλότερη παραγωγικότητα περιστασιακά σε άλλους τομείς.
- Ο νομός Σερρών εμφανίζει παρεμφερή κατανομή της απασχόλησης από το τρίτο έτος της περιόδου: (α) Επιτυγχάνοντας υψηλότερη παραγωγικότητα στις κατασκευές για τα επόμενα έξι από επτά έτη. (β) Έχοντας ήδη επιτύχει υψηλότερη παραγωγικότητα στην γεωργία κ.λπ., τις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης, την δημόσια διοίκηση κ.λπ. και τις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες, την οποία και διατηρεί για το σύνολο της δεκαετίας, καθώς και στις επαγγελματικές κ.ά. δραστηριότητες, την οποία (υψηλότερη παραγωγικότητα) και διατηρεί για το 80% της δεκαετίας. (γ) Περιστασιακά επιτυγχάνοντας υψηλότερη παραγωγικότητα σε έναν ακόμα τομέα.

- Η Ημαθία εμφανίζει παρεμφερή κατανομή της απασχόλησης από το τρίτο έτος και περιστασιακά για τρία άλλα έτη: (α) Επιτυγχάνοντας υψηλότερη παραγωγικότητα στις επαγγελματικές κ.ά. δραστηριότητες για έξι από τα εναπομείναντα οκτώ έτη. (β) Έχοντας ήδη επιτύχει υψηλότερη παραγωγικότητα στην γεωργία, τις κατασκευές, τις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης, την οποία και διατηρεί για το σύνολο της δεκαετίας, καθώς και στις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες, την οποία και διατηρεί για το 90% της δεκαετίας. (γ) Επιτυγχάνοντας υψηλότερη παραγωγικότητα περιστασιακά σε άλλους τομείς.
- Ο νομός Γρεβενών εμφανίζει παρεμφερή κατανομή της απασχόλησης για πέντε από τα τελευταία έξι έτη της δεκαετίας: (α) Επιτυγχάνοντας υψηλότερη παραγωγικότητα στις κατασκευές για τα έξι εναπομείναντα έτη. (β) Έχοντας ήδη επιτύχει υψηλότερη παραγωγικότητα στις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης και τις χρηματοπιστωτικές κ.ά. δραστηριότητες, την οποία και διατηρεί για το σύνολο της δεκαετίας, καθώς και στις επαγγελματικές κ.ά. δραστηριότητες και τις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες, την οποία και διατηρεί για το 70% της δεκαετίας. (γ) Έχοντας ήδη επιτύχει υψηλότερη παραγωγικότητα περιστασιακά σε άλλους τομείς.
- Η Αιτωλοακαρνανία εμφανίζει παρεμφερή κατανομή της απασχόλησης για τα τελευταία τέσσερα έτη της δεκαετίας: (α) Έχοντας ήδη επιτύχει υψηλότερη παραγωγικότητα στις δευτερογενείς κ.ά. δραστηριότητες, τις κατασκευές, τις υπηρεσίες μεταφορών-αποθήκευσης-εμπορίας-καταλυμάτων-εστίασης, την οποία (υψηλότερη παραγωγικότητα) και διατηρεί για το σύνολο της δεκαετίας, καθώς και στις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες, την οποία και διατηρεί για το 80% της δεκαετίας. (β) Έχοντας ήδη επιτύχει υψηλότερη παραγωγικότητα περιστασιακά σε άλλους τομείς.
- Η Μεσσηνία εμφανίζει παρεμφερή κατανομή της απασχόλησης κατά τα τελευταία τρία έτη της δεκαετίας: (α) Έχοντας ήδη επιτύχει υψηλότερη παραγωγικότητα στην γεωργία κ.λπ. και τις τέχνες κ.ά. δραστηριότητες, την οποία και διατηρεί, αντιστοίχως, για το 90 και 80% της δεκαετίας. (β) Έχοντας ήδη επιτύχει υψηλότερη παραγωγικότητα περιστασιακά σε άλλους τομείς.

Παράρτημα Γ

Καλλιέργειες και παραγωγή στον νομό Καρδίτσας (Κ) σε αντιπαραβολή με τον νομό Πέλλης (Π) κατά την διετία 2018 και 2019

Κατάταξη των καλλιεργειών (πλην δενδρόνων) βάσει της καλλιεργούμενης έκτασης	Έκταση (εκατοντ. στρέμ.)		Παραγωγή (τόνου/στρέμμα)	
	Κ	Π	Κ	Π
Βαμβάκι ποτιστικό σύσπορο	4.340-4.349	1.225-1.326	0,34-0,35	0,35-0,48
Σιτάρι σκληρό	1324-1443	481-569	0,35	0,38-0,39
Τριφύλλια πολυετή για κτηνοτροφία (σανός)	992	232	1,06	1,20
Αραβόσιτος	485-591	555-633	1,08-1,11	1,25-1,39
Κοφτολίβαδα "	441	23	0,18	0,65
Σιτάρι μαλακό	306-322	329-382	0,34-0,35	0,28-0,34
Σπόρος τριφυλλιών για κτηνοτροφία	203-209		0,04	
Κριθάρι	126-135	244-265	0,33-0,34	0,27-0,38
Αραβόσιτος συγκαλλιεργούμενος με φασόλια.	111-123		0,52-0,54	
Καπνός τύπου Μπέρλεϋ	105-111	7-8	0,32-33	0,45-0,50
Βίκος για κτηνοτροφία (σανός)	102	15	0,33	0,42
Βρώμη	93-102	15-17	0,24	0,18-0,19
Αμπέλια για οίνο	91-92	46	0,68-0,70	2,18-2,33
Τριφύλλια ετήσια για κτηνοτροφία (σανός)	90	262	0,44	1,21
Βίκος για κτηνοτροφία	76-79	64-73	0,18	0,18-20
Πιπεριές υπαίθρου	55-68	3	1,67-1,78	2,68-2,77
Λοιπά όσπρια για κτηνοτροφία: μπιζέλια, κουκιά, φακή κ.ά.	48-51	14-15	0,22	0,28-0,30
Τομάτες βιομηχανικές	45-52	3-4	6,09-6,26	5,45-6,32
Κριθάρι για κτηνοτροφία (σανός)	43	32	0,39	0,41
Βρώμη για κτηνοτροφία (σανός)	39	11	0,34	0,42
Αραβόσιτος χλωρός για κτηνοτροφία	23-38	108-155	2,73-3,22	4,65-4,90
Πεπόνια	20-21	6	2,82-2,95	2,42-2,50
Άλλα σανά: ρόβη, λαθούρι, μπιζέλια, φακή κ.ά.	19	2	0,26	0,43
Αμπέλια για επιτραπέζια σταφύλια	18	17-20	1,01-1,03	0,98-1,01
Πατάτες συγκομιζόμενες το καλοκαίρι	14-15	3-18	1,13-1,14	1,33-3,74
Τομάτες επιτραπέζιες υπαίθρου	14-15	4	2,60-2,67	4,35-4,36
Φασόλια	14	5-7	0,20	0,28-0,29
Φακή	14	1-5	0,14	0,18
Ρεβύθια	13-14	13-19	0,13	0,26-0,29
Ζαχαρότευτλα	10	23-24	6,33-6,49	3,39-6,93

Κατάταξη των καλλιεργειών (πλην δενδρόνων) βάσει της καλλιεργούμενης έκτασης	Έκταση (εκατοντ. στρέμ.)		Παραγωγή (τόνοι/στρέμμα)	
	Κ	Π	Κ	Π
Φασολάκια (υπαίθρια, θερμοκηπίου)	8-9	46-53	0,82-0,87	1,13-1,16
Καρπούζια	7	10-13	4,10-4,30	6,20-6,24
Μελιτζάνες υπαίθρου	6	2	1,21-1,22	3,10-3,47
Σπανάκι	5	33-38	0,98-0,99	0,82-0,83
Σίκαλη	5	26-27	0,29	0,20-0,26
Πατάτες συγκομιζόμενες την άνοιξη	4-5	9-19	1,78-1,97	2,29-3,71
Λάχανα	4	9	1,58-1,64	2,60-2,70
Πράσα	4	4-5	1,34-1,35	2,51-2,59
Κρεμμύδια ξερά	4	1	1,03-1,31	3,37-3,67
Λοιπά λαχανικά ^β	3-5	9	0,87-0,91	1,78
Ηλιανθος	3	39-58	0,25	0,27-0,30
Ελαιοκράμβη	3	12-13	0,17	0,25
Κουνουπίδια	3	5-6	1,41-1,50	3,30-3,30
Πατάτες συγκομιζόμενες το φθινόπωρο- χειμώνα.	2-3	10-13	1,83	1,06-3,43
Κολοκυθάκια (υπαίθρια, θερμοκηπίου)	2-3	3	1,41-1,71	2,80-2,83
Λαθούρι (φάβα)	2-3		0,13-0,14	
Μπρόκολο	2	11	1,42	1,54-1,56
Μαρούλια (υπαίθρια, θερμοκηπίου)	2	6	0,95-1,00	0,99-1,06
Τομάτες επιτραπέζιες θερμοκηπίου	2	8	6,03-6,21	7,89-8,30
Κρεμμύδια χλωρά	2	1	0,82	1,78-2,40
Κουκιά	2	0-3	0,35-0,42	0,18-0,23
Αγγούρια υπαίθρου	2	0	1,27-1,32	2,78-3,26
Μπάμιες	1-3	0-1	0,79-0,92	0,71-0,72
Λοιπά σιτηρά για καρπό ^γ	1-2	13-14	0,30-0,31	0,19
Μπιζέλια	1-2		0,33-0,34	
Αραχίδα	1-2		0,20-0,21	
Σόργο χλωρό για κτηνοτροφία	1	26-27	3,33-3,63	4,33-4,46
Σκόρδα ξερά	1	1	0,82-0,90	1,45-1,58
Φασόλια συγκαλλιεργούμενα με αραβόσιτο	1		0,16	
Πιπερές θερμοκηπίου	0-2	3	1,98-2,44	4,47-4,79
Καρότα	0-1	2	0,82-0,90	2,27-2,36
Ραδίκια και αντίδια	0-1	2	0,85-0,89	0,90-0,95
Αρακάς χλωρός και ξηρός	0	30-35	0,63-0,68	1,00
Αγγούρια θερμοκηπίου	0	3	3,65-3,76	9,68-10,12
Μελιτζάνες θερμοκηπίου	0	1	2,02-2,12	4,31-4,88
Γλυκοπατάτες	0	0	2,5	2,96-3,12

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Κατάταξη των καλλιεργειών (πλην δενδρόνων) βάσει της καλλιεργούμενης έκτασης	Έκταση (εκατοντ. στρέμ.)		Παραγωγή (τόνου/στρέμμα)	
	Κ	Π	Κ	Π
Σουσάμι	0	0	0,12-0,13	0,11-0,13
Φρούλες (υπαίθριες, θερμοκηπίου)	0	0	1,00-1,05	0,71-0,74
Λοιπά βρώσιμα όσπρια	0		0,20	
Ρόβι για κτηνοτροφία	0		0,10-0,15	
Σόργο	0	0		0,28

Κατάταξη των δενδρόνων βάσει της έκτασης	Έκταση (εκατοντάδες στρέμματα)		Δένδρα/στρέμμα		Παραγωγή			
	Κ	Π	Κ	Π	Κιλά/δένδρο		Δεκάδες κιλά/στρέμμα	
					Κ	Π	Κ	Π
Καρυδιές	32-34	46-51	30-32	23	5	6-8	15	14-18
Ελαιώνες	15-16	84	32-34	33	6	1-4	20-21	5-14
Αμυγδαλιές	10-13	25-31	28-31	40-41	3	2	9	6-7
Ροδιές και συκιές	5-6	0	50-53	12-47	8-11	12-15	40-57	15-70
Μηλιές	4	104	88-103	167-174	16-20	11-14	166-180	193-228
Καστανιές	0-4	0-78	35	25	13-14	17-22	49	42
Κερασιές	2	1.017-1.025	63-65	40-43	14-15	6-10	94-96	23-43
Αχλαδιές	1	34	71-72	116-119	14-15	11-12	97-106	134-140
Ροδακινιές- νεκταρίνια	1	1.862-1.877	43-44	50-51	23	27-32	100-101	139-161
Βερικοκιές	0	196-211	80	49-50	33	19-23	259-265	97-114
Ακτινίδια	0	0-73	64	58	30-31	29-35	197	169

^α Λιβάδια των οποίων η βλάστηση συγκομίζεται και χορηγείται έπειτα για τροφή στα ζώα (σανός).

^β Σκόρδα χλωρά, μιζέλια χλωρά, ραπανάκια, κουκιά χλωρά, παντζάρια (κοκκινογούλια), κοκκάρι, σέσκουλα, σινάπια, αγγουράκια για τουρσί, κολοκύθες, άνθηθος, μαϊντανός, μάραθος, ρόκα κ.ά.

^γ Σμυγδάνι, κεχρί, φαλαρίδα, τριτικάλι κ.ά.

Σημειώνεται ότι στον νομό Πέλλης παράγονται και κάποιες ποσότητες ρυζιού, καπνών ανατολικού τύπου και λούπινα για κτηνοτροφία.

Πηγή: Τμήμα Στατιστικών Γεωργίας, Κτηνοτροφίας και Αλιείας (Ετήσιες Γεωργικές Έρευνες) της ΕΛΣΤΑΤ, ίδιοι υπολογισμοί.

Παράρτημα Δ

Επισημάνσεις αναφορικά με τον πρωτογενή τομέα της περιοχής

Η παραγωγή βάμβακος χάνει αξία στις διεθνείς αγορές λόγω βασικών ελλείψεων στην διαχείριση, πιστοποίηση καθώς και στον συντονισμό παραγωγών-εκκοκκιστών. Σύμφωνα με τον προϊστάμενο των εργαστηρίων βάμβακος Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδος, η καλλιέργεια βάμβακος έχει μεγάλα περιθώρια βελτίωσης και αύξησης της τιμής εξαγωγής (κατ' επέκταση, της τιμής παραγωγού), εάν γίνουν πράξη οι συμβουλές για συλλογικά σχήματα, βελτίωση της τυποποίησης, οργάνωση της παραγωγής με βάση τι θέλει η διεθνής αγορά, ορθότερη διαχείριση ποιότητας (σωστή αποφύλλωση, μείωση προσμίξεων, αύξηση λευκότητας κ.ά.). (Βλ. συνέντευξη του Μ. Νταράουσε στην Θεσσαλία TV (2021), προσπελάσιμη μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: <https://www.thessaliatv.gr/news/115159/r-moxaent-ntaraouse-gia-na-ginei-antagonistiko-to-elliniko-bambaki-prepei-na-parageis-gia-tin-agera/>.)

Ενδείκνυται η εγκατάσταση (ή αύξηση) της καλλιέργειας μικρών καρπών, καρπών όπως τα βατόμουρα (blackberries), τα μύρτιλα (blueberries), τα σμέουρα (raspberries) κ.ά., η καλλιέργεια των οποίων ήδη λαμβάνει χώρα στις περιφερειακές ενότητες Ηλείας, Τρικάλων, Φλωρίνης κ.ά. με αρκετή επιτυχία.

Η άνοδος των τιμών των σιτηρών για αύξηση της καλλιέργειας σιτηρών εξαιτίας του πολέμου στην Ουκρανία, ενδέχεται να συνιστά λόγο αύξησης της παραγωγής σίτου, αραβοσίτου κ.ά. δημητριακών εγχωρίως είτε για κάλυψη της εγχώριας ζήτησης είτε για εξαγωγή.

Υφίστανται δυνατότητες ανάπτυξης της κτηνοτροφίας, οι οποίες μπορούν να επιτρέψουν την επίτευξη διατηρήσιμων πλεονασμάτων στο αγροδιατροφικό εμπορικό ισοζύγιο της χώρας (ΚΕΠΕ, 2022). Η περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, με τον πλούσιο ορεινό όγκο, έχει τις δυνατότητες για ανάπτυξη της κτηνοτροφίας (κυρίως, βοοειδών, αιγοπροβάτων, αλλά και όλων των άλλων οικοσίων ζώων) με έμφαση στις τοπικές φυλές ζώων. Σε συνδυασμό με εντόπια καλλιέργεια ζωοτροφών (ιδίως κτηνοτροφικών ψυχανθών), η οποία μπορεί να μειώσει σημαντικά τα έξοδα ζωοτροφών (ζωοτροφών που προέρχονται κυρίως από ακριβές εισαγωγές), υπάρχει η δυνατότητα για καθετοποιημένη κτηνοτροφία υψηλής ποιότητας (και άρα προστιθεμένης αξίας) όχι μόνο για κάλυψη των μεγάλων εγχώριων αναγκών, αλλά και για εξαγωγές.

Οι λίμνες και τα ποτάμια της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας προσφέρονται για καλλιέργεια λιμνίσιας και ποταμίσιας πέστροφας και σολωμοπέστροφας, αλλά και άλλων ειδών ποταμίσιας και λιμναίας ψαριών. Επίσης, υφίστανται μελέτες για τον εμπλουτισμό των δύο τεχνητών λιμνών της περιφέρειας Καρδίτσας με κατάλληλα ψάρια (Πανταζής, 2015). Δεδομένης της αυξημένης παγκόσμιας ζήτησης ιχθυηρών προερχομένων από υδατοκαλλιέργειες, οι παραγωγικές δυνατότητες της χώρας δεν χρειάζεται να περιορίζονται στην θαλάσσια ιχθυοκαλλιέργεια τσιπούρας και λαυρακίου. Μπορούν να επεκταθούν και σε ποταμίσια και λιμναία ψάρια, αφού πρώτα γίνουν οι

σχετικές μελέτες βιωσιμότητας και εύρεσης εξωτερικών αγορών προς διοχέτευση της παραγωγής, εκτός από την εντόπια τουριστική κατανάλωση.

Εκτιμάται ότι οι ανωτέρω δράσεις μπορούν να «κουμπώσουν» με ευρωπαϊκά προγράμματα στο πλαίσιο της νέας ΚΑΠ, η οποία λαμβάνει υπ' όψιν της την κλιματική και την ενεργειακή κρίση.

Επίσης, είναι ευκαιρία για τον καρδιτσιώτικο, τον θεσσαλικό και, εν γένει, τον ελλαδικό πρωτογενή τομέα να προβεί στις δέουσες ενέργειες και να κάνει τα απαραίτητα βήματα ψηφιοποίησης και ενσωμάτωσης της τεχνολογίας, ώστε να παράγει αγαθά υψηλής ποιότητας και αξίας και να επιτρέπει ικανοποιητικά εισοδήματα στους παραγωγούς.

Παράρτημα Ε

Αριθμός εκμεταλλεύσεων, περιγραφικές στατιστικές και περιγραφές περιπτώσεων βάσει των διαθέσιμων μικροδεδομένων του ΔΙ.ΓΕ.Λ.Π. για την περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας, 2015-2019

1. Αριθμός εκμεταλλεύσεων

Τύπος εκμεταλλεύσεων	2015	2016	2017	2018	2019
Καλλιέργειες βάμβακος	67	58	63	62	63
Μεγάλες καλλιέργειες ^α	34	43	51	53	41
Αμπελουργικές καλλιέργειες	1	1	1		
Καλλιέργειες καπνού	2	3	6	3	2
Καλλιέργειες σιτηρών	3	5	3	3	2
Μεγάλες καλλιέργειες και αμπελουργικές καλλιέργειες	1	2	1	2	1
Μόνιμες καλλιέργειες ^β			1	1	1
Καλλιέργειες λαχανικών					1
Μελισσοκομικές εκμεταλλεύσεις	3	3	6	5	5
Μικτές εκμεταλλεύσεις	4	1	4	3	5
Αιγοτροφικές	1	1	1	1	1
Προβατοτροφικές	1	1	1	1	
Εξειδικευμένες στα βοοειδή			1	1	1
Σύνολο	117	118	139	135	123

^α Μηδική, ψυχανθή, βιομηχανική ντομάτα και πιπεριά, ελαιοκράμβη, αρωματικά φυτά, πεπόνια, καρπούζια, στέβια, πατάτες.

^β Αμπέλια, αγλάδια, μήλα, κεράσια, αμυγδαλιές, καρυδιές, κάστανα, φουντούκια και ρόδια.

2. Περιγραφικές στατιστικές 87 γεωργικών εκμεταλλεύσεων (κοινών καθ' όλη την πενταετία)

	Παραγωγή (σε ευρώ)	Γεωργική έκταση (σε άρια) *	Ετήσιες μονάδες εργασίας	Ενδιάμεσες εισροές (σε ευρώ)	Απόσβεση κεφαλαίου (σε ευρώ)
Έτος 2015					
Μέσος	35.436,17	2.114,28	0,98	17.253,27	5.283,11
Τυπική απόκλιση	50.102,09	1.430,52	0,70	18.204,49	5.148,84
Διάμεσος	23.688,5	1.780	1	12.563	3.297
Ελάχιστο	11.025	360	0,13	2.106	451
Μέγιστο	450.396	10.028	6,85	156.360	26.086

	Παραγωγή (σε ευρώ)	Γεωργική έκταση (σε άρια) *	Ετήσιες μονάδες εργασίας	Ενδιάμεσες εισροές (σε ευρώ)	Απόσβεση κεφαλαίου (σε ευρώ)
Έτος 2016					
Μέσος	39.443,34	2.188,61	0,90	17.852,61	52.28,64
Τυπική απόκλιση	58.206,77	1.555,49	0,66	18.358,77	5.060,73
Διάμεσος	25.882,5	1.807,50	0,93	13.988	3.401,5
Ελάχιστο	13.000	343	0,18	1.500	451
Μέγιστο	53.2987	11.365	6	160.002	26.094
Έτος 2017					
Μέσος	42.203,22	2.259,67	0,93	19.255,64	5.146,40
Τυπική απόκλιση	56.562	1.729,59	0,95	23.079,45	4.998,86
Διάμεσος	32.900	1.881,50	0,89	14.418,5	3.401,5
Ελάχιστο	13.850	276	0,18	2607	451
Μέγιστο	507.939	14.000	9	203.174	25.939
Έτος 2018					
Μέσος	41.422,74	2.170,05	0,87	17.674,16	5.203,20
Τυπική απόκλιση	37.906,67	1.272,71	0,30	151.750,29	5.072,80
Διάμεσος	33.647,5	1.957	0,98	13.875,5	3.415
Ελάχιστο	10.208	276	0,21	2602	451
Μέγιστο	325.245	7.318	1,89	86.040	25939
Έτος 2019					
Μέσος	36.500,23	2.248,40	0,92	17.185,02	5.088,68
Τυπική απόκλιση	27.415,56	1.456,97	0,67	15.528,81	5.048,63
Διάμεσος	30.871,5	1.959,50	0,95	13.012,5	3.401,5
Ελάχιστο	11.722	276	0,13	2926	93
Μέγιστο	178.857	8.886	6,63	101.579	25.939

Πηγή: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, ίδιοι υπολογισμοί.

* Το άριο είναι μονάδα μέτρησης ίση με 100 τ.μ. Εκατό άρια ισοδυναμούν με ένα εκτάριο (10.000 τ.μ.).

3. Σύντομο ιστορικό των αποτελεσματικών περιπτώσεων του δείγματος των 87 γεωργικών εκμεταλλεύσεων

Οι πλήρως αποτελεσματικές εκμεταλλεύσεις

Οι εκμεταλλεύσεις που κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο εμφάνισαν συνολική αποτελεσματικότητα ίση με την μονάδα (TFPE=1) πέτυχαν την μέγιστη παραγωγικότητα, με αποτέλεσμα να λειτουργούν επί του πραγματικού ορίου παραγωγής υπό σταθερές αποδόσεις κλίμακας (Γράφημα 4, σημείο D), χαρακτηρίζονται ως εκμεταλλεύσεις βέλτιστων πρακτικών στο όριο παραγωγής (best practice farming).

- Κατά τα έτη 2015 και 2016, η μόνη πλήρως αποτελεσματική εκμετάλλευση ήταν μια μεσαίου μεγέθους εκμετάλλευση (25-50 χιλ. €) που συνδύαζε διάφορες μεγάλες καλλιέργειες, παράγοντας βαμβάκι, πατάτες, κρεμμύδια, σκληρό σιτάρι, λαχανικά και φράουλες, φακές, ρεβίθια και λούπινα. Ας την αποκαλέσουμε Α. Το 2016, η Α εμφάνισε την μέγιστη παραγωγικότητα, 0,50, λόγω αύξησης της παραγωγής στο βαμβάκι (40%), τα κρεμμύδια (33%), τα λαχανικά και φράουλες (33%) και τις φακές, τα ρεβίθια και λούπινα (77%) σε σχέση με το 2015. Τα επόμενα έτη (2017-19), η παραγωγικότητα της Α μειώθηκε, φτάνοντας στο 0,15, λόγω μείωσης της παραγωγής και αύξησης των ενδιάμεσων εισροών. Η δε παραγωγή της Α σε πατάτες, κρεμμύδια, λαχανικά και φράουλες, καθώς και βαμβάκι περιορίστηκε πολύ.
- Κατά το έτος 2017, η πλήρως αποτελεσματική εκμετάλλευση ήταν μια μεσαίου μεγέθους μικτή εκμετάλλευση που συνδύαζε μεγάλες καλλιέργειες και αμπελοουργία, παράγουσα σκληρό σιτάρι, βαμβάκι, ψυχανθή φυτά που συγκομίζονται χλωρά, καθώς και οινοποιήσιμα σταφύλια για την παραγωγή οίνου, οίνο προστατευομένης γεωγραφικής ένδειξης (ΠΓΕ) και διάφορα προϊόντα αμπελοκαλλιέργειας. Ας την αποκαλέσουμε Β. Το 2017, η Β εμφάνισε την μέγιστη παραγωγικότητα, 0,40, η οποία εν συνεχεία μειώθηκε, φτάνοντας το 0,24 το 2018 και 0,22 το 2019, λόγω μείωσης της παραγωγής κατά 31% και 28% αντιστοίχως. Γενικώς, η Β στράφηκε από την καλλιέργεια ψυχανθών στην καλλιέργεια κτηνοτροφικών τεύτλων και φυτών, καθώς και σταφυλιών για την παραγωγή οίνου. Το 2019, η παραγωγή σταφυλιών μειώθηκε, η παραγωγή βάμβακος αυξήθηκε και η αποτελεσματικότητα μειώθηκε.
- Κατά το έτος 2018, η πλήρως αποτελεσματική εκμετάλλευση ήταν μια πολύ μεγάλου μεγέθους εκμετάλλευση (100-250 χιλ. €) που συνδύαζε διάφορες μεγάλες καλλιέργειες, παράγοντας σκληρό σιτάρι, μπιζέλια, φασόλια και γλυκά λούπινα, καπνό, βαμβάκι και ενεργειακές και άλλες βιομηχανικές καλλιέργειες. Ας την αποκαλέσουμε Γ. Το 2018, η Γ εμφάνισε την μέγιστη παραγωγικότητα, 0,50, η οποία το 2019 μειώθηκε, φτάνοντας στο 0,16, λόγω μείωσης της παραγωγής, αύξησης της εργασίας και των ενδιάμεσων εισροών. Γενικώς, η Γ στράφηκε στην διεύρυνση της παραγωγής βάμβακος και σκληρού σίτου και την συρρίκνωση της παραγωγής καπνού και ενεργειακών καλλιεργειών. Τόσο η αποτελεσματικότητά της όσο και το μέγεθός της μειώθηκαν (κατέστη μεγάλου μεγέθους (50-100 χιλ. €)).
- Κατά το έτος 2019, η πλήρως αποτελεσματική εκμετάλλευση ήταν μια μεγάλου μεγέθους εκμετάλλευση που καλλιεργούσε καπνό. Ας την αποκαλέσουμε Δ. Το 2019, η Δ εμφάνισε την μέγιστη παραγωγικότητα 0,32 (από 0,47 κατά το προηγούμενο έτος) με την πτώση να αποδίδεται σε μείωση της παραγωγής και αύξηση των ενδιάμεσων εισροών.

Από την εξέλιξη των μεγεθών, καθώς και την ρευστότητα στην διαδοχή των εκμεταλλεύσεων που κάθε έτος φέρονται ως εφαρμόζουσες/επιτυγχάνουσες την βέλτιστη πρακτική (Βλ. Πίνακα Α), συνάγεται ότι η εφαρμογή/επίτευξη της εν λόγω πρακτικής

δεν ακολουθείται διαχρονικά (με συνέπεια) στην εκμετάλλευση. Οι παραγωγοί που την επιτυγχάνουν (που χρησιμοποιούν τις εισροές ορθολογικά), εν συνεχεία χρησιμοποιούν τις εισροές αυθαίρετα: αυξάνουν την χρήση των εισροών με τρόπο που μειώνεται η μέση παραγόμενη αξία, οπότε τίθεται το ερώτημα κατά πόσο οι συγκεκριμένοι παραγωγοί διαχειρίζονται καλά την εκμετάλλευση.

Πίνακας Α: Συνοπτική παρουσίαση της παραγωγικότητας των πλήρως αποτελεσματικών εκμεταλλεύσεων

Εκμεταλλεύσεις	2015		2016		2017		2018		2019	
	TFP	TFPE	TFP	TFPE	TFP	TFPE	TFP	TFPE	TFP	TFPE
A	0,34	1,00	0,50	1,00	0,30	0,75	0,15	0,29	0,15	0,45
B	0,19	0,56	0,32	0,63	0,40	1,00	0,24	0,47	0,22	0,68
Γ	0,33	0,96	0,38	0,76	0,28	0,71	0,50	1,00	0,16	0,50
Δ	0,33	0,95	0,41	0,81	0,23	0,59	0,47	0,94	0,32	1,00

Οι τεχνικά αποτελεσματικές εκμεταλλεύσεις

Μόνον τρεις από τις 87 εξεταζόμενες εκμεταλλεύσεις ήταν πλήρως τεχνικά αποτελεσματικές (OTE=1), δηλ. λειτουργούσαν επί του ορίου παραγωγής υπό σταθερές εισροές, ευρισκόμενες στο σημείο G του Γραφήματος 4:^α

- Μια μικρή εκμετάλλευση (4-8 χιλ. €) που παρήγαγε (κυρίως) βαμβάκι, αλλά και σκληρό σιτάρι, εμφάνιζε σταθερή παραγωγή και χρήση των εισροών από έτος σε έτος.
- Μια μικρή εκμετάλλευση που συνδύαζε διάφορες μεγάλες καλλιέργειες, παράγοντας ψυχανθή, πατάτες, νωπά λαχανικά, φράουλες, κρεμμύδια, κουνουπίδια και μπρόκολα. Εγκαταλείπouσα το έτος 2019, τα ψυχανθή και στρεφόμενη περισσότερο στα νωπά λαχανικά, εμφάνισε σταθερή παραγωγή και χρήση εισροών τα περισσότερα έτη.
- Μια μικρή βαμβακοκαλλιέργεια (8-15 χιλ. €) που κατά τα έτη 2015-16 και 2018 καλλιεργούσε και αραβόσιτο. Το έτος 2018, η παραγωγή αραβοσίτου κατέστη εξοπλάσια της παραγωγής βάμβακος, ενώ κατά το έτος 2019, κατέστη μηδενική. Το ίδιο έτος η παραγωγικότητα περιορίστηκε.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, εκτιμάται ότι η στροφή στην καλλιέργεια σίτου, αραβοσίτου, αμπέλου, ψυχανθών και ενεργειακών φυτών θα επέτρεπε στις εκμεταλλεύσεις να κινηθούν εγγύτερα στο πραγματικό σύνορο παραγωγής και να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητά και παραγωγικότητά τους.

^α Για να επιτύχουν την μέγιστη παραγωγικότητα πρέπει να βελτιώσουν την εναπομένουσα αποτελεσματικότητα μείγματος (RME), δηλ. να αλλάξουν το μείγμα των εισροών/εκροών στα βέλτιστα επίπεδα.

4. Οι περιπτώσεις των λοιπών εκμεταλλεύσεων

Υφίσταντο:

- Τέσσερις μικτές εκμεταλλεύσεις (με φυτική και ζωική παραγωγή), κοινές για το χρονικό διάστημα 2016-19, που καλλιεργούσαν σιτηρά, βαμβάκι και κατείχαν προβατοειδή. Ήταν, κυρίως, μεσαίου μεγέθους εκμεταλλεύσεις (25-50 χιλ. €). Από τον Πίνακα Β προκύπτει ότι κατά μέσο όρο αύξησαν την παραγωγικότητά τους (TFP) και την αποτελεσματικότητά τους (TFPE) κατά 58% και 18%, αντιστοίχως. Επίσης κατά μέσο όρο υπήρχε δυνατότητα για περαιτέρω μείωση των εισροών κατά 9%, ώστε να καταστούν πλήρως αποτελεσματικές και να επιτύχουν μέγιστη παραγωγικότητα. Δύο από αυτές, οι εκμεταλλεύσεις Ε και Ζ σημείωσαν τις μεγαλύτερες αυξήσεις παραγωγικότητας, 113% και 107%, αντιστοίχως. Με τις ίδιες εισροές η Ε διπλασίασε την παραγωγή της και η Ζ τετραπλασίασε την ζωική παραγωγή της.
- Δύο αμιγώς κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις κοινές, για τα έτη 2017 και 2019: Η Θ, μεσαίου μεγέθους (25-50 χιλ. €) βοοτροφική, που ήταν πλήρως αποτελεσματική για αμφότερα έτη, καθώς και με την υψηλότερη παραγωγικότητα (αν και το 2019 μειώθηκε κατά 25%). Η Ι, μικρού μεγέθους (8-15 χιλ. €) αιγοτροφική, που αύξησε την παραγωγικότητα της κατά 58% αυξάνοντας την παραγωγή κατά 43% και μειώνοντας τις εισροές κατά 35%. Περαιτέρω μείωση των εισροών κατά 11% θα αύξανε την παραγωγικότητα.
- Τέσσερις μελισσοκομικές εκμεταλλεύσεις, κοινές για το χρονικό διάστημα 2017-19: Οι ΙΑ και ΙΒ ήταν μεσαίου μεγέθους (15-25 χιλ. €), η ΙΓ μικρή (4-8 χιλ. €) και η ΙΔ μεγάλη (50-100 χιλ. €). Κατά μέσο όρο αύξησαν την παραγωγικότητά τους και την αποτελεσματικότητά τους κατά 23% και 26%, αντιστοίχως. Αν κατά μέσο όρο μειώναν τις εισροές κατά 32%, θα καθίσταντο πλήρως αποτελεσματικές. Η ΙΑ ήταν πλήρως αποτελεσματική και με την υψηλότερη παραγωγικότητα καθ' όλο το χρονικό διάστημα, καθώς είχε την μεγαλύτερη παραγωγή με την μικρότερη χρήση εισροών. Οι εκμεταλλεύσεις ΙΒ και ΙΓ σημείωσαν τις μεγαλύτερες αυξήσεις παραγωγικότητας, 69% και 33%, αντιστοίχως. Η εκμετάλλευση ΙΓ είχε πολύ χαμηλή παραγωγικότητα και αποτελεσματικότητα λόγω χαμηλής αποτελεσματικότητας κλίμακας (OSE) και ήταν σκόπιμο να διευρύνει το μεγέθός της.

Πίνακας Β: Συνοπτική παρουσίαση της παραγωγικότητας των λοιπών εκμεταλλεύσεων

Εκμεταλλεύσεις	2016		2017		2018		2019	
	TFP	TFPE	TFP	TFPE	TFP	TFPE	TFP	TFPE
Μικτές								
Ε	0,31	0,63	0,54	0,76	0,64	0,70	0,66	1,00
ΣΤ	0,49	1,00	0,67	0,94	0,57	0,63	0,52	0,79
Ζ	0,30	0,61	0,71	1,00	0,71	0,77	0,62	0,93
Η	0,44	0,90	0,57	0,80	0,91	1,00	0,62	0,94
Γεωμετρικός μέσος	0,38	0,77	0,62	0,87	0,70	0,76	0,60	0,91
Αμιγώς κτηνοτροφικές								
Θ			0,77	1,00			0,58	1,00
Ι			0,33	0,43			0,52	0,89
Μελισσοκομικές εκμεταλλεύσεις								
Θ			0,72	1,00	1,00	1,00	0,70	1,00
ΙΑ			0,32	0,45	0,42	0,40	0,54	0,77
ΙΒ			0,15	0,21	0,21	0,20	0,20	0,29
ΙΓ			0,66	0,92	0,59	0,56	0,69	0,98
Γεωμετρικός μέσος			0,39	0,54	0,48	0,46	0,48	0,68

Παράρτημα ΣΤ

Δομή παραγωγής και αγοράς ανά κλάδο στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας κατά το έτος 2019 – Συγκρίσεις μέσης απασχόλησης (ΜΑ) των επιχειρήσεων και οργανισμών, καθώς και κύκλου εργασιών ανά άτομο (ΚΕΑ) στις περιπτώσεις της ηπειρωτικής Θεσσαλίας και της συνολικής χώρας

Περιπτώσεις που ο αριθμός των νομικών μονάδων (επιχειρήσεων και οργανισμών) υπερβαίνει τις τέσσερις, ΜΑ (άτομα), ΚΕΑ (χιλ. ευρώ)

Κλάδοι	Π.Ε. Καρδίτσας		Ηπ. Θεσσαλία		Σύνολο χώρας		Κλάδοι	Π.Ε. Καρδίτσας		Ηπ. Θεσσαλία		Σύνολο χώρας	
	ΜΑ	ΚΕΑ	ΜΑ	ΚΕΑ	ΜΑ	ΚΕΑ		ΜΑ	ΚΕΑ	ΜΑ	ΚΕΑ	ΜΑ	ΚΕΑ
01	0,9	14,6	1,0	20,0	1,0	16,6	29	2,0	21,9	2,2	36,8	4,5	68,1
02	4,7	6,7	6,5	6,4	6,9	7,2	30	1,0	93,7	12,2	89,1	14,7	42,4
03	1,3	2,7	2,2	9,7	2,9	46,3	31	2,8	43,5	2,7	40,5	3,4	48,1
05					30,8	169,4	32	1,2	14,2	1,6	22,8	2,5	36,2
06					45,1	195,8	33	1,3	29,0	3,2	68,4	3,7	60,7
07					115,3	126,7	35	1,2	54,0	1,3	60,2	3,8	456,9
08	6,7	51,3	3,5	67,6	7,3	123,6	36	9,1	0,0	11,0	41,1	12,2	80,3
09					22,0	94,5	37	1,0	12,2	2,2	57,1	2,3	69,0
10	5,1	111,1	8,2	160,3	8,1	113,9	38	4,2	57,6	5,3	66,6	8,9	115,2
11	5,9	215,6	6,8	196,2	8,0	200,7	39			3,0	37,8	3,3	91,4
12			1,0	0,0	95,3	363,6	41	1,8	44,7	2,4	53,5	2,5	73,2
13	7,7	59,4	5,9	93,2	5,5	88,0	42	1,4	66,0	3,8	118,7	4,8	206,5
14	1,4	11,0	3,6	59,6	4,4	57,4	43	1,6	50,2	1,7	32,6	1,9	37,5
15	1,0	6,4	1,9	50,0	4,3	54,5	45	1,8	70,0	1,9	69,9	2,6	117,7
16	5,2	45,4	4,0	111,2	2,9	65,8	46	2,2	218,9	2,9	193,9	4,3	286,0
17	3,6	96,8	7,9	151,4	14,3	178,4	47	1,8	88,5	1,9	83,3	3,1	100,4
18	1,5	40,7	2,7	64,7	3,9	65,7	49	1,5	48,7	1,7	54,2	2,0	49,4
19			0,8	77,9	102,6	4110,2	50	100,5	67,5	9,8	71,5	8,1	116,9
20	5,8	214,4	8,4	340,0	12,3	223,2	51					44,8	635,1
21			106,7	103,8	85,3	245,4	52	3,0	179,0	2,7	106,3	8,4	113,5
22	2,8	166,7	9,0	118,9	12,1	157,1	53	4,6	28,2	5,3	23,6	13,8	59,7
23	3,4	62,5	4,2	77,9	5,6	128,5	55	3,9	27,4	3,2	24,9	6,1	39,8
24	4,3	94,0	32,7	317,1	33,2	526,2	56	2,8	10,5	4,3	11,8	5,9	14,6
25	1,8	48,9	3,6	82,8	3,9	93,2	58	3,5	36,4	4,0	36,8	5,0	67,1
26	0,0		2,2	20,1	7,6	212,9	59	2,3	28,7	2,4	21,8	5,7	44,1
27	1,0	16,4	3,7	104,6	9,5	220,5	60	2,4	26,4	2,0	32,3	10,4	84,9
28	3,2	69,4	3,8	56,7	5,9	91,5	61	1,6	36,9	3,0	49,4	16,1	255,2

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Κλάδοι	Π.Ε. Καρδίτσας		Ηπ. Θεσσαλία		Σύνολο χώρας		Κλάδοι	Π.Ε. Καρδίτσας		Ηπ. Θεσσαλία		Σύνολο χώρας	
	ΜΑ	ΚΕΑ	ΜΑ	ΚΕΑ	ΜΑ	ΚΕΑ		ΜΑ	ΚΕΑ	ΜΑ	ΚΕΑ	ΜΑ	ΚΕΑ
62	1,0	22,9	1,9	30,4	4,0	73,2	79	2,0	45,3	2,6	71,7	6,1	127,5
63	1,0	13,6	1,3	21,8	2,3	127,2	80	3,3	21,6	11,4	14,4	20,4	18,9
64	20,5	143,0	8,9	133,9	65,7	279,9	81	2,3	10,6	5,7	13,9	7,6	17,7
65	3,5	12,2	2,0	22,1	9,7	455,8	82	1,6	142,9	2,9	43,2	4,7	82,7
66	2,0	22,5	1,6	22,8	2,0	43,4	84	102,1	0,4	197,9	0,7	350,5	1,2
68	2,6	26,8	2,2	33,4	2,1	110,9	85	10,2	2,2	12,5	2,4	16,2	3,4
69	1,4	14,3	1,3	14,6	1,5	26,3	86	4,6	11,3	4,5	14,9	4,2	17,1
70	1,3	50,2	2,2	38,3	3,9	47,0	87	9,0	0,0	32,3	10,4	22,4	8,5
71	1,2	28,6	1,3	34,7	1,4	42,4	88	6,9	15,3	11,8	8,2	13,3	8,0
72	1,0	18,7	1,2	22,0	2,0	48,9	90	1,8	12,6	2,7	9,3	2,8	16,0
73	1,1	14,7	2,0	25,5	3,5	91,4	91	1,5	32,4	2,9	15,4	5,8	16,8
74	1,4	19,9	1,5	33,8	1,8	29,0	92	2,8	23,7	3,1	24,8	4,4	293,9
75	1,2	33,1	1,4	32,9	1,6	32,2	93	2,6	7,0	3,1	8,6	4,4	15,6
77	1,3	13,8	2,8	50,7	2,5	84,7	94	2,3	3,0	2,8	28,4	4,9	9,7
78			6,7	16,6	111,7	11,3	95	1,2	13,3	1,3	18,2	1,5	28,5
							96	1,8	9,0	2,0	8,8	2,6	11,4

Πηγή: Στατιστικό Μητρώο Επιχειρήσεων ΕΛΣΤΑΤ, ίδιοι υπολογισμοί.

Παράρτημα Ζ

Δομή παραγωγής και αγοράς ανά κλάδο και τύπο επιχειρήσεων-οργανισμών στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας κατά το έτος 2019 – Συγκρίσεις μέσης απασχόλησης (ΜΑ) και κύκλου εργασιών ανά άτομο (ΚΕΑ) στις επιχειρήσεις και τους οργανισμούς των άλλων περιφερειακών ενοτήτων της χώρας

Κλάδοι	Τύποι επιχειρήσεων, αριθμοί (εφόσον ≥ 5) και ποσοστά επιχειρήσεων		ΜΑ (άτομα)	ΚΕΑ (χιλ. €)	Περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό επιχειρήσεων των οποίων μεσοσταθμικά επιτυγχάνεται μεγαλύτερος ΚΕΑ – Η ΜΑ παρέχεται σε αριθμητική μορφή
	Α	ΟΕ			
01 ^α	13.181	99,7%	0,8	13,3	Ημαθίας 0,9, Αχαΐας 0,8, Κορινθίας 0,6, Λασιθίου 0,4
	14	0,1%	3,6	55,5	Ηλείας 3,8, Βοιωτίας και Κορινθίας 3,0, Χανίων 1,3
	6	0,0%	0,5	80,0	Καβάλας 12,0, Βοιωτίας 2,5, Χανίων 0,7, Αχαΐας 0,1
	5	0,0%	29,8	74,3	Ροδόπης 80,2, Ηλείας 7,2, Μαγνησίας 2,7
	7	0,1%	2,9	36,3	Τρικάλων 3,7, Μαγνησίας 2,5, Κορινθίας 0,6
02	10	31,3%	1,4	27,7	Έβρου 14,4, Βορείου τομέα Αθηνών 1,6, Χίου 0,9
	22	68,8%	6,0	4,5	Έβρου 6,0
10 ^β	132	78,6%	2,3	35,7	Καβάλας 3,1, Πιερίας 2,7, Δυτ. Αττικής, 2,6, Τρικάλων, Χαλκιδικής 2,5, Κορινθίας 2,4, Αργολίδας 2,1, Βοιωτίας 1,9
	17	10,1%	8,4	83,6	Γρεβενών 8,4
	12	7,1%	30,5	174,8	Δράμας 29,9, Ηλείας 25,6, Άρτας 22,9, Λέσβου 9,0
11 ^γ	5	41,7%	1,0	9,7	Λασιθίου 2,0, Κεντρ. τομέα Αθηνών 1,8, Ξάνθης 1,7, Ικαρίας και Μαγνησίας 1,4, Θεσπρωτίας 1,3, Κεφαλληνίας 1,2
13 ^δ	7	77,8%	2,7	24,9	Βοιωτίας 1,8, Ημαθίας και Κορινθίας 1,7, Φθιώτιδας 1,6, Πιερίας 1,5, Ζακύνθου 1,3, Μεσσηνίας 1,1, Τρικάλων 1,0, Λάρισας 0,9
14 ^δ	18	90,0%	1,2	7,7	Δράμας 2,3, Πιερίας 1,6, Δυτ. Αττικής 1,5, Αιτωλίας 1,0
16 ^ε	16	55,2%	1,3	12,2	Θήρας 2,1, Δυτ. Αττικής και Ημαθίας 1,8, Καβάλας 1,5, Πάρου 1,4, Ρόδου 1,3, Έβρου, Θάσου, Ξάνθης και Χίου 1,2, Καλύμνου, Κορινθίας και Τροιζηνίας-νήσων Αργοσαρωνικού 1,1, Ηλείας 1,0
	8	27,6%	6,8	43,5	Ημαθίας 9,4, Κορινθίας 7,9, Ευβοίας 7,2, Αρκαδίας 5,9, Βορείου τομέα Αθηνών 4,1, Σερρών 2,9
18 ^ς	12	80,0%	1,3	25,9	Αργολίδας 1,9, Πιερίας και Ρόδου 1,7, Βοιωτίας 1,0

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Κλάδοι	Τύποι επιχειρήσεων, αριθμοί (εφόσον ≥ 5) και ποσοστά επιχειρήσεων		ΜΑ (άτομα)	ΚΕΑ (χιλ. €)	Περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό επιχειρήσεων των οποίων μεσοσταθμικά επιτυγχάνεται μεγαλύτερος ΚΕΑ – Η ΜΑ παρέχεται σε αριθμητική μορφή	
23 ^ς	A	20	54,1%	1,7	13,7	Αργολίδας, Έβρου, Νάξου, Πέλλας και Ρόδου 1,8, Μήλου 1,6, Κέρκυρας 1,5, Καβάλας, Κορινθίας και Ιωαννίνων 1,4, Ηλείας, Ημαθίας και Χαλκιδικής 1,3, Αρκαδίας, Σάμου και Τήνου 1,2
	OE	7	18,9%	4,0	22,3	Χαλκιδικής 6,8, Καστοριάς 4,6, Κέρκυρας 4,4, Άρτας 4,3, Δυτ. Αττικής και Θεσπρωτίας 3,8, Ρεθύμνου και Σερρών 3,7, Ξάνθης 3,2, Λακωνίας και Πρέβεζας 2,9
	ΑΕ	5	13,5%	11,2	109,4	Δυτ. τομέα Αθηνών 47,8, Ρόδου 9,4, Μαγνησίας 8,8, Πέλλας 8,2, Ζακύνθου 6,0, Αρκαδίας 5,0
25 ^η	A	82	78,8%	1,3	29,0	Καβάλας 2,0, Βοιωτίας και Κοζάνης 1,5, Αρκαδίας, Ημαθίας, Ροδόπης και Ρόδου 1,4, Κέρκυρας, Πέλλας και Τρικάλων 1,3, Λακωνίας, Λασιθίου και Πιερίας 1,2, Ηλείας και Λέσβου 1,1
	OE	11	10,6%	4,0	57,7	Ξάνθης 8,0, Κιλκίς 7,8, Δράμας 5,8, Πέλλας 4,8, Μεσσηνίας και Σερρών 3,6, Λακωνίας 2,8, Πιερίας 2,7
	IKE	6	5,8%	4,7	87,8	Δυτ. τομέα Αθηνών 8,9
27	A	6	100,0%	1,0	16,4	Χανίων 2,0, Μαγνησίας 1,8, Έβρου 1,6, Σερρών 1,4, Μεσσηνίας 1,2, Κορινθίας και Πιερίας 1,0, Αργολίδας 0,8
28 ^ο	A	20	60,6%	1,4	29,3	Δυτ. Αττικής 2,5, Βοιωτίας 2,2, Χαλκιδικής 2,1, Μαγνησίας 2,1, Ανατ. Αττικής 2,0, Ημαθίας 1,8, Νοτ. τομέα Αθηνών 1,8, Ηλείας 1,5, Σερρών 1,4
	OE	10	30,3%	5,5	71,6	Νοτ. τομέα Αθηνών 6,2, Δράμας 5,8, Ηρακλείου 5,2
31 ^ι	A	22	68,8%	1,2	13,2	Ρόδου 1,6, Μεσσηνίας 1,3, Αργολίδας και Χαλκίδας 1,1
	OE	6	18,8%	3,3	46,7	
32	A	20	100,0%	1,2	14,2	Λακωνίας 2,5, Αρκαδίας 2,0, Έβρου και Τροιζηνιάς-νήσων Αργοσαρωνικού 1,6, Ηλείας 1,5, Λέσβου 1,4, Πέλλας και Χαλκιδικής 1,3
33 ^{ια}	A	34	89,5%	1,2	26,2	Καβάλας 3,5, Λευκάδας 2,0, Αργολίδας και Κοζάνης 1,6, Ιωαννίνων 1,5, Κορινθίας, Τρικάλων και Χαλκιδικής 1,4, Έβρου 1,3, Λακωνίας 1,2, Δράμας 1,1
35	OE	40	34,2%	2,1	33,8	Κοζάνης 3,1, Ρεθύμνου 2,4, Νοτ. τομέα Αθηνών 2,2, Ανατ. Αττικής, Ιωαννίνων, Κιλκίς και Φθιώτιδας 2,1, Μεσσηνίας και Τρικάλων 2,0, Ξάνθης 1,8
	A	39	33,3%	1,1	53,7	Κεντρ. τομέα Αθηνών 1,3
	IKE	12	10,3%	0,2	336,2	Δυτ. Αττικής 0,2, Δυτ. τομέα Αθηνών, Ημαθίας και Καβάλας 0,1, Δράμας και Θεσπρωτίας 0,0
	ΕΠΕ	8	6,8%	0,2	589,9	Αργολίδας και Σάμου 0,1, Λάρισης και Μεσσηνίας 0,0
	ΑΕ	6	5,1%	0,5	252,4	Ιωαννίνων 1,3, Καβάλας 0,7, Χίου 0,5, Ευβοίας 0,2

Πρόδρομος Προδρομίδης, Αιμιλία Μαρσέλλου, Βασίλειος Μπέλλης, Φωτεινή Οικονόμου,
Ιωάννα Ρεζίτη, Νικόλαος Ροδουσάκης, Χρήστος Σταμούλης, Αθανάσιος Χύμης

Κλάδοι	Τύποι επιχειρήσεων, αριθμοί (εφόσον ≥ 5) και ποσοστά επιχειρήσεων		ΜΑ (άτομα)	ΚΕΑ (χιλ. €)	Περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό επιχειρήσεων των οποίων μεσοσταθμικά επιτυγχάνεται μεγαλύτερος ΚΕΑ – Η ΜΑ παρέχεται σε αριθμητική μορφή	
	ΕΕ	5	4,3%	2,0	63,7	
	Λ	7	6,0%	0,3	31,6	Βορ. τομέα Αθηνών 0,3
36	Λ	7	6,0%	9,1	0,0	Λάρισα 33,4, Ευβοίας 25,3, Σερρών 17,8
38 ^β	Α	10	76,9%	1,3	18,3	Δυτ. Αττικής 3,5, Αιτωλ/νίας 3,0, Αχαΐας 2,6, Ηρακλείου 2,4, Ανατ. Αττικής 1,7, Δυτ. τομέα Αθηνών 1,6
41 ^γ	Α	60	63,8%	1,0	29,5	Κοζάνης 1,7, Πάρου 1,6, Κω 1,3, Βοιωτίας και Φοκίδας 1,0
	ΟΕ	14	14,9%	3,6	26,5	Δυτ. Αττικής 8,2, Θήρας 5,1, Άρτας 3,1, Θεσπρωτίας 3,0, Κεφαλληνίας 2,8, Έβρου 2,2, Ροδόπης 2,1, Τήνου 1,8, Λέσβου 1,5
	ΕΕ	6	6,4%	1,7	80,2	
	Κ	6	6,4%	0,0	+	Χίου 1,6, Κέρκυρας 0,2
42 ^δ	Α	43	70,5%	1,1	21,0	Χανίων 1,5, Δυτ. τομέα Αθηνών 1,4, Ιωαννίνων και Φθιώτιδας 1,3, Αργολίδας, Μεσσηνίας και Χαλκιδικής 1,2, Άρτας, Ηλείας και Πειραιώς 1,1, Ευβοίας 1,0, Λακωνίας 0,9
	Κ	6	9,8%	0,3	286,7	Ευρυτανίας 0,2, Πειραιώς και Φοκίδας 0,2
43 ^ε	Α	271	91,6%	1,2	32,0	Θήρας 2,0, Πάρου 1,5
	ΟΕ	12	4,1%	4,4	44,0	Θήρας 10,0, Κεφαλληνίας 4,0, Κω 3,3, Λέσβου 2,5
	ΕΠΕ	5	1,7%	1,8	324,1	
45 ^ς	Α	217	85,1%	1,5	48,3	Βοιωτίας 1,5
	ΟΕ	23	9,0%	3,3	28,7	Ξάνθης 4,6, Δράμας 4,5, Χαλκιδικής 3,4, Αρκαδίας και Κιλκίς 2,8, Λέσβου 2,6, Λακωνίας 2,5
	ΑΕ	6	2,4%	7,3	196,3	Τρικάλων 24,4, Δράμας 11,3, Σερρών 9,6, Πιερίας 6,7, Λέσβου 3,3, Κέρκυρας 1,7
	ΙΚΕ	6	2,4%	0,5	1113,8	
46	Α	306	64,0%	1,4	105,9	Δράμας και Καβάλας 2,1, Χαλκιδικής 2,0, Αργολίδας και Πιερίας 1,9, Φθιώτιδας 1,8, Τρικάλων 1,7, Ηλείας και Κοζάνης 1,6, Βοιωτίας και Κορινθίας 1,5
	ΟΕ	76	15,9%	3,6	116,5	Βοιωτίας 5,8, Χαλκιδικής 5,6, Μεσσηνίας 5,0, Κέρκυρας 4,3, Ηλείας 4,2, Έβρου 4,1, Σερρών 4,0, Δράμας, Κοζάνης και Τρικάλων 3,9, Φθιώτιδας 3,8, Πέλλας 3,3
	ΙΚΕ	29	6,1%	0,8	801,5	Δυτ. Αττικής 5,5, Βοιωτίας 1,5, Φθιώτιδας 0,9
	ΑΕ	26	5,4%	6,0	339,2	Μεσσηνίας 20,1, Χαλκιδικής 10,3
	ΕΠΕ	13	2,7%	3,2	285,9	Αρκαδίας 4,2, Αργολίδας 4,0, Ιωαννίνων 3,1, Τρικάλων 2,2, Κιλκίς 1,7

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Κλάδοι	Τύποι επιχειρήσεων, αριθμοί (εφόσον ≥ 5) και ποσοστά επιχειρήσεων		ΜΑ (άτομα)	ΚΕΑ (χιλ. €)	Περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό επιχειρήσεων των οποίων μεσοσταθμικά επιτυγχάνεται μεγαλύτερος ΚΕΑ – Η ΜΑ παρέχεται σε αριθμητική μορφή	
47 ^κ	ΕΕ	12	2,5%	4,0	122,6	Ρεθύμνου 6,1, Λέσβου 4,6
	Λ	16	3,3%	4,1	928,3	Δυτ. Αττικής 5,5
	Α	1463	89,1%	1,4	84,4	Αργολίδας 1,7, Μεσσηνίας και Φθιώτιδας 1,6, Κορινθίας 1,5
	ΟΕ	132	8,0%	3,8	83,7	Ρεθύμνου 5,4, Ξάνθης 4,7, Λασιθίου και Πιερίας 4,4, Αργολίδας, Ημαθίας και Καβάλας 4,3, Λέσβου 4,2, Δυτ. Αττικής 4,1, Χαλκιδικής 4,0, Βοιωτίας 3,9, Ηλείας και Πέλλας 3,7, Τροιζηνίας-νήσων Αργοσαρωνικού 3,5, Λακωνίας 3,4, Αρκαδίας 3,3
	ΕΕ	19	1,2%	5,4	71,8	Κεφαλληνίας 6,1, Πάρου 5,6, Βοιωτίας και Σύρου 5,2, Πιερίας 4,9, Δράμας και Κοζάνης 4,3, Ζακύνθου 3,4, Θήρας 3,2
	ΙΚΕ	15	0,9%	5,1	137,5	Ζακύνθου 2,5, Βοιωτίας 2,3
	ΑΕ	6	0,4%	25,2	135,0	Δυτ. Αττικής 235,1, Θεσπρωτίας 18,8, Αρκαδίας 13,5, Τρικάλων 13,3
	ΕΠΕ	5	0,3%	1,4	226,5	Θήρας 3,2
49 ^μ	Α	319	84,4%	1,2	33,4	Χαλκιδικής 1,6, Έβρου 1,4, Τρικάλων 1,3, Δράμας 1,2
	ΙΚΕ	6	1,6%	4,8	54,2	Σάμου 15,0, Ρόδου 6,5, Μήλου 2,8, Χαλκιδικής 2,6, Καβάλας 2,1
	ΟΕ	5	1,3%	1,0	74,9	Κορινθίας 4,0
	Λ	39	10,3%	1,3	86,9	Νοτ. τομέα Αθηνών 1,8, Ηλείας και Πειραιώς 0,8, Αργολίδας, Αρκαδίας και Λακωνίας 0,7, Ξάνθης 0,6, Ανατ. Αττικής, Άρτας, Ημαθίας, Καστοριάς, Πέλλας και Χαλκιδικής 0,5
52 ^ο	ΟΕ	13	56,5%	2,7	60,6	Πιερίας 3,1
	Α	5	21,7%	1,0	13,6	Λήμνου 2,2, Γρεβενών 2,0 Άνδρου 1,2, Άρτας 0,8
53 ^κ	Α	6	66,7%	3,2	31,1	Δυτ. Αττικής 4,3
55 ^{κα}	Α	38	55,1%	1,0	9,4	Πειραιώς 4,2, Νοτ. τομέα Αθηνών 3,3, Βοιωτίας 1,8, Καστοριάς 1,4
	ΟΕ	12	17,4%	2,9	19,2	Φθιώτιδας 6,4, Καρπάθου 4,5, Καλύμνου 4,1, Γρεβενών 2,8
	ΑΕ	10	14,5%	10,9	36,2	Ημαθίας 13,9, Πέλλας 7,3, Άνδρου 5,8, Ευρυτανίας 2,3
	ΙΚΕ	5	7,2%	10,8	29,3	Τρικάλων 6,7, Φθιώτιδας 6,4, Φοκίδας 4,8, Καρπάθου 4,5, Καλύμνου 4,1, Γρεβενών 2,8, Σερρών 2,7, Σύρου 0,8

Κλάδοι	Τύποι επιχειρήσεων, αριθμοί (εφόσον ≥ 5) και ποσοστά επιχειρήσεων	ΜΑ (άτομα)	ΚΕΑ (χιλ. €)	Περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό επιχειρήσεων των οποίων μεσοσταθμικά επιτυγχάνεται μεγαλύτερος ΚΕΑ – Η ΜΑ παρέχεται σε αριθμητική μορφή
56 ^{κβ}	A 875 93,7%	2,4	10,4	Ζακύνθου 5,4, Καβάλας 4,2, Ρεθύμνου 4,0, Λασιθίου 3,8, Πιερίας 3,4, Κορινθίας 3,3, Λέσβου 3,2, Έβρου και Λακωνίας 3,0, Τρικάλων 2,8, Βοιωτίας και Φθιώτιδας 2,7, Ημαθίας 2,5, Κοζάνης 2,1, Πέλλας 1,7
	OE 43 4,6%	7,0	11,2	Ξάνθης 15,8, Έβρου 12,7, Δράμας 12,6, Πάρου 11,8, Σύρου 10,9, Άρτας και Πρέβεζας 10,4, Κω 10,2, Μήλου 10,1, Θεσπρωτίας 9,6, Νάξου και Σερρών 9,4, Πέλλας 8,2, Σάμου 7,6
	EE 10 1,1%	12,1	9,4	Ρεθύμνου 15,8, Σερρών 11,3, Φοκίδας 11,2, Σύρου 10,2, Ηλείας 9,0, Βοιωτίας 8,9, Σποράδων 8,5, Κέα-Κύθου 7,6, Κεφαλληνίας 7,5
61 ^{κγ}	A 8 80,0	1,5	37,7	Δυτ. Αττικής 2,6, Καβάλας 2,0, Μεσσηνίας 1,9, Ιωαννίνων 1,9, Κέρκυρας 1,8
62 ^{κδ}	A 21 91,3	1,0	25,7	Ξάνθης 1,3, Αρκαδίας και Πιερίας 1,1
63 ^{κε}	A 10 90,9	0,9	12,0	Μεσσηνίας 1,2, Κορινθίας 1,1, Λέσβου 1,0, Ξάνθης 0,9, Δράμας, Ζακύνθου και Τρικάλων 0,8
65 ^{κς}	A 14 93,3	3,4	13,2	Ηλείας 1,7, Λάρισας 1,7, Ευβοίας 1,6, Κέρκυρας 1,5, Έβρου και Μεσσηνίας 1,4, Αιτωλίας 1,3, Δυτ. τομέα Αθηνών 1,2, Αρκαδίας 1,1
66 ^{κζ}	A 80 90,9	1,7	18,0	Πέλλας και Ρεθύμνου 1,5, Βοιωτίας 1,2
68 ^{κη}	A 19 47,5	1,5	8,6	Ιωαννίνων 1,9, Ξάνθης 1,7, Ηλείας 1,6, Ημαθίας 1,4, Φθιώτιδας 1,3, Κεφαλληνίας, Κοζάνης, Λασιθίου και Σερρών 1,2, Δυτ. Αττικής 1,1
	Λ 6 15,0	0,7	3,3	Καβάλας 0,8, Κοζάνης 0,4
69 ^{κο}	A 364 95,8	1,3	13,2	Ρεθύμνου και Χαλκιδικής 1,6, Πέλλας 1,5, Βοιωτίας, Δράμας, Δυτ. Αττικής και Λέσβου 1,4, Αργολίδας και Ηλείας 1,3
	OE 7 1,8	2,7	7,3	Λασιθίου 5,8, Φλώρινας 5,3, Σερρών 5,0, Μεσσηνίας 4,3, Χαλκιδικής 3,9, Κεφαλληνίας 3,8, Λέσβου 3,4, Πιερίας 3,3, Ηλείας 3,1, Ρεθύμνου 3,0
70 ^λ	A 69 78,4	1,2	43,4	
	OE 5 5,7	3,8	19,5	Ημαθίας 6,6, Φθιώτιδας 5,7, Βοιωτίας 5,2, Καβάλας 5,0, Ροδόπης 3,0, Ρόδου 2,2
71 ^{λα}	A 379 95,7	1,1	25,9	Αργολίδας, Καβάλας, Ρεθύμνου και Ρόδου 1,2, Αρκαδίας 1,0
	OE 9 2,3	5,4	33,9	Χαλκιδικής 5,1, Ρεθύμνου 4,9, Αρκαδίας 2,6, Ρόδου 2,2
72 ^{λβ}	A 18 81,8	1,1	15,6	Αργολίδας και Βοιωτίας 1,1, Ρεθύμνου 1,0
73 ^{λγ}	A 9 90,0	1,2	10,0	Θήρας 1,9, Χίου 1,8, Θεσπρωτίας 1,6, Βοιωτίας 1,5, Ηλείας και Πρέβεζας 1,3, Λακωνίας και Σποράδων, Ζακύνθου 1,1

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Κλάδοι	Τύποι επιχειρήσεων, αριθμοί (εφόσον ≥ 5) και ποσοστά επιχειρήσεων			ΜΑ (άτομα)	ΚΕΑ (χιλ. €)	Περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό επιχειρήσεων των οποίων μεσοσταθμικά επιτυγχάνεται μεγαλύτερος ΚΕΑ – Η ΜΑ παρέχεται σε αριθμητική μορφή
74 ^{δδ}	A	29	93,5	1,4	21,2	Λέσβου 1,0
75 ^{κε}	A	22	95,7	1,2	34,8	Κορινθίας 1,7, Χανίων 1,6, Αιτωλ/νίας και Μεσσηνίας 1,4, Ξάνθης και Τρικάλων 1,3, Ροδόπης 1,2, Ιωαννίνων 1,1
77 ^{στ}	A	15	93,8	1,3	13,1	Ημαθίας 3,5, Χίου 2,3, Δράμας, Έβρου και Κοζάνης 1,6, Θάσου 1,5, Φθιώτιδας 1,2, Αρκαδίας, και Ικαρίας 1,0
79	A	5	100,9%	2,0	45,3	Κιλκίς 2,6
81 ^{ζε}	A	32	94,1	1,8	9,3	Αργολίδας 3,6, Πιερίας 3,2, Δράμας 3,1, Φθιώτιδας 3,0, Ημαθίας 2,6, Καβάλας 2,4, Ιωαννίνων, Κοζάνης και Ρεθύμνου 1,8
82 ^{ζς}	A	17	85,0	1,5	10,8	Ξάνθης και Τρικάλων 3,2, Βοιωτίας 1,9, Αργολίδας 1,6, Ηλείας 1,5, Πέλλας 1,4, Κοζάνης 1,3, Λακωνίας 1,2, Δράμας 1,1
84 ^{ςς}	Λ	11	91,7	110,5	0,3	Δυτ. τομέα Αθηνών 340,0, Ροδόπης 239,1, Φθιώτιδας 203,6, Αρκαδίας 160,8, Μεσσηνίας 152,7, Χαλκιδικής 116,8, Χανίων 114,2, Δράμας 90,8, Βοιωτίας 77,5, Τροιζηνίας-νήσων Αργοσαρωνικού 63,5, Ρεθύμνου 62,5
85 ^{ζδ}	A	240	88,6	1,7	9,5	Κιλκίς 5,5 Πέλλας 225,2, Δράμας 6,5, Τροιζηνίας-νήσων Αργοσαρωνικού 5,6, Κιλκίς 5,5
	OE	11	4,1	5,5	7,2	
	Λ	14	5,2	149,8	0,4	
86 ^{ζη}	A	352	94,9	1,7	17,0	Δράμας 1,9, Αργολίδας και Ξάνθης 1,7, Δυτ. Αττικής, Ηλείας και Ροδόπης 1,6, Βοιωτίας 1,4
	OE	10	2,7	9,0	36,3	Χανίων 47,1, Καβάλας 37,8, Ρόδου 33,8, Κέρκυρας 25,7, Αιτωλ/νίας 24,6, Σερρών 18,6, Φθιώτιδας 13,4, Κορινθίας 12,4, Ευβοίας 12,3
	ΑΕ	6	1,6	30,2	29,4	
88 ^{ζθ}	A	8	42,1	8,6	15,2	Ροδόπης 4,6
	Λ	5	26,3	5,4	12,5	Χίου 28,0
90 ^η	A	19	82,6	1,8	12,5	Λασιθίου 1,1, Λέσβου 0,8
92 ^{θα}	A	32	88,9	2,3	23,9	Δράμας 2,5, Κοζάνης 2,4, Κέρκυρας 2,3, Χαλκιδικής 2,2
93 ^{ημ}	A	23	33,8	2,0	7,9	Γρεβενών 1,0
	Λ	38	55,9	1,8	0,2	Φθιώτιδας 2,7, Σερρών 2,5, Κέρκυρας 2,4, Αργολίδας 2,0, Αιτωλ/νίας 1,7, Δυτ. Αττικής και Ρόδου 1,6, Αρκαδίας και Τρικάλων 1,5, Πιερίας 1,4, Ηλείας 1,3, Καβάλας και Λασιθίου 1,2, Κορινθίας 1,1

Κλάδοι	Τύποι επιχειρήσεων, αριθμοί (εφόσον ≥ 5) και ποσοστά επιχειρήσεων	ΜΑ (άτομα)	ΚΕΑ (χιλ. €)	Περιφερειακές ενότητες με παραπλήσιο αριθμό επιχειρήσεων των οποίων μεσοσταθμικά επιτυγχάνεται μεγαλύτερος ΚΕΑ – Η ΜΑ παρέχεται σε αριθμητική μορφή
94	Λ 118 100,0	2,2	3,0	Έβρου 3,2, Αιτωλίας και Δυτ. τομέα Αθηνών 3,0, Ρεθύμνου 2,7, Ξάνθης 2,5, Πιερίας 2,3, Ρόδου 2,2, Αργολίδας και Κορινθίας 1,8
95	Α 52 76,5	1,2	13,3	Ρεθύμνου 1,7, Ηλείας 1,4, Τρικάλων 1,3, Αργολίδας, Κοζάνης και Λέσβου 1,2, Δυτ. Αττικής, Ροδόπης και Χαλκιδικής 1,1, Βοιωτίας 1,0
96 ^{αβ}	Α 203 95,8	1,6	8,5	Ρεθύμνου 2,1, Δυτ. Αττικής 1,9, Δράμας και Καβάλας 1,8, Αργολίδας και Χαλκιδικής 1,7, Λασιθίου 1,6, Λακωνίας 1,5, Αρκαδίας 1,4
	ΟΕ 7 3,3	3,3	11,1	Θήρας 6,8, Δράμας 4,9, Χαλκιδικής 4,0, Ροδόπης 3,5
Άγνωστος ^{αγ}	Α 90 94,7	1,5	648,3	

Σημειώσεις:

Α: Ατομικές επιχειρήσεις, Ε: Ετερόρρυθμες εταιρείες, ΕΠΕ: Εταιρείες περιορισμένης ευθύνης, ΙΚΕ: Ιδιωτικές κεφαλαιουχικές εταιρείες, Κοινοπραξίες: Κ, Ομόρρυθμες εταιρείες: ΟΕ, Λοιπές επιχειρήσεις: Λ.

^α ΕΕ+ΕΠΕ+Κ=7. ^β ΕΕ+ΙΚΕ+Λ=7. ^γ ΑΕ+ΕΠΕ+ΙΚΕ+ΟΕ=7. ^δ ΕΠΕ+ΟΕ=2. ^ε ΑΕ+ΕΕ+ΙΚΕ+Λ=5. ^ς ΑΕ+ΙΚΕ+ΟΕ=3. ^ζ ΕΕ+ΕΠΕ+ΙΚΕ=5. ^η ΑΕ+ΕΕ+ΕΠΕ=3. ^θ Α+ΑΕ=3. ^ι ΑΕ+ΙΚΕ=4. ^{ια} ΟΕ=4. ^{ιβ} ΑΕ+ΟΕ=3. ^{ιγ} ΑΕ+ΕΠΕ+ΙΚΕ=8. ^{ιδ} ΑΕ+ΕΕ+ΕΠΕ+ΙΚΕ+ΟΕ=12. ^{ιε} ΑΕ+ΕΕ+ΙΚΕ+Κ+Λ=8. ^{ις} ΕΠΕ+Λ=3. ^{ιζ} Λ=2. ^{ιη} ΑΕ+ΕΕ+ΕΠΕ+Κ=9. ^{ιθ} ΕΕ+ΕΠΕ+ΙΚΕ=5. ^{ικ} ΟΕ=3. ^{ικα} ΕΕ+ΕΠΕ=4. ^{ικβ} ΑΕ+ΙΚΕ=6. ^{ικγ} ΟΕ+Λ=2. ^{ικδ} ΙΚΕ+ΟΕ=2. ^{ικε} ΟΕ=1. ^{ικς} Λ=1. ^{ικε} ΑΕ+ΕΕ+ΙΚΕ+ΟΕ=8. ^{ικη} ΑΕ+ΕΕ+ΕΠΕ+ΙΚΕ+ΟΕ=15. ^{ικθ} ΑΕ+ΕΕ+ΕΠΕ+ΙΚΕ+Λ=9. ^{ικι} ΑΕ+ΕΕ+ΕΠΕ+ΙΚΕ+Λ=14. ^{ικια} ΑΕ+ΕΕ+ΙΚΕ=8. ^{ικιβ} ΑΕ+ΙΚΕ+ΟΕ+Λ=4. ^{ικιγ} ΕΠΕ=1. ^{ικιδ} ΟΕ=2. ^{ικιε} ΙΚΕ+ΟΕ=2. ^{ικισ} ΕΕ+ΟΕ+Λ=3. ^{ικις} ΑΕ+ΕΕ+ΕΠΕ=6. ^{ικιζ} ΕΕ+ΙΚΕ+Λ=3. ^{ικιη} ΙΚΕ+ΟΕ=6. ^{ικιθ} Λ=4. ^{ικια} ΑΕ+ΕΕ+ΕΠΕ+ΟΕ=7. ^{ικιβ} ΑΕ+Λ=2. ^{ικιγ} ΑΕ+Λ=5.

Κλάδοι με ολιγότερες των πέντε επιχειρήσεων ανά κάθε είδος νομικής μορφής:

03: Α+ΕΠΕ=3. 08: Α+ΑΕ+ΟΕ=6. 15: Α+ΕΠΕ+ΙΚΕ+ΟΕ=4. 17: Α+ΙΚΕ+ΟΕ=5. 20: ΑΕ+ΕΠΕ+ΟΕ=5. 22: Α+ΑΕ+ΕΕ+ΙΚΕ=6. 24: Α+ΑΕ=3. 26: Α=1. 29: Α+ΟΕ=3. 37: Α=3. 50: Α+Λ=2. 58: Α+ΑΕ+ΕΠΕ+ΙΚΕ=10. 59: Α+ΟΕ=4. 60: Α+ΑΕ+ΟΕ=5. 64: Α+Λ=2. 80: Α=4. 87: Λ=1. 91: Α+Λ=4

Πηγή: Στατιστικό Μητρώο Επιχειρήσεων ΕΛΣΤΑΤ, ίδιοι υπολογισμοί.

Παράρτημα Η

Αναλυτικός σχολιασμός των πρώτων δύο σπλών του Πίνακα 14

Οι ομόρρυθμες εταιρείες, σε πέντε κλάδους (τους κλάδους 35, 41, 43, 69, 71) στους οποίους είναι δυνατές οι συγκρίσεις μεταξύ διαφόρων ειδών (μορφών) νομικών μονάδων, μεσοσταθμικά, απασχολούν περισσότερα άτομα ανά μονάδα από ό,τι οι ατομικές επιχειρήσεις, σε δύο άλλους κλάδους (10, 56) επιτυγχάνουν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο και σε πέντε ακόμη κλάδους (16, 28, 31, 52, 71, 96) αφενός απασχολούν περισσότερα άτομα ανά μονάδα από ό,τι οι ατομικές επιχειρήσεις, αφετέρου επιτυγχάνουν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο.

Παρομοίως, οι ανώνυμες εταιρείες σε πέντε κλάδους (01, 10, 45, 46, 74) απασχολούν περισσότερα άτομα ανά μονάδα από ό,τι οι ατομικές επιχειρήσεις και σε τρεις κλάδους (23, 55, 86) αφενός απασχολούν περισσότερα άτομα ανά μονάδα από ό,τι οι ατομικές επιχειρήσεις, αφετέρου επιτυγχάνουν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο.

Σε έναν κλάδο (49) οι ιδιωτικές κεφαλαιουχικές εταιρείες απασχολούν περισσότερα άτομα ανά μονάδα από ό,τι οι ατομικές επιχειρήσεις, σε άλλο κλάδο (45) επιτυγχάνουν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο και σε τρίτο κλάδο (25) αφενός απασχολούν περισσότερα άτομα ανά μονάδα από ό,τι οι ατομικές επιχειρήσεις, αφετέρου επιτυγχάνουν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο.

Οι ετερόρρυθμες εταιρείες απασχολούν περισσότερα άτομα ανά μονάδα στον κλάδο 56, οι εταιρείες περιορισμένης ευθύνης επιτυγχάνουν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο στους κλάδους 35 και 47, οι κοινοπραξίες επιτυγχάνουν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο στους κλάδους 42 και 43 και αμφότερες οι εταιρείες περιορισμένης ευθύνης και οι κοινοπραξίες επιτυγχάνουν τους πλέον υψηλούς κύκλους εργασιών ανά εργαζόμενο στον κλάδο 41. Σε δύο κλάδους (02, 85) τα λοιπά σχήματα απασχολούν περισσότερα άτομα ανά μονάδα από ό,τι οι ατομικές επιχειρήσεις και σε έναν κλάδο (49) επιτυγχάνουν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο.

Στον κλάδο 42 οι ατομικές επιχειρήσεις απασχολούν περισσότερα άτομα ανά μονάδα από ό,τι άλλες μορφές, σε τέσσερις κλάδους (02, 69, 70, 85) επιτυγχάνουν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο και σε τρεις κλάδους (68, 88, 93) αφενός απασχολούν περισσότερα άτομα ανά μονάδα, αφετέρου επιτυγχάνουν υψηλότερο κύκλο εργασιών ανά εργαζόμενο από ό,τι οι άλλες μορφές επιχειρήσεων και οργανισμών.

Παράρτημα Θ

Εκτίμηση με την μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων της κλαδικής παραγωγής στην Ελλάδα, 2010-18

Ερμηνευόμενη μεταβλητή: $\Delta \ln(Y_{it})$, Y_{it} = Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (σε εκατομ. ευρώ, τιμές έτους 2015)

Οι κωδικοί των ερμηνευτικών μεταβλητών και οι συντελεστές τους παρέχονται σε τρεις στήλες

Στοιχεία πολυπαραγοντικής παραγωγικότητας

Αυτόνομοι όροι, $\Delta \ln(A_i)$

1	Κλ. 01, 50, 55, 69, 90 (περιπτώσεις αναφοράς)			0,111		
2	Κλ. 29	-6,591	Κλ. 46	-0,886	Κλ. 16, 22, 27, 41, 79, 85, 93	-0,245
3	Κλ. 19	-4,113	Κλ. 20, 23, 51, 73, 77	-0,681	Κλ. 05, 10, 24, 25, 36, 62, 65	-0,146
4	Κλ. 95	-2,008	Κλ. 13, 33, 47, 87	-0,569	Κλ. 02, 35, 52, 66, 96	0,089
5	Κλ. 72, 94	-1,445	Κλ. 26, 37, 58, 61	-0,465	Κλ. 31, 59	0,226
6	Κλ. 18	-1,208	Κλ. 17, 28, 45, 49, 53, 68, 78, 84, 86	-0,344	Κλ. 03, 21	1,010
7	Κλ. 64, 71, 74, 80	-0,941			Κλ. 30	1,657
Μακροχρόνια τάση, t_i (σε έτη)						
8	Κλ. 66	-1,812	Κλ. 90, 93	-0,083	Κλ. 17, 18, 31, 33, 49, 51, 96	0,101
9	Κλ. 30	-0,717	Κλ. 10, 16, 79	-0,027	Κλ. 20, 23, 47, 78	0,169
10	Κλ. 21	-0,417	Κλ. 02, 27, 55, 61, 62, 87	0,011	Κλ. 46, 72, 73, 77, 80	0,212
11	Κλ. 03	-0,376	Κλ. 13, 24, 25, 53, 68, 95	0,032	Κλ. 37, 64	0,237
12	Κλ. 35, 50	-0,151	Κλ. 05, 22, 28, 36, 41, 65, 69, 74, 84, 86	0,053	Κλ. 71	0,391
13	Κλ. 59	-0,134			Κλ. 19, 94	1,264
14	Κλ. 01, 52, 85	-0,105	Κλ. 26, 45, 58	0,069	Κλ. 29	2,777
Μακροχρόνια τάση στο τετράγωνο, t_i^2						
15	Κλ. 29, 94	-0,234	Κλ. 05, 17, 20, 33, 49, 77, 80, 95, 96	-0,009	Κλ. 10, 52, 61	0,004
16	Κλ. 19	-0,103			Κλ. 01, 27, 74, 79, 90, 93	0,010
17	Κλ. 71	-0,037	Κλ. 02, 22, 31, 36, 45, 51, 65, 69	-0,005	Κλ. 16, 18, 35, 59, 62, 85	0,014
18	Κλ. 37, 72	-0,026			Κλ. 50	0,021
19	Κλ. 64	-0,020	Κλ. 24, 25, 26, 28, 41, 84, 86	-0,002	Κλ. 03, 21	0,038
20	Κλ. 23, 46, 47, 73, 78	-0,015	Κλ. 13, 53	-0,001	Κλ. 66	0,210
21			Κλ. 30, 55, 58, 68, 87	0,001		

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Υψηλές αποκλίσεις, D_{it}						
22	Κλ. 41 το 2014,	-0,245	Κλ. 24 το 2012, 77	-0,147	Κλ. 33 και 58 το 2015,	0,176
23	30 το 2017		το 2013, 50 και 65 το		33 το 2012 και 2018, 41	
24	Κλ. 05, 36 και	0,121	2016, 41 το 2017, 74		το 2015 και 2016, 74	
25	65 το 2013,		το 2018		το 2017	
25	24 το 2017					
$\Delta \ln(L_{it}), L_{it} = \text{Εργασία (σε χιλιάδες άτομα)}$						
26	Κλ. 19	-64,432	Κλ. 10, 13, 20, 28, 33,	-0,367	Κλ. 03	6,005
27	Κλ. 29	-6,327	49, 53, 55, 58, 71, 73,		Κλ. 52	8,013
28	Κλ. 80	-4,353	75, 78, 87, 96		Κλ. 01	11,079
29	Κλ. 18, 27,	-3,226	Κλ. 02, 05, 17, 22, 26,	0,305	Κλ. 66	24,654
30	84, 85, 94		30, 36, 45, 47, 62, 64,			
30	Κλ. 23, 25,	-1,615	69, 77, 79, 90	1,272		
31	37, 46, 65, 86,		Κλ. 16, 21, 24, 31, 35,	3,459		
31	93, 95		50, 59, 61, 72			
			Κλ. 41, 51, 68, 74			
$\Delta \ln(L_{it})$ στο τετράγωνο						
32	Κλ. 66	-514,610	Κλ. 13, 21, 28, 37, 49,	-5,972	Κλ. 51	26,265
33	Κλ. 52	-209,788	58, 69, 71, 73	-2,916	Κλ. 74	35,006
34	Κλ. 03, 30, 94	-53,929	Κλ. 02, 36, 47, 55	0,090	Κλ. 61, 80	66,412
35	Κλ. 23, 25,	-19,717	Κλ. 16, 45, 46	4,082	Κλ. 85	110,262
36	35, 62, 68, 84		Κλ. 17, 22, 24, 26,		Κλ. 01, 19	344,817
37	Κλ. 05, 27,	-13,859	29, 31, 33, 50, 77, 78,	9,321		
38	53, 59, 72, 96		87, 90	18,850		
			Κλ. 10, 20, 65, 79, 95			
			Κλ. 18, 41, 64, 86, 93			
$\Delta \ln(K_{it}), K_{it} = \text{Κεφάλαιο (σε εκατομ. ευρώ, τιμές έτους 2015)}$						
39	Κλ. 66	-354,312	Κλ. 13, 37, 53	-11,177	Κλ. 05, 25, 33, 71, 74, 79	9,542
40	Κλ. 30, 95	-158,220	Κλ. 19, 45, 47, 62,	-5,627		
41	Κλ. 72	-128,552	64, 65	-1,812	Κλ. 20, 35, 61, 69	16,131
42	Κλ. 50	-88,007	Κλ. 02, 17, 22, 59, 78	0,470	Κλ. 27, 36, 84, 96	24,024
43	Κλ. 01, 03,	-44,244	Κλ. 16, 21, 28, 41,	2,510	Κλ. 31	34,476
44	23, 55, 85, 87		58, 90	6,083	Κλ. 18	89,462
45	Κλ. 51, 93, 94	-28,435	Κλ. 10, 24, 26, 46,	7,840	Κλ. 29	202,145
			49, 86			
			Κλ. 52, 68, 80			
			Κλ. 73, 77			

Δ ln(K _{it}) στο τετράγωνο						
46	Κλ. 36, 50	-10.802,400	Κλ. 21, 58, 65, 79	-173,174	Κλ. 10, 31, 47, 96	336,217
47	Κλ. 66	-4.066,417	Κλ. 13, 41, 45, 53, 59, 62, 78	-102,521	Κλ. 20, 27, 35, 68, 86	553,475
48	Κλ. 01, 72, 95	-2.868,247	Κλ. 02, 16, 17, 24, 28, 37, 90	-47,454	Κλ. 19, 46	848,208
49	Κλ. 30, 84, 85	-1.825,281	Κλ. 52, 71	-22,600	Κλ. 03	1.141,900
50	Κλ. 23	-1.295,123	Κλ. 22, 49, 77, 80	29,112	Κλ. 55, 61, 94	2.504,232
51	Κλ. 51, 87	-994,110	Κλ. 25, 73	92,058	Κλ. 18	3.521,800
52	Κλ. 93	-688,571	Κλ. 74	129,743	Κλ. 29	4.383,673
53	Κλ. 05	-286,161	Κλ. 26, 33, 64, 69	218,090		
Δ ln(L _{it}) x Δ ln(K _{it})						
54	Κλ. 30, 64, 95	-244,109	85, 87, 93, 94		Κλ. 01, 51, 61	168.691
55	Κλ. 20, 47, 50	-121,328	Κλ. 03, 05, 13, 17, 22, 24, 33, 37, 41, 45, 52, 58, 68, 69, 71, 73, 77, 80, 96	1,628		
56	Κλ. 02, 18, 23, 27, 29, 35, 46, 49, 53, 62, 79, 84,	-16,208			Κλ. 36	392.517
57			Κλ. 16, 21, 25, 26, 31, 55, 59, 78	23,574	Κλ. 66	1,737.756
58			Κλ. 10, 28, 65, 72, 74, 86, 90	61,972	Κλ. 19	4,223.512
Άλλες επιδράσεις: Δ ln(L _{it}), Δ ln(K _{it})						
59	L κλάδου 49 σε Y κλάδου 30	-4,306	K κλάδου 79 σε Y κλάδου 35	4,579		

Παρατηρήσεις: 496. Ερμηνευτική ικανότητα: R² = 0,9641, adjR² = 0,9497.

Έλεγχος λανθασμένης εξειδίκευσης του Ramsey: Prob > F = 0,1463.

Σημειώσεις:

Οι κλάδοι 05-06, 07-08, 10-12, 13-15, 31-32, 37-39, 41-43, 55-56, 59-60, 62-63, 74-75, 80-82, 87-88, 90-92, 97-98 μετρούνται από κοινού (ως ζεύγη). Για οικονομία χώρου παρέχεται μόνο ο κωδικός του πρώτου κλάδου εκ των κλάδων που μετρούνται από κοινού. Η παλινδρόμηση εκτιμάται με ανθεκτικά τυπικά σφάλματα για την αντιμετώπιση ζητημάτων ετερογένειας και κανονικότητας. Τα p-values είναι όλα ίσα με 0,000 εκτός από τις περιπτώσεις της κεντρικής στήλης των γραμμών 10 (0,012), 20 (0,064), 55 (0,181), 42 (0,182), 21 (0,306), 34 (0,746). Τα p-values αξιοποιούνται σε διαπιστώσεις αναφορικά με το εάν σχέσεις που παρατηρούνται σε ένα δείγμα υφίστανται και στον πληθυσμό. Εντούτοις, η οικονομετρική ανάλυση διενεργείται στον πληθυσμό.

Πηγή: Eurostat (NAMA_10_A64_E, NAMA_10_NFA_ST), ίδιοι υπολογισμοί.

Παράρτημα Ι

Εκτίμηση με την μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων της κλαδικής πολυπαραγοντικής παραγωγικότητας στην Ελλάδα, 2010-18

Ερμηνεύσιμη μεταβλητή: $\Delta \ln(Y_{it}) - [a_i \Delta \ln(L_{it}) + b_i \Delta \ln(K_{it}) + c_i \Delta \ln^2(L_{it}) + d_i \Delta \ln^2(K_{it}) + e_i \Delta \ln(L_{it}) \Delta \ln(K_{it}) + m_{ij} \Delta \ln(L_{it}) + n_{ij} \Delta \ln(K_{it})]$ από το Παράρτημα Θ

Οι ερμηνευτικές μεταβλητές και οι συντελεστές τους παρέχονται σε τρεις στήλες

Σύνθεση κεφαλαίου (προκειμένου να προσεγγιστεί η τεχνολογία): $\Delta K_{it} / K_{it}$

όπου Κ1: κατοικίες, Κ2: άλλα κτήρια-κατασκευές, Κ3: εξοπλισμός μεταφορών, Κ4: υλικό υπολογιστών (hardware), Κ5: εξοπλισμός τηλεπικοινωνιών, Κ6: άλλα μηχανήματα, Κ7: βιολογικοί πόροι (αγροτικά προϊόντα και συναφή), Κ8: έρευνα-ανάπτυξη, Κ9: λογισμικό υπολογιστών (software)-βάσεις δεδομένων.

1	Κ2 σε κλ. 01, 20, 65, Κ3 σε κλ. 03 16, 19, 52, 53, Κ4 σε κλ.33, 68, 74, Κ5 σε κλ. 94, Κ6 σε κλ.02, 26, 33, 68, Κ8 σε όλους τους κλάδους, Κ9 σε κλ. 68 (περιπτώσεις αναφοράς)					
2	Κ4 σε κλ. 50, Κ9 σε κλ. 37	-354,727	Κ2 σε κλ. 30, 59, 74, Κ4 σε κλ. 26, 58, Κ5 σε κλ. 01, 28, 84, Κ6 σε κλ. 36, Κ9 σε κλ. 22, 28, 77, 80	-3,194	Κ2 σε κλ. 41, 46, 52, 53, 93, Κ3 σε κλ. 77, Κ6 σε κλ. 20, Κ9 σε κλ. 62, 65	-0,028
3	Κ2 σε κλ. 50, Κ9 σε κλ. 87	-124,575	Κ3 σε κλ. 55, 78, Κ4 σε κλ. 80, Κ5 σε κλ. 61, Κ9 σε κλ. 10, 18, 41	-2,265	Κ5 sectors 03, 33, 65, 77, Κ6 sector 16	0,023
4	Κ3 σε κλ. 25	-94,413	Κ2 σε κλ. 29, 61, Κ3 σε κλ. 05, 31, 74, 93, Κ4 σε κλ. 22, 41, Κ5 σε κλ. 46, 52, 68, 86, Κ9 σε κλ. 33 74	-1,725	Κ2 σε κλ. 02, 22, 80, Κ3 σε κλ. 65, 80, Κ4 σε κλ. 69	0,062
5	Κ3 σε κλ. 96, Κ4 σε κλ. 94	-77,710	Κ2 σε κλ. 24, 35, 37, 62, 95, Κ3 σε κλ.17, 47, 59, Κ4 σε κλ. 37, 51, Κ6 σε κλ. 28, 49, 96, Κ9 σε κλ. 78	-1,221	Κ2 sectors 10, 66, 69, 77, 79, Κ3 sectors 49, 69, 95, Κ4 sector 79, Κ6 sectors 22, 29, 41, 66	0,147
6	Κ4 σε κλ. 25, 31, Κ5 σε κλ. 50, 85	-63,794	Κ1 σε κλ. 84, Κ4 σε κλ. 46, Κ6 σε κλ. 21, 64,	-0,815	Κ3 σε κλ. 41, 45, Κ4 σε κλ. 53, 77, Κ5 σε κλ. 20, Κ6 σε κλ. 65, Κ7 σε κλ. 01	0,336
7	Κ5 σε κλ. 23, Κ6 σε κλ. 74	-50,100	Κ7 σε κλ. 02, 84, Κ6 σε κλ. 17	-0,575	Κ1 σε κλ. 68, Κ2 σε κλ. 13, 28, Κ4 σε κλ. 17, 64, 84, Κ6 σε κλ. 72, 95, Κ9 σε κλ. 36, 51, 72	0,515
8	Κ5 σε κλ. 45, Κ6 σε κλ. 73	-36,139	Κ2 σε κλ. 17, 47, 86, Κ3 σε κλ. 13, 62, 90, Κ4 σε κλ. 30, 47, 52, Κ5 σε κλ. 79, Κ6 σε κλ. 46, 53, 80	-0,486	Κ2 σε κλ. 16, 33, 49, 72, Κ3 σε κλ. 18, 46, 51, Κ5 σε κλ. 72, 90, Κ6 σε κλ. 03, 30, 86	0,739
9	Κ3 σε κλ. 61, Κ9 σε κλ. 23, 93	-29,040	Κ2 σε κλ. 17, 47, 86, Κ3 σε κλ. 13, 62, 90, Κ4 σε κλ. 30, 47, 52, Κ5 σε κλ. 79, Κ6 σε κλ. 46, 53, 80	-0,267	Κ2 σε κλ. 03, 68, 94, Κ3 σε κλ. 10, 23, 24, 29, 37, 71, 72, 84, 86, Κ4 σε κλ. 95, Κ5 σε κλ. 64, Κ6 σε κλ. 59, Κ9 σε κλ. 26	0,906
10	Κ3 σε κλ. 58, Κ4 σε κλ. 19	-21,906	Κ2 σε κλ. 26, 84, Κ4 σε κλ. 18, 62, 65, 72, Κ6 σε κλ. 05, 51, 77, Κ9 σε κλ. 47, 50, 73, 95	-0,212	Κ6 σε κλ. 27, 69, 94	1,276
11	Κ3 σε κλ. 87, Κ5 σε κλ. 24, Κ9 σε κλ. 19, 45	-19,672	Κ2 σε κλ. 05, 21, 64, 90, Κ3 σε κλ. 20, Κ6 σε κλ. 13, 19, 31, 35, 47, 50, 52, 79, 84, 90	-0,122	Κ4 σε κλ. 20, Κ5 σε κλ. 95, Κ6 σε κλ.18, 25, Κ9 σε κλ. 20, 46, 59, 79	1,584
12	Κ2 σε κλ. 85, 87, Κ4 σε κλ. 23	-15,795	Κ3 σε κλ. 01, 50, 79, Κ4 σε κλ. 10, 21, 29, Κ6 σε κλ. 01, 10, 24, 58, 87, 93, Κ9 σε κλ. 61, 64, 69, 84	-0,122	Κ2 σε κλ. 31, 36, 58, Κ3 σε κλ. 22, Κ5 σε κλ. 26, 53, Κ6 σε κλ. 23, 45, 55, Κ9 σε κλ. 71	1,915
13	Κ4 sector13, Κ5 σε κλ. 05, 78	-14,044	Κ2 σε κλ. 19, Κ9 σε κλ. 86, Κ4 σε κλ. 27		Κ2 σε κλ. 19, Κ9 σε κλ. 86, Κ4 σε κλ. 27	2,935
14	Κ3 σε κλ. 21, Κ4 σε κλ. 87	-12,111	Κ2 σε κλ. 45		Κ2 σε κλ. 45	3,763
15	Κ3 σε κλ. 27, 66, Κ4 σε κλ. 78, 85	-10,083				
16	Κ2 σε κλ. 18, 51, 55, 78, Κ4 σε κλ. 55, 86, Κ5 σε κλ. 29, Κ9 σε κλ. 30	-8,459				
17	Κ2 σε κλ. 71, Κ4 σε κλ. 16, 90	-6,903				
18	Κ2 σε κλ. 27, Κ4 σε κλ. 71	-5,791				
19	Κ3 σε κλ. 28, 35, Κ4 σε κλ. 35, 59, 61	-4,581				

Πρόδρομος Προδρομίδης, Αιμιλία Μαρσέλλου, Βασίλειος Μπέλλης, Φωτεινή Οικονόμου,
Ιωάννα Ρεζίτη, Νικόλαος Ροδουσάκης, Χρήστος Σταμούλης, Αθανάσιος Χύμης

20	K2 σε κλ. 23, K4 σε κλ. 01, 28, K5 σε κλ. 10, 19, 21, 27, 35, 36, 47, 59, 62, 71, 73, 93, K6 σε κλ. 62, 71, K9 σε κλ. 24, 52, 53, 55, 66, 90	4.444	K3 σε κλ. 36, K4 σε κλ. 45, 49, 66, K5 σε κλ. 17, 30, 49, 55, K6 σε κλ. 37, K9 σε κλ. 16, 85	13.666	K9 σε κλ. 35, 58, 94	46,804
			K2 σε κλ. 73, K9 σε κλ. 13, 31	16.163	K5 σε κλ. 74	49,833
					K4 σε κλ. 93, K5 σε κλ. 31	66,199
21	K3 σε κλ. 26, 73, K4 σε κλ. 96, K9 σε κλ. 05, 29, 96	7.461	K3 σε κλ. 85, K6 σε κλ. 78, 85	18.977	K3 σε κλ. 68	187,760
					K9 σε κλ. 25	389,906
22	K2 σε κλ. 25, K5 σε κλ. 18, 51, 80, 87	7.817	K4 σε κλ. 05, 36, K5 σε κλ. 13, 58, K9 17, 27	21,813	K5 σε κλ. 25, 37	560,073
23	K4 σε κλ. 24, 73, K6 σε κλ. 61, K9 σε κλ. 21, 49	9.462	K3 σε κλ. 94	23,935	K2 σε κλ. 96	1.751,080
Με ανολοκλήρωτη ή ολοκληρωμένη υποχρεωτική εκπαίδευση, καθώς και L1 σε κλ. 03, 16, 20, 26, 79, 87, L2 σε κλ. 23, 31, 74, 84, L3 σε κλ. 26, 27, 53, 65, 69, 84, 85, 93, 95, L4 σε κλ. 13, 47, 53, 79, 90, 93, L5 σε κλ. 23, 35, 53, 71, 93 (περιπτώσεις αναφοράς)						0,164
24	L4 σε κλ. 73	-1,239,582	L1 σε κλ. 18, 80, L4 σε κλ. 03, 31, 46	-15,357	L1 σε κλ. 35, 95, L2 σε κλ. 02, 16, 29, 35, 49, 61, L3 σε κλ. 51, 94, L4 σε κλ. 01, 02, 33, 64, 72, 77, 84, 87, L5 σε κλ. 20, 68	7,669
25	L2 σε κλ. 85	-1,122,337				
26	L5 σε κλ. 41, 55	-605,801	L1 σε κλ. 13, 66, L2 σε κλ. 10, 13, 68, 93, L3 σε κλ. 02, 35, 36, 86, L4 σε κλ. 29, 30, L5 σε κλ. 51, 61	-12,097		
27	L1 σε κλ. 25, 73	-507,122				
28	L5 σε κλ. 31, 73, 74	-377,199			L2 σε κλ. 20, 77, 86, L3 σε κλ. 18, 20, 28, 90, L4 σε κλ. 10, 24	8,750
29	L4 σε κλ. 25	-348,879	L1 σε κλ. 10, 90, L2 σε κλ. 01, 80, 87, 90, L3 σε κλ. 22, 24, 55, 72, 80, L4 σε κλ. 27, 49, 61, 69, 80, L5 σε κλ. 01, 16, 18, 33, 52, 64, 69, 78, 87	-7,368		
30	L2 σε κλ. 31	-227,165			L1 σε κλ. 22, 24, 72, L3 σε κλ. 37, 47, 49, L5 σε κλ. 17, 21, 30, 59, 66, 77, 79	12,162
31	L5 σε κλ. 05, 45	-225,142				
32	L3 σε κλ. 41	-202,368				
33	L1 σε κλ. 71, 94, L2 σε κλ. 71	-175,365	L1 σε κλ. 53, L2 σε κλ. 24, 30, 46, 47, 64, L4 σε κλ. 52, 95	-5,256	L3 σε κλ. 30, 59, 68, L4 σε κλ. 18, 37	16,731
34	L1 σε κλ. 58	-126,978	L1 σε κλ. 37, 61, 68	-3,588		
35	L1 σε κλ. 74, L3 σε κλ. 19, L5 σε κλ. 25, 37	-120,201			L1 σε κλ. 28, 45, 62, 85, L2 σε κλ. 21, 28, 51, 62, L3 σε κλ. 05, 23, 25, 62, 71, 78, L4 σε κλ. 68	20,170
36	L2 σε κλ. 58, L3 σε κλ. 66	-109,447	L1 σε κλ. 01, 17, 19, L2 σε κλ. 26, 33, 37, 52, 53, 78, L3 σε κλ. 52, 61, 77, L4 σε κλ. 17, 35, 65, L5 σε κλ. 62	-1,711	L1 σε κλ. 31, 93, L3 σε κλ. 16, L4 σε κλ. 22, 51, 94, L5 σε κλ. 10	26,935
37	L2 σε κλ. 55, L4 σε κλ. 45	-95,419			L1 σε κλ. 86, 13 σε κλ. 50	31,606
38	L2 σε κλ. 66, L4 σε κλ. 05, 50, 55, 66, 71	-71,191	L1 σε κλ. 49, 65, L2 σε κλ. 17, 65	0,723		
39	L4 σε κλ. 59, L3 σε κλ. 87	-54,705	L1 σε κλ. 02, 46, L2 σε κλ. 03, 95, L3 σε κλ. 01, 10, 13, 45, 64, 79, L4 σε κλ. 21, L5 σε κλ. 26, 46, 72, 80, 84, 86	1,336	L1 σε κλ. 23, 36, L2 σε κλ. 36, 45, L3 σε κλ. 29, L4 σε κλ. 85	44,590
40	L1 σε κλ. 50, L4 σε κλ. 16, 86, L5 σε κλ. 28, 36	-38,517			L1 σε κλ. 69, L2 σε κλ. 27, L4 σε κλ. 74, L5 σε κλ. 24, 49, 85	74,956
41	L1 σε κλ. 27, 41, L2 σε κλ. 22, 50, 69	-33,106	L1 σε κλ. 33, 51, 59, 64, 84, L2 σε κλ. 72, 79, L4 σε κλ. 26, 28, 36	2,696		
42	L2 σε κλ. 05, 18, 59, L3 σε κλ. 31, L4 σε κλ. 62, L5 σε κλ. 02, 13, 22, 27, 47, 50, 90	-20,846	L1 σε κλ. 21, L5 σε κλ. 65, 95	3,559	L1 σε κλ. 96, L5 σε κλ. 80	95,166
43	L1 σε κλ. 29, L3 σε κλ. 03, 17	-18,292	L1 σε κλ. 05, 30, 47, 52, 77, L3 σε κλ. 21, 33, 46, L4 σε κλ. 20, 23, 96	5,602	L2 σε κλ. 19, 94, L5 σε κλ. 19	104,481
					L1 σε κλ. 55, 78	119,460
					L2 σε κλ. 96, L4 σε κλ. 78	147,387

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

44	L5 σε κλ. 94	168,291	L5 σε κλ. 58	227,438	L2 σε κλ. 73	415,660
45	L2 σε κλ. 25	180,460	L3 σε κλ. 73, L4 σε κλ. 41	253,688	L5 σε κλ. 96	3.229,320
46	L3 σε κλ. 58, 96	203,055				
47	L4 σε κλ. 19, 58	224,441	L2 σε κλ. 41, L3 σε κλ. 74	335,844		

Παρατηρήσεις: 496. Ερμηνευτική ικανότητα: $R^2 = 0,9857$, $adjR^2 = 0,9816$.
Έλεγχος λανθασμένης εξειδίκευσης του Ramsey: Prob > F = 0,4771.

Σημειώσεις: Οι κλάδοι 05-06, 07-08, 10-12, 13-15, 31-32, 37-39, 41-43, 55-56, 59-60, 62-63, 74-75, 80-82, 87-88, 90-92, 97-98 μετρούνται από κοινού (ως ζεύγη). Για οικονομία χώρου παρέχεται μόνο ο κωδικός του πρώτου κλάδου εκ των κλάδων που μετρούνται από κοινού. Οι περιπτώσεις που δεν αναφέρονται χαρακτηρίζονται από μηδενικά μεγέθη. Τα μεγέθη του Κ8 (για έρευνα και ανάπτυξη) δεν φαίνεται να υφίστανται. Η παλινδρόμηση εκτιμάται με ανθεκτικά τυπικά σφάλματα για την αντιμετώπιση ζητημάτων ετερογένειας και κανονικότητας. Τα p-values είναι όλα ίσα με 0,000 εκτός από την περίπτωση της εγγραφής που αντιστοιχεί στο γκρι κυκλάκι της τρίτης στήλης (0,001). Τα p-values αξιοποιούνται σε διαπιστώσεις αναφορικά με το εάν σχέσεις που παρατηρούνται σε ένα δείγμα υφίστανται και στον πληθυσμό. Εντούτοις, η οικονομετρική ανάλυση διενεργείται στον πληθυσμό.

Πηγές: Eurostat (NAMA_10_NFA_ST), ΕΛΣΤΑΤ (Εκτιμήσεις ΕΕΔ 2010-18 της 7ης Σεπτ. 2021), Παράρτημα Θ και ίδιοι υπολογισμοί.

Παράρτημα ΙΑ

Κοινοτική χρηματοδότηση για την υποστήριξη της καινοτομίας στον αγροτικό τομέα

Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο για την Ανάπτυξη του Αγροτικού Χώρου (*European Network for Rural Development, ENRD*) χρηματοδοτεί ιδέες τοπικών αγροτικών κοινοτήτων, ομάδων ατόμων ή/και μεμονωμένων αγροτών προκειμένου να υλοποιήσουν ιδέες προς επίλυση διαφόρων προβλημάτων.

Ιδρύθηκε το 2008 από την Γενική Διεύθυνση Αγροτικής Ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με σκοπό «την υποστήριξη και την αποτελεσματική εφαρμογή των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω της δημιουργίας και της ανταλλαγής γνώσεων, καθώς και μέσω της διευκόλυνσης της ανταλλαγής πληροφοριών και της συνεργασίας σε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό αγροτικό χώρο».

Είναι χαρακτηριστικό ότι από την δημιουργία του ENRD έως το 2022 έχουν λάβει χρηματοδότηση 772 σχέδια σε όλα τα κράτη-μέλη: η Φιλανδία με 58 σχέδια, η Ισπανία με 47, η Ιταλία με 43, η Αυστρία με 42, η Γερμανία με 42, η Σουηδία με 41, η Σλοβενία με 40, το Βέλγιο με 38, η Ουγγαρία με 37, η Γαλλία με 36, η Πολωνία με 36, η Σλοβακία με 33, η Ρουμανία με 32, η Ολλανδία με 30, η Εσθονία με 29, η Λετονία με 27, το Ηνωμένο Βασίλειο με 24, η Τσεχία με 23, η Ελλάδα με 23, η Πορτογαλία με 22, η Λιθουανία με 19, η Δανία με 18, η Ιρλανδία με 17, η Βουλγαρία με 15, το Λουξεμβούργο με 14, η Κροατία με 11, η Μάλτα με 7, η Κύπρος με 3.

Προκύπτει ότι ο αριθμός σχεδίων σε κάθε κράτος-μέλος δεν εξαρτάται ούτε από το μέγεθος του πληθυσμού ούτε από το κατά κεφαλήν εισόδημα (λ.χ., η Φιλανδία, η χώρα με τα περισσότερα σχέδια, διαθέτει σχετικά μικρό πληθυσμό και υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα), αλλά από τις καινοτόμες ιδέες και προτάσεις που κάθε χώρα καταθέτει.

Δεν είναι βέβαια όλα τα σχέδια το ίδιο καινοτόμα. Ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής κάτωθι με έντονο στοιχείο της καινοτομίας αλλά και συνάφεια με τις ανάγκες της περιοχής Καρδίτσας:

- Σχολή βοσκών Ανδαλουσίας: Πρόκειται για εκπαιδευτικό πρόγραμμα που (α) αποσκοπεί στην υποστήριξη της εναλλαγής των γενεών σε αγροτικές περιοχές και (β) συνδυάζει παραδοσιακές και καινοτομικές γνώσεις, καθώς και περιβαλλοντικές πτυχές που συνδέονται με την ποιμενική κτηνοτροφία. Ενθαρρύνονται νέοι που θα ήθελαν να ασκήσουν (έστω και για πρακτική άσκηση ή την απλή εμπειρία) το επάγγελμα του βοσκού ζώντας στο ύπαιθρο και μαθαίνοντας την τέχνη από έμπειρους βοσκούς που ψάχνουν νέα άτομα να τους αντικαταστήσουν, ώστε να μη χαθεί το επάγγελμα στην περιοχή της Ανδαλουσίας (Ισπανία).
- Ενίσχυση της παραγωγικότητας του σουηδικού αρνιού. Πρόκειται για ένα καινοτόμο πρότυπο ποιότητας για το σουηδικό αρνί, προκειμένου να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα του κλάδου.
- Συνεργασία για την δημιουργία τοπικής αγοράς στην περιοχή της Δοβρουτσάς της

Ρουμανίας: Πρόκειται για πρόγραμμα χρηματοδότησης (μέσω της ΚΑΠ) τριών συνεργατών μιας βραχείας αλυσίδας εφοδιασμού προκειμένου να δημιουργηθεί τοπική ζήτηση για το παραδοσιακό φάσμα των προϊόντων τους μέσω στρατηγικών επιχειρηματικών επενδύσεων και μιας ευρείας ενημέρωσης προώθησης.

- Δημιουργία αλυσίδας αξίας για ανθεκτικά γλυκά φρούτα (sweet resistants): Πρόκειται για πρόγραμμα δοκιμής και διάδοσης νέων, ανθεκτικών, οικονομικά αποδοτικών και φιλικών προς το περιβάλλον ποικιλιών φράουλας και μήλου στην περιοχή Αιμίλια-Ρομάνα της Ιταλίας.
- Εγκατάσταση αρδευτικού συστήματος και ίδρυση βιολογικού οπωρώνα: Πρόκειται για πρόγραμμα βελτίωσης της κλιματικής ανθεκτικότητας βιολογικών φρούτων και ξηρών καρπών μιας οικογενειακής φάρμας στις Σλοβενικές Άλπεις.
- Αυτόνομο σύστημα παρακολούθησης της μελισσοκομίας για αύξηση της παραγωγικότητας: Πρόκειται για πρόγραμμα συνεργασίας μέσω της ανάπτυξης ενός αυτόνομου συστήματος παρακολούθησης μελισσών στην Λετονία.
- Διαμόρφωση δημοσίου χώρου για προσφορά εναλλακτικών λύσεων αναψυχής στις αγροτικές περιοχές: Πρόκειται για την μετατροπή ενός ιστορικού κτηρίου (κινδύνευε με εγκατάλειψη) σε πολιτισμικό κέντρο με πολλαπλά κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά οφέλη σε αγροτική περιοχή της Ισπανίας.
- Έναρξη παραγωγής προϊόντων κατσικίσιου γάλακτος σε νεοσύστατο γαλακτοκομικό εργοστάσιο: Πρόκειται για την χρηματοδότηση φάρμας βιολογικού αιγείου γάλακτος προκειμένου να ενισχύσει τον προσανατολισμό της φάρμας προς την αγορά μέσω της ίδρυσης τυροκομείου σε αγροτική περιοχή της Πολωνίας.

Τα παραδείγματα είναι πολλά, προσπελάσιμα μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: https://enrd.ec.europa.eu/projects-practice_en.

Παράρτημα ΙΒ

Στοιχεία της πολιτιστικής ταυτότητας
της Περιφερειακής Ενότητας Καρδίτσας
του Μανώλη Στεργιόπουλου,

Προέδρου της Ένωσης Πολιτιστικών Συλλόγων Ν. Καρδίτσας

Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

ΑΞΙΟΘΕΑΤΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΣΗΜΑ

- **Παυσίλυπο.** Το πάρκο, έκτασης 50 στρεμμάτων, σχεδιάστηκε το 1901 από τον μηχανικό Γ. Φώσκολο. Το Παυσίλυπο ήταν το πρώτο αστικό κοινόχρηστο πράσινο που απέκτησε η Καρδίτσα, είκοσι μόλις χρόνια μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος. Η δημιουργία του πάρκου ήταν πρωτοβουλία του δημάρχου Στέργιου Λάππα, ο οποίος συνέδεσε το όνομά του και με άλλα έργα υποδομής, όπως το δίκτυο ύδρευσης, τα δημοτικά λουτρά, την κεντρική πλατεία και τη δημοτική αγορά. Ονομάστηκε «Παυσίλυπον... διότι αληθώς και τας οδύνας και την θλίψιν διασκεδάζει και την λύπην παύει εκ του αέρος του καθαρίου και δροσερού και εκ του ζύθου του πινομένου αφθόνως και εκ των ασμάτων του πάνυ ευστόμου φωνογράφου». Αρχικά τα δένδρα κάλυπταν το τμήμα βόρεια του σημερινού πεζοδρόμου Τερτίπη, ενώ το νότιο τμήμα (πλατεία Πλαστήρα) καταλάμβανε ο ανθόκηπος, με το κομψό λευκό καφενεδάκι με τα δύο κιόσκια, εικόνα που συναντάται σε πολλές καρτ ποστάλ του Μεσοπολέμου. Στο χώρο αυτό φιλοξενούνταν μέχρι το '40 όλα τα καλλιτεχνικά γεγονότα της πόλης: από τις συναυλίες της Φιλαρμονικής και τις κινηματογραφικές προβολές μέχρι τις παραστάσεις του θεάτρου και του καραγκιόζη. Το πάρκο συνδέθηκε με σημαντικά γεγονότα της πνευματικής και οικονομικής ζωής, όπως οι γιορτές των Ανθεστηρίων, που αναβίωσαν το 1931 με πρωτοβουλία της Λαϊκής Βιβλιοθήκης «Η Αθηνά», και η Πρώτη Πανθεσσαλική Έκθεση Εθνικών Προϊόντων, το 1935. Στη δεκαετία του '30, τμήμα του πάρκου κατέλαβαν το 3ο δημοτικό σχολείο και το πολυϊατρείο, το οποίο μετά τους σεισμούς του 1954 στέγαζε προσωρινά το δημαρχείο. Το σημερινό αναψυκτήριο κτίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του '50, όταν ο ανθόκηπος μετατράπηκε σε ασφαλτοστρωμένη πλατεία. Την ίδια εποχή τοποθετήθηκαν η προτομή του πρωθυπουργού Ν. Πλαστήρα και τέσσερα αγάλματα μουσών που μεταφέρθηκαν από την πλατεία Ομοιοίας των Αθηνών, τα οποία σήμερα βρίσκονται στην κεντρική πλατεία: Θάλεια, Αγλαΐα, Ερατώ και Κλειώ μεταφέρθηκαν και τοποθετήθηκαν πάνω σε πέτρινα βάθρα στο αριστερό τμήμα του Παυσιλύπου. Η ανάπλαση του Παυσιλύπου, στη δεκαετία του '90, βασίστηκε σε μελέτη βραβευμένη σε πανελλήνιο αρχιτεκτονικό διαγωνισμό του 1984 και είχε στόχο τη μετατροπή του σε σύγχρονο, αστικό πάρκο.
- **Μητροπολιτικός Ναός Αγ. Κωνσταντίνου και Ελένης.** Βρίσκεται δίπλα στο πάρκο, χτίστηκε τον 19ο αιώνα και είναι ένας από τους μεγαλύτερους στην Ελλάδα. Κοσμείται με τοιχογραφίες του γνωστού Καρδιτσιώτη ζωγράφου Δημητρίου Γιολ-

δάση. Μπαίνοντας στο Ναό κρέμεται η «άστοχη γερμανική βόμβα», που δεν έσκασε ποτέ προστατεύοντας σαν από θαύμα τον υπέροχο τρούλο του Ναού. Μέσα στο ναό υπάρχει περίτεχνο εικονοστάσι αφιερωμένο στον Άγιο Σεραφείμ (επίσκοπος Φαναρίου και Νεοχωρίου), που είναι και ο πολιούχος.

- **Ανδριάντας Γεωργίου Καραϊσκάκη.** Ο ορειχάλκινος έφιππος ανδριάντας του μεγάλου ήρωα του 1821, Γεωργίου Καραϊσκάκη, είναι ο μεγαλύτερος έφιππος ανδριάντας στην Ελλάδα. Φιλοτεχνήθηκε από τη γλύπτρια Νικολίτσα-Λητώ Λεοντή. Τοποθετήθηκε στην κεντρική πλατεία της πόλης το 2017. Το γλυπτό παριστάνει τον ήρωα στην τελευταία μάχη της ζωής του αποδίδοντας τις πληροφορίες που συγκέντρωσε η γλύπτρια από βιβλία, πίνακες ζωγραφικής και άλλες ιστορικές πηγές.
- **Δικαστικό Μέγαρο.** Ακριβώς δίπλα από το επισκοπικό μέγαρο, θεμελιώθηκε το 1934 από τον Καρδίτσιωτη υπουργό Δικαιοσύνης Σπύρο Ταλιαδούρο. Το κτήριο είναι μονώροφο, πλατυμέτωπο, σχήματος Π. Η λιτή πρόσοψη μοιράζεται συμμετρικά με το υπερυψωμένο κεντρικό τμήμα της εισόδου και με επιβλητικό πρόπυλο. Επίσταση με ακροκέραμα στα θυρώματα και επίχρισμα που μιμείται ισοδομική τοιχοποιία είναι τα μόνα, νεοκλασσικής έμπνευσης, διακοσμητικά αρχιτεκτονικά του στοιχεία. Το έργο χρηματοδοτήθηκε προπολεμικά με τη γνωστή έκτακτη φορολογία του «μεγαρόσημου» από το ειδικό ταμείο ανεγέρσεως δικαστικών μεγάρων και φυλακών, όπως και σε αρκετές άλλες ελληνικές πόλεις. Λόγω της συγκυρίας του πολέμου, το κτήριο ολοκληρώθηκε το 1954, αφού πρώτα λειτούργησαν οι φυλακές από το 1948.
- **Μητροπολιτικό Μέγαρο.** Πλησίον των Δικαστηρίων, το μητροπολιτικό μέγαρο στεγάζεται στην επιβλητική οικία του βουλευτή και μεγαλοκτηματία Δημήτρη Μαλλιόπουλου. Το 1924 αγοράστηκε από την Ι.Μ. Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων με πρωτοβουλία του δραστήριου μητροπολίτου Ιεζεκιήλ για να μετατραπεί σε επισκοπικό μέγαρο, διατηρώντας το νεοκλασσικό ύφος του. Την ίδια εποχή, προσετέθη νέα πτέρυγα στα δυτικά. Η νέα προσθήκη, στα τέλη της δεκαετίας του '60, στέγασε προσωρινώς τη συλλογή εικόνων και εκκλησιαστικών κειμηλίων της Μητροπόλεως. Τμήμα της εκτίθεται σήμερα στις αίθουσες υποδοχής του πρόσφατα αναστυλωμένου μεγάρου (1996).
- **Ανδριάντας Νικολάου Πλαστήρα.** Ο μπρούτζινος έφιππος ανδριάντας βρίσκεται στον άλλοτε ανθώνα του Πανσιλύπου, στην ομώνυμη πλατεία. Είναι έργο του γνωστού γλύπτη Στέλιου Τριάντη (1986-1987). Ο Νικόλαος Πλαστήρας (1883-1953) παριστάνεται ευθυτενής, υπερμεγέθης και επιβλητικός, με στρατιωτική περιβολή και με γυμνό σπαθί, επάνω σε βραχώδες ψηλό βάθρο. Το γλυπτό στήθηκε με πρωτοβουλία της Ένωσης Επιστημόνων Νομού Καρδίτσας.
- **Ξενοδοχείο Άρνη.** Δυτικά στο τέλος του κεντρικού πεζόδρομου της πόλης βρίσκεται το νεοκλασσικό ξενοδοχείο Άρνη, που έκτισε Γάλλος αρχιτέκτονας το 1920 και διέθετε θολωτό τρούλο. Σύμφωνα με άλλες πηγές, το ξενοδοχείο οικοδομήθηκε το 1921 από τον πολιτικό Κωνσταντίνο Τερτίπη, ο οποίος το ονόμασε «Άρνη» προς τιμήν του αδερφού του, Δημητρίου, ο οποίος το 1878 έδωσε νικηφόρα μάχη κατά των

Τούρκων στην περιοχή της προϊστορικής Άρνης, στον σημερινό Πύργο Κιερίου, 13 χλμ ανατολικά της πόλης. Τη στέψη του κτηρίου κοσμούσε περίτεχνος τρούλος, ο οποίος κατέρρευσε με τους σεισμούς του '54. Η προσπάθεια να αποκατασταθεί στις αρχές της δεκαετίας του '90 απέτυχε αισθητικά και ο τρούλος αντικαταστάθηκε με κεραμοσκεπή. Το κτήριο στέγαζε στους δύο ορόφους πολυτελές ξενοδοχείο, «πληρούν όλους τους όρους υγιεινής και ευπρεπειάς», ενώ στο ισόγειο υπήρχε αίθουσα θεάτρου-κινηματογράφου, δεξιώσεων και καφεζυθοπωλείο. Ο ιδιοκτήτης ασχολήθηκε προσωπικά με την αισθητική της όψης, τη διαρρύθμιση του κτηρίου, καθώς και με λεπτομέρειες, όπως το σχήμα της σκηνής και τα έπιπλα, τα οποία παραγγέλθηκαν από το εξωτερικό. Λίγους μήνες μετά το θάνατο του εμπνευστή της, στις αρχές του 1925, την εκμετάλλευση ανέλαβε μετοχική εταιρεία, η οποία διαρρύθμισε το συνεχόμενο ισόγειο κτήριο σε «αίθουσα ντάνσιγκ», προοριζόμενη αποκλειστικά για χορευτικές συγκεντρώσεις, ενώ κατασκεύασε και όροφο για χαρτοπαικτική λέσχη, σύμφωνα με τα ήθη διασκέδασης του Μεσοπολέμου. Ως τα τέλη της δεκαετίας του '40 το γωνιακό καφενείο της «Άρνης», εκτός από διανοούμενους και καλλιτέχνες, φιλοξενούσε ακόμη προπλάσματα γλυπτών και σχέδια έργων ζωγραφικής, τα οποία εκτίθονταν στην κρίση του κοινού πριν πάρουν τη θέση τους σε δημόσιους χώρους της πόλης, όπως π.χ., οι οκτώ μεγάλες πολυπρόσωπες συνθέσεις που φιλοτέχνησε ο Δ. Γιολλάσης για το ναό του Αγίου Κωνσταντίνου. Το 1943 το κτήριο επιτάχθηκε από τις δυνάμεις κατοχής και αμέσως μετά από τις αντιστασιακές οργανώσεις. Από το '50 η «Άρνη» άρχισε να παραδίδεται στη φθορά του χρόνου. Το 2005 το κτήριο ανακαινίστηκε πλήρως, για να μετατραπεί σε ξενοδοχείο πρώτης κατηγορίας, αποτελώντας περιουσία του «Ιδρύματος Υποτροφιών Απ. Αλεξόπουλος».

- **Δημοτική Αγορά.** Νότια της κεντρικής πλατείας σε μικρή απόσταση βρίσκεται το εντυπωσιακό κτίριο της Δημοτικής Αγοράς, ίσως το μοναδικό εναπομένον κτήριο αρχιτεκτονικού στυλ γνωστού ως «Μοντέρνο Κίνημα» βασισμένου στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο. Έχει τετράγωνη κάτοψη και αποτελείται από τέσσερα ανεξάρτητα τμήματα σε σχήμα Γ, στα οποία εδράζεται ο μεταλλικός σκελετός της στέγης. Λειτουργεί ως χώρος πολιτισμού (όπου γίνονται εκθέσεις και παρουσιάσεις), ψυχαγωγίας, αλλά και ως εμπορικό κέντρο.
- **Πάλλας.** Κτίστηκε στις παραμονές του πολέμου, στη θέση του ιστορικού ξενοδοχείου «Η ωραία Ελλάδα», διατηρώντας τη διάταξη της χαρακτηριστικής πεσοστοιχίας. Το «Πάλλας» ήταν μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες ο σημαντικότερος χώρος θεαμάτων και ψυχαγωγίας της πόλης, με αίθουσες κινηματογράφου, θεάτρου, καφενείο και μπαρ-εστιατόριο πολυτελείας. Το ξενοδοχείο «Η ωραία Ελλάδα» υπήρξε το παλαιότερο και το μοναδικό ξενοδοχείο της πόλης μέχρι τις αρχές του Μεσοπολέμου. Εκεί φιλοξενήθηκαν και από το μπαλκόνι του μίλησαν όλες οι πολιτικές προσωπικότητες που πέρασαν από την Καρδίτσα. Το «Μεγάλο καφενείο» στο ισόγειο, ήταν σημείο αναφοράς της κοινωνικής ζωής μέχρι τη δεκαετία του '80.
- **Ιερός Ναός Ζωοδόχου Πηγής Καμινάδων.** Είναι ο παλαιότερος ναός της Καρδί-

τσας. Κτίστηκε το 1842, σύμφωνα με λιθανάγλυφη επιγραφή στη ΝΔ εξωτερική γωνία, αμέσως μετά τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις. Η άδεια για την ανέγερσή του δόθηκε από τον Σουλτάνο με ενέργειες του Ηπειρώτη Κωνσταντίνου ή Αναγνώστη Λάππα, ο οποίος είχε εγκατασταθεί μαζί με τα αδέρφια του στη συνοικία των Καμινάδων γύρω στο 1836. Οι Καμινάδες αποτελούσαν ξεχωριστή κοινότητα στα βορειοανατολικά όρια της πόλης, καθώς την εποχή αυτή δεν είχε ιδρυθεί ακόμη η χριστιανική συνοικία της πόλης, το Βαρούσι. Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική, χτισμένη με ντόπιο ασβεστόλιθο από Ηπειρώτες μαστόρους, των οποίων η «συντροφιά» έχτισε και άλλους ναούς στην περιοχή. Εξωτερικά είναι λιτός και αυστηρός, με ελάχιστα μονόλοβα και δίλοβα στενά ανοίγματα και λίγους λιθανάγλυφους σταυρούς και ρόδακες. Η κόγχη του ιερού διασπάται από τυφλά τόξα, με εντοιχισμένα εφυσλωμένα πιάτα και λιθανάγλυφες παραστάσεις γεωμετρικών μοτίβων, πτηνών, φυτών και αστρικών συμβόλων. Το κωδωνοστάσιο κατασκευάστηκε μετά το 1881, ενώ ο προθάλαμος είναι σύγχρονη προσθήκη. Ο ναός έχει γυναικωνίτη με καφασωτά θωράκια και είναι κατάγραφος εσωτερικά. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο χρονολογείται το 1846, σύμφωνα με επιγραφή στην Ωραία Πύλη. Αγιογραφήθηκε το 1853, «εξόδοις και δαπάναις του ιερού παγκαρίου», με την επίβλεψη των επιτρόπων Κ. Δημητρακώνη και Κ. Μαρκούτη. Οι λαϊκότερες τοιχογραφίες είναι έργα Σαμαριναίων ζωγράφων και ακολουθούν καθιερωμένα εικονογραφικά πρότυπα. Από τις φορητές εικόνες ξεχωρίζουν ο Χριστός Μέγας Αρχιερέας (1898), στον Δεσποτικό Θρόνο, έργο του Εμμ. Ασημάκη και η Παναγία (1911), στο δεξι προσκυνητάρι, αφιέρωμα της αδελφότητας του Αγίου Όρους. Ο ναός συνδέθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα με ένα πολύ σημαντικό κεφάλαιο της σύγχρονης θεσσαλικής ιστορίας: το αγροτικό ζήτημα. Στον περίβολό του πραγματοποιούνταν οι συνελεύσεις του πρώτου αγροτικού συλλόγου στη Θεσσαλία, του Πεδινού Συνδέσμου, με πρωτεργάτη τον Δ. Μπούσδρα.

- **Δημαρχείο.** Στη θέση του υπήρχαν τα δημοτικά λουτρά –τα πρώτα σε θεσσαλική πόλη– από το 1901. Το νεοκλασικό ισόγειο κτήριο με την αμιδωτή είσοδο καταδαφίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του '60 με σκοπό να ανεγερθεί στο δημοτικό οικοπέδο κτήριο αυτόνομου νομικού προσώπου με την επωνυμία «πνευματικών και παραγωγικών κέντρον Καρδίτσης». Με βάση την αρχική μελέτη, θα στεγαζόνταν σε αυτό αίθουσα για διαλέξεις και προβολές, βιβλιοθήκη-αναγνωστήριο –η Λαϊκή Βιβλιοθήκη «Η Αθηνά» διέθετε περισσότερους από 10.000 τόμους– πινακοθήκη-μουσείο, μόνιμη γεωργική έκθεση και σχολή τεχνικής, γεωργικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η ανάγκη στέγασης των δημοτικών υπηρεσιών, οι οποίες μέχρι τότε φιλοξενούνταν σε ενοικιασμένα οικήματα και μετά τους σεισμούς του 1954 στο πολυιατρείο του Πανσιλύπου, οδήγησαν στην τροποποίηση του καταστατικού το 1969 και στην εγκατάσταση του δημαρχείου στο κτήριο, το οποίο ήταν και το πρώτο της πόλης που διέθετε ανελκυστήρα.
- **Παλαιό Γυμνάσιο.** Πρόκειται για το μοναδικό δημόσιο κτήριο που σώζεται από τον 19ο αιώνα στην πόλη. Βρίσκεται στη διασταύρωση των οδών Ιεζεκιήλ και 18ης

Αυγούστου, στο άλλοτε οθωμανικό κέντρο της Καρδίτσας. Κτίστηκε από το Δήμο το 1889, στα θεμέλια του οθωμανικού νοσοκομείου. Στο προαύλιό του σωζόταν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '30 το «τσαρσί τζαμί» (= τζαμί της αγοράς). Επιτύμβιες στήλες από το νεκροταφείο του τζαμιού αποκαλύφθηκαν κατά τη διαμόρφωση του περιβάλλοντα χώρου του γυμνασίου στη δεκαετία του '50. Το κτήριο αποτελείται από λιθόκτιστο ημιυπόγειο και τουβλόκτιστο υπερυψωμένο ισόγειο, χωρίς επικοινωνία μεταξύ τους. Η όψη του είναι λιτή, με κόγχες εκατέρωθεν της εισόδου και μεγάλα ορθογώνια παράθυρα. Το εσωτερικό του ισόγειου είναι διαρρυθμισμένο με κεντρικό διάδρομο και αίθουσες περιμετρικά. Η ανατολική πτέρυγα με τους έξεργους γωνιόλιθους, καθώς και το διπλό κλιμακοστάσιο της εισόδου με την αψιδωτή επίστεψη προστέθηκαν στη δεκαετία του '30. Ο εικοσαπλασιασμός του αριθμού των μαθητών στο πρώτο μισό του αιώνα οδήγησε στην ίδρυση δεύτερου γυμνασίου το 1953, καθώς και στη μεταστέγαση του Α΄ Γυμνασίου αρρένων το 1962 σε νέο κτήριο, απέναντι από το Πανσίλυπο. Στο κτήριο του γυμνασίου στεγάστηκε ως τα τέλη της δεκαετίας του '70 το Γυμνάσιο θηλέων και από τότε ως σήμερα το 14ο Δημοτικό και το Εσπερινό Γυμνάσιο. Η ιστορία του γυμνασίου αποτέλεσε διαχρονικά σημαντικό κομμάτι της πνευματικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της πόλης. Από τις αίθουσές του πέρασαν καταξιωμένοι καθηγητές, όπως οι Λ. Βαμπούλης, Ν. Νικολάου, Στ. Σερμπέτης, Δ. Γιολδάσης κ.ά., καθώς και μαθητές, οι οποίοι εξελίχθηκαν σε προσωπικότητες πανελληνίας εμβέλειας στο χώρο της εκκλησίας, της πολιτικής, της επιστήμης και της τέχνης, όπως οι Ν. Πλαστήρας, αρχιεπίσκοπος Σεραφεΐμ, Απ. Κουτσοκόστας, Γ. Βαλταδώρος κ.ά.

- **Εθνική Τράπεζα (πέτρινο).** Βρίσκεται στη συμβολή των οδών Καραϊσκάκη και Υψηλάντου στο κεντρικότερο σημείο της πόλης. Κτίστηκε το 1910 και είναι από τα αξιολογότερα δείγματα δημοσίων κτηρίων των αρχών του 20ού αιώνα που σώζονται μέχρι σήμερα. Ανήκε στον δικηγόρο και πολιτικό Κίμωνα Βελλίνη. Το υποκατάστημα της Ε.Τ.Ε. στην Καρδίτσα, το οποίο βρισκόταν ανέκαθεν στην ίδια θέση, ήταν γ' τάξης και ιδρύθηκε στις 28 Μαρτίου 1898, δύο μήνες πριν την οριστική αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων, τα οποία είχαν καταλάβει την πόλη μετά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Το διώροφο πετρόκτιστο κτήριο, «κομψόν και μεγαλοπρεπές», έχει νεοκλασικές επιρροές και ιδιαίτερα επιμελημένη κατασκευή. Η βάση του –από σειρές καμπύλων επεξεργασμένων λίθων– φέρει παραστάδες και γωνίες από λαξευτούς ορθογώνιους λίθους και ενδιάμεσα τμήματα από εξαγωνικούς. Χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά στοιχεία του είναι τα μονολιθικά μαρμάρινα φουρούσια, τα σιδερένια κιγκλιδώματα και οι καπνοδόχοι της σκεπής. Το ισόγειο, με την ευρύχωρη κεντρική σάλα, χρησίμευε ως χώρος τραπεζικών συναλλαγών και ο όροφος ως κατοικία του διευθυντή, με ξεχωριστή είσοδο.
- **Οικία Γερωντοπούλου (Οθωμανικό κονάκι).** Βρίσκεται στο ΝΔ τμήμα της πόλης, κοντά στη διασταύρωση των οδών Δ. Λάππα και Σαρανταπόρου, στα όρια της άλλοτε συνοικίας «Καρατζά μαχαλά». Είναι το μοναδικό σωζόμενο διώροφο κτήριο από την εποχή της τουρκοκρατίας. Στις αρχές του 20ού αιώνα σώζονταν περίπου

10 οικίες πλούσιων Οθωμανών (κονάκια) σε διάφορες συνοικίες της πόλης. Ήταν διάδρομες ή τριώροφες, με περιτοιχισμένες αυλές, αθάατες στο εσωτερικό και ξεχωρίζαν από τις πολυάριθμες ισόγειες οικίες των φτωχών και μεσαιών στρωμάτων. Η τοιχοποιία τους από ξύλινο σκελετό και ωμές πλίνθους, ενισχυμένη με οριζόντιες ξυλοδεσιές και επιχρισμένη και στις δύο όψεις, εδραζόταν σε λίθινο θεμέλιο. Τα εσωτερικά χωρίσματα και το ταβάνι ήταν από τσατμά. Το κονάκι που σώζεται κτίστηκε το 1861, σύμφωνα με λιθανάγλυφο στο υπέρθυρο, στο οποίο εικονίζεται τζαμί με μιναρέ. Ανήκε στον Οθωμανό κτηματία Χασάν Χουλιάρα. Το 1890 αγοράστηκε από Οθωμανή αντί 130 περίπου οθωμανικών λιρών και το 1899 από την οικογένεια του σημερινού ιδιοκτήτη. Έχει χαρακτηριστική τοξωτή είσοδο, αξονικά τοποθετημένη στην ανατολική πρόσοψη και εξώστη. Δεν αποκλείεται ο ενιαίος χώρος κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του ορόφου να ήταν αρχικά ανοιχτός, σχηματίζοντας χαγιάτι. Στα νότια σωζόταν μέχρι πρόσφατα πρόσκτισμα με σαχνισί, τοιχογραφημένο εξωτερικά με παραστάσεις αγρίων ζώων. Το κονάκι διέθετε 10 βοηθητικούς χώρους (ντάμια, αχυρώνες, μαγειρείο), χτισμένους σε μια έκταση 15 στρεμμάτων, η οποία χρησίμευε ως καπνότοπος, εικόνα πολύ συνηθισμένη για την αραιοκατοικημένη οθωμανική Καρδίτσα. Στο τυφλό ισόγειο υπήρχαν αποθηκευτικοί χώροι και φαρδύς διάδρομος με σκάλα που οδηγούσε στα τρία μεγάλα δωμάτια του ορόφου. Παρά τη φθορά του χρόνου και τις επεμβάσεις που δέχτηκε σε διάφορες εποχές (ανοίγματα στο ισόγειο, προσθήκη δυτικά, εσωτερικά χωρίσματα κ.λπ.), το κτήριο εξακολουθεί να αποπνέει την αίσθηση του οθωμανικού παρελθόντος.

- **Προτομή Γεωργίου Καραϊσκάκη.** Η μαρμάρινη προτομή του ήρωα της επανάστασης του 1821, Γεωργίου Καραϊσκάκη, έργο του Αθηναίου γλύπτη, Ν. Γεωργαντή, στήθηκε με ενέργειες του μητροπολίτη Ιεζεκιήλ το Σεπτέμβριο του 1936. Ο Ιεζεκιήλ κατάφερε μάλιστα να εξασφαλίσει τα χρήματα για την κατασκευή του από ξεχασμένο ποσό, το οποίο είχε συγκεντρωθεί με έρανο 50 χρόνια πριν και είχε κατατεθεί στην ΕΤΕ για το σκοπό αυτό, με πρωτοβουλία του γιου του ήρωα, Σπυρίδωνα, τότε βουλευτή Καρδίτσας.
- **Μύλος Κολέτσου.** Πρόκειται για τον δεύτερο παλαιότερο ατμόμυλο της πόλης (1899), ιδιοκτησίας αρχικά των Αδελφών Χρηστίδη, οι οποίοι διατηρούσαν στον ίδιο χώρο και μηχανουργείο. Το 1910 ο μύλος πέρασε στον Λεωνίδα Καλή και ως το 1915 στους Λ. Καλή-Μ. Κολέτσο. Το 1936 μετατράπηκε σε κυλινδρόμυλο. Το συγκρότημα αποτελείται από κτήρια τεσσάρων χρονολογικών φάσεων. Ο μύλος επεκτάθηκε και εκσυγχρονίστηκε ριζικά υπό τη διεύθυνση των Αθ. και Κων/νου Μ. Κολέτσου στη δεκαετία του '50, όταν στον αρχικό πυρήνα των κτισμάτων (μύλος, αποθήκες) προστέθηκαν λιθόκτιστη οικοδομή για την εγκατάσταση νέου πετρελαιοκινητήρα και πλυντηρίου-στεγνωτηρίου (1953) καθώς και πολυώροφο τουβλόκτιστο κτήριο για την τοποθέτηση νέων κυλινδρών και ηλεκτροκινητήρων (1956). Λειτουργήσε ως το 2000. Το συγκρότημα των κτηρίων παραμένει σήμερα αναξιοποίητο.
- **Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου.** Ο ναός βρίσκεται στο ΒΔ τμήμα της πόλης, στην άλ-

λοτε περιφερειακή συνοικία «Αγιάς μαχαλά» (αγιάς = εξοχικός), η οποία έφτανε μέχρι το τσιφλικι των Ματαραγγιωτάδων («Τσιφλικάκι»). Ο αρχικός ναός κτίστηκε το 1896 και ανακαινίστηκε το 1937, όπως και εκείνος της Αγίας Παρασκευής, ακολουθώντας την ισόρροπη πληθυσμιακή αύξηση των αντίστοιχων ενοριών. Η αγιογράφηση του τέμπλου, στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ανατέθηκε επίσης από τον μητροπολίτη Ιεζεκιήλ στον διακεκριμένο ζωγράφο και προσωπικό του φίλο, Ν. Δόντα. Ο σημερινός ναός, στον τύπο του σταυροειδούς εγγεγραμμένου με τρούλο, θεμελιώθηκε το 1970 δίπλα στο παλιό κτίσμα, το οποίο καταδαφίστηκε στη δεκαετία του '90. Αρκετές από τις παλιές φορητές εικόνες σώζονται και κοσμούν προσκυνητάρια στο νάρθηκα και στον κυρίως ναό, ενώ άλλες φυλάσσονται στον γυναικωνίτη. Επίσης, άλλα αξιοθέατα που μπορεί κανείς να παρατηρήσει είναι το Άγαλμα της Μάνας στην πλατεία Πλαστήρα, μπροστά από το Πανσύλπο και το μνημείο της Εθνικής Αντίστασης στην ανατολική είσοδο της πόλεως.

ΜΟΥΣΕΙΑ

- **Το Αρχαιολογικό Μουσείο.** Κτίστηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού στη θέση του παλιού νοσοκομείου, σε οικόπεδο που παραχώρησε ο Δήμος Καρδίτσας. Την ίδρυσή του επέβαλε ο σημαντικός και άγνωστος στο μεγαλύτερο μέρος του αρχαιολογικός πλούτος του νομού. Η ανέγερση του κτηρίου, επιφάνειας 900 τ.μ., ξεκίνησε στη δεκαετία 1990 και ολοκληρώθηκε το 2001. Διαθέτει ειδικά διαρρυθμισμένο χώρο για τη μόνιμη έκθεση, εκδοτήριο, αίθουσα εκπαιδευτικών προγραμμάτων και εκδηλώσεων, βιβλιοθήκη, εργαστήριο συντήρησης, αποθήκες και ευρύχωρο κήπο για εκδηλώσεις. Η έκθεση είναι δομημένη κατά χρονολογική σειρά από τα προϊστορικά έως την αρχή των ιστορικών χρόνων. Ξεχωριστές ενότητες είναι αφιερωμένες στις ταυτισμένες με δελφική επιγραφή αρχαίες πόλεις Κιέριον, Όρθη, Μητρόπολις, Γόμφοι και Αργιθέα, στο ναό του Απόλλωνα στο Μοσχάτο και στο ιερό της Ιτωνίας Αθηνάς στη Φίλια.
- **Το Λαογραφικό Μουσείο.** Πολύ κοντά στον Μητροπολιτικό Ναό και δίπλα από το πάρκο Πανσύλπο, βρίσκεται το τριώροφο κτίσμα του Λαογραφικού Μουσείου του Λάμπρου και Ναυσικάς Σακελλαρίου, που φιλοξενεί προσωπικά αντικείμενα του Νικολάου Πλαστήρα, καταγκούνικες φορεσιές, κοσμήματα, εξαρτήματα παραδοσιακών στολών και μια αναπαράσταση της καρδιάς του Νικολάου Πλαστήρα.
- **Το Πυροσβεστικό Μουσείο.** Στεγάζεται σε έναν μικρό χώρο, εντός της Δημοτικής Αγοράς της πόλης. Περιλαμβάνει στολές, εργαλεία των πυροσβεστών και άλλα εκθέματα που έχουν σχέση με την Πυροσβεστική.
- **Η Δημοτική Πινακοθήκη.** Η Δημοτική Πινακοθήκη Καρδίτσας ιδρύθηκε το 1993. Από το 2002 στεγάζεται μόνιμα σε σύγχρονο τετραώροφο κτήριο, στη συμβολή των οδών Β. Τζέλλα και Βασιαρδάνη, απέναντι από το Αρχαιολογικό Μουσείο. Εκτός από αίθουσες μόνιμων και περιοδικών εκθέσεων, ο χώρος διαθέτει βιβλιοθήκη-αναγνωστήριο, εργαστήριο συντήρησης, αίθουσα εκδηλώσεων, πωλητήριο και εντευκτήριο. Αφορμή της ίδρυσης της Πινακοθήκης και πυρήνας της συλλογής της

υπήρξε η δωρεά ολόκληρου σχεδόν του σωζόμενου έργου μιας γοητευτικής, πολύ-πλευρης, αν και σχεδόν άγνωστης, εικαστικής φυσιογνωμίας του Μεσοπολέμου, του Καρδίτσιωτη Γ. Βαλταδώρου (1897-1930). Σταθμό στη διαμόρφωσή της αποτέλεσε η σημαντική σε όγκο και ποιότητα δωρεά των έργων του γνωστού Καρδίτσιωτη ζωγράφου της γενιάς του '30, Δ. Γιολδάση (1897-1993). Ακολούθησαν και άλλες, όπως του ζωγράφου και σκηνογράφου Κ. Παύλου («Πωλ», 1914-1962), του Γ. Γούλα (1919-), του Ν. Καυχίτσα (1931-2003), καθώς και αρκετών σύγχρονων, οι περισσότεροι από τους οποίους έχουν σχέση καταγωγής ή διαμονής με την Καρδίτσα ή τον ευρύτερο θεσσαλικό χώρο, ανάμεσά τους και δύο διεθνούς φήμης: των Πωλ Σουλικιά (Καναδάς) και Παντελή Σαμπαλιώτη (Γερμανία). Αντιπροσωπευτικά δείγματα του υλικού αυτού εκτίθενται στις δύο αίθουσες του πρώτου ορόφου, αφιερωμένες στους Δ. Γιολδάση και Γ. Βαλταδώρο. Τον τοπικό χαρακτήρα της συλλογής ήρθε να επαναπροσδιορίσει το 2002 μια μεγάλη και ενδιαφέρουσα δωρεά έργων σύγχρονης ελληνικής νεορεαλιστικής παραστατικής ζωγραφικής, από τον Καρδίτσιωτη συλλέκτη Απ. Κάρκα (Κανακάκης, Μπουλγουράς, Δαρζέντας, Αντωνόπουλος, Καραβούζης, Χρήστου, Παπαδοπεράκης κ.ά.). Η συλλογή αυτή εκτίθεται αυτόνομα στο ισόγειο. Η επιμέλεια ποικίλων περιοδικών εκθέσεων, ορισμένες από τις οποίες παρουσίαζαν τμηματικά τη συλλογή της Πινακοθήκης και η έκδοση καταλόγων και λευκωμάτων υπήρξαν από το ξεκίνημα πάγιες προτεραιότητές της. Στις δράσεις αυτές προστέθηκαν τα τελευταία χρόνια η έκδοση εικαστικών ημερολογίων, εκπαιδευτικά προγράμματα κ.ά.

- **Το Μουσείο Λέσχης Φωτογραφίας και Κινηματογράφου Καρδίτσας (ΛΕΦΚΚ).** Στο μουσείο φωτογραφίας εκτίθενται φωτογραφικές μηχανές διαφόρων εποχών, καρτ ποστάλ της Καρδίτσας κατά τον 20ό αιώνα, ξύλινες μηχανές προβολής και αρνητικά όλων σχεδόν των τύπων, ενώ μπορεί να μάθει την εξέλιξη της τέχνης της φωτογραφίας και του κινηματογράφου από τα τέλη του 19ου αιώνα.
- **Το Μουσείο Πόλης Καρδίτσας.** Το τριώροφο κτήριο, εμβαδού 300 τ.μ., διαθέτει αίθουσες με μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις, εργαστήριο συντήρησης, βιβλιοθήκη-αναγνωστήριο και θάλαμο ψηφιακής επεξεργασίας ήχου και εικόνας. Στο ισόγειο εκτός από την υποδοχή-ενημέρωση των επισκεπτών, τοπωλήτριο και τη «μικρή βιβλιοθήκη» (Η/Υ για πρόσβαση στο ίντερνετ, υποδομή ανάγνωσης μικροφωτογραφημένων εφημερίδων, τοπικές ιστορικές εκδόσεις) φιλοξενούνται εκδηλώσεις για περιορισμένο κοινό, σεμινάρια και εκπαιδευτικά προγράμματα.

ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΠΟΔΗΛΑΤΟΥ

Η Καρδίτσα σήμερα είναι πρωτοπόρος πόλη σε εθνικό επίπεδο, όσον αφορά την χρήση του ποδηλάτου από τους κατοίκους της. Ο λόγος είναι ότι το ποδήλατο σε πηγαίνει γρήγορα, αποτελεσματικά και φθηνά παντού. Αν και το ποδήλατο είναι σαφώς το μοναδικό ιδιόκτητο μέσο μετακίνησης για τους οικονομικά ασθενέστερους πολίτες, στην πραγματικότητα αφορά το σύνολο του πληθυσμού ανεξάρτητα από φύλο, ηλικία και επίπεδο ευημερίας.

Σήμερα, το ποδήλατο για την Καρδίτσα είναι η ίδια η παράδοσή της, η φυσιολογία της, η εγγύηση ότι θα μπορέσει να αναβαθμίσει το περιβάλλον της και να προωθήσει την οικονομική ανάπτυξή της. Το ποδήλατο, είναι μια *κληρονομιά*, που έχει μέλλον στην Καρδίτσα του 21ου αιώνα.

Η Καρδίτσα την τελευταία δεκαετία με έργα που προώθησαν οι δημοτικές αρχές απέκτησε ένα σύγχρονο και ιδιαίτερα εκτεταμένο δίκτυο ποδηλατοδρόμων.

Σήμερα στο Δήμο Καρδίτσας το δομημένο δίκτυο των ποδηλατοδρόμων έχει μήκος 7300 μ. στον αστικό ιστό και 10500 μ. στον περιαστικό. Οι βάσεις για την ανάπτυξη του δικτύου τέθηκαν από το 2000, όταν η τότε δημοτική αρχή ξεκίνησε καμπάνια ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των δημοτών γενικά και της εκπαιδευτικής κοινότητας ειδικότερα, σχετικά με ένα μελλοντικό δίκτυο ποδηλατοδρόμων, την αναγκαιότητα του, τον τρόπο υλοποίησής του, τις ομάδες δημοτών που θα εξυπηρετήσει κυρίως κ.λπ.

ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΠΑΡΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΖΟΔΡΟΜΙΩΝ

- Δύο *πνεύμονες* πρασίνου πλαισιώνουν την πόλη της Καρδίτσας και προσφέρονται για περίπατο ή βόλτα με ποδήλατο. Ο πρώτος, το **μεγάλο Πάρκο Παυσίλυπου**, δίπλα στον **Μητροπολιτικό Ναό Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης**, είναι το αγαπημένο σημείο συνάντησης, όπου οργανώνονται και πολιτιστικές εκδηλώσεις, ενώ απέναντί του βρίσκεται το **Μουσείο της Πόλης**. Ο δεύτερος, τρία χιλιόμετρα μακρύτερα, προς τη Λίμνη Πλαστήρα, είναι το **Άλσος Χίλια Δέντρα ή Παπαράντζας**, όπου κάτω από την σκιά των αιωνόβιων δέντρων αναπαύονται και ρεμβάζουν οι κάτοικοι από την ίδρυση της πόλης, τον 17ο αιώνα. Στον χώρο βρίσκεται και το **Μουσείο Ύδρευσης Καρδίτσας** στο **Αντλιοστάσιο Παπαράντζας**.
- Πεζόδρομοι στο κέντρο της πόλης: Στέργιου Λάππα, Δ. Τερτίτη, Ηρακλείτου, Χατζημήτρου, Σμύρνης, Αγ. Κωνσταντίνου, Πλαστήρα, Βαλταδώρου, Βάλβη, Αβέρωφ, Κολοκοτρώνη, Σκουφά

ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΦΕΣΤΙΒΑΛ

- Πανελλήνιο Φεστιβάλ Ερασιτεχνικού Θεάτρου (τον Μάρτιο)^α

^α Διενεργείται επί 38 έτη. Βασικός στόχος του φεστιβάλ είναι αφενός η καλλιέργεια της θεατρικής παιδείας και του καλλιτεχνικού αισθητηρίου του κοινού, αφετέρου η δημιουργία πολιτιστικής και καλλιτεχνικής κίνησης στην περιοχή, η οποία επιτυγχάνεται με την φιλοξενία ερασιτεχνικών σχημάτων από την Ελλάδα και την Κύπρο, αλλά και με την επίσκεψη καταξιωμένων στο χώρο τους προσωπικοτήτων του θεάτρου και του κινηματογράφου. Κατά τη διάρκεια του φεστιβάλ πραγματοποιούνται εκδηλώσεις με στόχο τον εμπλουτισμό του σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο: Εκδηλώσεις όπως εκθέσεις φωτογραφικού υλικού με θέμα το θέατρο, έκθεση θεατρικών κουστουμιών, κινηματογραφικά αφιερώματα, σεμινάρια για εκπαιδευτικούς, παραστάσεις στους Καλλικράτειους Δήμους καθώς και ξεχωριστή ενότητα με θέμα το παιδικό θέατρο, το Θέατρο Σκιών και το Κουκλοθέατρο.

- Διεθνής Γιορτή Πολιτισμού «Καραϊσκάκεια» (τέλη Ιουνίου)^β
- Εορταστικές εκδηλώσεις Χριστουγέννων–Πρωτοχρονιάς
- Εορταστικές εκδηλώσεις Απόκριων
- Διεθνής Συνάντηση Σχολικών Χορωδιών (τον Μάρτιο)
- Διεθνής Πολιτιστική Συνάντηση Παιδιών (αρχές Μαΐου)
- Μέρες Παράδοσης (άνοιξη)
- Πανελλήνια Συνάντηση Ομάδων Χορού ΑΜΕΑ και Μεικτών Ομάδων Χορού (τέλη Μαΐου)
- Πολιτιστικό Καλοκαίρι (τον Ιούνιο-Αύγουστο)
- Διεθνές Παιδικό Φεστιβάλ Παραδοσιακών Χορών (τον Αύγουστο)
- Μουσικό Φεστιβάλ Πανσιλύπου (τέλη Αυγούστου)
- Πανελλήνια οικολογική γιορτή (τον Σεπτέμβριο)
- Διεθνές Χορωδιακό Φεστιβάλ (τέλη Οκτωβρίου)

ΟΙ ΛΙΜΝΕΣ

Η περιοχή διαθέτει ήδη δύο τεχνητές λίμνες: Την πανέμορφη λίμνη Πλαστήρα, που αποτελεί πλέον έναν από τους ελκυστικότερους προορισμούς σε όλη τη χώρα και τη

^β Διενεργείται επί 55 έτη. Πρόκειται για καταξιωμένο θεσμό στη συνείδηση του λαού μας με ειδική αναφορά στο Λαϊκό Πολιτισμό, τις παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα. Συστήθηκε το έτος 1927 με την αριθμ. 17566/24-4-1927 απόφαση του Υπουργείου Εσωτερικών προς τιμήν του μεγάλου ήρωα της Ελληνικής Επανάστασης Γεώργιου Καραϊσκάκη, ο οποίος κατάγονταν από το Μαυρομάτι Καρδίτσας. Από τότε, οι εκάστοτε οργανωτικές επιτροπές συναγωνίζονται για την αναβάθμιση του θεσμού, προσδίδοντας σε αυτόν διάσταση εθνική, ιστορική, πολιτιστική, πνευματική και κοινωνική. Συμβάλλει στη συναδέλφωση μεταξύ των λαών του κόσμου, καθώς και στη γνώση και ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων μεταξύ τους. Την οργάνωση έχει αναλάβει η Ένωση Πολιτιστικών Συλλόγων Καρδίτσας, με κύριους συνδιοργανωτές την Περιφέρεια Θεσσαλίας – Περιφερειακή Ενότητα Καρδίτσας, τον Δήμο Καρδίτσας, την Περιφερειακή Ένωση Δήμων Θεσσαλίας, το Επιμελητήριο Καρδίτσας και συμπαραστάτη την Ιερά Μητρόπολη Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων. Οι εκδηλώσεις λαμβάνουν χώρα στην Κεντρική Πλατεία της Καρδίτσας και σε όλους τους Δήμους της Περιφερειακής Ενότητας. Καθημερινά παρακολουθούν τις εκδηλώσεις (χορούς και τραγούδια από κάθε περιοχή της Ελλάδας, αλλά και από αντιπροσωπευτικά συγκροτήματα του εξωτερικού, αναβίωση εθίμων και άλλα δρώμενα) πάνω από 1.500 άτομα. Μέσα από τις εκδηλώσεις αυτές προβάλλονται ο πολιτισμός μας και τα αξιοθέατα της Θεσσαλίας, αφού οι φιλοξενούμενοι ξεναγούνται στη Λίμνη Πλαστήρα, τα Μετέωρα, το Πήλιο κ.α. Στο πλαίσιο του Φεστιβάλ γίνονται και παράλληλες εκδηλώσεις, όπως οι Σκοπευτικοί Αγώνες που τους διοργανώνει ο Σκοπευτικός Όμιλος Καρδίτσας «Η Αρτεμις», εκθέσεις φωτογραφίας, ζωγραφικής και παραδοσιακής ενδυμασίας από τις φιλοξενούμενες χώρες, σεμινάρια, μουσικά και χορευτικά εργαστήρια καθώς και θεωρητικά μαθήματα μουσικής και χορού μεταξύ των φιλοξενούμενων αντιπροσωπειών.

νέα λίμνη του Σμοκόβου που δημιουργήθηκε το 2003 και αναπτύσσεται γοργά. Σε κοντινή απόσταση από τη μικρή χαριτωμένη λίμνη της Στεφανιάδας δημιουργείται και η τρίτη τεχνητή λίμνη με την κατασκευή του Φράγματος «Συκιάς» στον Αχελώο. Η οδική σύνδεση των τριών λιμνών, που μέρα με τη μέρα παίρνει σάρκα και οστά, είναι μια ονειρική διαδρομή στα κατάφυτα Άγραφα και τη μαγευτική Αργιθέα.

Η λίμνη Πλαστήρα, η λίμνη Σμοκόβου με τα ιαματικά λουτρά της, τα Άγραφα και η Αργιθέα συνθέτουν έναν επίγειο παράδεισο για κάθε φυσιολάτρη και παρέχουν τη δυνατότητα για ορειβασία, ψάρεμα, ιππασία, αθλήματα βουνού και για περιπάτους στο δάσος. Τα ξακουστά Μοναστήρια των Αγράφων αποτελούν μια ακόμη εναλλακτική πρόταση για τον επισκέπτη.

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Μπορεί χρόνο με τον χρόνο τα πατροπαράδοτα ήθη και έθιμα να χάνονται, αλλά, σε πολλές περιοχές, ανάμεσα τους και ο (πρώην) Νομός Καρδίτσας, διατηρούνται ακόμη αρκετά και παραμένουν ζωντανά μέσα από το πέρασμα των χρόνων. Ακόμη και σήμερα σε όλο το Νομό συναντά κανείς την αναβίωση των πατροπαράδοτων χριστουγεννιάτικων εθίμων του δωδεκαημέρου. Παραμονές Χριστουγέννων, 23 και 24 Δεκεμβρίου, οι νοικοκυρές φτιάχνουν το χριστόψωμο με έναν σταυρό στην μέση καθώς και αυγοκουλούρες, τις οποίες, εν συνεχεία, προσφέρουν σε ηλικιωμένους και παιδιά. Σε πολλά χωριά ακόμη του Νομού Καρδίτσας, το βράδυ της 23ης Δεκεμβρίου συνεχίζουν να ρίχνουν θυμιάμα στα τζάκια εν αναμονή του αρχηγού Καλικάντζαρου. Το ίδιο γίνεται και την επόμενη ημέρα, καθώς έρχονται και οι υπόλοιποι καλικάντζαροι. Τα μεσάνυχτα της παραμονής των Χριστουγέννων γίνεται το λεγόμενο «τάισμα» της βρύσης, κάτι που σε κάποια χωριά γίνεται παραμονή Πρωτοχρονιάς. Το έθιμο θέλει οι κοπέλες, να πηγαίνουν τα χαράματα των Χριστουγέννων στην πιο κοντινή βρύση «για να κλέψουν το άκραντο νερό». Το λένε άκραντο, δηλαδή, αμίλητο, γιατί δε βγάζουν λέξη σε όλη τη διαδρομή. Αλείφουν τις βρύσες του χωριού με βούτυρο και μέλι, με την ευχή όπως τρέχει το νερό να τρέχει και η προκοπή στο σπίτι τον καινούργιο χρόνο και όπως γλυκό είναι το μέλι, έτσι γλυκιά να είναι και η ζωή τους. Για να έχουν καλή σοδειά, όταν φτάνουν εκεί, την «ταΐζουν» με διάφορες λιχουδιές, όπως βούτυρο, ψωμί, τυρί, όσπρια ή κλαδί ελιάς. Μάλιστα, έλεγαν ότι όποια θα πήγαινε πρώτη στη βρύση, αυτή θα στεκόταν και η πιο τυχερή ολόκληρο το χρόνο. Έπειτα ρίχνουν στη στάμνα ένα βατόφυλλο και τρία χαλίκια, «κλέβουν νερό» και γυρίζουν στα σπίτια τους πάλι αμίλητες μέχρι να πιούνε όλοι από το άκραντο νερό. Με το ίδιο νερό ραντίζουν και τις τέσσερις γωνίες του σπιτιού, ενώ σκορπουν στο σπίτι και τα τρία χαλίκια.

Τα παιδιά ψάλλουν τα κάλαντα από σπίτι σε σπίτι είτε την παραμονή είτε ανήμερα των Χριστουγέννων. Παλαιότερα, τα παιδιά που έλεγαν τα κάλαντα από σπίτι σε σπίτι ήταν πολλά. Όμως, χρόνο με τον χρόνο όλο και λιγοστεύουν.

Την δεύτερη ημέρα των Χριστουγέννων, σε πολλά σημεία του νομού, γιορτάζουν την «γουρνοχαρά», καθώς την ημέρα εκείνη σφάζουν τα γουρούνια που έχουν θρέψει

σχεδόν ένα χρόνο πριν. Είναι χαρακτηριστικό το ότι από το χοιρινό δεν πάει χαμένο σχεδόν τίποτε. Το λίπος το λιώνουν και το χρησιμοποιούν στην μαγειρική, φτιάχνουν λουκάνικα, ενώ τα παλιά χρόνια από το δέρμα του γουρουνιού έφτιαχναν παπούτσια τα οποία τα χρησιμοποιούσαν στα χωράφια, τα λεγόμενα «γουρνοτσάρουχα». Ακόμη, οι πιτσιρικάδες κατασκεύαζαν αυτοσχέδιες μπάλες. Το έθιμο της «γουρνοχαράς» συνεχίζει να υφίσταται μέχρι και σήμερα, αμείωτο σε πολλά σημεία του Νομού. Κάθε χρόνο δε, διοργανώνεται ανάλογη εκδήλωση στην Πορτίτσα του Δήμου Μητρόπολης και το Φανάρι, έδρα του Δήμου Ιθώμης, τη δεύτερη ημέρα των Χριστουγέννων.

Την ημέρα της Πρωτοχρονιάς οι περισσότερες νοικοκυρές του Νομού φτιάχνουν την βασιλόπιτα ή «αετόπιτα», στην οποία βάζουν μέσα και ένα κέρμα. Αφού ο αφέντης του σπιτιού βγάλει από ένα κομμάτι για τον Χριστό, την Παναγία και τον Άγιο Βασίλειο, τα μέλη της οικογένειας παίρνουν το δικό τους κομμάτι και αναζητούν σε αυτό το κέρμα.

Στις 5 Ιανουαρίου, παραμονή των Θεοφανίων, συναντάμε ακόμη και σήμερα τα Ρογκάτσια ή Ρογκατσάρια: Ένα έθιμο που οι ρίζες του χάνονται στην αρχαιότητα. Οι συμμετέχοντες στο έθιμο, ντυμένοι με προβιές ζώων και ζωσμένοι με κουδούνια, τριγυρίζουν το χωριό και λένε τα κάλαντα, διαφορετικά για τον καθένα, με διάθεση πειράγματος και σατιρισμού. Από πίσω ακολουθούν «ο γαμπρός με τη νύφη» και στο τέλος έρχεται ο «παπάς» που διώχνει αυτούς τους «καλικάντζαρους». Το έθιμο παραμένει ζωντανό στο Νεοχώρι, στο Μεσενικόλα, στο Μορφοβούνι και στο Κρουνέρι.

ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ

Η παραδοσιακή κουζίνα στα Άγραφα ήταν λιτή και φτωχική. Όλα τα καθημερινά πιάτα ήταν γύρω από το **καλαμποκάλευρο** (το στάρι ήταν ακριβό και μόνο για τις μεγάλες μέρες), ψημένα στην κατσαρόλα ή στην γάστρα στο τζάκι (για φούρνους ούτε λόγος) και συνοδευμένα από λίγο **γαλοτύρι** ή **τσαλαφούτι** το καλοκαίρι, καμιά **τσιγαρίδα** ή λίγο **λουκάνικο** τον χειμώνα.

Γενιές ολόκληρες μεγάλωσαν με **κατσαμάκι** (κουρκούτι από καλαμποκάλευρο), **μπουκουβάλα** (τηγανιά με μπομπότα, τυρί και χοιρινό λίπος), **πλαστό** (λαχανόπιτα χωρίς φύλλο), **γουμίδια** (εντόσθια βρασμένα με λαχανικά), **κουκιά**. Το κρέας ήταν βέβαια εκλεκτό αλλά σπάνιο.

Σήμερα, η μεγάλη τουριστική ανάπτυξη, στα θέρετρα γύρω από την λίμνη Πλαστήρα, έχει φέρει σε πρώτη θέση το κρέας και μάλιστα το κυνήγι (**αγριογούρουνο** και **ελάφι**), ενώ τα παραδοσιακά πιάτα τα έχει εξελίξει σε gourmet παραλλαγές. Όμως, σαν κατεξοχήν τοπικό πιάτο, πλέον, θεωρείται η **πέστροφα**, που αφθονεί στα πολλά ορεινά ιχθυοτροφεία της περιοχής.

Το ποτό της περιοχής, βέβαια, είναι το φημισμένο θεσσαλικό **τσίπουρο**· αλλά υπάρχει και ένα εξαιρετικό κρασί με Ονομασία Προέλευσης Ανωτέρας Ποιότητας (ΟΠΑΠ), το **Μεσενικόλα**. Το κρασί αυτό παράγεται από την σπάνια ποικιλία Μαύρο Μεσενικόλα, που καλλιεργείται στα χωριά Μεσενικόλας, Μοσχάτο και Μορφοβούνι και πουθενά αλλού στην Ελλάδα.

Το γλυκό που κυριαρχεί στην ευρύτερη περιοχή του Θεσσαλικού κάμπου είναι αναμφισβήτητα ο **χαλβάς Φαρσάλων**· όμως εδώ θα βρείτε και το εξαιρετο τοπικό **ρε-τζέλι**, από τοπικό μούστο και βραστή κολοκύθα και, φυσικά, πλήθος από γλυκά του κουταλιού από τοπικά φρούτα και καρπούς.

3 Αυγούστου 2023

Παράρτημα ΙΓ

Προτάσεις για την ανάδειξη της πολιτιστικής

ταυτότητας της Καρδίτσας

του Μανώλη Στεργιόπουλου,

Προέδρου της Ένωσης Πολιτιστικών Συλλόγων Ν. Καρδίτσας

1. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

Είναι επιτακτική ανάγκη να δημιουργηθεί ένας χώρος πολιτισμού και μια θεατρική σκηνή, ώστε όλοι εμείς οι φορείς, και κάθε ενδιαφερόμενος, να μπορούμε να διοργανώνουμε εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις και λοιπές δράσεις ανεμπόδιστα. Για παράδειγμα, ο χώρος του Δημοτικού Κινηματοθεάτρου, που λειτουργεί αυτή τη στιγμή, δεν επαρκεί καθώς το έχει αναλάβει ιδιώτης και ακόμα και οι ημέρες που διατίθεται για τις ανάγκες διεξαγωγής του Πανελλήνιου Φεστιβάλ Ερασιτεχνικού Θεάτρου είναι συγκεκριμένες και κατόπιν συμφωνητικού. Μόνον έτσι οι Σύλλογοι θα μπορούν να κάνουν πράξη τις ιδέες τους και να απαλλαγούν και από το σχετικό κόστος «ενοικίασης» της αίθουσας.

Επίσης, θα πρέπει να αξιοποιηθούν άμεσα και όσοι άλλοι χώροι θα μπορούσαν να συμβάλουν προς αυτή την κατεύθυνση, όπως η παλιά Ηλεκτρική, το κτήριο «Πάλλας» ή οι παλιές καπναποθήκες.

2. ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ ΘΕΣΜΟΘΕΤΗΜΕΝΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ-ΘΕΣΜΩΝ

Να στηριχτούν ουσιαστικά οι θεσμοθετημένες εκδηλώσεις – θεσμοί (βλ. Παράρτημα ΙΒ) ώστε να αναβαθμιστούν.

Η Διεθνής Γιορτή Πολιτισμού «Καραϊσκάκεια» και το Πανελλήνιο Φεστιβάλ Ερασιτεχνικού Θεάτρου είναι οι μακροβιότεροι θεσμοί στο είδος τους, προσφέροντας πολύπλευρα σημαντικό έργο στην τοπική κοινωνία και κάνοντας γνωστή την Καρδίτσα ανά την Ελλάδα, και όχι μόνο, αλλά πρέπει να υποστηριχτούν από την πολιτεία ώστε να αναβαθμιστούν.

Επιπλέον, θα είχε ενδιαφέρον να επανέλθουν διοργανώσεις – σταθμοί που εδώ και κάποια χρόνια έχουν σταματήσει. Όπως το Φεστιβάλ Εκκλησιαστικής Μουσικής (γίνονταν μια εβδομάδα πριν το Πάσχα), ο Πανελλήνιος διαγωνισμός παιδικού τραγουδιού (διεξάγονταν κάθε δύο χρόνια), η Έκθεση Βιβλίου (τέλη Μαΐου - αρχές Ιουνίου) και «Η πόλη στα παιδιά» (Σεπτέμβριος).

3. ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΕΘΙΜΩΝ

Να γίνει μια οργανωμένη προσπάθεια αναβίωσης των βασικότερων εθίμων της περιοχής ώστε όχι μόνο να γνωρίσουν οι νεότεροι και να θυμηθούν οι παλαιότεροι, αλλά μέσα από αυτά να «χτίσουμε» ένα ακόμα κομμάτι της πολιτιστικής μας ταυτότητας και να αναδείξουμε την πλούσια παράδοση και πολιτιστική μας κληρονομιά.

4. ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ, ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να έχει πιο ενεργό ρόλο στον τομέα του πολιτισμού. Να έχει ιδέες και να παράγει συνεχές έργο και, φυσικά, να στηρίζει όλους τους φορείς και τους Συλλόγους. Να λειτουργήσουν **Γραφεία Πολιτισμού** στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και να υπάρχουν απαραίτητως **Αντιδημαρχία Πολιτισμού και Αντιπεριφέρεια Πολιτισμού**. Θα πρέπει πρώτα εμείς να δώσουμε στον πολιτισμό τη βαρύτητα που του αρμόζει και να έχουμε όραμα, πρόγραμμα και συνέπεια.

Η εκπαιδευτική κοινότητα, επίσης, θα μπορούσε να έχει έναν ενεργότερο ρόλο στο να δώσει στους **μαθητές** τα κατάλληλα ερεθίσματα ώστε, για παράδειγμα, να γνωρίσουν καλύτερα την ιστορία και την πολιτιστική μας κληρονομιά ή να έρθουν σε επαφή με τις Τέχνες.

5. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ ΕΝΩΣΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ

Οι Ενώσεις Πολιτιστικών Συλλόγων ανά την Ελλάδα θα πρέπει να στηριχτούν πιο ουσιαστικά και έμπρακτα από την πολιτεία, ώστε να μπορέσουν να επιτελέσουν απρόσκοπτα το έργο τους και να έχουν τις κατάλληλες συνθήκες για να δημιουργήσουν ακόμα πιο σημαντικά πράγματα. Να προβάλλεται το έργο τους, να δίνονται κίνητρα, να ακούγεται η φωνή τους, να αναδεικνύονται οι ιδέες τους.

Ήδη, εδώ και καιρό, συζητείται η δημιουργία μιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων, αλλά και πάλι θα χρειαστεί η στήριξη της Πολιτείας.

6. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ – ΕΠΙΣΚΕΨΙΜΟΤΗΤΑ

Με δεδομένο ότι η πόλη της Καρδίτσας είναι επίπεδη και όλες οι κεντρικές μετακινήσεις είναι εύκολες, θα μπορούσαν να οργανωθούν κάποιες Πολιτιστικές Διαδρομές ανά διαστήματα τόσο για τους ντόπιους, όσο και για τους επισκέπτες, ώστε να ξεναγούνται στους βασικότερους χώρους πολιτισμού, όπως το Αρχαιολογικό Μουσείο, η Δημοτική Πινακοθήκη, το Μουσείο Πόλης Καρδίτσας, και να γνωρίσουν τον πολιτισμό μας.

Το ίδιο θα μπορούσε να γίνει σε όλους τους Δήμους του Νομού. **Γνωριμία με τα αξιοθέατα και τα τοπόσημα μέσα από σύντομες διαδρομές** που θα μπορούσαν να γίνουν είτε με τα πόδια είτε με ποδήλατο. Έτσι, θα τονωθεί και η επισκεψιμότητα στο Νομό.

Αυτές είναι μερικές από τις κύριες προτάσεις μας για την ανάδειξη των στοιχείων που συνθέτουν την πολιτιστική μας ταυτότητα.

Κατά την άποψή μας, τρία είναι τα σημαντικά «κλειδιά» που μπορούν να οδηγήσουν στην επίτευξη των στόχων που περιγράψαμε. **Όραμα, Εργατικότητα, Συμμετοχικότητα.**

Για να λειτουργήσει, όμως, αυτό το τρίπτυχο **χρειάζονται και οι κατάλληλοι οικονομικοί πόροι** και η ουσιαστική στήριξη από την πολιτεία.

Εν κατακλείδι, η Καρδίτσα είναι μια περιοχή με πλούσια ιστορία, τεράστια πολιτιστική κληρονομιά και παράδοση και μοναδικό φυσικό κάλλος.

Είναι μια **περιοχή που χαίρεσαι να ζεις και επιθυμείς να επισκεφθείς** και ξανα-επισκεφθείς.

Είναι φιλική και ανθρώπινη.

Είναι η ... «μικρή» Θεσσαλή με τη δική της γοητεία και τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Αυτά που πρέπει να αναδείξουμε, ώστε **να αναπτυχθεί περισσότερο πολιτιστικά** και, κατ' επέκταση, αυτό να έχει αποτύπωμα και στην τοπική οικονομία.

3 Αυγούστου 2023

Παράρτημα ΙΔ

**Να επαναπροσδιορίσουμε στρατηγική και στόχους:
Πολιτισμός, εκπαίδευση και τουρισμός για την οικονομική
ανάπτυξη του Νομού Καρδίτσας
του Νίκου Ευθυμιάδη,
Διευθυντή Διεθνούς Φεστιβάλ Καρδίτσας**

Είναι διεθνώς αποδεκτό ότι ο Πολιτισμός αποτελεί σημαντική αναπτυξιακή δύναμη. Δεν αποτελεί πολυτέλεια, αλλά δομικό στοιχείο της κοινωνίας. Για την Ελλάδα, ειδικά, ο τομέας του Πολιτισμού αποτελεί τη βαριά βιομηχανία του τόπου, αν συνυπολογιστεί το τεράστιο πολιτιστικό απόθεμα, αλλά και η σύγχρονη καλλιτεχνική παραγωγή και δημιουργία.

Στην ΚΑΡΔΙΤΣΑ μας, η εγκατάλειψη της υπόθεσης της απόκτησης του μοναδικού Ιστορικού και προπολεμικού κτιρίου του ΠΑΛΛΑΣ με την μοναδική αρχιτεκτονική του κατασκευή που δεσπόζει στην Κεντρική πλατεία Καρδίτσας και η μη Ένταξη της Καρδίτσας στο ΕΘΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΠΟΛΕΩΝ, αποτελούν δύο (2) πολύ μεγάλες απώλειες με σημαντικές παρενέργειες για την Πνευματική, Εκπαιδευτική, Τουριστική και Οικονομική ανάπτυξη της πόλης και του νομού μας.

Στην Καρδίτσα, για σαράντα ένα (41) χρόνια, διοργανώνεται ο κορυφαίος φεστιβαλικός θεσμός του νομού και ένας από τους μεγαλύτερους στο είδος του παγκόσμια, ο οποίος κάθε χρόνο δημιουργεί ένα τεράστιο τουριστικό ρεύμα και άφθονο ζεστό χρήμα για τις επιχειρήσεις του νομού Καρδίτσας (και της Δυτικής Θεσσαλίας), αφού δεν επαρκούν οι ξενοδοχειακές μονάδες του νομού Καρδίτσας. Αναγκάζονται πολλές Χορωδίες και Μουσικά Σύνολα, Σολίστ, Ορχήστρες να διανυκτερεύσουν και στη Λάρισα. Στα Τρίκαλα και την Καλαμπάκα καταφεύγουν σε μόνιμη βάση.

Ένας θεσμός καταξιωμένος, με διεθνές κύρος και μεγάλη απήχηση στην Ελλάδα και το εξωτερικό, με αποτέλεσμα η χορωδιακή μουσική από δεκαετίες να αποτελεί το σημαντικότερο αναπτυξιακό πολιτιστικό-τουριστικό μοχλό του νομού Καρδίτσας (βλ. Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων – Υπουργείο Πολιτισμού - ΕΝΑΡΞΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ 1994-1999, σελ. 12-19).

Είναι γνωστή η σχέση του Πολιτισμού και του Τουρισμού με την οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής.

Έχοντας υπηρετήσει ως Καλλιτεχνικός Διευθυντής σε αντίστοιχους κορυφαίους φεστιβαλικούς θεσμούς, όπως είναι το Διεθνές Φεστιβάλ Δελφών και το Διεθνές Φεστιβάλ Κεφαλονιάς γνωρίζω πολύ καλά την σχέση μεταξύ πολιτισμού-τουρισμού και οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής.

Η μια πλευρά ενός πολιτιστικού γεγονότος είναι η Ποιότητα, το Ήθος και το Ύψος που εκπέμπει ένα Φεστιβάλ.

Εμείς, χωρίς ίχνος λαϊκισμού και κινήσεις εντυπωσιασμού με τις πολύ μικρές οικονομικές μας δυνατότητες, κρατάμε πολύ ψηλά το επίπεδο του Φεστιβάλ.

Για σαράντα ένα (41) χρόνια δίνουμε συνεχώς τη μάχη για τα παραπάνω.

Το Διεθνές Φεστιβάλ Καρδίτσας έχει αναδείξει και καθιερώσει ως χώρους συναυλιών τα δύο ανοικτά θέατρα της Λίμνης Πλαστήρα (Πεζούλας και Λαμπερού), την μοναδική Σπηλιά του Καραϊσκάκη, το καταπληκτικό Βυζαντινό Κάστρο Φαναρίου, αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής όπως το Κονάκι στον Πρόδρομο Καρδίτσας, τον Αρχαίο Ναό του Απόλλωνα στο Παλιόκαστρο – Μητρόπολη Καρδίτσας, το υπέροχο προπολεμικό Δημοτικό Σχολείο Δρακότρυπας, τους Προαύλιους χώρους των Μοναστηριών της περιοχής (Κορώνας και Καλλιφωνίου), το Πausίλυπο, τη Δημοτική Πινακοθήκη Καρδίτσας, τον εξωτερικό και εσωτερικό χώρο του Αρχαιολογικού Μουσείου Καρδίτσας, τον Σιδηροδρομικό σταθμό Καρδίτσας κ.λπ.

Αναδείχθηκαν χώροι άγνωστοι στο πλατύ κοινό, αλλά και παράλληλα παρουσιάστηκαν κορυφαία αριστουργήματα της παγκόσμιας μουσικής φιλολογίας από κορυφαίους καλλιτέχνες και σημαντικά ορχηστρικά και φωνητικά σύνολα.

Καλλιτέχνες από Αμερική, Ευρώπη, Ασία Αφρική.

Αφιερώματα στον Δημήτρη Μητρόπουλο, στον Γιάννη Ξενάκη, στον Σπύρο Αργύρη, στον Σούμπερτ, στην Κάλλας, στον Μπραμς, στον Βέρντι, στον Πουτσίνι, στον Σίμωνα Καρρά, στον Χρήστο Σαμαρά, στον Θεόδωρο Αντωνίου κ.ά.

Πολλές παραγγελίες και πρώτες παγκόσμιες εκτελέσεις έργων σε συνθέσεις Ελλήνων και ξένων συνθετών αλλά και πρώτες Ελληνικές εκτελέσεις ξένων συνθετών.

Σε μια εποχή που στην καθημερινότητά μας κυριαρχεί ο νεοπλουτισμός και ο λαϊκισμός, το εύπεπτο και η βιτρίνα, το Διεθνές Φεστιβάλ Καρδίτσας αποδεικνύει για σαράντα ένα χρόνια (41) ότι υπάρχει και η άλλη Καρδίτσα εκείνη της ευθύνης, της παιδείας, του πολιτισμού, των διαχρονικών αξιών.

Σε μια εποχή που ο πολιτισμός μας είναι δέσμιος των τηλεοπτικών αστέρων, των ΜΜΕ, και κάποιων «ειδικών», που βαφτίζουν πολιτιστικές εκδηλώσεις τα πανηγύρια, τις γιορτές και το πλιγούρι, στις πλατείες, το Διεθνές Φεστιβάλ Καρδίτσας, έρχεται να μιλήσει για καλλιτέχνες επιπέδου όπως η Μαρία Κάλλας και για πολλά άλλα είδη μουσικής.

Με πολλά κοινά έργα και εργαστήρια πρωτοπορούμε με πρώτες εκτελέσεις σε έργα Ελλήνων συνθετών, με ανάδειξη της αρχαίας ελληνικής χορωδιακής λυρικής και του βυζαντινού μέλους.

Με κορυφαίες προσωπικότητες δίπλα μας από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Όμως πέρα από την καλλιτεχνική και αισθητική πρόταση, υπάρχει ειδικά στις μέρες που ζούμε, η οικονομική διάσταση του γεγονότος.

Το Διεθνές Φεστιβάλ Καρδίτσας (τον Νοέμβριο-Δεκέμβριο των ενηλίκων, τον Μάρτιο με τις σχολικές χορωδίες, τον Ιούνιο-Ιούλιο με σολίστ, ορχήστρες, χορωδίες και όλη την χρονιά με διάφορα σχήματα), προκαλούν ένα μεγάλο τουριστικό ρεύμα για τον Νομό μας και την Δυτική Θεσσαλία ευρύτερα σε μια εποχή νεκρή τουριστικά και οικονομικά.

Ειδικότερα για τις επιχειρήσεις του Νομού μας τα οικονομικά οφέλη είναι πολύ σημαντικά. Όταν το πολιτιστικό προϊόν είναι ενδιαφέρον και ελκυστικό και διαθέτει κύρος, δημιουργείται τουριστικό ρεύμα και κατά συνέπεια τόνωση της τοπικής οικονομίας.

Είναι γνωστό σε όλους ότι, κάθε χρόνο, οι χορωδίες, ορχήστρες, κάθε μορφής σύνολα και σχήματα, που έρχονται στο νομό μας υπερβαίνουν τις εκατό πενήντα (150), με αποτέλεσμα το ζεστό και εισαγόμενο χρήμα που πέφτει στην αγορά του Νομού Καρδίτσας να υπερβαίνει το 1.000.000 ευρώ, λαμβανομένων υπ' όψιν ότι μόνο οι συμμετέχοντες υπό την ιδιότητα του εκτελεστή υπερβαίνουν συνολικά τους επτά χιλιάδες (7.000) από την Ελλάδα και το Εξωτερικό. Να ληφθεί υπ' όψιν ότι για κάθε παιδί Σχολικής Χορωδίας, τις περισσότερες φορές αντιστοιχούν δύο ενήλικες που το συνοδεύουν.

Η κινητικότητα που δημιουργείται παράλληλα από τους ακροατές άλλων πόλεων και νομών, γονείς, συγγενείς, φίλους και φιλόμουςους είναι εξίσου μεγάλη και συμβάλλει στην εισροή ζεστού χρήματος στην αγορά της περιοχής.

Η πόλη της Καρδίτσας, η λίμνη Πλαστήρα, το Μουζάκι, νιώθουν έντονα οικονομικά την παρουσία των χιλιάδων Καλλιτεχνών-Μουσικών-Εκτελεστών και των Ακροατών και Επισκεπτών του Μεγαλύτερου Ευρωπαϊκού Φεστιβάλ Μουσικής που πραγματοποιείται στο Νομό μας.

Η ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ Η ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ έχουν επανειλημμένα ενημερωθεί για τον κορυφαίο αυτό θεσμό και τις δυνατότητες που προσφέρει για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, αν στηριχθεί ποικιλόμορφα και κεντρικά και τοπικά.

Είναι ένα γεγονός, μία πραγματικότητα και θα πρέπει να στηριχθεί ο θεσμός ουσιαστικά και έμπρακτα. Σε μια εποχή σύγχυσης αξιών και κριτηρίων, έρχεται το Διεθνές Φεστιβάλ Καρδίτσας να προτάξει έναν Πολιτισμό, που εκπαιδεύει και καλλιεργεί τον άνθρωπο, που αντιστέκεται στην κυρίαρχη κουλτούρα της τηλεόρασης και του λαϊκισμού.

Κάθε χρόνο θα μπορούσαμε να έχουμε από την ΚΙΝΑ, ΤΗΝ ΙΑΠΩΝΙΑ, ΤΙΣ ΗΠΑ, ΤΗΝ ΑΣΙΑ, ΤΗΝ ΑΦΡΙΚΗ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ όλες τις σχολικές χορωδίες του κόσμου στο ΝΟΜΟ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ. Είμαι υπερήφανος, που αυτός ο θεσμός έχει αναδειχθεί σε έναν από τους κορυφαίους παγκοσμίως και συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη του νομού Καρδίτσας. Η στόχευση του Διεθνούς Φεστιβάλ Καρδίτσας είναι η επένδυση στον άνθρωπο και στην καλλιέργεια της ψυχής του, καθιερώνοντας ένα μοναδικό Φεστιβάλ, που αναδεικνύει τις σημαντικές κατακτήσεις του τόπου μας στην Παιδεία και τον Πολιτισμό, που κτίστηκαν με κόπο, έμπνευση και ευαισθησία.

Είναι σημαντικό η κεντρική εξουσία και η τοπική αυτοδιοίκηση να πρωταγωνιστήσουν αναλαμβάνοντας σημαντικές, οργανωτικές πρωτοβουλίες για να δώσουν ζωντάνια στον Πολιτισμό και στον Τουρισμό της περιοχής μας.

Στηρίζοντας ουσιαστικά εκδηλώσεις, που αναδεικνύουν την περιοχή και τους σημαντικούς Αρχαιολογικούς, Θρησκευτικούς, Ιστορικούς χώρους σε όλο τον Νομό, στον κάμπο και στον ορεινό όγκο με εκδηλώσεις Ποιότητας και Τουριστικής-Οικονομικής Αναβάθμισης.

ΕΠΙΒΑΛΛΕΤΑΙ ΑΜΕΣΑ, ΝΑ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΟΥΜΕ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΥΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΜΑΣ ΟΔΗΓΗΣΟΥΝ ΣΕ ΤΡΟΧΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.

18 Ιουλίου 2023

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στην ελληνική

- Αναπτυξιακή Καρδίτσας. 2016. *Σχέδιο Στρατηγικής Ανάπτυξης με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων CLLD/LEADER της Περιφερειακής Ενότητας Καρδίτσας*. Καρδίτσα.
- Αναπτυξιακή Καρδίτσας, BPM Business Consulting, Grant Thornton, Σύλλογος Ελλήνων Μηχανικών Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. 2017. *Στρατηγικό σχέδιο ενεργειακής αξιοποίησης της βιομάζας στην περιφερειακή ενότητα Καρδίτσας*. Έργο που χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα EU Framework Programme for Research and Innovation 8: Horizon 2020. Καρδίτσα: Αναπτυξιακή Καρδίτσας.
- ΑΝΚΑ. 2023. *Στρατηγική Τοπικής Ανάπτυξης μέσω του LEADER. Καρδίτσα – Θεσσαλιώτιδα: Τόπος δημιουργίας, συνεργασίας και αλληλεγγύης*. Καρδίτσα: Αναπτυξιακή Καρδίτσας.
- Δήμος Καρδίτσας. 2018. *Στρατηγική Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης – Καρδίτσα Πόλη να ζεις*. Απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου # 220/2018. Καρδίτσα.
- ΕΛΣΤΑΤ. 2022. *Εξέλιξη κύκλου εργασιών επιχειρήσεων παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης*. Δελτίο τύπου της 20.5.2022. Πειραιάς: Ελληνική Στατιστική Αρχή.
- ΕΡΤ. 2022. *Καρδίτσα: Το μικρό αεροδρόμιο Μυρίνης και οι προοπτικές ανάπτυξης*. Άρθρο του Κ. Βασιλάκη της 12.2.2022, προσπελάσιμο μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: <https://www.ertnews.gr/perifereia/karditsa-to-mikro-aerodromio-myrinis-kai-oi-prooptikes-anaptyxis/>.
- Ημερησία. 2022. *Στην ΑΒΑΞ η ηλεκτροκίνηση της σιδηροδρομικής γραμμής Παλαιοφάρσαλος-Καλαμπάκα*. Άρθρο του Ν. Καραγιάννη της 19.4.2022, προσπελάσιμο μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: https://www.imerisia.gr/epiheiriseis/40986_stin-abax-i-ilektrokinisi-tis-sidirodromikis-grammis-palaiofarsalos-kalampaka.
- ΙΝΣΕΤΕ. 2022α. *Βασικά Τουριστικά Μεγέθη της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας*. Στατιστικά στοιχεία Απριλίου 2022, προσπελάσιμα μέσω του ιστοτόπου <https://insete.gr/perifereies/>.
- ΙΝΣΕΤΕ. 2022β. *Βασικά Τουριστικά Μεγέθη της Περιφέρειας Θεσσαλίας*. Στατιστικά στοιχεία Απριλίου 2022, προσπελάσιμα μέσω του ιστοτόπου <https://insete.gr/perifereies/>.

- Καλογήρου Γ., Τσακανίκας Α., Πρωτόγερο Α, Παναγιωτόπουλος Π., Σιώκας Ε., Σιώκας Γ. και Σταμόπουλος Δ. 2021. *Η Ελλάδα που Μαθαίνει, Ερευνά, Καινοτομεί και Επιχειρεί*. Αθήνα: ΔιαΝΕΟσις.
- Κανελλόπουλος Ν.Κ. και Σκίντζη Γ. 2018. «Διερεύνηση εξαγωγικών ευκαιριών για επιλεγμένα αγροτικά προϊόντα της περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας». *Ειδικά Θέματα για την Επιχειρηματικότητα και Ανάπτυξη*. Επιστημονική επιμέλεια των Α. Κοντόλαιμου, Φ. Οικονόμου, Α. Τσούμα. Πάτρα: Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδος, 239-260.
- ΚΕΠΕ. 2022. *Πλεονασματικό για δεύτερη συνεχή χρονιά το εμπορικό ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων: Συγκυρία ή μακροχρόνια προοπτική; Ανάλυση Επικαιρότητας 3*. Κείμενο προσπελάσιμο μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: <https://www.kepe.gr/index.php/el/ta-nea/item/3184-analyseis-epikairothtas-6-7-2022.html>.
- Ναυτεμπορική*. 2022. *Ultra-Fast Broadband: Εντός του 2022 η έναρξη του έργου - Οι προσωρινοί ανάδοχοι για τις επτά ζώνες*. Άρθρο της 22.2.2022 προσπελάσιμο μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: <https://m.naftemporiki.gr/story/1834934/ultra-fast-broadband-entos-tou-2022-i-enarksi-tou-ergou-oi-prosorinoi-anadoxoi-gia-tis-epta-zones>.
- Ναυτεμπορική*. 2023. *Ασφαλιστικές: Πάνω από 372 εκατ. ευρώ οι αποζημιώσεις για την κακοκαιρία Daniel*. Φύλλο της 7^{ης} Νοεμβρίου 2023. Προσπελάσιμο μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: <https://www.naftemporiki.gr/business/1534047/asfalistikes-pano-apo-372-ekat-eyro-oi-apozimioseis-gia-tin-kakokairia-daniel/>.
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Καρδίτσας. 2010. *Πιλοτικό Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης Νομού Καρδίτσας*. Καρδίτσα.
- Ντάφης Σ., Κύρος Γ. και Λαγουβάρδος Κ. (2023). *Πρωτοφανείς πλημμύρες στον κάμπο της Θεσσαλίας – Δορυφορική απεικόνιση*. Άρθρο προσπελάσιμο μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: https://meteo.gr/article_view.cfm?entryID=2922.
- Παναγόπουλος Γ. και Λοΐζος Κ. (2024, υπό δημοσίευση). *Συνοπτική έκθεση για την τουριστική ανάπτυξη της Καρδίτσας*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Πανταζής Π. 2015. *Μελέτη ιχθυοπανίδας και βιολογικών-φυσικοχημικών παραμέτρων νερού της τεχνητής λίμνης Ταυρωπού, της λίμνης Σμοκόβου και του Σοφιδίτη ποταμού. Συμβολή στην αειφορική διαχείριση των υδατοσυλλογών του Νομού Καρδίτσας*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας για λογαριασμό της Περιφερειακής Αυτοδιοίκησης Θεσσαλίας.
- Προεδρία της Κυβέρνησης. 2023. *570+ έργα για τη Θεσσαλία του 2030*. Αθήνα: Ελληνική Δημοκρατία.
- Προδρομίδης Π.Κ. 2017. *Προσδιορίζοντας τις τοπικές αγορές εργασίας της Ελλάδος II*. Σειρά Εργασιών για Συζήτηση του ΚΕΠΕ, 151.
- Προδρομίδης Π. και Παπασπύρου Σ. 2018. «Η βραβευθείσα πρόταση για την ανά-

- πτυξη της επιχειρηματικότητας στην Δυτική Ελλάδα ως ευκαιρία αλλαγής του περιβάλλοντος: Ένας πρώτος απολογισμός». *Ειδικά Θέματα για την Επιχειρηματικότητα και Ανάπτυξη*. Επιστημονική επιμέλεια των Α. Κοντόλαιμου, Φ. Οικονόμου, Α. Τσούμα. Πάτρα: Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδος, 215-222.
- STAT. 2019. *Δομή φιλοξενίας προσφύγων Σέρρες*. Άρθρο προσπελάσιμο μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: <https://www.statcon.gr/erga-rest/δομ-σερρες/>.
- Το Βήμα. 2022. *Θεσσαλία: Η ερημοποίηση εδαφών απειλεί τον κάμπο – Τι αναφέρει νέα έρευνα*. Άρθρο της 19.2.2022, προσπελάσιμο μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: <https://www.tovima.gr/2022/02/19/science/thessalia-i-erimopoiisi-edafon-apeilei-ton-kampo-ti-anaferei-nea-ereyna>.
- Υπουργείο Οικονομικών. 2007. *Τιμές εκκίνησης ελαχίστου κόστους οικοδομής για τον προσδιορισμό της φορολογητέας αξίας κτισμάτων ακινήτων με αντικειμενικά κριτήρια σύμφωνα με το άρθρο 41^α του ν.1249/1982*. Αθήνα.
- Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης. 2022. *Ζώνες τιμών αντικειμενικού προσδιορισμού αξιών ακινήτων*. Εφαρμογή προσπελάσιμη μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: <https://maps.gsis.gr/valuemaps/>.

Στην αγγλική

- Bell B. and Kouloumakas K. 2023. “Storm Daniel: Greek farmers fear they may never recover.” *BBC*. Άρθρο της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 2023. Προσπελάσιμο μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: <https://www.bbc.com/news/world-europe-66938011>.
- Cooperative Bank of Karditsa 2023. *Proposed Economic Measures for Karditsa Region Post-Flood Recovery*. Πρόταση της 8^{ης} Δεκεμβρίου 2023. Καρδίτσα: Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας.
- Farrell M. J. 1957. “The measurement of productive efficiency.” *Journal of the Royal Statistical Society*, 120.3: 253-282.
- Fisher I. (τη συνδρομή του H.G. Brown). 1911. *The Purchasing Power of Money. Its Determination and Relation to Credit, Interest and Crises*. New York: Macmillan.
- Fuglie K., Gautam M., Goyal A. and Maloney W. 2020. *Harvesting Prosperity: Technology and Productivity Growth in Agriculture*. Washington DC: World Bank.
- Kairis O., Karamanos A., Voloudakis D., Kapsomenakis J., Aratzioglou C., Zerefos C. and Kosmas C. 2022. “Identifying Degraded and Sensitive to Desertification Agricultural Soils in Thessaly, Greece, under Simulated Future Climate Scenarios.” *Land*, 11: 395.

- Kurz H. D. 1985. “Effective demand in a “classical” model of value and distribution: the multiplier in a Sraffian framework.” *The Manchester School*, 53.2: 121-137.
- Lappas P. and Prodromidis P. 2021. “Pilot analyses of the micro data collected in 2020 via an entrepreneurship & innovation questionnaire”. *Special Issues on Regional Entrepreneurship & Innovation Planning. Perspectives from Western Greece and Apulia*. Edited by V. Missos, P. Prodromidis and I. Reziti. Patras and Athens: Regional Development Fund of Western Greece and Centre of Planning & Economic Research, 151-193.
- Lialios G. 2023. “Storm Daniel repairs to cost €600 mln.” *Kathimerini*. Άρθρο της 28ης Σεπτεμβρίου 2023. Προσπελάσιμο μέσω του διαδικτυακού συνδέσμου: <https://www.ekathimerini.com/news/1221089/storm-daniel-repairs-to-cost-e600-mln>
- Mariolis T. 2008. “Pure joint production, income distribution, employment and the exchange rate.” *Metroeconomica*, 59.4: 656-665.
- Mariolis T. and Soklis G. 2015. *The Sraffian multiplier for the Greek economy: Evidence from the Supply and Use Table for the year 2010*. KEPE Discussion Paper 142.
- McKinsey. 2012. *Greece 10 Years Ahead*. 15 reports. Athens: McKinsey & Company.
- Metcalfe J.S. and Steedman I. 1981. “Some long-run theory of employment, income distribution and the exchange rate.” *The Manchester School*, 49.1: 1-20.
- Miller R. E. and Blair P. D. 1985. *Input-Output Analysis: foundations and extensions*, Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Municipality of Kalamata. 2022. *Climate-Neutral and Smart Cities Mission*. Expression of Interest to the European Commission’s call, dated 28.1.2022.
- Municipality of Karditsa. 2022. *Climate-Neutral and Smart Cities Mission*. Expression of Interest to the European Commission’s call, dated 29.1.2022.
- Nguyen T.V., Simioni M. and Le Van D. 2019. “Assessment of TFP change at provincial level in Vietnam: New evidence using Fare-Primont productivity index.” *Economic Analysis and Policy*, 64.C: 329-345.
- O’Donnell C.J. 2010. “Measuring and decomposing agricultural productivity and profitability change.” *Australian Journal Agricultural and Resource Economics*, 5.4: 527-560.
- O’Donnell C.J. 2012α. “Nonparametric Estimates of the Components of Productivity and Profitability Change in U.S. Agriculture.” *American Journal of Agricultural Economics*. 94.4.: 873-890.
- O’Donnell C.J. 2012β. “An aggregate quantity framework for measuring and decomposing productivity change.” *Journal of Productivity Analysis*, 38.3: 255-272.

- OECD. 2008. *Handbook on constructing composite indicators: Methodology and user guide*. Technical Report. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. 2014. *Regional Well-Being: A user's guide*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. 2022. *Agricultural productivity and innovation*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Prodromídis P., Chymis A., Economou F. Kontolaimou A. Lappas P., Loizos K., Missos V., Reziti I. and Skintzi G. 2021. "Developing e-services and data collections to improve the business climate in Western Greece." *Special Issues on Regional Entrepreneurship & Innovation Planning. Perspectives from Western Greece and Apulia*. Edited by V. Missos, P. Prodromídis and I. Reziti. Patras and Athens: Regional Development Fund of Western Greece and Centre of Planning & Economic Research, 105-131.
- Reziti I. 2021. "Agricultural research and innovation in the EU during 2014-2020." *Special Issues on Regional Entrepreneurship & Innovation Planning. Perspectives from Western Greece and Apulia*. Edited by V. Missos, P. Prodromídis and I. Reziti. Patras and Athens: Regional Development Fund of Western Greece and Centre of Planning & Economic Research, 195-208.
- Schmidt P.G., Díaz-Puente J.M. and Bettoni M. 2022. "How rurality influences interactive innovation processes: lessons learnt from 15 case studies in 12 countries." *European Planning Studies*, DOI: 10.1080/09654313.2022.2043832.
- Tzouvelekas E. 2000. "Approximation Properties and Estimation of the Translog Production Function with Panel Data." *Agricultural Economics Review*, 1.1: 33-47.
- UNIDO. 2019. *International guidelines for industrial parks*. Vienna: United Nations Industrial Development Organization.
- van Elk, R., ter Weel B., van der Wiel, K. and Wouterse, B. 2019. "Estimating the Returns to Public R&D Investments: Evidence from Production Function Models." *De Economist*, 167.1: 45-87.

ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΠΛΗΓΕΙΣΕΣ ΑΠΟ ΦΥΣΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΕΙΡΑΣ
ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ Κ. ΠΡΟΔΡΟΜΙΔΗΣ

1

ΝΕΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

Πρόδρομος Προδρομίδης, Αιμιλία Μαρσέλλου, Βασίλειος Μπέλλης,
Φωτεινή Οικονόμου, Ιωάννα Ρεζίτη, Νικόλαος Ροδουσάκης,
Χρήστος Σταμούλης, Αθανάσιος Χύμης

Η μελέτη διενεργήθηκε για το σχέδιο οικονομικής και παραγωγικής ανασυγκρότησης της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας μετά τον Μεσογειακό Κυκλώνα «Ιανό» και δημοσιεύεται εν όψει του σχεδιασμού για την άρση των συνεπειών του Μεσογειακού Κυκλώνα «Daniel» (Δανιήλ).

STUDIES ON THE LOCAL DEVELOPMENT OF DISASTER-AFFECTED AREAS

1

NEW PATHWAYS TO DEVELOPMENT AND INNOVATION IN THE DISTRICT OF KARDITSA

Pródromos Prodromídís, Vasilios Bellis, Athanasios Chymis, Fotini Economou,
Emilia Marsellou, Ioanna Reziti, Nikolaos Rodousakis, Christos Stamoulis

The study was carried out in order to contribute to the reconstruction plan of the regional unit of Karditsa in Thessaly, Greece, after the Mediterranean Cyclone Ianos, and is published in view of the post-disaster territorial development planning that is under way in the wake of the even more devastating Mediterranean Cyclone Daniel.

CENTRE OF PLANNING
AND ECONOMIC RESEARCH

www.kepe.gr

ISBN: 978-960-341-134-5 (Ηλεκτρονικό)

ISBN: 978-960-341-135-2 (Εντυπο)